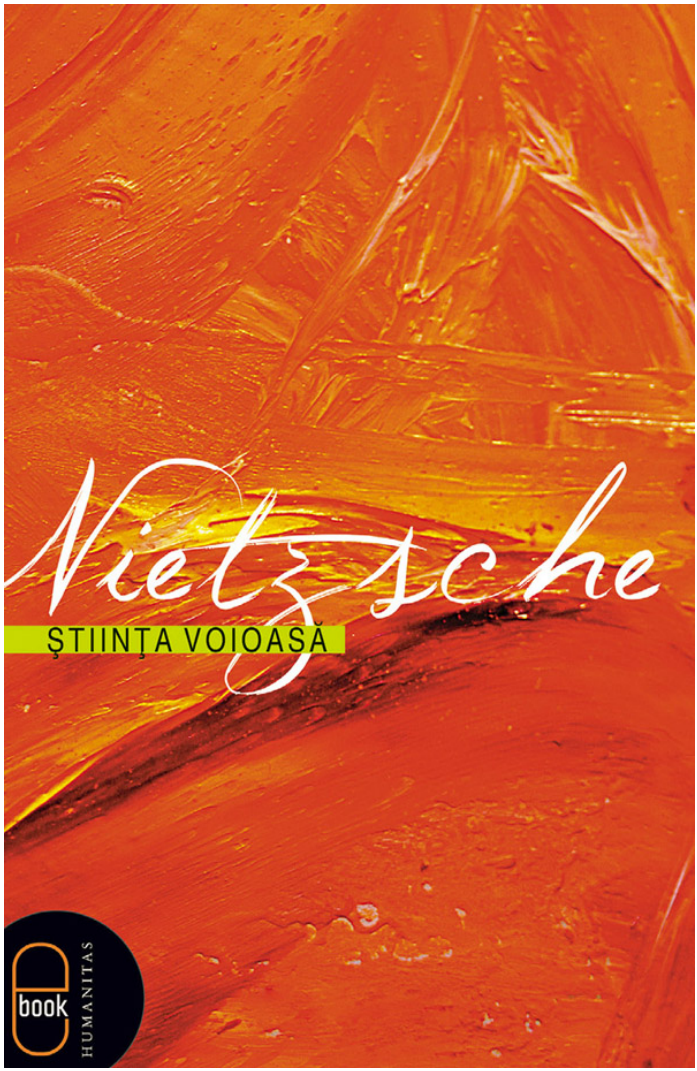
Nietzsche
ŞTIINŢA VOIOASĂ
book
HUMANITAS

Cuprins

Despre autor
ŞTIINŢA VOIOASĂ
- Prefaţă la ediţia a II-a (1886)
- „GLUMĂ, VICLENIE ŞI RĂZBUNARE“. PRELUDIU ÎN RIME GERMANE
- CARTEA ÎNTÂI
- CARTEA A DOUA
- CARTEA A TREIA
- CARTEA A PATRA. SANCTUS JANUARIUS
- CARTEA A CINCEA. NOI CEI FĂRĂ DE TEAMĂ
- APENDICE. CÂNTECELE PRINŢULUI VOGELFREI

Friedrich Nietzsche, filozof al culturii, filolog, scriitor, una dintre personalitățile ilustre ale gândirii moderne din secolul al XIX-lea, s-a născut la 15 octombrie 1844 la Röcken, lângă Lützen, în Germania, într-o familie de pastori luterani. După studiile liceale la colegiul din Pforta urmează cursurile universităților din Bonn şi Leipzig, mai întâi la facultatea de teologie, apoi la cea de filologie clasică, avându-l ca profesor pe cunoscutul Friedrich Wilhelm Ritschl. Distingându-se, încă din timpul studiilor, ca un strălucit cercetător, Nietzsche este propus de Ritschl pentru catedra de filologie clasică la Universitatea din Basel, pe post de profesor, post pe care-l ocupă în 1869. Din acea perioadă datează prietenia lui Nietzsche – el însuşi muzician şi compozitor – cu Richard Wagner, ale cărui personalitate şi operă au avut asupra gândirii nietzscheene o influență substanțială. Decisiv a fost însă pentru această gândire contactul cu filozofia lui Schopenhauer. În 1872 apare *Naşterea tragediei din spiritul muzicii*, studiu de un deosebit ecou; între 1873–1876, *Considerații inactuale* – o culegere de studii şi reflecții filozofice. Începând din 1876, starea sănătății sale se înrăutățeşte treptat, astfel încât, în 1879, renunță la postul de profesor, stabilindu-se alternativ în Elveția, la Sils-Maria pe valea Innului, în Italia şi în sudul Franței, şi consacrându-se doar scrisului. Din 1878 datează *Omenesc, prea omenesc*, în 1881 apare *Aurora. Gânduri asupra prejudecăților morale*, în 1882, *Ştiința voioasă*, în 1883–1884, *Aşa grăit-a Zarathustra*, în 1886, *Dincolo de bine şi de rău*, în 1887, *Despre genealogia moralei*, precum şi noi ediții ale lucrărilor anterioare. În 1889 apare *Amurgul idolilor*. În acelaşi an, Nietzsche, grav bolnav psihic, este internat în diferite clinici. După câteva intervale de remisiune, în care se ocupă de reeditări, de traduceri din operele sale şi îşi continuă corespondența, se stinge din viață în 1900 la Weimar.

FRIEDRICH NIETZSCHE
Ştiința voioasă („La Gaya Scineza“)

Foto copertă © Pliene | Dreamstime.com

© Humanitas, 1994, 2006, 2013 (ediția print)
© Humanitas, 2013 (ediția digitală)

ISBN: 978-973-50-4140-3 (epub)

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

FRIEDRICH Nietzsche

ȘTIINȚA VOIOASĂ
(„la gaya scienza")

Traducere din germană de LIANA MICESCU
Traducerea versurilor de SIMION DĂNILĂ

Trăiesc sub acoperişul meu,
Pe nimeni nu l-am urmat fidel,
Şi-am râs de acel maestru eu
Ce însuşi nu şi-a râs de el.

Pe pragul casei mele

Prefață la ediția a II-a (1886)

1

Poate că această carte nu are nevoie numai de o prefață; în final tot ar mai rămâne îndoiala dacă cineva s-ar putea apropia prin prefețe de *trăirile* acestei cărți fără a fi trăit el însuşi ceva asemănător. Cartea pare scrisă în graiul unui vânt de moină: există în ea zburdălnicie, nelinişte, contradicție, vremuială de aprilie, astfel încât te gândeşti tot timpul atât la vecinătatea iernii, cât şi la *victoria* asupra ei, victorie care vine, care trebuie să vină, care poate a şi venit… Recunoştința izvorăşte neîntrerupt, ca şi cum tocmai s-ar fi petrecut cel mai neaşteptat lucru, recunoştința unui convalescent — căci acest lucru neaşteptat era *însănătoşirea*. „Ştiința voioasă“, aceasta semnifică saturnaliile unui spirit care a rezistat răbdător unei apăsări teribile şi îndelungate — răbdător, sever, rece, fără a se supune, dar şi fără speranță — şi care dintr-o dată este asaltat de speranță, de speranța însănătoşirii, de *beția* însănătoşirii. Atunci nu e de mirare că ies la lumină multe lucruri neînțelepte şi nebuneşti, multă tandrețe zglobie risipită chiar şi asupra unor probleme înfăşurate în blană țepoasă, care nu par a dori să fie mângâiate şi ademenite. Întreaga carte nu este altceva decât o desfătare după lipsuri şi neputințe îndelungate, strigătul de bucurie al puterilor revenite, al credinței reînviate în ziua de mâine şi de poimâine, al neaşteptatului sentiment şi presentiment al viitorului, al apropiatelor aventuri, al mărilor din nou deschise, al țelurilor din nou permise, din nou crezute. Şi câte lucruri nu lăsasem în urmă! Această felie de deşert, epuizare, necredință, îngheț în plină tinerețe, această bătrânețe adâncă pătrunsă pe nedrept în viața mea, această tiranie a durerii, supralicitată de tirania mândriei care refuza *concluziile* durerii — iar concluziile sunt consolări —, această însingurare radicală ca o legitimă apărare împotriva disprețului față de oameni, devenit bolnăvicios de clarvăzător, această limitare principială la amarul şi duritatea cunoaşterii, la rănile pe care le provoacă, după cum o prescria *dezgustul* născut treptat dintr-un imprudent regim şi răsfăț spiritual — care este numit romantism — oh, cine ar putea să simtă toate acestea! Dar acela care ar putea s-o facă mi-ar trece desigur

cu vederea mai multe decât puțină nebunie, impetuozitate, „știință voioasă“ — de pildă o mână de cântece adăugate cărții de această dată — cântece în care un poet râde de toți poeții, într-un fel greu de iertat. Ah, dar nu sunt doar poeții şi frumoasele lor „sentimente lirice“ asupra cărora acest reînviat îşi varsă răutatea: cine ştie ce victimă îşi mai caută, ce monstru de subiect parodic îl va fermeca în curând? „Incipit tragoedia“ se spune la sfârşitul acestei cărți îngrijorător de neşovăielnice: păziți-vă! Se prevesteşte ceva excepțional de răutăcios şi de malițios: incipit parodia, nu e nici o îndoială…

2

— Dar să-l lăsăm pe domnul Nietzsche: ce ne pasă că domnul Nietzsche s-a însănătoşit?… Un psiholog cunoaşte puține întrebări atât de atrăgătoare cum ar fi cea a raportului dintre sănătate şi filozofie, iar în cazul că el însuşi se îmbolnăveşte, îi va dărui bolii întreaga sa curiozitate ştiințifică. Deoarece, cu condiția de a fi o persoană, ai în mod necesar şi filozofia propriei persoane: dar aici există o diferență considerabilă. La unii, cele care filozofează sunt defectele, iar la alții — bogățiile şi puterile lor. Primii au *nevoie* de filozofia lor ca suport, liniştire, medicament, salvare, înălțare sufletească, înstrăinare de sine; pentru cei din urmă ea este doar un lux frumos, în cel mai bun caz voluptatea unei recunoştințe triumfătoare, care în final trebuie înscrisă cu majuscule cosmice pe firmamentul ideilor. Dar în cazul celălalt, mai obişnuit, când disperarea începe să filozofeze, ca la toți gânditorii bolnavi — şi poate că în istoria filozofiei ei sunt preponderenți — ce se va întâmpla cu ideea însăşi, când ea se va afla sub *apăsarea* bolii? Aceasta este întrebarea care priveşte psihologul şi aici devine experimentul posibil. Aidoma unui călător care îşi propune să se trezească la o anumită oră, dăruindu-se apoi liniştit somnului, tot astfel şi noi filozofii, admițând că ne îmbolnăvim, ne abandonăm bolii pentru o vreme, cu trup şi suflet — parcă am închide ochii față de noi înşine. Şi după cum călătorul ştie că ceva *nu* doarme, ceva care numără orele şi-l va trezi, tot aşa ştim şi noi că ceasul hotărâtor ne va găsi treji — că atunci răsare ceva care ne surprinde spiritul *asupra faptei*, vreau să spun în pragul slăbiciunii sau al întoarcerii, al resemnării, al călirii, al întunecării sau cum se mai numesc toate stările maladive ale spiritului, care în zilele sănătoase au împotriva lor *mândria* spiritului (căci rămâne adevărată

vechea zicală: „Spiritul mândru, păunul şi calul sunt cele mai mândre trei animale de pe pământ“). După o asemenea interogare de sine, ispitire de sine, înveți să priveşti cu un ochi mai subtil tot ceea ce s-a filozofat până acum, ghiceşti mai uşor ca înainte ocolişurile nevrute, căile lăturalnice, locurile de odihnă, punctele *însorite* ale ideii pe unde gânditorii suferinzi sunt conduşi şi ademeniți, tocmai ca suferinzi, ştii acum încotro *trupul* bolnav şi nevoile sale împing, aruncă, ademenesc spiritul — spre soare, linişte, blândețe, medicamente, spre o consolare într-un sens oarecare. Orice filozofie care pune pacea mai presus decât războiul, orice etică ce înțelege negativ ideea de fericire, orice metafizică şi fizică ce cunoaşte o finalitate, o stare definitivă de vreun fel oarecare, orice aspirație preponderent estetică sau religioasă spre un alături, un dincolo, un în afară, un deasupra, permit întrebarea dacă nu cumva boala a fost aceea care l-a inspirat pe filozof. Marcarea inconştientă a necesităților fiziologice sub mantia obiectivului, a idealului, a spiritualității pure merge înfricoşător de departe şi m-am întrebat adesea dacă, de o manieră generală, filozofia nu a fost cumva până acum doar o interpretare a trupului şi o *înțelegere greşită a acestuia*. În spatele celor mai înalte judecăți de valoare care au condus până acum istoria gândirii se ascund neînțelegerile alcătuirii trupeşti, fie a individului, fie a stărilor sociale sau a raselor în totalitate. Toate acele nebunii îndrăznețe ale metafizicii şi în special răspunsurile lor privitoare la *valoarea* existenței pot fi considerate întotdeauna şi în primul rând drept simptome ale anumitor trupuri; şi dacă astfel de afirmări sau negări ale lumii, măsurate ştiințific, nu au nici un dram de importanță, ele îi oferă totuşi istoricului sau psihologului indicii cu atât mai valoroase, ca simptome, după cum am spus, ale trupului, ale reuşitei sau nereuşitei acestuia, ale plenitudinii, puterii, suveranității sale în istorie, sau ale reținerilor, oboselilor, sărăcirilor sale, ale presimțirii sfârşitului, ale voinței sale de moarte. Încă mai aştept ca un *medic* filozof în sensul excepțional al cuvântului — unul care să urmărească problema sănătății generale a poporului, a epocii, a rasei, a umanității — să aibă odată curajul de a împinge bănuiala mea la extrem, îndrăznind să susțină că în toate filozofările nici n-a fost vorba până acum despre „adevăr“ ci despre altceva, să spunem despre viitor, sănătate, creştere, putere, viață…

Se poate ghici că n-aş vrea să să mă despart cu ingratitudine de epoca aceea de boală grea, al cărei câştig n-a secat nici azi pentru mine, după cum sunt şi foarte conştient de avantajele pe care le am față de toți troglodiții spiritului, datorită sănătății mele variabile. Un filozof care a trecut prin mai multe stări ale sănătății şi mai trece încă, a străbătut şi tot atâtea filozofii; el nu *poate* face altfel decât să-şi transpună de fiecare dată starea în cea mai spiritualizată formă şi depărtare — această artă a transfigurării *este* de fapt filozofie. Noi filozofii nu avem libertatea de a despărți sufletul de trup, cum face poporul, şi suntem încă şi mai puțin liberi să despărțim sufletul de spirit. Nu suntem broaşte gânditoare, aparate de obiectivare şi de înregistrare cu mădularele puse la gheață — noi trebuie să naştem permanent ideile din durerea noastră, însoțindu-le părinteşte cu tot ceea ce avem în noi ca sânge, inimă, foc, bucurie, patimă, suferință, conştiință, soartă, fatalitate. A trăi înseamnă pentru noi a preschimba permanent în lumină şi flacără tot ceea ce suntem, precum şi tot ceea ce ne atinge, nici nu *putem* altfel. Iar cu privire la boală, nu am fi aproape tentați să întrebăm dacă de fapt ne-am putea lipsi de ea? Numai marea durere este ultima eliberatoare a spiritului ca învățător al *marii bănuieli* care face din fiecare U un X, un X adevărat, adică litera premergătoare celei ultime… Abia marea durere, acea durere domoală îndelungată, care îşi ia timp, în care parcă suntem arşi la foc de lemn verde, ne obligă pe noi, filozofii, să coborâm în ultimele noastre străfunduri, îndepărtând de noi toată încrederea, tot ceea ce este blajin, învăluitor, blând, mediocru, în care ne pusesem poate înainte vreme toată omenia. Mă îndoiesc că o astfel de durere „îmbunătățeşte“, dar ştiu că ne face *mai profunzi*. Fie învățăm să-i opunem mândria noastră, batjocura şi puterea voinței noastre, asemenea indianului care, oricât de cumplit ar fi torturat, se despăgubeşte pe seama schingiuitorului prin răutatea limbii sale, fie ne retragem din fața durerii în acel neant oriental denumit Nirvana, în acea mută, rigidă şi surdă resemnare, uitare de sine, ştergere de sine; din asemenea exerciții îndelungi şi periculoase ale stăpânirii de sine ieşi un alt om, cu câteva semne de întrebare în plus, dar în primul rând cu *voința* de a pune întrebări mai multe, mai adânci, mai severe, mai dure, mai rele, mai liniştit decât până atunci. S-a isprăvit cu încrederea în viață, viața însăşi a devenit *problemă*. Nu cumva să se creadă însă că din această cauză devii în mod necesar obscurantist! Până şi dragostea de viață este încă posibilă — numai că iubeşti altfel. Este ca dragostea pentru o femeie care ne aduce îndoieli… Dar farmecul a tot ce este problematic, bucuria dată de X, este prea mare la

oamenii mai spirituali şi mai spiritualizaţi, pentru ca să nu învăluie, mereu din nou, ca o văpaie, toate mizeriile problematicului, toate pericolele nesiguranței, până şi gelozia iubitului. Cunoaştem o fericire nouă…

4

În încheiere, pentru ca esențialul să nu rămână nespus: din asemenea străfunduri, din asemenea boli grele, ca şi din boala bănuielii grave, te întorci *renăscut*, cu altă piele, mai sensibil, mai răutăcios, cu un gust mai subtil pentru bucurie, cu un gust mai delicat pentru toate lucrurile bune, cu simțuri mai voioase, cu o a doua inocență — mai periculoasă — în bucurie, în acelaşi timp mai copilăros şi de o sută de ori mai rafinat decât ai fost vreodată înainte. Vai cât de respingătoare este acum plăcerea vulgară, surdă şi cenuşie, aşa cum o înțeleg în general cei pe care îi desfată, „cultivații“ noştri, bogații şi conducătorii noştri! Cât de răutăcios ascultăm de-acum înainte gălăgia infernală de iarmaroc cu care, spre a ajunge la „plăceri spirituale“, „omul cultivat“, locuitor al oraşelor mari, se lasă astăzi siluit prin artă, carte şi muzică, dar şi cu ajutorul băuturilor spirtoase! Cât de tare ne dor acum urechile de țipătul teatral al patimii, cât de străine au devenit gustului nostru întreaga agitație romantică şi harababura simțurilor pe care le îndrăgeşte gloata cultivată, împreună cu aspirațiile ei spre sublim, spre solemn, spre întortocheat! Nu, dacă noi, convalescenții, mai avem în general nevoie de vreo artă, atunci este o *altă* artă — o artă batjocoritoare, uşoară, trecătoare, dumnezeiesc de nestânjenită, dumnezeiesc de artificială, care arde ca o flacără vie într-un cer fără nori! Înainte de toate o artă pentru artişti, numai pentru artişti! Înțelegem acum mai bine ce este în primul rând necesar în *acest scop*: seninătatea, orice fel de seninătate, prieteni! Chiar şi ca artişti — aş putea s-o dovedesc. Noi, ştiutorii, ştim acum prea bine unele lucruri; oh, cum vom mai învăța de-acum înainte, ca artişti, să uităm bine, să *ignorăm* bine! Şi în privința viitorului nostru; vom fi greu de regăsit pe cărările acelor tineri egipteni care fac templele nesigure noaptea, care îmbrățişează statui şi vor neapărat să dezvăluie, să dezvelească, să scoată în plină lumină tot ceea ce din motive serioase este ținut ascuns. Nu, acest prost gust, această voință de adevăr, de „adevăr cu orice preț“, această nebunie tinerească în dragostea pentru adevăr ne dezgustă; avem prea multă experiență, suntem prea serioşi, prea veseli, prea marcați, prea profunzi pentru aşa ceva… Nu mai credem că adevărul mai rămâne adevăr

dacă i se scoate vălul, am trăit destul pentru a crede aceasta. Astăzi ni se pare o problemă de bună-cuviință să nu vrei să vezi totul gol, să nu vrei să participi la toate, să nu vrei să înțelegi şi să „ştii“ totul. „Este adevărat că bunul Dumnezeu e prezent pretutindeni? şi-a întrebat o fetiță mama, dar găsesc că este ceva necuviincios“ — o aluzie pentru filozofi! Ar trebui onorată mai mult *pudoarea* cu care natura s-a ascuns în spatele unor taine şi felurite incertitudini. Poate că adevărul este o femeie care are motive să nu-şi arate motivele! Poate că numele ei, pentru a vorbi greceşte, este Baubo?… Oh, grecii aceştia! Ştiau să *trăiască*; pentru asta e nevoie să te opreşti vitejeşte la suprafață, la rid, la piele, să te închini aparenței, să crezi în forme, în sunete, în cuvinte, în întregul Olimp al aparenței! Grecii aceştia erau superficiali —*din profunzime*! Şi atunci nu ne întoarcem tot aici, noi, temerarii spiritului care am urcat piscul cel mai înalt şi mai primejdios al gândirii de astăzi, şi am privit apoi în jur, am privit de acolo *în jos*? Nu suntem oare tocmai prin aceasta — greci? Adoratori ai formelor, ai sunetelor, ai cuvintelor? Tocmai de aceea — artişti?

Ruta, lângă Genova
toamna anului 1886

„GLUMĂ, VICLENIE ŞI RĂZBUNARE“
PRELUDIU ÎN RIME GERMANE

1
Invitație

Hai, mâncăi, gustați din hrană!
Mâine o să vă pară mană,
Iar poimâine, frupt de soi!
Veți mai vrea — aşa le-mbie
Şapte lucruri vechi azi mie
Pe-alte şapte țâfne noi.

2
Fericirea mea

De când am obosit căutând,
Găsesc de toate cele.
De când m-a-ntâmpinat un vânt,
Îmi suflă toate-n vele.

3
Neînfricat

Sapă, sapă unde zaci!
Jos, în groapă,-i apă!
Las’ să strige cei posaci:
„Iadu-i doar — în groapă!“

4
Dialog

A: Fui bolnav? Mi-e mult mai bine?
Cine s-a-ngrijit de mine?
Toate le-am uitat frumos!
B: Cred c-abia acum ți-e bine:

Cine uită-i sănătos.

5
Celor virtuoşi

Chiar şi virtuțile noastre uşor au să umble:
Ca un vers de Homer vor veni şi-or pleca!

6
Înțelepciunea lumii

Nu sta pe şesuri, jos!
Prea sus iar bine nu-i!
Pământu-i mai frumos
Când pân’ la mijloc sui!

7
Vademecum — vadetecum

Mă iei de-a-ntregul ca model,
În toate mă urmezi fidel?
Doar ție să-ți rămâi fidel: —
Aşa-mi urmezi — încetinel!

8
La a treia năpârlire

Cojita piele mi-a plesnit,
Un şarpe-n mine, acuma,
Oricât pământ a mistuit,
Pofteşte iarăşi huma.
Sub pietre iată-mă flămând,
Şerpiu prin iarba mare,
Pe tine să te-nghit, pământ,
A şarpelui mâncare!

9
Trandafirii mei

Fericirea-mi — Fericirii

Face loc — da, Fericirii!
Vreți să-mi rupeți trandafirii?
Printre stânci să staţi la pândă?
Printre spini — fără izbândă
Şi cu mâna sângerândă?
Fericirea-mi ştie-orânda
Tachinării şi-uneltirii! —
Vreți să-mi rupeți trandafirii?

10
Disprețuitorul

Dacă-mi cade mult din mână,
Vouă a dispreț vă pare.
Dar când bei din cupa plină
O să-ți cadă mult din mână —
N-osândiți deci vinul tare.

11
Zicala zice

Crud şi blând, mojic şi fin,
Murdar şi pur, intim şi străin,
De-nțelepciune şi prostie plin:
Din toate-acestea sunt puțin,
Porc şi hulub, şarpe hain!

12
Unui iubitor de lumină

Ca ochi şi gând să nu se-adumbre,
Chiar după soare fugi sub umbre!

13
Pentru un balerin

Polei fin —
Prilej divin
Pentru abilul balerin.

14
Integrul

Mai bine duşmănii dintr-o bucată
Decât prietenie încleiată!

15
Rugină

Rugina-i bună: de eşti ascuțit
„Prea tânăr e!“ ți-auzi necontenit.

16
În sus

„Cum oare mai bine pe culmi m-aş sui?“ —
Te urcă, nu te mai gândi!

17
Deviza celui puternic

Nu cerşi! Iar plânsul tacă!
Ia, te rog, mereu înşfacă!

18
Inimi mici

Cum urăsc aşa inimi mici! —
Nici Rău, nici Bine n-au loc aici.

19
Seducătorul fără voie

O vorbă goală-n glumă arunca —
Şi o femeie totuşi se prindea.

20
De cumpănit

Un dublu chin poți suporta mai bine
Ca *unul singur*: vrei să-ncerci cum vine?

21
Împotriva îngâmfării

Nu te umfla: un ghimpe mic
Ajunge să devii nimic.

22
Bărbatul şi femeia

„Răpeşte-ți fata care te-a pătruns!“ —
Gând de bărbat; femeia-şi ia pe-ascuns.

23
Interpretare

De mă dezvălui, eu mă-nvăluiesc:
Nu pot să-mi fiu un interpret firesc.
Doar cine-şi suie propriul drum mereu
Va lumina aprins şi chipul meu.

24
Leacul pesimistului

Te plângi că nu-i bun ce-ai mâncat?
Amice, iară vechea toană?
Tot scuipi şi-o ții într-o dojană —
Răbdarea mea s-a terminat.
Ascultă-mi sfatul! Fii bărbat
Şi-nghite-o broască dolofană,
Rapid, cu geană peste geană! —
Ți-ajută mult la digerat!

25
Rugăminte

La mulți le pot citi în gând,
Dar nu ştiu însumi cine sunt!
Mi-e ochiul prea apropiat —
Nu-s ce observ şi-am observat.
Mi-aş folosi cu mult mai bine,

De-aş sta mai depărtat de mine.
Nu ca duşman al meu, e drept!
Departe-i cel mai drag adept —
Dar între noi — mijloc cuminte!
Ghiciți aprinsa-mi rugăminte?

26
Tăria mea

Am de urcat din treaptă-n treaptă,
Dar glasul sus vi se îndreaptă:
„Ca piatra eşti! Noi tot aşa?“ —
Am de urcat din treaptă-n treaptă,
Şi treaptă nimeni nu s-ar vrea.

27
Drumețul

„Doar hău şi linişti! Nici un drum în zare!“
Aşa ai vrut! Nu ți-ai dorit cărare!
Curaj, drumețule! Acu-i acu!
De tremuri de primejdii — nu eşti tu.

28
Consolare pentru începător

Țânc jimbat — ce speriat e,
Prin ocol, de porci icnind!
Doar să plângă, asta poate —
Oare-l veți vedea umblând?
Ne-nfricat! Şi, după toate
Îl vedeți chiar dănțuind!
Iată-l copăcel, nu cade,
O să stea şi-n cap curând.

29
Egoism de stele

De nu mi-aş da mereu ocol,
Ca polobocu-n rostogol,

M-aş ține, făr-a mă aprinde,
Tot după soarele fierbinte?

30
Aproapele

Aproapele nu-l țin aproape:
Pe culmi cu el! Departe scape!
Altfel, sub steaua-mi cum încape? —

31
Sfântul travestit

Fericirea-ți să nu doară,
Vai! drăcescul te-nfăşoară,
Haz drăcesc, drăcesc veşmânt.
Dar în van! Răzbate-afară
Din privirea-ți harul sfânt!

32
Robul

A: El stă şi-ascultă: ce-l pătrunde?
Ce-i zbârnâie-n urechi? De unde?
Ce forță l-o fi doborât?
B. Ca toți ce-n lanțuri s-au târât,
Aude-un zornăit oriunde.

33
Singuraticul

Detest şi stăpânirea, şi-ascultarea,
Supunere? O, nu! Nici dominarea!
Cel ce de *sine* nu se teme nu-nspăimântă.
Cel ce-nspăimântă doar conduce bine.
Eu deci detest să mă conduc pe mine!
Ca fiarele din mare şi pădure,
Îmi place să mă pierd pe căi obscure,
Să mă încuib în reverii deşarte
Şi să mă chem acasă de departe,

Pe mine însumi să mă-ndemn spre mine.

34
Seneca et hoc genus omne

Îşi scriu şi scriu teribil de-n-ţelepte
fleacuri varii,
De parcă *primum scribere*,
Deinde philosophari.

35
Gheaţă

Gheaţă mai produc, o, da! —
La digestie prieşte!
Gheaţa-mi v-ar plăcea, fireşte,
De-aţi avea ce digera!

36
Scrieri din tinereţe

Şti’nţa de la A la 0
Îmi suna aicea mult!
Nu-mi mai sună azi, oho!
Doar eternul A! şi 0!
Al juneţii-l mai ascult.

37
Prudenţă

Pe-aici nu-i bine pentru călători;
De-ai spirit, fii prudent de două ori!
Te-atrag şi te iubesc — te toacă lent:
Sunt spirite — dar spiritu-i absent!
38
Cuviosul grăieşte

Ne-adoră Domnul, fi’ndcă ne-a creat! —
„Ba, omul l-a creat pe el!“ — zic docţii.
Şi-atunci, să nu adore ce-a creat?

Creându-l, iar să-l nege, să-l dea morții?
Cam şchioapătă, Satana s-a băgat.

39
Vara

Cu chipul în sudori scăldat,
Să ne-nfruptăm din pâne?
Nimic să nu-mbuci asudat —
Ştiu doctori să ne-nfrâne.
Clipeşte Sirius frământat:
Ce-nseamnă focu-i, chinul?
Cu chipul în sudori scăldat,
Să bem, prieteni, vinul!

40
Fără pizmă

El nu-i pizmaş: de-aceea îl cinstiți?
El nici nu vede cât îl prețuiți;
Cu ochi de vultur cată-n zări albastre,
Nici nu vă vede! — vede astre, astre!

41
Heraclitism

Lupta doar aduce
Pe pământ noroc!
Da, frății de cruce
Nasc sub fum şi foc!
Prieteni ce se cheamă?
Frați — la greu sărind;
În război — de-o seamă;
Nesupuşi — murind!

42
Principiul celor foarte rafinați

Mai curând tiptil s-o iei,
Nu pe labe late!

Mai curând prin borți de chei,
Nu prin uşi căscate!

43
Îndemn

La faimă te gândeşti vrăjit?
Să ştii urmarea:
Să-ți uiți la vreme, nesilit,
Onoarea!

44
Profundul

Eu — căutător? Vorbiți prostii! —
Sunt numai *greu* — ca plumbul sunt!
Tot cad şi nu mă pot opri,
Până nu dau de fund!

45
Pe veci

„Vin azi, căci azi e de venit“ —
Gândeşte cel pe veci sosit.
Nu-i pasă de cel cusurgiu:
„Vii prea curând! Vii prea târziu!“

46
Gândurile celor osteniți

Ei au pe soare-o ură sumbră;
Şi cred că pomii-s pentru — umbră!

47
Apus

„Apune, scapătă“ — zvârliți noroi;
De fapt, el se coboară jos, la voi!
Extazu-i deveni amărăciune,
Lumina-i beznei voastre se supune.

48
Împotriva legilor

De azi mi-atârnă la grumaz,
De-un şnur, ceasornicul cel treaz;
De azi cocoşii amuțesc,
Iar sori şi umbre-ncremenesc,
Şi tot ce timpul mi-a vestit
E orb, e mut şi asurzit: —
Natura nu mai prinde glas
La vreun tic-tac de legi şi ceas.

49
Înțeleptul grăieşte

Străin poporului, dar lui spre bine,
Ba nor, ba soare, calea îmi voi ține —
Şi ne-ncetat mai sus de sine!

50
Pierzându-şi capul

Ea are spirit — unde l-a aflat?
Plăcând-o, şi-l pierduse vreun bărbat.
Ce cap avu pân' la poveste-aceea!
Dar dracului i l-a luat — ba nu! femeia!

51
Dorințe deşarte

„Orice cheie ca un fum
Să se risipească,
Dar şperaclele de-acum
Să se-nvârtă-n broască!"
Astfel judecă acei
Care sunt doar false chei.

52
A scrie cu piciorul

Nu vreau să scriu cu mâna doar:
Piciorul mi-e şi el pisar.
Aleargă liber şi vioi,
Ba peste câmp, ba peste foi.

53
„Omenesc, preaomenesc“. O carte

Sfioasă, tristă îndărăt privind,
În viitor, în tine doar crezând:
O, pasăre, ca vulturii eşti tu?
Eşti mirele Minervei, Bu-hu-hu?

54
Cititorului meu

Un bun stomac şi straşnice măsele —
Eu ți-aş dori!
De mistui paginile mele,
Atunci precis ne-om potrivi!

55
Pictorul realist

„Fidel naturii-n tot ce are ea“! —
Dar cum s-o-nceapă? Când pe pânză *va-ncăpea*?
Imensă-i orice palmă de pământ! —
Din ea, ce-i e *pe plac* îl vezi pictând.
Şi ce-i pe plac? Ce *poate* el picta!

56
Vanitate de poet

Dați-mi clei: am isteţime
Lemnul să-l găsesc oricând!
Sens să dau la patru rime
Fără sens — nu-i ţel de rând!

57
Gust pretenţios

Mi-ar fi drag şi mi-aş alege,
De-aş scăpa destinului,
Un locşor în rai pe lege:
Mai curând — la poarta lui!

58
Nasul strâmb

Înfumurat se uită-n zări
Ăst nas ce tot se umflă-n nări —
De-aceea-n faţă se răstorn
Licornii ăştia fără corn!
Mereu se-alătură în timp
Trufia şi cu nasul strâmb.

59
Peniţa scârţâie

Peniţa scârţâie: infern!
Sunt condamnat la scârţâială? —
Iau călimara şi aştern
Puhoaie repezi de cerneală.
Umflat li-e cursul şi răzleţ!
Mă bucur cum îl fac să crească!
E drept, mi-e scrisul neciteţ —
Dar cine cată să-l citească?

60
Oamenii superiori

Pe cel ce urcă — se cuvine
Să-l lauzi! El însă de sus vine!
Lui laudele îi sunt străine,
Pe culmi *se ţine*!

61
Scepticul grăieşte

Eşti la mijloc de drum,
Pendula bate, sufletul ţi-e mic!

Colindă ca nebun
Şi caută, da-n zadar — ezit-un pic?
Eşti la mijloc de drum:
Ce rătăciri şi chin de mucenic!
Ce cauți? Şi *la ce bun*? —
Chiar asta caut — răspuns şi alt nimic!

62
Ecce homo

Da! Din ce mă trag ştiu bine!
Foc nepotolit e-n mine
Şi mă mistui în văpăi.
Tot ce-apuc se schimbă-n pară,
Ce slobod e scrumul doară:
Cert, sunt numai vâlvătăi.

63
Morală de stele

Sortită unui drum, o! stea,
Ce te priveşte bezna grea?
Prin vremea asta să scântei!
Departe de mizeria ei!
De lumi îndepărtate ții:
Prin milă, vei păcătui!
Doar *o* poruncă: pură fii!

CARTEA ÎNTÂI

1

Doctrinarii scopului existenței. — Fie că privesc oamenii cu un ochi binevoitor, fie cu unul răutăcios, îi găsesc întotdeauna, pe toți sau pe fiecare în parte, ocupați cu un singur lucru, acela de a face ceea ce foloseşte păstrării speciei umane. Şi desigur nu dintr-un sentiment de dragoste pentru această specie, ci pur şi simplu pentru că nimic nu este în ei mai vechi, mai puternic, mai neînduplecat, mai de neînvins decât acest instinct — pentru că instinctul acesta reprezintă tocmai *esența* speciei şi turmei noastre. Cu toate că de obicei îi împarți pe semenii tăi destul de repede şi de net, cu miopia obişnuită chiar şi de la o distanță de cinci paşi, în folositori şi dăunători, în buni şi răi, dacă socoteşti în mare şi dacă te gândeşti mai îndelung la toate aceste lucruri, devii mai sceptic în privința acestei curățiri şi separări, lăsându-te până la urmă păgubaş. Chiar şi cel mai dăunător om este poate încă cel mai folositor în privința menținerii speciei: căci el întreține la el sau, prin influența sa, la alții, instincte fără de care omenirea s-ar fi sleit sau ar fi putrezit de mult. Ura, bucuria răutăcioasă de necazul altuia, dorința de a prăda şi de a stăpâni, ca şi toate celelalte care altfel sunt considerate rele, fac parte din uimitoarea economie costisitoare, risipitoare şi în general nebunească, dar care, e *demonstrat*, ne-a menținut până acum specia. Nu mai ştiu dacă tu, semenul şi aproapele meu drag, *poți* trăi de fapt spre dezavantajul speciei, adică „nechibzuit“ şi „rău“; poate că ceea ce ar fi putut dăuna speciei s-a stins de multe milenii, făcând acum parte dintre cele care nici lui Dumnezeu nu-i mai sunt posibile. Urmează-ți poftele cele mai bune sau cele mai deşănțate şi, în primul rând, mergi la pierzanie! — în ambele cazuri vei fi probabil încă, într-un fel oarecare, promotorul şi binefăcătorul omenirii, putând să-ți găseşti lăudătorii — dar şi batjocoritorii! Nu-l vei găsi însă niciodată pe acela care să ştie să te batjocorească în toate pe tine, individ, chiar şi în ceea ce ai tu mai bun, care să te facă să-ți vezi nesfârşita sărăcie de muscă ori de broască în suficientă măsură pentru a corespunde adevărului! Pentru a râde de tine însuți aşa cum ar trebui să râzi, pentru a râde *cu adevărat*, cei mai buni nu aveau până

acum destul simţ al adevărului, iar cei mai dotaţi aveau mult prea puţin geniu! Poate că şi pentru râs există un viitor! Atunci când maxima „specia este totul, individul nu este nimic“ va fi fost asimilată de omenire şi oricui îi va fi oricând deschisă poarta spre această ultimă eliberare şi iresponsabilitate. Poate că atunci râsul se va înfrăţi cu înţelepciunea, poate că atunci nu va mai exista decât „ştiinţă voioasă“. Deocamdată este cu totul altfel, deocamdată comedia existenţei încă n-a *devenit conştientă* de ea însăşi, deocamdată mai este încă vremea tragediei, a moralelor şi religiilor. Ce înseamnă această permanentă nouă apariţie a unor fondatori de morale şi religii, a unor instigatori la lupta pentru aprecieri morale, a unor predicatori ai remuşcărilor şi războaielor religioase? Ce înseamnă aceşti eroi pe această scenă? căci până acum au fost eroi şi tot restul, care era uneori singurul vizibil şi apropiat nouă, a slujit întotdeauna numai la pregătirea acestor eroi, fie ca maşinărie şi culise, fie în rolul de confidenţi şi de valeţi. (Poeţii, de pildă, au fost întotdeauna valeţii unei morale oarecare.) Este de la sine înţeles că şi aceşti tragedieni lucrează în interesul speciei, chiar dacă îşi închipuie că acţionează în interesul divinităţii şi ca trimişi ai Domnului. Şi ei propulsează viaţa speciei, *propulsând credinţa în viaţă*. „Merită să trăieşti — strigă oricare dintre ei, — viaţa asta e importantă, viaţa are ceva în urma ei, sub ea, aveţi grijă!“ Acel instinct care domneşte la fel în oamenii superiori ca şi în cei mai josnici, instinctul păstrării speciei izbucneşte din când în când, ca raţiune şi patimă a *spiritului*; el se înconjoară atunci de o suită strălucitoare de motive, vrând din toate puterile să se uite că este de fapt numai pornire, instinct, nebunie şi netemeinicie. Viaţa *trebuie* iubită, *deoarece*! Omul *trebuie* să se promoveze pe sine şi pe aproapele său, *deoarece*! Şi cum se mai numesc şi se vor mai numi în viitor toţi aceşti „trebuie“ şi „deoarece“! Pentru ca ceea ce este necesar şi se întâmplă întotdeauna de la sine şi fără nici un scop să pară de-acum înainte ca fiind făcut în vederea unui scop, plauzibil omului ca raţiune şi ultimă poruncă, apare acum învăţătorul etic, drept învăţător al „scopului existenţei“; pentru aceasta el inventează o a doua şi altă existenţă, scoţând-o pe cea veche şi obişnuită din balamalele ei vechi şi obişnuite, cu ajutorul mecanicii sale noi. Da! El nu vrea cu nici un preţ ca noi să *râdem* de existenţă, nici de noi înşine — şi nici de el; pentru el, individul este întotdeauna un individ, ceva prim, ultim şi neobişnuit, pentru el nu există nici specie, nici însumări, nici nulităţi. Oricât de nebuneşti şi de entuziaste ar fi invenţiile şi aprecierile sale, oricât de mult se înşală asupra mersului firii, tăgăduindu-i condiţiile — şi toate eticile de până acum au fost atât de

nebuneşti şi de nefireşti, încât fiecare dintre ele ar fi condus lumea la pieire, dacă ar fi pus stăpânire pe ea — oricum, de fiecare dată când „eroul“ intra în scenă, se obținea ceva nou, opusul îngrozitor al râsului, acea zguduire adâncă a multora la gândul „Da, merită să trăieşti! Da, merit să trăiesc!“ — viața şi eu şi tu şi noi toți împreună ne-am devenit încă o dată *interesanți* pentru o vreme. Nu se poate contesta că până acum, *o dată cu timpul*, râsul, rațiunea şi natura s-au înstăpânit peste fiecare dintre aceşti teologi; scurta tragedie sfârşea întotdeauna prin a reveni la eterna comedie a existenței, iar „valurile nenumăratelor hohote de râs“ — pentru a vorbi ca Eschil — vor acoperi în final până şi tragediile cele mai mari. Dar în ciuda acestui râs corector, datorită apariției mereu reînnoite a acestor învățători despre scopul existenței, natura umană s-a modificat totuşi în general — *ea are acum o nevoie în plus*, tocmai nevoia ca întotdeauna să apară asemenea învățători şi învățături despre „scop“. Omul a devenit treptat un animal fantastic ce trebuie să îndeplinească o condiție existențială în plus față de orice alt animal; din când în când, omul *trebuie* să creadă, să ştie *de ce* există, specia sa nu poate prospera fără o încredere periodică în viață! Fără credință în *rațiunea din viață*! Necontenit specia umană va decreta din când în când: „există ceva de care nu mai este deloc voie să se râdă!“ Şi cel mai prudent iubitor de oameni va adăuga: „nu numai râsul şi înțelepciunea voioasă, ci şi tragicul cu toată sublima sa nechibzuință fac parte din mijloacele şi nevoile păstrării speciei!“ Şi prin urmare! Prin urmare! Prin urmare! Oh, frații mei, mă înțelegeți? Înțelegeți această lege nouă a fluxului şi refluxului? Avem şi noi timpul nostru!

2

Conştiința intelectuală. — Fac mereu aceeaşi experiență, împotrivindu-mă ei de asemenea mereu, şi nu vreau să cred, cu toate că este evident: *celor mai mulți le lipseşte conştiința intelectuală*, ba chiar mi s-a părut adesea că, din cauza unei asemenea cerințe, eşti singur ca în deşert în mijlocul celor mai populate oraşe. Fiecare te priveşte cu ochi străini, mânuindu-şi în continuare balanța, numind lucrul acesta bun şi pe celălalt rău; nimeni nu roşeşte de ruşine dacă laşi să se înțeleagă că aceste greutăți nu au o greutate valabilă, nici nu se revoltă împotriva ta; poate că se râde pe seama îndoielii tale. Vreau să spun că *cei mai mulți* nu găsesc demn de dispreț să crezi una sau alta şi să trăieşti conform lor, *fără* a fi cunoscut

înainte ultimele şi cele mai sigure motive pentru şi împotrivă şi fără a-ţi da nici o osteneală spre a le afla după aceea — bărbaţii cei mai dotaţi şi femeile cele mai nobile fac şi ei parte dintre aceşti „cei mai mulţi“. Dar ce-mi pasă de bunătatea inimii, de finețe şi de geniu, dacă omul acestor virtuţi tolerează la el însuşi sentimente vlăguite în credinţă şi apreciere, dacă *nevoia de siguranţă* nu reprezintă pentru el setea cea mai intimă şi nevoia cea mai profundă, ca fiind ceea ce desparte oamenii superiori de cei inferiori! Am găsit la anumiţi oameni pioşi o ură împotriva raţiunii pentru care le-am fost recunoscător; în felul acesta ei şi-au trădat cel puţin reaua conştiinţă intelectuală! Dar a sta în mijlocul acestei *rerum concordia discors* şi a întregii minunate nesiguranțe şi multiplicităţi de sensuri a existenței, *fără a întreba*, fără a tremura de setea şi plăcerea întrebării, fără nici măcar a-l urî pe cel care întreabă, poate chiar distrându-te până la ostenire pe seama lui — aceasta este ceea ce consider eu *demn de dispreţuit* şi acest sentiment este cel pe care îl caut în primul rând la oricine — o nebunie oarecare sfârşeşte întotdeauna prin a mă convinge că fiecare om are acest sentiment, ca om. Este felul meu de a fi nedrept.

3

Nobil şi vulgar. — Firilor vulgare toate sentimentele nobile, generoase li se par nepotrivite şi de aceea, în primul rând, de necrezut; fac cu ochiul când aud de aşa ceva, părând a vrea să spună: „pesemne că există totuşi un avantaj oarecare, nu poţi vedea prin toţi pereţii“; ele sunt bănuitoare faţă de cel nobil, ca şi cum acesta şi-ar căuta avantaje pe căi lăturalnice. Dacă se conving într-adevăr de absența intenţiilor egoiste şi a câştigurilor personale, atunci cel nobil le apare ca un soi de nebun — îi disprețuiesc bucuria şi râd de strălucirea ochilor săi. „Cum te poţi bucura că eşti dezavantajat, cum poţi să accepţi dezavantajele cu ochii deschişi? De sentimentul nobil trebuie să fie legată o boală a raţiunii“ — aşa gândesc ele, aruncând o privire de dispreț, după cum disprețuiesc bucuria pe care nebunul o simte de pe urma ideii sale fixe. Firea vulgară se distinge prin faptul că îşi păstrează neclintit în vedere avantajul şi că această preocupare pentru scop şi avantaj în sine este mai puternică decât cele mai puternice instincte ale sale; a nu te lăsa ademenit de pornirile tale spre acţiuni lipsite de scop — aceasta este înțelepciunea şi sentimentul demnităţii ei. În comparație cu ea, firea superioară este cea *nechibzuită*, pentru că omul nobil, generos, cel

care se sacrifică, este într-adevăr învins de pornirile proprii şi în clipele sale cele mai bune, raţiunea face o pauză. Un animal care îşi apără puii cu preţul vieţii sau, când este în călduri, îşi urmează femela chiar şi în moarte, nu se gândeşte la primejdie şi la moarte — raţiunea sa face de asemenea o pauză, pentru că plăcerea pe care i-o fac puii sau femela, precum şi teama de a-i fi răpită această plăcere, îl domină total; el devine mai prost decât este de obicei, asemenea omului nobil şi generos. Acesta posedă câteva sentimente de plăcere şi neplăcere atât de intense încât intelectul trebuie să tacă sau să se pună în slujba lor; atunci inima i se ridică în cap şi nu se mai poate vorbi decât despre „pasiune“. (Ici şi colo se mai întâlneşte şi contrariul, de asemenea şi „răsturnarea pasiunii“, ca de pildă la Fontenelle, căruia cineva i-a pus odată mâna în dreptul inimii, cu cuvintele: „Ce ai aici, dragul meu, este şi creier“.) Lipsa de raţiune sau raţiunea sucită a pasiunii este ceea ce vulgarul disprețuieşte la cel nobil, cu atât mai mult cu cât ea este îndreptată spre obiecte a căror valoare i se pare a fi absolut fantezistă şi arbitrară. Îl enervează cel supus pasiunii stomacului, înţelegând totuşi atracţia exercitată de această tiranie, dar nu înţelege, de pildă, cum se poate să-ţi pui în joc sănătatea şi onoarea de dragul pasiunii cunoaşterii. Gustul firilor superioare se îndreaptă spre excepţii, spre lucruri tratate îndeobşte cu indiferenţă şi care nu par a avea savoare, firea superioară are o măsură singulară pentru valori. În plus, ea este de obicei încredinţată că *nu* are un mod specific de apreciere a valorilor în idiosincrazia sa pentru gust, considerând mai curând valorile şi nonvalorile ei drept valori şi nonvalori universal valabile şi căzând, în felul acesta, în neînţeles şi nepractic. Se întâmplă foare rar ca o fire superioară să păstreze destulă raţiune pentru a-i înţelege şi trata pe oamenii obişnuiţi ca atare; în general ea crede în pasiunea sa, ca şi cum ar fi o pasiune ascunsă a tuturor şi este plină de ardoare şi elocvenţă, tocmai în această idee. Dacă asemenea oameni de excepţie nu se consideră ei înşişi excepţii, cum ar putea oare înţelege vreodată firile vulgare şi cum ar putea aprecia regula într-un fel echitabil? şi-atunci vorbesc şi ei despre nebunia, inoportunitatea şi spiritul fantezist al omenirii, foarte uimiţi de frenezia lumii şi întrebându-se de ce nu vrea ea să recunoască ceea ce „îi este necesar“. Aceasta este eterna nedreptate a celor nobili.

Ceea ce conservă specia. — Spiritele cele mai puternice şi malefice au propulsat până acum cel mai mult omenirea; ele reaprindeau mereu pasiunile pe cale de adormire — orice societate organizată adormea pasiunile — şi trezeau mereu simțul comparației, al contradicției, plăcerea pentru ceea ce era nou, îndrăzneț, neîncercat, obligând oamenii să opună unor păreri alte păreri, unor tipuri ideale alte tipuri ideale. Cel mai adesea prin forța armelor, prin răsturnarea pietrelor de hotar, prin violarea pietăților, dar şi prin religii şi morale noi! În fiecare învățător şi predicator al *noului* zace aceeaşi „răutate“ care discreditează un cuceritor, chiar dacă, exprimându-se mai subtil, nu pune deîndată muşchii în mişcare şi tocmai de aceea nici nu discreditează atât! Noul este însă oricum *răul*, ceva ce vrea să cucerească şi să răstoarne vechile pietre de hotar, ca şi vechile pietăți — şi numai ceea ce e vechi e bun! Oamenii buni ai tuturor vremurilor sunt aceia care îngroapă adânc vechile idei, rodind odată cu ele, sunt plugarii spiritului. Dar orice pământ sfârşeşte prin a ajunge sterp, mereu trebuie să revină brăzdarul de plug al celui rău. Există acum o doctrină a moralei, greşită din temelii, care este foarte apreciată mai ales în Anglia: conform ei, aprecierile „bun“ şi „rău“ reprezintă însumarea experiențelor despre „oportun“ şi „inoportun“, conform ei ceea ce este numit „bun“ conservă specia, iar ceea ce este numit „rău“ îi dăunează. În realitate, pornirile rele sunt la fel de oportune, conservatoare de specie şi indispensabile ca şi cele bune: — numai că funcția lor este diferită.

5

Datorii absolute. — Toți oamenii care simt că au nevoie de cele mai violente cuvinte şi intonații, de cele mai elocvente gesturi şi atitudini pentru a putea *într-adevăr* acționa, politicienii revoluțiilor, socialiştii, predicatorii pocăinței cu sau fără creştinism, toți cei ce n-au voie să se mulțumească cu jumătăți de succese, aceştia toți vorbesc despre „datorii“, şi anume întotdeauna despre datorii cu caracter absolut — fără ele nu ar avea dreptul la patosul lor răsunător, asta o ştiu prea bine! De aceea recurg la filozofii ale moralei care predică un imperativ categoric oarecare sau îşi asimilează o bucată bună de religie, cum a făcut de pildă Mazzini. Deoarece vor să se aibă încredere absolută în ei, au nevoie să creadă ei înşişi pe deplin în ei, în temeiul unei ultime porunci oarecare, indiscutabile şi sublime în sine, al cărei servitor şi instrument se simt şi drept care ar dori să fie recunoscuți.

Aici găsim adversarii fireşti şi adesea foarte influenți ai emancipării morale şi ai scepticismului, dar ei sunt rari. Există însă o clasă foarte cuprinzătoare a acestor adversari pretutindeni unde interesul predică supunerea, în timp ce reputația şi onoarea par a o interzice. Cel care se simte dezonorat la gândul de a fi *instrumentul* unui principe sau al unui partid, al unei secte sau chiar al unei puteri financiare, de pildă ca urmaş al unei familii vechi şi mândre, dar care vrea şi trebuie să fie tocmai acel instrument, față de el însuşi sau față de opinia publică, acela are nevoie de principii patetice care pot fi clamate oricând, — principii de o absolută obligativitate, cărora li te poți supune şi poți arăta că le eşti supus, fără să te ruşinezi. Orice servilism mai subtil ține la un imperativ categoric şi este duşmanul de moarte al celor care vor să-i răpească datoriei caracterul ei absolut — aşa cere conveniența şi nu numai conveniența.

6

Pierderea demnității. — Meditația şi-a pierdut întreaga demnitate a formei, ceremonialul şi atitudinea solemnă a celui ce meditează au fost ridiculizate şi un înțelept de stil vechi nici n-ar mai fi tolerat. Gândim prea repede, şi pe drum, şi mergând, în toiul afacerilor de tot felul, chiar şi atunci când gândim la cele mai serioase lucruri ne trebuie pregătire puțină, chiar şi linişte puțină — este ca şi cum am purta în cap o maşinărie care se roteşte neîncetat şi care continuă să funcționeze chiar şi în cele mai vitrege condiții. Odinioară citeai pe fața oricui că acum ar vrea să gândească — era desigur o excepție! — că acum ar vrea să devină mai înțelept şi că se pregătea pentru o idee: chipul i se schimba ca pentru rugăciune iar paşii i se opreau, ba stătea chiar nemişcat ore întregi pe stradă, când „venea“ ideea, pe unul sau pe amândouă picioarele. Aşa era „demn“!

7

Ceva pentru cei activi. — Cel care vrea să facă un studiu asupra problemelor morale îşi deschide un câmp de lucru uriaş. Toate categoriile de pasiuni trebuie analizate individual, urmărite separat prin epoci, popoare, individualități mari şi mici, întreaga lor rațiune ca şi toate aprecierile şi concepțiile lor asupra lucrurilor trebuie scoase la lumină!

Până acum, tot ce a dat colorit existenței nu are încă istorie, dar unde există o istorie a dragostei, a avidității, a invidiei, a conştiinței, a pietății, a cruzimii? Până şi o istorie comparativă a dreptului sau chiar şi numai a pedepsei încă mai lipseşte cu desăvârşire. Au fost considerate până acum drept obiect de cercetare diferitele împărțiri ale zilei, urmările stabilirii regulate a timpului de muncă, a sărbătorilor şi odihnei? Se cunosc efectele morale ale alimentelor? Există o filozofie a alimentației? (Gălăgia mereu renăscută pentru şi împotriva vegetarianismului dovedeşte că nu există încă o asemenea filozofie!) Au fost deja adunate cunoştințele privind viața în comun, de pildă experiența mănăstirilor? A fost oare prezentată dialectica prieteniei şi a căsătoriei? Obiceiurile savanților, ale comercianților, artiştilor, meseriaşilor — şi-au găsit gânditorii? Sunt atâtea de gândit în acest sens! Tot ceea ce au considerat oamenii până acum drept „condiții de existență“, ca şi toată rațiunea, patima şi superstiția legate de această considerare — au fost cercetate până la capăt? Numai observarea gradului diferit de creştere pe care l-au avut şi l-ar mai putea avea instinctele umane, în funcție de climatul moral diferit, reprezintă deja o muncă uriaşă, chiar şi pentru cei mai activi; e nevoie de generații întregi de savanți care să colaboreze după un plan comun, pentru a putea epuiza materialul şi punctele de vedere în această privință. Acelaşi lucru este valabil şi pentru demonstrarea motivelor diversității climatului moral („*de ce* aici străluceşte soarele acesta al unei judecăți morale fundamentale şi al măsurătorului valorilor esențiale — şi acolo altul?“). O altă nouă muncă este aceea care stabileşte erorile tuturor acestor cauze şi întreaga esență a judecății morale de până acum. Admițând că toate aceste lucrări ar fi făcute, ar apărea în prim plan cea mai spinoasă dintre întrebări : dacă ştiința este capabilă să *dea* scopuri noi activității umane, după ce a demonstrat că poate lua şi distruge scopuri, atunci şi-ar găsi locul o experimentare în care fiecare fel de eroism ar putea fi satisfăcut, o experimentare de secole, care ar lăsa în umbră toate marile acțiuni şi sacrificii ale istoriei de până acum. Ştiința nu şi-a clădit până în prezent construcțiile ei ciclopice, va veni vremea şi pentru asta!

8

Virtuți inconştiente. — Toate calitățile unui om de care acesta este conştient — mai ales când presupune că ele sunt vizibile şi evidente, şi

pentru cei din preajma lui sunt supuse cu totul altor legi de dezvoltare decât calităţile ce-i sunt necunoscute sau prea puţin cunoscute şi care, datorită subtilităţii lor, se ascund chiar şi ochiului unui observator mai rafinat, ştiind să se pituleze în spatele neantului. Aşa se întâmplă cu încrustaţiile fine de pe solzii reptilelor; ar fi o eroare să se bănuiască în ele o podoabă sau o armă, căci ele devin vizibile abia la microscop, deci cu un văz accentuat artificial, pe care animalele asemănătoare, *pentru* care ar putea reprezenta eventual o podoabă sau armă, nu-l au! Calităţile noastre morale vădite, şi mai ales cele *crezute* vădite îşi urmează calea — iar cele nevăzute, cu denumiri identice, care în raport cu alţii nu ne pot fi nici podoabe nici arme, *îşi urmează de asemenea calea lor*, probabil una cu totul diferită, cu linii, finețuri şi încrustaţii care ar desfăta poate un zeu înarmat cu un microscop divin. Avem de pildă hărnicia noastră, ambiţia noastră, perspicacitatea noastră, toată lumea le ştie — şi mai avem de asemenea probabil încă o dată hărnicia *noastră*, ambiţia *noastră*, perspicacitatea *noastră*, dar pentru aceşti solzi de reptilă ai noştri nu a fost inventat încă microscopul! Şi aici prietenii moralităţii instinctive vor spune „Bravo! El admite cel puţin virtuți inconştiente drept posibile, asta ne-ajunge!“ — O, voi modeştilor!

9

Erupţiile noastre. — Nenumărate lucruri pe care umanitatea şi le-a însuşit în stadii anterioare, dar atât de slab şi de rudimentar încât nimeni nu le-a sesizat ca însuşite, ies la lumină mult mai târziu, poate după secole, izbucnind brusc. S-au copt între timp, devenind viguroase. Unor epoci, ca şi unor oameni, par să le lipsească cu desăvârşire un talent sau altul, o virtute sau alta; dar aşteaptă până la nepoți sau strănepoți, dacă ai timp să aştepți, ei aduc la lumină adâncurile sufleteşti ale bunicilor lor, acele adâncuri despre care bunicii înşişi nu ştiau încă nimic. Adesea chiar fiul îşi trădează tatăl, iar acesta se înțelege mai bine pe sine de când are un fiu. Toți purtăm în noi grădini şi plantaţii ascunse, toți suntem vulcani în formare care îşi vor avea ceasul erupţiei — cât de apropiat sau de îndepărtat este acesta, nu ştie bineînțeles nimeni, nici chiar „bunul Dumnezeu“.

10

Un fel de atavism. — Pe oamenii excepționali ai unei epoci îi înțeleg cu cea mai mare plăcere ca mlădițe târzii, răsărite brusc, ale culturilor apuse şi ale forțelor acestora, cumva ca atavism al unui popor şi al obiceiurilor sale — doar aşa se mai poate găsi la ei ceva într-adevăr de înțeles. Acum par străini, rari, ieşiți din comun şi cel ce simte în el aceste forțe trebuie să le îngrijească, să le apere împotriva unei alte lumi potrivnice, să le venereze şi să le vegheze creşterea; în felul acesta ajunge fie un mare om, fie un nebun, un ciudat, în măsura în care nu se prăpădeşte la timp. Aceste calități rare erau odinioară obişnuite şi considerate în consecință drept comune, nu se distingeau. Poate că erau cerute, impuse drept condiții, dar era imposibil să devii mare datorită lor, chiar şi numai pentru că lipsea pericolul de a deveni nebun sau însingurat cu ele. Mai cu seamă la familiile şi castele *conservatoare* ale unui popor apar astfel de răbufniri ale instinctelor străvechi, în timp ce probabilitatea unor asemenea atavisme nu există unde rasele, obiceiurile şi evaluările se schimbă prea *repede*. Aceasta, deoarece la forțele de dezvoltare ale popoarelor ritmul are acelaşi rol ca şi în muzică; în cazul nostru este absolută nevoie de un andante al evoluției, ca ritm necesar unui spirit pătimaş şi lent, iar spiritul speciilor conservatoare este de *acest* fel.

11

Conştiința. — Conştiința este ultimul şi cel mai târziu stadiu de dezvoltare al organicului, fiind prin urmare cea mai nefinisată şi mai puțin puternică latură a acestuia. În conştiință îşi au originea nenumărate erori, din cauza cărora un animal, un om piere mai curând decât ar fi necesar, „în pofida destinului“ cum spune Homer. Dacă liantul conservator al instinctelor n-ar fi infinit mai puternic, dacă n-ar sluji ca regulator al întregului, omenirea ar trebui să piară din cauza judecăților absurde şi a visărilor cu ochii deschişi, din cauza superficialității şi credulității sale, într-un cuvânt, tocmai din cauza conştiinței sale, sau mai curând, fără ea omenirea n-ar mai fi existat de mult! O funcție, înainte de a fi dezvoltată şi maturizată, reprezintă un pericol pentru organism: este cu atât mai bine dacă în acest răstimp ea va fi straşnic tiranizată! Iar conştiința este tiranizată zdravăn — şi nu cel mai puțin, de către mândria de a o avea! Se crede că aici s-ar afla *miezul* omului, ceea ce rămâne, ceea ce este etern, ultim, originar! Conştiința este considerată drept o mărime stabilă dată! I se

neagă evoluția, intermitențele! Este luată drept „unitate a organismului“! Această ridicolă supraevaluare şi înțelegere greşită a conştiinței are ca urmare faptul foarte folositor că în felul acesta a fost *împiedicată* dezvoltarea ei prea rapidă. Deoarece oamenii credeau că posedă deja conştiința, şi-au dat prea puțin osteneala de a o câştiga, — şi nici acum lucrurile nu stau altfel! *Sarcina de a-ți însuşi ştiința,* de a o face instinctiv, rămâne încă foarte nouă, abia întrezărită şi recunoscută de ochiul omenesc, — o sarcină care este întrezărită doar de cei care au înțeles că până acum ne-au fost încorporate numai erorile noastre şi că întreaga noastră conştiință se raportează la erori!

12

Despre scopul ştiinței. — Cum? Ultimul scop al ştiinței ar fi acela de a-i oferi omului cât mai multă plăcere şi cât mai puțină neplăcere? Cum adică, dacă plăcerea şi neplăcerea ar fi legate laolaltă cu o funie, acela care *vrea* cât mai mult din una *trebuie* să aibă şi cât mai mult din cealaltă, că cel care vrea să învețe „să jubileze până la cer“ trebuie să fie pregătit şi pentru „a fi mâhnit de moarte“? Poate că aşa şi este! Cel puțin aşa credeau stoicii că stau lucrurile şi erau consecvenți cerând cât mai puțină plăcere, pentru a avea de la viață şi cât mai puțină neplăcere. (Maxima „cel mai fericit este virtuosul“ se referea atât la firma şcolii, pentru marea mulțime, cât şi la o subtilitate cazuistică, pentru cei subtili.) Şi astăzi mai aveți încă la alegere, fie *cât se poate de puțină neplăcere*, pe scurt absența durerii — de fapt, în mod cinstit, socialiştii şi politicienii tuturor partidelor nu ar trebui să făgăduiască partizanilor lor mai mult —, *fie cât se poate de multă neplăcere*, ca preț pentru sporirea numărului de plăceri şi bucurii subtile, puțin gustate până acum! Dacă vă decideți pentru prima alternativă, vrând deci să reduceți, să micşorați durerea oamenilor, ei bine, atunci trebuie să reduceți, să micşorați şi *capacitatea lor de a se bucura*. În fapt, *cu ştiința* se poate favoriza şi un scop şi celălalt! Poate că ea este acum mai cunoscută datorită puterii de a lipsi omul de bucuriile sale şi de a-l face mai indiferent, mai insensibil, mai stoic. Dar ştiința ar mai putea fi descoperită şi ca *marea aducătoare de durere* şi atunci poate că s-ar descoperi în acelaşi timp şi forța ei contrară, capacitatea ei uriaşă de a face să strălucească noi lumi astrale ale bucuriei!

13

Despre teoria sentimentului puterii. — Îți exerciți puterea asupra celuilalt făcându-i bine sau pricinuindu-i durere — mai mult nici nu vrei! *Pricinuindu-le durere* acelora pe care trebuie să-i facem să ne simtă puterea, căci în acest sens durerea este un mijloc mult mai serios decât plăcerea; durerea caută întotdeauna motivul, în timp ce plăcerea este înclinată să se oprească la ea însăşi, fără a mai privi înapoi. *Făcându-le binele* şi arătându-le bunăvoinţă acelora care depind de-acum de noi într-un fel oarecare (adică acelora care sunt obişnuiți să se gândească la noi ca la motivația existenței lor), vrem să le sporim puterea pentru că astfel ne sporim puterea, sau vrem să le arătăm avantajul pe care îl are faptul de a fi în mâna noastră — aşa vor fi mai mulțumiți de situația lor, devenind mai ostili şi mai pregătiți de luptă față de duşmanii puterii *noastre*. Faptul că facem sacrificii făcând binele sau răul nu modifică valoarea finală a acțiunilor noastre; chiar dacă ne punem viața în joc — asemenea martirului în favoarea bisericii sale — este un sacrificiu adus nevoii *noastre* de putere sau în scopul păstrării sentimentului nostru de putere. Cel care simte că „este în posesia adevărului“, câte posesiuni nu lasă să-i scape pentru a salva acest sentiment! Câte nu aruncă peste bord pentru a se menține „sus“, adică deasupra celorlalți, cărora le lipseşte „adevărul“! Desigur că situația în care pricinuim dureri este arareori atât de plăcută, atât de curat plăcută, ca aceea în care facem binele, dar este un semn că mai ducem încă lipsă de putere, sau trădează ciuda pentru această sărăcie, aduce cu sine primejdii şi incertitudini privind capitalul nostru de forță existent şi ne întunecă orizontul cu perspectiva răzbunării, a batjocurii, a pedepsei, a insuccesului. Numai pentru oamenii cei mai iritabili şi mai avizi de sentimentul puterii poate fi mai plăcut să-i aplice recalcitrantului sigiliul puterii, pentru cei care văd în cel deja supus (ca obiect al bunăvoinței) o povară şi o plictiseală. Depinde de felul în care eşti obişnuit să-ți *condimentezi* viața, e o problemă de gust dacă preferi să ai o sporire lentă sau una bruscă a puterii, sigură sau primejdioasă şi cutezătoare — cauți un condiment sau altul, întotdeauna în funcție de temperamentul tău. Pentru firile mândre, o pradă uşoară este ceva demn de disprețuit, ele încearcă un sentiment de satisfacție numai în fața oamenilor neînfrânți care le-ar putea deveni duşmani şi de asemenea în fața a tot ce este greu accesibil; față de cel în suferință sunt adesea dure, pentru că nu îl consideră demn de efortul şi orgoliul lor dar se arată cu atât mai curtenitoare față de *egalii* cu care o

luptă, o bătălie ar fi în orice caz onorabilă *dacă* s-ar ivi vreodată prilejul. Stăpâniți de sentimentul plăcut al *acestei* perspective, oamenii din casta cavalerilor s-au obişnuit să fie de o politețe aleasă unii cu alții. Mila este sentimentul cel mai plăcut pentru cei care sunt prea puțin mândri şi n-au speranța unor mari cuceriri; pentru ei, prada uşoară — şi o astfel de pradă este orice suferind — reprezintă ceva încântător. Despre milă se spune că este virtutea prostituatelor.

14

Tot ceea ce numim dragoste. — Aviditate şi dragoste, ce sentimente diferite ne încearcă la fiecare dintre aceste cuvinte! — şi totuşi s-ar putea să fie acelaşi instinct denumit în două feluri, pe de o parte defăimat din punctul de vedere al celor deja avuți, în care instinctul s-a mai potolit şi care se tem acum pentru „avutul“ lor, pe de altă parte, privit din perspectiva nesatisfăcuților, a înşelaților şi deci preamărit ca „bun“. Dragostea pentru aproapele nostru, nu este ea oare o dorință aprigă de o nouă *proprietate*? Şi de asemenea dragostea noastră pentru ştiință, pentru adevăr? Şi în general, orice dorință de lucruri noi? Ni se urăşte de ceea ce este vechi, de ceea ce ne aparține în mod sigur şi întindem din nou mâinile; nici chiar cel mai frumos peisaj în care trăim trei luni nu mai este sigur de dragostea noastră, un țărm oarecare, mai îndepărtat, este cel care ne stârneşte aviditatea; ceea ce avem este de cele mai multe ori diminuat prin faptul că îl avem. Plăcerea față de noi înşine vrea să se mențină transformând permanent ceva nou în *noi înşine* — aceasta înseamnă de fapt a poseda. A te sătura de o proprietate este a te sătura de tine însuți. (Se poate suferi şi de prea-mult — dorința vie de a arunca, de a împărți poate să-şi atribuie onoarea numelui de „dragoste“.) Când vedem pe cineva suferind, ne folosim cu plăcere de prilejul oferit pentru a-l lua în stăpânire; acest lucru îl face de obicei cel binefăcător şi milostiv, care numeşte şi el „dragoste“ setea stârnită de o nouă posesiune, şi căruia aceasta îi produce aceeaşi plăcere ca o cucerire nouă care-i surâde. Dar dragostea dintre sexe se trădează cel mai limpede ca sete de proprietate: îndrăgostitul vrea să fie categoric singurul posesor al persoanei pe care o doreşte, el vrea să aibă putere absolută asupra sufletului precum şi trupului ei, vrea să fie singurul care este iubit, locuind şi dominând în celălalt suflet ca ființă supremă, cea mai demnă de dorit. Dacă ținem seamă că aceasta nu înseamnă nimic altceva decât *excluderea* lumii

întregi de la un bun prețios, de la o fericire şi o desfătare, dacă ținem seamă că îndrăgostitul urmăreşte sărăcirea şi privarea tuturor celorlalți competitori, vrând să devină balaurul comorii sale de aur, ca cel mai brutal şi mai egoist dintre toți „cuceritorii“ şi exploatatorii, dacă ținem în sfârşit seamă că îndrăgostitului însuşi tot restul lumii i se pare indiferent, palid, lipsit de valoare şi este pregătit să facă orice sacrificiu, să tulbure orice ordine, să lase în urma lui orice interes, atunci e într-adevăr de mirare că această aviditate sălbatică, această nedreptate a dragostei sexuale a putut fi preamărită şi divinizată într-o asemenea măsură de-a lungul tuturor timpurilor, ba chiar faptul că din această dragoste s-a preluat ideea de dragoste ca opus al egoismului, în timp ce ea este tocmai cea mai spontană expresie a egoismului. Este evident că folosirea curentă în limbaj s-a datorat aici celor ce nu aveau nimic şi erau dornici să aibă — probabil că ei au fost întotdeauna prea mulți. Cei care se bucurau de multă avuție şi sațietate în acest domeniu au scăpat ici şi colo câte o vorbă despre „demonul furios“, precum acel atenian, cel mai amabil şi mai iubit, Sofocle, dar Eros râdea oricând de asemenea defăimători — tocmai ei au fost întotdeauna preferații săi. Există însă, ici şi colo pe pământ, un fel de continuare a dragostei, unde acea dorință avidă pe care două persoane o au una pentru cealaltă a cedat în fața unei noi dorințe şi avidități, a unei aspirații *comune* superioare la un ideal aflat mai presus de ei, dar cine cunoaşte această dragoste? cine a trăit-o? Numele său adevărat este *prietenie*.

15

Din depărtări. — Acest munte face fermecătoare şi importantă în toate chipurile întreaga regiune pe care o domină; după ce ne-am spus acest lucru pentru a suta oară, suntem într-o stare de spirit atât de nerezonabilă şi atât de plini de recunoştință în fața lui, încât ne închipuim că el, dăruitorul acestui farmec, trebuie să fie el însuşi cel mai fermecător lucru al regiunii — şi atunci îl urcăm şi suntem dezamăgiți. Brusc, muntele şi întregul peisaj din jurul nostru, de sub noi, sunt scoase de sub vrajă; uitasem că uneori o celebritate, ca şi o bunătate, vrea să fie privită de la o anumită distanță şi neapărat de jos, nu de sus — doar aşa *are efect*. Poate cunoşti oameni din preajma ta, care nu trebuie să se privească pe ei înşişi decât de la o anumită depărtare, pentru a se putea considera suportabili sau atrăgători şi tonici;

cunoaşterea de sine nu le este prielnică.

16

Peste punte. — În relațiile cu persoane care se ruşinează de sentimentele lor trebuie să te poți preface; ele simt o ură bruscă față de cel care le-a surprins un simțământ tandru sau entuziast şi înălțător, ca şi cum le-ar fi zărit tainele. Dacă vrei să le faci un bine în asemenea clipe, atunci fă-le să râdă sau spune o răutate glumeață, rece; sentimentul le va îngheța şi vor deveni din nou stăpâne pe sine. Dar arăt morala înaintea istorisirii. — Am fost o singură dată în viață atât de apropiați încât nimic nu mai părea să stânjenească prietenia, frăția noastră şi nu mai rămăsese între noi decât o punte minusculă. În clipa în care te pregăteai să păşeşti pe ea te-am întrebat: „vrei să treci puntea ca să vii la mine?“ — dar n-ai mai vrut, şi când te-am mai rugat încă o dată, ai tăcut. De atunci s-au prăvălit între noi munți şi şuvoaie năvalnice şi tot ceea ce desparte şi înstrăinează şi chiar dacă am vrea să ne regăsim, n-am mai putea! Dar când îți aminteşti de acea punte mică, nu mai găseşti cuvinte — doar suspine şi uimiri.

17

A-ți motiva sărăcia. — E adevărat că prin nici un artificiu nu putem face dintr-o virtute săracă una bogată, plină de sevă, dar putem foarte bine să-i transformăm frumos sărăcia în necesitate, astfel încât aspectul ei să nu ne mai provoace durere şi, din cauza ei, să nu-i mai aruncăm fatalității priviri încărcate de reproş. Aşa face grădinarul înțelept, care aşază bietul izvoraş din grădina sa în brațele unei nimfe a apelor, motivându-i astfel sărăcia. Şi cine, asemenea lui, n-ar avea nevoie de nimfe!

18

Mândrie antică. — Coloritul antic al distincției ne lipseşte pentru că sentimentului nostru îi lipseşte sclavul antic. Un grec de origine nobilă găsea atâtea trepte intermediare şi o asemenea distanță între superioritatea sa şi acea ultimă stare de jos încât abia mai putea să-l zărească limpede pe

sclav; nici Platon nu l-a mai văzut în întregime. Astfel se întâmplă cu noi, obişnuiți cum suntem cu *doctrina* egalității între oameni, chiar dacă nu şi cu egalitatea însăşi. O ființă care nu poate dispune de ea însăşi şi căreia îi lipseşte tihna, nu apare deloc în ochii noştri drept ceva demn de disprețuit; există poate prea multă servilitate în fiecare dintre noi pentru condițiile ordinii şi activității noastre sociale, care diferă profund de cele ale anticilor. — Filozoful grec trecea prin viață cu simțământul intim că există mult mai mulți sclavi decât se crede — şi anume că oricine nu este filozof, este sclav; mândria sa era nemărginită la gândul că şi cei mai puternici de pe pământ se găsesc printre sclavii săi. Această mândrie ne este de asemenea străină şi imposibilă, pentru noi cuvântul „sclav“ nu-şi are întreaga greutate nici măcar în simboluri.

19

Răul. — Cercetați viața celor mai buni şi mai fecunzi dintre oameni şi popoare şi întrebați-vă dacă un copac ce trebuie să crească mândru spre cer se poate lipsi de vremea rea şi de furtuni, dacă nu cumva neprielnicia şi rezistența exterioară, orice fel de ură, invidie, încăpățânare, neîncredere, duritate, aviditate şi violență nu fac parte din condițiile *favorizante*, fără de care o mare creştere nu este posibilă nici chiar în virtute? Otrava de pe urma căreia firea mai slabă piere este un întăritor pentru cel puternic — şi el nici nu o numeşte otravă.

20

Demnitatea nebuniei. — Câteva milenii mai departe pe calea ultimului secol — şi în tot ceea ce face omul va deveni vizibilă înțelepciunea supremă, dar tocmai în felul acesta înțelepciunea îşi va fi pierdut întreaga ei demnitate. Va fi într-adevăr necesar să fii înțelept, dar faptul va fi atât de obişnuit şi atât de comun, încât un gust mai nobil va resimți această necesitate drept *vulgaritate*. Şi aşa cum o tiranie a adevărului şi ştiinței ar fi capabilă să ridice mult valoarea minciunii, tot astfel o tiranie a înțelepciunii ar putea să germineze un nou gen de noblețe spirituală. A fi nobil va însemna poate atunci — a avea în cap nebunii.

21

Către predicatorii dezinteresării. — Virtuțile unui om sunt considerate *bune* nu din punctul de vedere al efectelor pe care le au pentru el însuşi, ci din cel al efectelor pe care le presupunem pentru noi şi pentru societate; pentru lăudarea virtuților au fost de când lumea foarte puțini „dezinteresați“, foarte puțini neegoişti ! Altfel ar fi trebuit să observăm că virtuțile (ca hărnicia, obediența, castitatea, pietatea, dreptatea) le sunt îndeobşte *dăunătoare* celor care le posedă, ca înclinații ce acționează înlăuntrul lor cu prea multă violență şi aviditate, nepermițând cu nici un preț înțelepciunii să le echilibreze cu celelalte înclinații. Dacă ai o virtute, una adevărată, întreagă (şi nu doar un rudiment al unei virtuți!) — atunci eşti *victima* ei!

Dar vecinul îți laudă tocmai de aceea virtutea! Îl lăudăm pe cel harnic, cu toate că îşi strică ochii sau originalitatea şi prospețimea spiritului cu această hărnicie, îl prețuim şi îl căinăm pe tânărul care „s-a spetit muncind“, deoarece judecăm astfel: „Pentru societate în întregul ei, chiar şi pierderea celui mai bun individ nu este decât un sacrificiu mic! Necesitatea acestui sacrificiu e regretabil ! Ar fi însă cu mult mai regretabil dacă individul ar gândi altfel, considerând conservarea şi dezvoltarea sa mai importante decât munca în slujba societății!“ Şi astfel îl plângem pe acest tânăr, nu pentru el însuşi, ci pentru că prin această moarte societatea a pierdut un *instrument* supus, care nu a ținut seamă de el însuşi — un aşa numit „om brav“. Poate că mai luăm în considerare şi faptul dacă pentru societate nu ar fi fost mai avantajos ca el să fi acționat mai interesat de el însuşi, conservându-se mai mult timp — ba se recunoaşte chiar şi avantajul care ar fi existat, dar se apreciază ca superior şi mai durabil avantajul celălalt, anume că s-a făcut un sacrificiu şi că felul de a gândi al animalului de jertfă s-a mai confirmat o dată în mod *vizibil*. Deci, atunci când sunt lăudate virtuțile, pe de o parte este lăudată de fapt natura de instrument a virtuților şi, pe de altă parte, instinctul orb care acționează în fiecare virtute şi care nu poate fi stăvilit prin avantajul general al individului, pe scurt neînțelepciunea în virtute, mulțumită căreia individul se lasă transformat în funcție a întregului. Lăudarea virtuților este lăudarea a ceva dăunător pe plan personal — lăudarea înclinațiilor care-i răpesc omului egoismul cel mai nobil şi puterea supremei protecții pentru el însuşi. — Într-adevăr, pentru educarea şi insuflarea obiceiurilor virtuoase se scot în evidență o serie de efecte ale virtuții, care permit ca virtutea şi avantajul personal să

pară înfrățite, iar o asemenea înfrățire există cu adevărat! De pildă hărnicia dezlănțuită orbeşte, această virtute tipică de instrument, este prezentată drept calea spre bogăție şi onoruri, precum şi drept otrava cea mai vindecătoare a plictiselii şi a pasiunilor, dar se trece sub tăcere pericolul, marele pericol pe care îl prezintă. Educația procedează în general aşa: printr-o serie de atracții şi avantaje, ea încearcă să determine la individ un mod de a gândi şi de a acționa, care devenit obicei, înclinație şi pasiune, să domnească în el şi asupra lui, *împotriva ultimului său avantaj*, dar spre „binele general“. Văd atât de des că hărnicia dezlănțuită orbeşte, aduce într-adevăr bogăție şi onoruri, dar le răpeşte în acelaşi timp organelor finețea cu ajutorul căreia bogăția şi onorurile ar putea fi o desfătare, de asemeni că acel remediu principal împotriva plictiselii şi a pasiunilor toceşte în acelaşi timp simțurile, făcând spiritul refractar față de noi stimulente. (Cea mai harnică dintre toate epocile — epoca noastră — nu ştie să facă altceva din multa sa hărnicie şi din banii săi mulți, decât şi mai mulți bani şi mereu mai multă hărnicie; este totuşi nevoie de mai mult geniu pentru a cheltui decât pentru a câştiga! — Ei bine, vom avea „epigonii“ noştri!) Dacă educația izbândeşte, orice virtute a individului devine o utilitate publică şi un dezavantaj personal, în ideea celui mai înalt scop personal — probabil un fel de degenerare oarecare a spiritului şi simțurilor sau chiar pieirea prematură; să cântărim pe rând, din acest punct de vedere, virtutea ascultării, a castității, a pietății, a dreptății. Lauda adusă dezinteresatului, virtuosului, celui care se sacrifică — deci celui care nu-şi foloseşte întreaga putere şi înțelepciune pentru menținerea, dezvoltarea, ridicarea, avansarea *sa*, pentru extinderea puterii sale, ci care în raport cu el însuşi trăieşte modest şi în virtutea inerției, poate chiar indiferent sau ironic, această laudă n-a izbucnit în nici un caz din dezinteres! Cel „apropiat“ laudă dezinteresarea pentru că *datorită ei are avantaje!* Dacă cel apropiat ar gândi el însuşi „dezinteresat“, ar refuza acea rupere a forței, acea stricăciune în favoarea sa, ar acționa împotriva unor asemenea înclinații şi în primul rând şi-ar vesti dezinteresul tocmai prin aceea că nu l-ar numi *bun*! Iată schițată contradicția fundamentală a acelei morale care tocmai acum se bucură de atâta prețuire: *motivațiile* acestei morale se află în contradicție cu *principiul* ei! Faptul prin care această morală vrea să se demonstreze este dezmințit de criteriul său de moralitate! Pentru a nu contraveni propriei sale morale, principiul „trebuie să renunți la tine însuți, sacrificându-te“ ar trebui rostit numai de către o ființă care a renunțat ea însăşi la avantajul său, mergând poate la propria pieire, în numele

sacrificiului individual cerut. Dar de îndată ce aproapele (sau societatea) recomandă altruismul, este pus în practică tocmai principiul opus „trebuie să-ți cauți avantajul chiar şi în detrimentul tuturor“, deci se predică dintr-odată un „trebuie să faci“ şi nu un „nu trebuie să faci“!

22

L’ordre du jour pour le roi. — Începe ziua: să începem să punem în ordine pentru această zi afacerile şi petrecerile prea milostivului nostru stăpân care acum încă mai binevoieşte să doarmă. Majestatea Sa are astăzi vreme rea; ne vom feri să o numim rea, nu se va vorbi despre vreme — dar vom da azi afacerilor o notă ceva mai solemnă şi petrecerilor o nuanță ceva mai sărbătorească decât ar fi altfel necesar. Poate că Majestatea Sa va fi chiar bolnavă; îi vom prezenta la micul dejun ultima veste bună din ziua precedentă, sosirea domnului de Montaigne, care ştie să glumească atât de plăcut pe seama bolii sale — suferă de calculi. Vom primi câteva persoane (Persoane! Ce-ar spune acel broscoi bătrân şi îngâmfat care va fi printre ele, dacă ar auzi acest cuvânt! „Eu nu sunt o persoană, ci întotdeauna lucrul însuşi“) — şi primirea va dura mai mult decât ar fi plăcut oricui, motiv suficient pentru a povesti despre poetul acela care îşi scrisese pe uşă: „cine intră aici îmi face o onoare; cine nu intră — o plăcere“. — Aceasta înseamnă cu adevărat să spui o nepolitețe într-un fel politicos! Şi poate că din punctul său de vedere, poetul acesta are tot dreptul să fie nepoliticos, se spune că versurile sale sunt mai bune decât este făuritorul lor. Ei bine, atunci să mai facă încă nenumărate, susținându-se el însuşi lumii cât se poate de mult — acesta este de fapt sensul cuviincioasei sale necuviințe! Invers, un prinț valorează întotdeauna mai mult decât „versul“ său, chiar dacă — dar ce facem? Stăm la vorbă şi întreaga curte crede că lucrăm deja şi că ne spargem capetele, nici o lumină nu se zăreşte în afară de cea de la fereastra noastră. Ascultă! Nu s-a auzit clopotul?

La dracu! Începe ziua şi dansul şi noi nu ştim paşii! Aşa că trebuie să improvizăm — toată lumea îşi improvizează ziua. Să facem şi noi azi, măcar azi, ca toată lumea! Şi cu aceasta, visul meu ciudat de dimineață dispăru, pesemne din cauza bătăilor puternice ale orologiului din turn care, cu toată importanța pe care şi-o dă, tocmai vestea a cincea oră. Mi se pare că de data asta zeul visurilor a vrut să se amuze pe seama obiceiurilor mele — este un obicei al meu de a începe în aşa fel ziua, încât să mi-o pregătesc,

făcând-o suportabilă *pentru mine*, şi este posibil să fi făcut adesea acest lucru într-un fel prea ceremonios şi prea princiar.

23

Simptomele corupţiei. — Observaţi la acele stări ale societăţii, necesare din când în când, care sunt desemnate prin cuvântul „corupţie“, următoarele simptome. De îndată ce corupţia apare undeva, se înscăuează o *superstiţie* pestriţă, pe lângă care credinţa generală de până acum a unui popor devine palidă şi neputincioasă, căci superstiţia este libera cugetare de rangul al doilea — cine i se supune alege anumite forme şi formule care îi convin, permiţându-şi dreptul de a alege. În comparaţie cu credinciosul, superstiţiosul este întotdeauna mult mai „personal“, iar o societate superstiţioasă va fi aceea în care există deja mulţi indivizi, precum şi dorinţa de individual. Privită din acest punct de vedere, superstiţia apare întotdeauna ca un *progres* faţă de credinţă şi un semn că intelectul devine tot mai independent şi îşi cere drepturile. Închinătorii vechii religii şi religiozităţi se plâng şi ei de corupţie — au stabilit până acum şi folosirea limbajului, denigrând superstiţia chiar şi în ochii celor mai libere spirite. Să învăţăm că ea este un simptom al *emancipării*. În al doilea rând, societatea în care apare corupţia este acuzată de *moleşire*; este într-adevăr vizibilă scăderea valorii atribuite războiului, ca şi elanului pentru război, iar comodităţile vieţii sunt dorite acum la fel de fierbinte precum odinioară onorurile războiului şi ale gimnasticii. Dar se obişnuieşte să se omită faptul că acea veche energie şi pasiune a poporului, care se bucura de o splendidă evidenţă datorită războiului şi turnirurilor, s-a transformat acum în nenumărate pasiuni personale, devenind mai puţin vizibilă; este chiar probabil că în situaţiile de corupţie, puterea şi violenţa energiei unui popor consumate acum sunt mai mari decât oricând şi că individul le cheltuieşte cu o risipă pe care nu şi-o permitea odinioară — pe atunci nu era încă destul de bogat! Şi astfel tocmai vremurile de „moleşire“ sunt acelea în care tragedia aleargă prin case şi pe străzi, în care se naşte marea iubire şi marea ură şi în care flacăra cunoaşterii se ridică în vâlvătăi spre cer. În al treilea rând, tot drept compensare a reproşului adus superstiţiei şi moleşirii, se obişnuieşte să se spună despre aceste vremuri de corupţie că sunt mai blânde şi că acum, în comparaţie cu epocile vechi, mai evlavioase şi mai puternice, cruzimea este într-o mare descreştere. Dar nu pot subscrie nici

acestei laude, după cum nu subscriu nici acelei mustrări; admit numai că acum cruzimea devine mai subtilă şi că formele ei vechi se împotrivesc de-aici înainte gustului; dar rănirea şi chinuirea prin cuvânt şi privire îşi ating dezvoltarea maximă în vremurile de corupție — abia acum se naşte *răutatea* şi plăcerea răutății. Oamenii corupți sunt hâtri şi bârfitori; ei ştiu că mai există şi alte feluri de a ucide, decât prin pumnal şi atac neaşteptat, ei ştiu de asemenea că tot ceea ce e *bine spus* e crezut. — În al patrulea rând: când „moravurile se degradează“ ies mai întâi la iveală acele ființe pe care le numim tirani; ei sunt precursorii şi în acelaşi timp precocii *întâi născuți ai indivizilor*. Încă un mic răstimp şi acest fruct al fructelor va atârna copt şi galben în copacul unui popor — acest copac care a existat numai pentru aceste fructe! Când degradarea şi-a atins culmea şi lupta tuturor soiurilor de tirani de asemenea, apare întotdeauna Cezarul, tiranul definitiv, care pune capăt acestei bătălii obositoare pentru supremația personală, lăsând oboseala să lucreze pentru el. În epoca sa, individul este îndeobşte foarte copt şi, ca urmare, „cultura“ este cea mai elevată şi mai rodnică — dar nu datorită tiranului şi nici prin el, cu toate că oamenilor de cultură superiori le place să-şi măgulească Cezarul, dându-se drept creația *lui*. Adevărul este însă că au nevoie de linişte din afară, pentru că în ei sălăşluiesc neliniştea şi preocuparea pentru munca lor. În aceste timpuri, coruptibilitatea şi trădarea ajung la culme, căci dragostea pentru abia descoperitul *ego* este acum mult mai puternică decât dragostea pentru vechea „patrie“ tocită şi răsuflată, iar nevoia de a te pune cumva la adăpost de înspăimântătoarea nestatornicie a fericirii deschide şi mâinile mai nobile de îndată ce un om puternic şi bogat se arată gata să le umple cu aur. Viitorul este astăzi atât de nesigur, încât trăieşti pentru astăzi — o stare sufletească ce le uşurează tuturor ademenitorilor jocul, căci nu te laşi ademenit şi mituit decât „pentru astăzi“, păstrându-ți viitorul şi virtutea! După cum se ştie, indivizii, aceşti „cu şi pentru sine“, au grija momentului mai mult decât opuşii lor, oamenii turmelor, pentru că ei înşişi se consideră la fel de imprevizibili ca şi viitorul; le face de asemenea plăcere să se alăture oamenilor violenți, deoarece se cred capabili de acte şi informații care nu se pot bucura nici de înțelegerea şi nici de mila gloatei, dar tiranul sau Cezarul înțelege dreptul individului chiar şi în excesul acestuia şi are interesul de a favoriza o morală personală mai îndrăzneață, întinzându-i chiar mâna. Căci el gândeşte despre sine şi vrea să se gândească despre el ceea ce a spus odată Napoleon în felul său clasic: „am dreptul de a răspunde tuturor plângerilor împotriva mea cu un veşnic acesta-sunt-eu!

Sunt în afara întregii lumi, nu accept condiții de la nimeni. Vreau să vă supuneți şi fanteziilor mele şi să considerați ca foarte simplu faptul că mă dedau unor distracții“. Aşa i-a spus odată Napoleon soției sale, când aceasta avea motive să pună la îndoială fidelitatea conjugală a soțului ei. — Vremurile corupției sunt acelea în care merele cad din copac — mă gândesc la indivizi, la purtătorii de germeni ai viitorului, promotorii colonizării spirituale şi înnoirii legăturilor statului şi societății. Corupția este un cuvânt de ocară doar pentru *toamna* unui popor.

24

Diferite nemulțumiri. — Nemulțumiții slabi şi oarecum efeminați sunt inventivi întru a-şi face viața mai frumoasă şi mai profundă; nemulțumiții puternici — bărbații dintre ei, pentru a păstra imaginea — sunt inventivi în îmbunătățirea şi asigurarea vieții. Primii îşi dezvăluie slăbiciunea şi efeminarea prin faptul că le face plăcere să se lase înşelați pentru moment, mulțumindu-se uneori cu puțină beție şi entuziasm, dar în general nu pot fi niciodată satisfăcuți şi suferă din cauza incurabilei lor nemulțumiri; în plus, ei sunt stimulatorii tuturor acelora care ştiu să creeze consolări opiatice şi narcotice, supărându-se de aceea pe toți cei care îl apreciază pe medic mai mult decât pe preot, — ei întreține astfel şi *continuitatea* adevăratelor calamități! Dacă în Evul Mediu n-ar fi existat în Europa nenumărați nemulțumiți de acest fel, poate că vestita capacitate europeană de *transformare permanentă* nici nu s-ar fi născut, căci pretențiile nemulțumiților puternici sunt prea grosolane şi în fond prea modeste pentru a nu putea fi până la urmă potolite. China este exemplul de țară în care nemulțumirea în general şi capacitatea de transformare au dispărut de multe secole, iar socialiştii şi slujitorii idolilor statali din Europa ar putea ajunge uşor, prin măsurile lor de îmbunătățire şi asigurare a vieții, la situații chinezeşti şi la o „fericire“ chinezească şi în Europa, cu condiția de a putea stârpi aici mai întâi acea nemulțumire, acel romantism, mai bolnăvicioase, mai delicate, mai efeminate, existente deocamdată încă din plin. Europa este un bolnav care datorează cea mai adâncă recunoştință iremediabilei şi eternei transformări a suferinței sale; aceste situații permanent noi, aceste primejdii, dureri şi mijloace de ieşire din impas, de asemenea permanent noi, au generat în final o iritabilitate intelectuală care echivalează aproape cu geniul şi care este în orice caz născătoarea geniului.

25

A nu fi predestinat cunoaşterii. — Există o umilinţă neroadă, deloc rară, de care dacă suferi nu mai eşti niciodată apt de a fi discipol al cunoaşterii. Anume: în clipa în care un om de acest fel observă ceva neobişnuit, face oarecum stânga împrejur spunându-şi „te-ai înşelat! Unde ţi-au fost minţile? Asta nu poate fi adevărat!“ — şi în loc să privească şi să asculte încă o dată mai atent, fuge ca intimidat din calea lucrului neobişnuit, încercând să şi-l scoată din cap cât se poate de repede. Şi aceasta deoarece canonul său interior spune: „nu vreau să văd ceea ce contrazice părerea obişnuită despre lucruri! Sunt *eu* făcut să descopăr noi adevăruri? Există şi aşa prea multe din cele vechi“.

26

Ce înseamnă viaţa? — Viaţa înseamnă să respingi neîncetat ceva ce vrea să moară, viaţa înseamnă să fii crud şi neiertător faţă de tot ce este slab şi îmbătrânit în noi şi nu numai în noi. Viaţa înseamnă deci să fii lipsit de pietate faţă de muribunzi, de năpăstuiţi şi moşnegi? Să fii neîncetat ucigaş? — Şi totuşi, bătrânul Moise a spus: „Să nu ucizi!“

27

Cel ce renunţă. — Ce face cel ce renunţă? Năzuieşte spre o lume superioară, vrea să zboare mai departe şi mai sus decât toţi oamenii care îl rostesc pe „da“ — *aruncă multe* din cele ce i-ar îngreuna zborul, şi printre ele unele pe care le preţuieşte şi-i sunt dragi, le sacrifică dorinţei nestăvilite de înălţimi. Această sacrificare, această lepădare este singurul lucru care se vede la el; de aceea este numit cel ce renunţă, şi nu ni se înfăţişează ca atare, învăluit în gluga sa şi asemuindu-se sufletului unei cămăşi a penitenţei. Dar este satisfăcut de această impresie pe care ne-o face, vrea să-şi tăinuiască faţă de noi dorinţa pătimaşă, mândria, intenţia de a zbura *deasupra* noastră. — Da! Este mai înţelept decât îl credeam şi atât de cuviincios cu noi, afirmatorul acesta! Căci asta şi este, asemenea nouă, chiar şi prin faptul că renunţă.

28

A dăuna cu ceea ce e mai bun în tine. — Puterile noastre ne împing uneori atât de departe, încât nu ne mai putem suporta slăbiciunile şi pierim din cauza lor; prevedem, desigur, acest deznodământ şi totuşi nu vrem să fie altfel. Atunci devenim duri faţă de ceea ce se vrea menajat în noi, iar măreţia noastră este şi neîndurarea noastră. O asemenea trăire, pe care la urmă trebuie s-o plătim cu viaţa, este pilduitoare pentru întreaga influenţă a oamenilor mari asupra altora ca şi asupra epocii lor: tocmai cu ceea ce este mai bun în ei, cu ceea ce nu pot decât *ei*, distrug multe fiinţe slabe, nesigure, pe cei care sunt încă în devenire, pe cei care vor ceva, — devenind în felul acesta dăunători. Se poate întâmpla chiar ca, socotit în general, să nu facă altceva decât să dăuneze, pentru că ceea ce este mai bun în ei nu poate fi acceptat şi oarecum absorbit decât de aceia care-şi pierd din pricina asta mintea şi egoismul, ca după o băutură prea tare; sunt atât de îmbătaţi încât îşi vor frânge mâinile şi picioarele pe toate cărările greşite pe care-i va împinge beţia.

29

Adăugătorii de minciuni. — Când a început în Franţa combaterea, deci şi apărarea unităţilor simple ale lui Aristotel, s-a mai văzut încă o dată ceea ce este atât de des de văzut dar atât de neplăcut de remarcat: *se îndrugau temeiuri mincinoase* în virtutea cărora acele legi trebuiau să reziste, numai pentru a nu se admite că lumea s-a *obişnuit* cu înstăpânirea acestor legi şi nu mai vrea să fie altfel. Aşa se face în orice morală şi religie dominante şi aşa s-a făcut de când lumea; temeiurile şi intenţiile din spatele obişnuinţei sunt minciuni care întotdeauna i se adaugă abia atunci când unii încep să nege obişnuinţa, *întrebând* care sunt acele temeiuri şi intenţii. Aici zace marea necinste a conservatorilor din toate timpurile — ei sunt adăugătorii de minciuni.

30

Comedia celor vestiţi. — Oamenii vestiţi care au nevoie de gloria lor, ca de pildă toţi politicienii, nu-şi mai aleg niciodată aliaţii şi prietenii fără

gânduri ascunse: de la unii vor o frântură din strălucirea şi răsfrângerea virtuții lor, de la alții — ceea ce este de temut în anumite calități îndoielnice pe care oricine li le cunoaşte, altora le fură reputația de leneş, de pierde-vară, pentru că foloseşte țelului lor să treacă uneori drept neatenți şi trândavi, le maschează faptul că stau la pândă; ei au nevoie când de fantezişti, când de cunoscători, când de meditativi, când de pedanți în preajma lor, întrucâtva ca eu al lor momentan, dar la fel de curând nu mai au nevoie de ei! Şi astfel, ceea ce se află în jurul lor, ca şi trăsăturile lor exterioare, mor neîncetat, în timp ce totul pare a se înghesui aici, vrând să-i devină „caracter“; în această privință se aseamănă ei oraşelor mari. Reputația lor se transformă mereu, ca şi caracterul, căci mijloacele lor schimbătoare cer această schimbare, scoțând la vedere, împingând *în scenă* când o calitate, când alta, reală sau inventată; prietenii şi aliații lor fac parte, după cum am spus, din aceste calități scenice. Însă ceea ce vor, trebuie dimpotrivă să rămână cu atât mai ferm, mai de neclintit şi mai strălucitor — iar acest lucru are uneori de asemenea nevoie de comedia lor şi de jocul lor de scenă.

31

Negoț şi noblețe. — Cumpărarea şi vânzarea sunt considerate acum la fel de comune ca şi arta scrisului şi cititului; azi fiecare se pricepe, chiar dacă nu este negustor şi se mai exersează zilnic în tehnica aceasta, la fel cum odinioară, pe vremea oamenilor mai sălbatici, oricine era vânător şi se exersa zi de zi în tehnica vânătorii. Pe atunci vânătoarea era ceva obişnuit; dar după cum ea a sfârşit prin a deveni un privilegiu al celor puternici şi al nobililor, pierzându-şi în felul acesta caracterul de banalitate şi vulgaritate — datorită faptului că a încetat să mai fie necesară, devenind un capriciu şi un lux —, tot astfel s-ar putea întâmpla cândva şi cu vânzarea şi cumpărarea. Se pot imagina situații ale societății în care nu se vinde şi nu se cumpără şi unde necesitatea acestei tehnici se pierde treptat cu totul; poate că atunci indivizi izolați, care sunt mai puțin supuşi legilor situației generale, îşi vor permite cumpărarea şi vânzarea ca un *lux al simțirii*. Abia atunci ar căpăta negoțul distincție, iar nobilii s-ar îndeletnici poate cu el cu aceeaşi plăcere cu care s-au îndeletnicit până acum cu războiul şi cu politica; în timp ce, dimpotrivă, prețuirea politicii s-ar schimba cu totul. Ea încetează de pe acum să mai fie meseria nobilului şi ar fi posibil ca într-o

bună zi să fie considerată atât de vulgară, încât să fie inserată, asemenea întregii literaturi a partidelor şi ziarelor, la rubrica „Prostituarea spiritului“.

32

Discipoli nedoriți. — Ce să fac cu aceşti doi tineri! — strigă supărat un filozof care „strica“ tineretul, cum l-a stricat şi Socrate odinioară, — îmi sunt discipoli nedoriți. Acesta nu poate spune „nu“ şi celălalt răspunde la orice: „Jumătate–jumătate“. Admițând că îmi îmbrățişează doctrina, primul ar *suferi* prea mult, căci felul meu de gândire cere un suflet războinic, dorința de a lovi, plăcerea de a nega, o carapace dură — s-ar prăpădi din cauza rănilor deschise şi a rănilor interioare. Iar celălalt şi-ar croi o mediocritate din fiecare cauză pe care o apără, făcând-o pe ea însăşi mediocră — îi doresc duşmanului meu un asemenea discipol!

33

În afara sălii de curs. — „Pentru a vă dovedi că omul face parte în fond dintre animalele blânde, v-aş aminti cât de credul a fost atâta amar de vreme. Abia acum, foarte târziu şi după o uriaşă depăşire de sine, a devenit un animal *bănuitor* — da! Omul este astăzi mai rău ca niciodată.“ — „Nu înțeleg asta: de ce ar fi omul acum mai bănuitor şi mai rău?“ — „Pentru că acum are o ştiință — are nevoie de o ştiință!“

34

Historia abscondita. — Orice mare om are o putere retroactivă; din cauza lui, toată istoria este pusă din nou în balanță şi mii de taine ale trecutului ies din ascunzişurile lor, pătrunzând în lumina soarelui *său*. Nici nu poate fi prevăzut tot ce va mai fi odată istorie. Poate că trecutul este încă în mare măsură nedescoperit! Mai este încă nevoie de atâtea puteri retroactive!

35

Erezie şi vrăjitorie. — A gândi altfel decât este obiceiul — reprezintă în mult mai mică măsură efectul unui intelect mai vioi decât efectul unor înclinaţii puternice şi rele, a unor înclinaţii spre separare, izolare, îndărătnicie, perfidie, bucuria pentru necazul celuilalt. Erezia este pandantul vrăjitoriei şi desigur ceva la fel de puţin inocent sau onorabil în sine ca şi aceasta. Ereticii şi vrăjitoarele sunt două specii de oameni răi; le este comun faptul că se şi simt răi şi că dorinţa lor nestăvilită este de a dăuna celor ce domină (oameni sau opinii). Reforma, un fel de dublare a spiritului medieval într-o vreme când deja nu-şi mai avea conştiinţa curată, le-a produs pe amândouă din belşug.

36

Ultimele cuvinte. — Vă amintiţi poate că împăratul August, acel om îngrozitor care ştia să se stăpânească şi să tacă aidoma unui înţelept de felul lui Socrate, a devenit indiscret faţă de el însuşi prin ultimele sale cuvinte; şi-a lăsat masca să-i cadă pentru prima oară, când a dat de înţeles că purtase o mască şi jucase o comedie, jucase la perfecţie, până la a crea iluzia părintelui patriei şi a înţelepciunii aşezate pe tron! *Plaudite amici, comoedia finita est*! — Gândul lui Nero pe patul de moarte: *qualis artifex pereo*! a fost şi gândul muribundului August: Vanitate de histrion! Pălăvrăgeală de histrion! Şi cu adevărat opusul lui Socrate murind! Dar Tiberiu a murit în tăcere, acest cel mai chinuit dintre toţi cei care se chinuiau pe ei înşişi — *acela* a fost proscriptor şi nu actor! Câte nu i-or fi trecut prin minte în ultimul său ceas! Poate aceasta: „Viaţa — este o lungă moarte. Nebunul de mine, care am scurtat atâtora viaţa! Eram făcut să fiu un binefăcător? Ar fi trebuit să le dau viaţă veşnică şi în felul acesta i-aş fi putut veşnic *vedea murind*. Doar aveam ochi atât de buni *pentru aşa ceva… qualis spectator pereo*!“ Când, după o luptă îndelungată cu moartea, puterile părură a-i reveni, se crezu oportun să fie sufocat cu perne — şi astfel muri de două ori.

37

Din trei greşeli. — Ştiinţa a fost încurajată în ultimele secole în parte pentru că se spera ca prin ea şi cu ea să se înţeleagă cel mai bine bunătatea

şi înţelepciunea lui Dumnezeu — motivul principal în sufletul marilor englezi (ca Newton) — în parte pentru că se credea în utilitatea absolută a cunoaşterii şi mai ales în legătura intimă dintre morală, ştiinţă şi fericire — motivul principal în sufletul marilor francezi (ca Voltaire) — şi în parte pentru că se credea a avea şi a îndrăgi în ştiinţă ceva dezinteresat, inofensiv, care îşi este sieşi suficient, ceva într-adevăr nevinovat, la care instinctele rele ale omului nu participă defel — motivul principal în sufletul lui Spinoza, care, căutând cunoaşterea, se simţea divin — deci din trei greşeli!

38

Cei explozivi. — Dacă luăm în considerare cât de dornică de explozie este forţa oamenilor tineri, atunci nu ne mai mirăm văzându-i cât de direct şi fără discernământ se decid pentru o cauză sau alta; ceea ce îi atrage este zelul cu care este înconjurată cauza, într-un fel fitilul aprins — nu cauza însăşi. De aceea ademenitorii mai subtili se pricep să le arate perspectiva exploziei, fără a motiva acţiunea; aceste butoaie cu pulbere nu se câştigă cu motivări!

39

Gustul schimbat. — Schimbarea gustului general este mai importantă decât cea a opiniilor; opiniile, împreună cu toate dovezile, contestările şi întreaga mascaradă intelectuală sunt numai simptome ale gustului modificat, *nefiind* desigur ceea ce se mai crede încă atât de frecvent, anume cauzele acestei schimbări. Cum se schimbă gustul general? Prin faptul că diverşi indivizi puternici şi influenţi îşi exprimă fără ruşine părerea *hoc est ridiculum, hoc est absurdum*, adică aprecierea gustului şi dezgustului lor pe care o impun tiranic; supunându-i astfel pe mulţi unei constrângeri din care se naşte cu timpul o obişnuinţă a şi mai multora, pentru ca în final să devină o *necesitate a tuturor*. Faptul că aceşti indivizi simt şi „gustă“ altfel îşi găseşte îndeobşte explicaţia într-o particularitate a felului lor de viaţă, de alimentaţie, de digestie, poate în cantitatea mai mare sau mai mică de săruri anorganice din sângele şi creierul lor, pe scurt în fizicul lor; ei au însă curajul de a-şi recunoaşte problemele fizice, ascultându-le cerinţele până în

nuanțele lor cele mai subtile; aprecierile lor estetice şi morale sunt astfel de „nuanțe foarte fine“ ale fizicului.

40

Despre absența formei distinse. — Raporturile dintre ostaşi şi comandanți sunt încă mult superioare raporturilor dintre muncitori şi patroni. Cel puțin deocamdată, toată civilizația pe bază militară se află încă mult deasupra întregii aşa-numitei civilizații industriale; în starea ei de astăzi, aceasta din urmă este de fapt cea mai josnică formă de existență de până acum. Aici acționează pur şi simplu legea nevoii: vrei să trăieşti şi trebuie să te vinzi, dar îl disprețuieşti pe cel care profită de această nevoie şi îşi *cumpără* muncitorul. Este ciudat că supunerea față de persoane puternice, care inspiră teamă, chiar groază, față de tirani şi față de conducătorii de oşti, nu este resimțită nici pe departe atât de chinuitor ca această supunere față de persoane necunoscute şi neinteresante cum sunt toate mărimile industriei; muncitorul vede îndeobşte în patron numai un om câinos, viclean, exploatator, care speculează orice lipsuri şi al cărui nume, statură, obicei şi reputație îi sunt cu desăvârşire indiferente. Fabricanților şi marilor întreprinzători din comerț le-au lipsit până acum toate acele forme şi semne distinctive ale *rasei superioare*, abia datorită cărora *persoanele* devin interesante; dacă ar avea distincția nobleței ereditare în priviri şi în gesturi, poate că nu ar exista un socialism al maselor. Pentru că acestea sunt dispuse în fond să accepte orice fel de *sclavie*, cu condiția ca cel care se află deasupra lor să se legitimeze permanent ca superior, ca *născut* pentru a comanda — în forma distinsă! Omul cel mai vulgar simte că distincția nu se improvizează şi că el trebuie să onoreze în ea rodul unei îndelungi perioade de timp, pe când absența formei superioare şi vestita vulgaritate a fabricanților cu mâinile lor roşii şi grăsane îl duce la gândul că doar întâmplarea şi norocul l-au ridicat pe unul deasupra celuilalt; ei bine, decide el în sinea lui, să ne încercăm şi *noi* o dată soarta şi norocul! Să aruncăm *noi* zarurile! — şi socialismul începe.

41

Împotriva remuşcării. — Gânditorul vede în acțiunile sale încercări şi

întrebări pentru a se lămuri asupra unor lucruri; succesul şi insuccesul sunt pentru el în primul rând *răspunsuri*. Dar să se supere sau să aibă chiar remuşcări când ceva nu reuşeşte — asta o lasă în seama altora, care acționează pentru că li se ordonă şi care trebuie să se aştepte la ciomăgeală în cazul în care stimatul domn nu este mulțumit de rezultat.

42

Muncă şi plictiseală. — În țările civilizației aproape toți oamenii se aseamănă prin faptul că îşi caută de lucru pentru salariu — pentru toți munca este un mijloc şi nu un scop în sine; motiv pentru care sunt foarte puțin rafinați în alegerea muncii, cu condiția ca ea să aducă un câştig îndestulător. Dar există uneori şi oameni care preferă să piară decât să muncească fără *plăcer*e, acei selectivi, greu de satisfăcut, care nu se mulțumesc cu un câştig îndestulător, dacă munca însăşi nu este câştigul câştigurilor. Din această categorie rară de oameni fac parte artiştii şi contemplativii de orice fel, dar şi acei pierde-vară care-şi petrec viața la vânătoare, în călătorii sau în intrigi amoroase şi aventuri. Toți aceştia vor muncă şi lipsuri dacă sunt împletite cu plăcerea şi, dacă trebuie, munca cea mai aspră, cea mai grea. Altfel sunt însă de o indolență desăvârşită, chiar dacă această indolență ar aduce cu sine sărăcire, dezonoare, primejduirea sănătății şi a vieții. Ei nu se tem atât de mult de plictiseală cât de munca fără plăcere, ba au chiar nevoie de multă plictiseală pentru ca munca *lor* să le reuşească. Pentru gânditor ca şi pentru toate spiritele inventive, plictiseala este acea „linişte“ a sufletului, care precede navigația fericită şi vântul prielnic; el trebuie să o suporte, să-i *aştepte* efectul înlăuntrul lui — tocmai asta este ceea ce firile inferioare nu pot obține cu nici un preț de la ele însele! A-ți alunga plictiseala oricum este vulgar, după cum este vulgar să munceşti fără plăcere. Asiaticii se deosebesc poate de europeni prin faptul că sunt capabili de o linişte mai îndelungată şi mai adâncă; până şi narcoticele lor acționează lent şi cer răbdare, în contrast cu dezgustătorul efect instantaneu al otrăvii europene, al alcoolului.

43

Ce trădează legile. — Se face o foarte mare greşeală când se studiază

legile penale ale unui popor ca şi când ar fi o expresie a caracterului său; legile nu trădează ceea ce este un popor, ci ceea ce i se pare straniu, ciudat, monstruos, străin. Legile se referă la excepţiile moralităţii obiceiului şi cele mai aspre pedepse lovesc ceea ce este conform obiceiurilor poporului vecin. Astfel, la neamul wahhabiţilor există doar două păcate de moarte: a avea un alt Dumnezeu decât Dumnezeul wahhabiţilor şi a fuma (la ei fumatul este considerat drept „felul ruşinos de a bea“). „Şi cum stau lucrurile cu crima şi adulterul?“ — întrebă mirat englezul care aflase toate acestea. „Păi, Dumnezeu e bun şi milostiv!“ spuse bătrâna căpetenie. Tot aşa exista la vechii romani credinţa că o femeie poate păcătui de moarte numai în două feluri: prin adulter şi bând vin. Cato cel Bătrân susţinea că sărutul între rude a devenit obicei numai pentru a ţine femeile sub control în această privinţă, un sărut însemnând: miroase a vin? Şi au fost într-adevăr pedepsite cu moartea femeile surprinse bând vin; desigur, nu numai pentru că sub influenţa vinului femeile pot uita uneori să spună nu; dar romanii se temeau în primul rând de suflul orgiac şi dionisiac ce atingea din când în când femeile din sudul european, pe vremea când vinul era încă o noutate în Europa, ca de o monstruoasă manie de a-i imita pe străini, manie ce răsturna temelia simţirii romane; li se părea o trădare a Romei, o asimilare a străinătăţii.

44

Motivele crezute. — Oricât de importantă ar fi cunoaşterea motivelor care au determinat într-adevăr acţiunile de până acum ale omenirii, poate că *credinţa* într-un motiv sau altul, deci ceea ce omenirea şi-a strecurat pe furiş şi şi-a imaginat a fi motorul propriu-zis al acţiunilor sale, este ceva mult mai important pentru cel ce caută cunoaşterea. Căci oamenii au avut parte de fericire şi mizerie lăuntrică în funcţie de credinţa lor într-un motiv sau altul, *nu* însă prin ceea ce era cu adevărat motiv! Acesta din urmă prezintă un interes secundar.

45

Epicur. — Da, sunt mândru că înţeleg caracterul lui Epicur altfel decât poate toţi ceilalţi şi că mă bucur de fericirea după-amiezii antichităţii în tot

ceea ce aud şi citesc despre el; îi văd privirea îndreptată spre o mare întinsă, alburie, pe deasupra țărmurilor stâncoase pe care se odihneşte soarele, în timp ce viețuitoarele mici şi mari se zbenguie în lumina lui, sigure şi liniştite ca această lumină şi acea privire însăşi. O asemenea fericire nu a putut fi inventată decât de cel suferind neîncetat, fericirea unei priviri în fața căreia marea existenței s-a potolit şi care nu se mai satură de priveliştea acestei mări, a acestei întinderi marine multicolore, gingaşe şi tremurătoare — nicicând nu a mai existat o asemenea modestie a voluptății.

46

Mirarea noastră. — Există o fericire profundă şi temeinică în faptul că ştiința descoperă lucruri care *rezistă* şi care constituie mereu temelia unor noi descoperiri — desigur, ar putea fi şi altfel! Da, suntem atât de convinşi de toată nesiguranța şi fantezismul aprecierilor noastre, ca şi de veşnica transformare a tuturor legilor şi ideilor omeneşti, încât ne miră de fapt *cât de mult* rezistă rezultatele ştiinței! Pe vremuri nu se ştia nimic despre această nestatornicie a tuturor lucrurilor omeneşti, obiceiul moralității menținea credința că întreaga viață interioară a omului este pentru vecie legată de bronzul necesității — poate că pe vremea aceea se resimțea o voluptate asemănătoare în mirare, la auzul basmelor şi al poveştilor cu zâne. Miracolul le făcea atâta bine acelor oameni care vor fi fost uneori obosiți de reguli şi de veşnicie. Să-ți pierzi măcar o dată pământul de sub picioare! Să pluteşti! Să rătăceşti! Să fii nebun! — asta făcea parte din rai şi din desfătările de odinioară, în timp ce fericirea noastră se aseamănă cu aceea a unui naufragiat care a păşit pe țărm şi stă cu amândouă picioarele pe bătrânul şi sigurul pământ — minunându-se că nu se clatină.

47

Despre înăbuşirea pasiunilor. — Dacă ne interzicem neîncetat exprimarea pasiunilor, ca pe ceva ce trebuie lăsat în seama „vulgarilor“, a firilor mai grosolane, burgheze şi țărăneşti — deci dacă vrem să înăbuşim *nu* pasiunile în sine, ci doar limbajul şi gestica lor, atunci vom ajunge totuşi tocmai acolo unde nu vrem să ajungem, anume la înăbuşirea pasiunilor înseşi, sau cel puțin la slăbirea şi modificarea lor — cum a fost cazul,

exemplul este cel mai instructiv, la curtea lui Ludovic al XIV-lea împreună cu tot ce depindea de ea. Epoca *următoare*, educată în ideea înăbuşirii exprimării, pierduse pasiunile în sine, înlocuindu-le cu o comportare grațioasă, plată, jucăuşă, o epocă împovărată de incapacitatea de a fi necuviincioasă, astfel încât chiar şi o jignire nu era primită şi întoarsă altfel decât în cuvinte curtenitoare. Poate că prezentul nostru oferă cea mai ciudată replică în acest sens, văd peste tot, în viață şi la teatru şi nu mai puțin în tot ceea ce se scrie, sentimentul de satisfacție față de toate manifestările şi gesturile mai *grosolane* ale pasiunii; se cere acum un anumit convenționalism al pasionalului — numai pasiunea însăşi nu! Vom sfârşi totuşi prin a o găsi şi pe ea, iar urmaşii noştri se vor bucura de o *sălbăticie adevărată* şi nu doar de sălbăticia şi necuviința manierelor.

48

Cunoaşterea mizeriei. — Poate că oamenii şi timpurile nu sunt prin nimic atât de separate între ele ca prin gradul lor diferit de cunoaştere a mizeriei, mizerie a sufletului ca şi a trupului. În privința celei din urmă, din lipsa unei experiențe proprii, bogate şi în pofida slăbiciunilor şi infirmităților noastre, noi, oamenii de astăzi suntem, poate cu toții, în acelaşi timp novici şi fantezişti în comparație cu o epocă a fricii — cea mai îndelungată dintre toate epocile — în care individul trebuia să se apere pe sine de violență, devenind el însuşi în acest scop un om al violenței. Pe vremea aceea bărbatul trecea printr-o aspră şcoală a suferințelor fizice şi a lipsurilor, găsind chiar şi într-o anumită cruzime față de el însuşi, în exersarea de bună voie a durerii, un mijloc necesar conservării sale; pe atunci cei din jurul lui erau educați pentru suportarea durerii, pe atunci se provocau cu plăcere dureri şi se privea la cei care aveau parte de cele mai crunte dintre ele fără alt sentiment decât acela al propriei securități. Însă în privința mizeriei sufleteşti, mă uit acum la fiecare om pentru a-mi da seama dacă o cunoaşte din experiență sau din descriere, dacă tot mai crede că e necesar să simuleze această cunoaştere, de pildă ca semn al unei educații mai alese, sau dacă în adâncul sufletului său nu crede deloc în mari dureri sufleteşti, astfel că atunci când se vorbeşte despre asemenea dureri pe el îl duce gândul la mari suferințe trupeşti, la durerile sale de dinți şi de stomac. Aşa mi se pare că stau acum lucrurile cu cei mai mulți. Lipsa generală de experiență în ceea ce priveşte durerea sub ambele ei forme, precum şi

faptul că un suferind nu-ți iese în cale la tot pasul se soldează cu o consecință importantă: durerea este astăzi mult mai detestată decât era odinioară, este blamată mai mult ca oricând, ba chiar şi *ideea* existenței durerii este considerată aproape insuportabilă, ea devenind o problemă de conştiință şi un reproş la adresa întregii existențe. Apariția filozofiilor pesimiste nu este absolut deloc indiciul unor mizerii mari şi teribile; aceste semne de întrebare asupra valorii vieții în general se ivesc în epoci în care în condițiile unei existențe mai rafinate şi mai favorabile se consideră prea sângeroase şi maligne până şi inevitabilele înțepături de țânțar ale sufletului şi trupului, şi s-ar dori din toată inima, în absența unor adevărate experiențe ale durerii, ca până şi *reprezentările generale ale chinului* să apară drept suferință de maximă intensitate. Ar exista de fapt o rețetă împotriva filozofiilor pesimiste şi a sensibilității exagerate care îmi par a fi adevărata „mizerie a prezentului“, dar poate că şi acest remediu sună prea crunt şi ar fi el însuşi socotit printre indiciile pe baza cărora susținem astăzi că „existența este ceva rău“. Ei bine, remediul împotriva „mizeriei“ se numeşte *mizerie*.

49

Generozitatea şi ce-i este înrudit. — Acele fenomene paradoxale, ca răceala bruscă în comportamentul omului sentimental, umorul melancolicului şi, în primul rând, *generozitatea* ca o renunțare bruscă la răzbunare sau la satisfacerea invidiei, apar la oamenii în care sălăşluieşte o imensă forță centrifugă interioară, la oamenii care se satură şi se dezgustă brusc. Satisfacerile lor sunt atât de rapide şi de puternice, încât sunt urmate imediat de scârbă, aversiune şi de fuga în gustul opus; tensiunea sentimentului dispare în acest opus, la unul printr-o răceală bruscă, la altul prin hohote de râs, la un al treilea prin lacrimi şi sacrificiul de sine. Mie generosul îmi apare — cel puțin acea specie de generoşi care a impresionat întotdeauna cel mai mult — ca fiind omul cel mai însetat de răzbunare, căruia îi apare în apropiere o posibilitate de a-şi satisface această sete şi ca atare o soarbe *încă în imaginație* atât de adânc, de temeinic, până la ultima picătură, încât acest exces rapid este urmat de un enorm dezgust rapid, — el se ridică atunci „deasupra sa“, cum se spune şi îşi iartă duşmanul, ba îl şi binecuvântează şi onorează. Dar prin această violare de sine, prin această batjocorire a instinctului său de răzbunare cu puțin înainte încă atât de

puternic, el cedează unui nou instinct, care acum creşte nemăsurat în el (dezgustul) şi face acest lucru la fel de nerăbdător şi excesiv cum, cu puțin timp înainte, *anticipase* imaginându-şi bucuria răzbunării, epuizând-o într-un fel. În generozitate se ascunde acelaşi grad de egoism ca şi în răzbunare, dar este o altă calitate de egoism.

50

Argumentul izolării. — Chiar şi la omul cel mai conştiincios mustrarea de conştiință este slabă în comparație cu sentimentul că „lucrul acesta şi acela sunt potrivnice bunelor moravuri ale societății sale“. O privire rece, o dezaprobare din partea celor printre care şi pentru care a fost educat este *temută* chiar şi de cel mai puternic. Ce inspiră de fapt teamă? Izolarea — argumentul care doboară şi cele mai bune argumente în favoarea unei persoane sau a unui lucru! Aşa glăsuieşte instinctul de turmă din noi.

51

Simțul adevărului. — Laud orice fel de scepticism la care îmi este permis să răspund: „să încercăm!“ Dar nu mai vreau să aud nimic despre toate lucrurile şi toate întrebările care nu permit experimentul. Aceasta este limita „simțului meu pentru adevăr“, căci acolo vitejia şi-a pierdut drepturile.

52

Ce ştiu alții despre noi. — Ceea ce ştim şi păstrăm în memorie despre noi înşine nu este atât de hotărâtor pentru fericirea vieții noastre după cum s-ar crede. Într-o bună zi se prăvăleşte peste noi ceea ce ştiu (sau cred că ştiu) *alții* despre noi — şi atunci ne dăm seama că are mai multă putere. Ne descurcăm mai uşor cu o conştiință încărcată decât cu o reputație proastă.

53

Unde începe binele. — Omul aşază împărăția binelui acolo unde ochiul cu slabele sale puteri nu mai poate zări instinctul rău ca atare din cauza fineții lui, iar sentimentul de a fi trecut în împărăția binelui pune în mişcare toate instinctele care fuseseră amenințate şi îngrădite de instinctul cel rău — sentimentul de siguranță, de tihnă, de bunăvoință. Deci cu cât un ochi este mai slab, cu atât mai departe se întinde binele! De aici veşnica voioşie a poporului şi a copiilor! De aici posomoreala marilor gânditori şi mâhnirea lor vecină cu o conştiință încărcată!

54

Conştiința aparenței. — Cu ajutorul cunoaşterii mele, cât de minunată şi de nouă şi în acelaşi timp cât de înfiorătoare şi de ironică mi se pare poziția mea față de întreaga existență! Am *descoperit* pentru mine că vechea umanitate şi animalitate, chiar şi toată preistoria şi trecutul întregii firi simțitoare continuă să scrie, să iubească, să urască, să conchidă în mine. M-am trezit brusc în mijlocul acestui vis, dar numai pentru a-mi da seama că visez şi că *trebuie* să visez mai departe pentru a nu pieri, asemenea somnambulului care trebuie să-şi continue visul ca să nu se prăbuşească. Ce înseamnă pentru mine „aparența“? Desigur nu opusul unei ființe oarecare — ce ştiu eu să spun despre o ființă oarecare, în afara atributelor aparenței sale! Desigur nu o mască neînsuflețită care i s-ar putea pune şi poate chiar scoate unui necunoscut! Aparența este pentru mine acțiunea şi viața însăşi, care merge atât de departe cu zeflemisirea de sine, încât mă face să simt că aici este doar aparență, luminiță rătăcitoare şi dans al fantomelor, nimic mai mult, că printre toți aceşti visători, şi eu, „căutătorul cunoaşterii“, îmi dansez dansul meu, că cel ce caută cunoaşterea este un mijloc de a prelungi dansul pământean, făcând astfel parte dintre maeştrii de ceremonii ai existenței, şi că sublima consecvență şi reunire a tuturor cunoaşterilor poate că este şi va fi supremul mijloc de a menține universalitatea visării şi înțelegerea deplină a tuturor acestor visători între ei şi prin aceasta *de a menține durata visului*.

55

Ultima noblețe de caracter. — Ce anume face să devii un „caracter

nobil“? Desigur nu faptul că faci sacrificii — şi cel care se dedă voluptății le face. Desigur nu faptul că asculți chemarea unei pasiuni — există şi pasiuni demne de dispreț. Desigur nu faptul că faci ceva pentru alții, fără egoism — poate că această consecvență a egoismului este maximă tocmai la cel mai nobil. Ci faptul că pasiunea care-l cuprinde pe omul nobil este o ciudățenie, fără ca el să ştie aceasta, este folosirea unei măsuri deosebite şi singulare şi aproape o nebunie, este senzația de arşiță în lucrurile care pentru toți ceilalți sunt reci, este ghicirea valorilor pentru care nu s-a inventat până acum cântarul, sacrificarea pe altare închinate unui zeu necunoscut, o vitejie fără dorință de onoruri, o modestie față de sine însuşi care-şi revarsă preaplinul asupra oamenilor şi lucrurilor. Deci, ceea ce te făcea nobil până acum era raritatea şi necunoaşterea acestei rarități. Dar ar trebui să se țină seama că prin acest fel de gândire tot ceea ce este obişnuit, apropiat şi indispensabil, pe scurt ceea ce contribuie cel mai mult la conservarea speciei şi în general *regula* existentă în omenirea de până acum, a fost apreciată îngust şi calomniată în întregime în favoarea excepțiilor. A deveni avocatul regulii — aceasta ar putea fi ultima formă şi subtilitate în care noblețea de caracter se dezvăluie pe pământ.

56

Setea de suferință. — Dacă mă gândesc la setea de a face ceva, aşa cum gâdilă şi stârneşte ea neîntrerupt milioane de tineri europeni, care cu toții nu pot suporta plictiseala şi pe ei înşişi, atunci înțeleg că în ei trebuie să existe setea de a suferi într-un fel oarecare, pentru ca din suferința lor să-şi culeagă un motiv verosimil pentru a acționa, pentru a înfăptui. Mizeria este necesară! De aici strigătele politicienilor, de aici numeroasele „stări de mizerie“ false, inventate, exagerate, ale tuturor claselor posibile, ca şi disponibilitatea de a crede în ele. Această lume tânără cere să vină *din afară* sau să devină vizibilă — nu fericirea — ci nenorocirea; fantezia le este ocupată încă dinainte cu plămădirea din ea a unui monstru, pentru a se putea lupta apoi cu un monstru. Dacă aceşti însetați de mizerie ar simți în ei forța de a-şi face bine lor înşile din interior, de a-şi face lor înşile ceva, atunci ar şi înțelege să-şi creeze din interior o mizerie proprie, personală. Invențiile lor ar putea fi atunci mai subtile, iar satisfacțiile lor ar putea răsuna ca muzica bună, în timp ce acum umplu lumea cu strigătele lor de ajutor şi deci, prea adesea, în primul rând cu *sentimentul de disperare*! Nu

ştiu să facă nimic cu ei înşişi — şi atunci pictează pe pereţi nenorocirea altora, au întotdeauna nevoie de alţii! Şi mereu de alţi alţii! Iertaţi-mă, prieteni, am îndrăznit să-mi pictez pe pereţi *fericirea*.

CARTEA A DOUA

57

Către realişti. — Voi, oameni lucizi care vă simțiți înarmați împotriva pasiunii şi a himerelor şi cărora v-ar plăcea să vă faceți o mândrie şi o podoabă din golul vostru, vă numiți realişti şi dați de înțeles că lumea ar fi într-adevăr construită aşa cum vi se pare vouă, că adevărul s-a dezvăluit numai în fața voastră şi că voi înşivă ați fi, poate, partea lui cea mai bună, — o, iubite imagini din Saïs! Dar nu sunteți oare şi voi, în adâncul vostru fără văl, ființe încă foarte pasionate şi obscure, în comparație cu peştii, şi încă prea asemănătoare unui artist îndrăgostit? — şi ce este „realitate“ pentru un artist îndrăgostit! Încă mai purtați cu voi aprecieri ale lucrurilor care îşi au sorgintea în pasiunile şi iubirile secolelor trecute! Luciditatea voastră mai este încă pătrunsă de o beție ascunsă şi de nestârpit! Dragostea voastră de „realitate“ de pildă — o, aceasta este o „dragoste“ veche, străveche! În fiecare sentiment, în fiecare senzație se găseşte o fărâmă din această veche dragoste; şi au mai lucrat şi au mai țesut la ea o himeră oarecare, o prejudecată, o nesocotință, o neştiință, o teamă şi câte altele! Iată muntele acela! Iată norul acela! Ce este oare „adevărat“ aici? Îndepărtați-le odată fantasma şi tot ceea ce oamenii le-au *adăugat*, voi, lucizilor! Da, dacă ați putea face *acest* lucru! Dacă ați putea să vă uitați originea, trecutul, şcoala primară — întreaga voastră umanitate şi animalitate! Pentru noi nu există „realitate“ — şi nici pentru voi, lucizilor —, nu ne suntem nici pe departe atât de străini cum credeți, şi poate că buna noastră voință de a depăşi beția este la fel de respectabilă ca şi credința voastră de a fi în general *incapabili* de beție.

58

Numai fiind creatori. — Faptul care mi-a produs şi continuă să-mi producă cea mai mare dificultate e acela de a recunoaşte că este cu mult mai important *cum se numesc lucrurile* decât ceea ce sunt ele de fapt.

Renumele, numele şi aspectul, importanţa, dimensiunea obişnuită şi greutatea unui lucru — la origine cel mai adesea o greşeală şi o calificare arbitrară, aruncată peste lucruri ca o haină cu totul străină firii şi chiar chipului lor — s-au alipit cu timpul lucrului aceluia prin credinţa în ele, dezvoltată din generaţie în generaţie, pătrunzându-l şi devenind însuşi trupul său; aparenţa iniţială sfârşeşte aproape întotdeauna prin a deveni realitate şi *acţionează* ca o realitate! Ce nebun ar fi acela care ar crede că este destul să arăţi această origine şi acest văl ceţos al iluziei, pentru a *distruge* lumea considerată cu adevărat existentă, aşa numita „realitate“! Nu putem distruge decât fiind creatori! Dar să nu uităm nici faptul că e destul să creăm noi nume, aprecieri şi probabilităţi pentru ca, în timp, să creăm noi „lucruri“.

59

Noi, artiştii! — Când iubim o femeie urâm cu uşurinţă natura, gândindu-ne la toate funcţiile fireşti dezgustătoare cărora le este supusă orice femeie; le ocolim bucuros cu gândul, dar dacă din întâmplare sufletul nostru atinge aceste lucruri, atunci tresare nemulţumit, aruncând firii o privire disprețuitoare — suntem jigniţi, firea pare să intervină în avutul nostru cu mâinile cele mai profanatoare. Atunci îţi astupi urechile împotriva oricărei fiziologii şi decretezi în taină: „nu vreau să aud nimic despre faptul că omul mai este şi altceva în afară de *suflet* şi *formă*“. Pentru toţi cei ce iubesc, „omul de sub piele“ este o oroare şi un gând urât, o hulire faţă de divinitate şi de iubire. Ei bine, tot astfel cum simt astăzi cei ce iubesc, în privinţa firii şi a firesculului, simţea odinioară fiecare adorator al lui Dumnezeu şi al „sfintei atotputernicii“; în tot ce se spunea despre natură de către astronomi, geologi, fiziologi, medici, el vedea o lezare a minunatului său avut şi deci un atac — şi pe deasupra insolenţa atacantului! Chiar şi „legea firii“ îi suna ca o hulire a Domnului — de fapt ar fi fost foarte bucuros să vadă toată mecanica lămurită prin acte morale de voinţă şi arbitrar, dar pentru că nimeni nu-i putea face acest serviciu, îşi *ascundea* sieşi cât mai bine natura şi mecanica, trăind în visare. O, aceşti oameni de altădată ştiau să *viseze* fără să fie nevoie ca mai întâi să adoarmă! şi noi, oamenii de astăzi, ne pricepem încă prea bine, cu toată bunăvoinţa noastră faţă de trezie şi de lumina zilei! E de-ajuns să iubim, să urâm, să dorim, să simţim în general — că spiritul şi puterea visului coboară *îndată* peste noi,

iar noi urcăm cu ochii larg deschişi, sfidând orice primejdie, pe cărările cele mai primejdioase, în sus pe acoperişurile şi turnurile himerei, fără nici o amețeală, parcă născuți pentru a ne cățăra — noi, cei care suntem somnambuli ziua! Noi, artiştii! Noi, tăinuitorii firescului! Noi, lunaticii şi împătimiții de divinitate! Noi, cei tăcuți ca moartea, drumeți neobosiți pe înălțimile pe care nu le vedem ca înălțimi, ci ca pe şesurile noastre, ca pe certitudinile noastre!

60

Femeile şi efectul lor la distanță. — Mai am încă auz? Sunt doar ureche şi nimic altceva? Stau chiar acolo unde valurile se sparg de stânci şi dârele lor albe ajung până la piciorul meu, — din toate părțile aud marea urlând, amenințând, țipând strident spre mine, în timp ce în adâncul adâncurilor, bătrânul zguduitor al pământului îşi cântă înăbuşit aria ca un muget de taur, tropăind într-un ritm infernal, încât până şi demonilor acestor stânci roase de vreme le tremură inima în piept. Deodată, născută parcă brusc din nimic, în fața porții acestui labirint, la câteva leghe doar, apare o corabie mare cu pânze, lunecând tăcută ca o nălucă. O, ce frumusețe misterioasă! Ce farmec mă învăluie! Cum? Oare toată liniştea şi tăcerea lumii s-au îmbarcat aici? S-a aşezat în acest loc de linişte fericirea mea însăşi, eul meu mai fericit, eul meu cel de-al doilea şi etern? Încă netrecut în moarte şi totuşi nici trăind? Ca o ființă intermediară, fantomatică, tăcută, contemplativă, alunecătoare şi plutitoare? Asemenea corăbiei care aleargă cu pânzele sale albe, ca un fluture imens peste marea întunecată! Da! A alerga pe *deasupra* existenței! Asta este! Asta ar fi! S-ar părea că zgomotul ăsta m-a făcut visător? Orice zgomot mare ne face să aşezăm fericirea în tăceri şi depărtări. Când un bărbat se află în mijlocul zgomotului *său*, în mijlocul vâltorii sale de azvârliri şi plănuiri, zăreşte uneori lunecând pe lângă el ființe tăcute şi fermecătoare, de a căror fericire şi singurătate îi este dor — *sunt femeile*. Îi vine aproape să creadă că acolo, lângă femei, şi-a găsit adăpost eul său mai bun, că în acele locuri liniştite chiar şi cea mai zgomotoasă vâltoare devine tăcere de moarte, iar viața însăşi — un vis despre viață. Şi totuşi! Totuşi! Nobilul meu visător, chiar şi pe cea mai frumoasă corabie cu pânze există atâta zgomot şi gălăgie, şi din păcate, atâta gălăgie măruntă şi mizerabilă! Farmecul şi efectul cel mai puternic al femeilor este, pentru a vorbi în limba filozofilor, un efect la

distanță, un *actio in distans*, dar aici este nevoie mai întâi şi în primul rând de *distanță*!

61

În cinstea prieteniei. — Faptul că simțământul prieteniei era considerat de antichitate ca cel mai înalt simțământ, mai înalt chiar decât mândria atât de lăudată a oamenilor modeşti şi a înțelepților, ba oarecum ca singura şi mai sfântă soră a acesteia, este foarte bine exprimat în povestea acelui rege macedonean care a dăruit unui filozof atenian disprețuitor de lume un talant pe care acesta i l-a înapoiat. „Cum? spuse regele, oare nu are nici un prieten?“ Prin asta voia să spună: „prețuiesc această mândrie a înțeleptului şi independentului, dar i-aş prețui şi mai mult omenia, dacă prietenul din el i-ar fi biruit mândria. Filozoful a scăzut în ochii mei, arătând că nu cunoaşte unul din cele două simțăminte supreme — şi anume pe cel mai înalt!“

62

Dragoste. — Dragostea îi iartă îndrăgostitului chiar şi dorința nestăpânită.

63

Femeia în muzică. — Cum se face că vânturile calde şi aducătoare de ploaie poartă cu ele şi starea de spirit ce dispune la muzică şi plăcerea inventivă a melodiei? Nu sunt oare aceleaşi adieri care umplu bisericile şi dăruiesc femeilor gânduri de dragoste?

64

Scepticii. — Mă tem că femeile bătrâne sunt mai sceptice în străfundurile ascunse ale inimii lor decât toți bărbații; ele cred în superficialitatea existenței ca şi cum ar fi însăşi esența ei şi orice virtute sau

profunzime nu reprezintă pentru ele decât învăluirea acestui „adevăr“, învăluirea foarte necesară a unui *pudendum* — deci o problemă de bună cuviință şi pudoare, nimic mai mult!

65

Dăruire. — Există femei nobile cu o anumită sărăcie a spiritului, care pentru a-şi *exprima* suprema dăruire nu ştiu să facă altceva decât să-şi ofere castitatea şi pudoarea — pentru ele reprezintă ceea ce au mai de preț. Şi acest dar este primit adesea fără a îndatora atât de mult cât presupun cele ce dăruiesc — o poveste foarte tristă!

66

Tăria celor slabi. — Toate femeile sunt subtile când este vorba să-şi exagereze slăbiciunea, ba sunt chiar ingenioase în inventarea de slăbiciuni, pentru a apărea întrutotul ca podoabe fragile pe care le îndurerează chiar şi atingerea unui firicel de praf; existența lor trebuie să-i arate bărbatului grosolănia sa şi să i-o vâre în conştiință. Aşa se apără femeile de cei puternici şi de „dreptul celui mai tare“.

67

A te simula pe tine însuți. — Ea îl iubeşte acum şi priveşte înainte cu o încredere la fel de liniştită ca şi o vacă, dar vai! tocmai acest lucru îl fermeca pe el, faptul că părea atât de schimbătoare şi de imprevizibilă! Căci el avea deja în el însuşi prea multă vreme statornică! N-ar face ea oare mai bine să-şi simuleze vechea fire? Să simuleze indiferența? Nu chiar dragostea o sfătuieşte să facă *aşa*? *Vivat comoedia!*

68

Voință şi supunere. — Un tânăr fu adus la un înțelept căruia i se spuse: „Iată, acesta este unul pe cale de a fi stricat de femei!“ Înțeleptul clătină din

cap zâmbind. „Bărbații sunt aceia care strică femeile, strigă el, şi tot ceea ce greşesc femeile ar trebui plătit şi îndreptat pe spinarea bărbaților, căci bărbatul îşi făureşte imaginea femeii, iar femeia se formează după această imagine.“ — „Eşti prea indulgent cu femeile, spuse unul din preajmă, nu le cunoşti!“ Înțeleptul răspunse: „Firea bărbatului este voință, iar firea femeii este supunere — aşa glăsuieşte legea sexelor, o lege într-adevăr aspră pentru femeie! Toți oamenii sunt nevinovați pentru existența lor, dar femeile sunt nevinovați de gradul al doilea; cine ar putea avea destul ulei şi destulă blândețe pentru ele?“ — „Ce ulei! Ce blândețe!“ strigă un altul din mulțime, „femeile ar trebui crescute mai bine!“ — „Bărbații ar trebui crescuți mai bine“, grăi înțeleptul şi îi făcu tânărului semn să-l urmeze. Dar tânărul nu-l urmă.

69

Capacitatea de răzbunare. — Ca cineva să nu se poată apăra şi deci să nici nu vrea să se apere, nu este o ruşine în ochii noştri, dar îl prețuim foarte puțin pe acela care nu are nici capacitatea şi nici zelul *de a se răzbuna*, indiferent că este bărbat sau femeie. Ne-ar putea oare păstra o femeie (sau „robi“ cum se spune) pe care nu o credem în stare de a mânui bine pumnalul (orice fel de pumnal) în vreo împrejurare *împotriva noastră* sau împotriva ei, ceea ce într-un anumit caz ar fi o răzbunare mai rafinată (răzbunarea chinezească).

70

Stăpânele stăpânilor. — O voce amplă şi adâncă de altistă, cum se aude uneori la teatru, ne deschide brusc cortina posibilităților în care de obicei nu credem; suntem dintr-o dată convinşi că undeva pe lume ar putea exista femei cu suflete sublime, eroice, regeşti, capabile şi pregătite de răspunsuri, hotărâri şi sacrificii mărețe, capabile şi pregătite de a stăpâni bărbații, pentru că, dincolo de sex, ceea ce este mai bun în bărbat le-a devenit întruchiparea idealului. Este adevărat că în viziunea teatrului asemenea voci nu trebuie să creeze această imagine a femeii, de obicei ele trebuie să reprezinte amantul ideal, de pildă pe Romeo, dar judecând după experiența mea, atât teatrul cât şi muzicianul care aşteaptă astfel de efecte

de la astfel de voci, se înşală cu regularitate. Amanții *aceştia* nu sunt crezuți, vocile acestea tot mai au o nuanță de sentiment matern şi de stăpână a casei, mai cu seamă atunci când în timbrul lor vibrează dragostea.

71

Despre castitatea femeilor. — Există ceva stupefiant şi monstruos în educația femeilor distinse, ba poate că nu există nimic mai paradoxal. Toată lumea este de acord să fie educate cât mai neştiutoare posibil *in eroticis* şi să li se strecoare în suflet o ruşine adâncă față de aceste lucruri, precum şi iritarea extremă şi fuga la auzul unei simple aluzii în acest sens. Întreaga „onoare“ a femeii se află în joc de fapt numai *aici*; câte altele nu li se iartă! Dar în această privință trebuie să rămână neştiutoare până în străfundul inimii, să nu aibă nici ochi nici urechi, nici vorbe nici gânduri pentru acest „rău“ — până şi a şti este aici un rău. Iar apoi! Sunt aruncate ca de un trăsnet cumplit în realitate şi în cunoaştere, prin căsătorie — şi anume prin acela pe care îl iubesc şi îl venerează cel mai mult; să surprinzi dragostea în contradicție cu ruşinea, să trebuiască să simți într-un singur tot încântarea, cedarea, datoria, mila şi spaima de neaşteptata învecinare dintre divin şi animalic şi câte altele! — aici ți-ai înnodat într-adevăr sufletul cu un nod ce-şi poate căuta multă vreme perechea! Nici cea mai generoasă curiozitate a celui mai înțelept cunoscător de oameni nu ajunge pentru a ghici cum ştie să se descurce o femeie sau alta cu dezlegarea acestei ghicitori, cu această ghicitoare a dezlegării, ce bănuieli crunte, cu ecouri largi se vor trezi în bietul suflet ieşit din rosturile sale şi cum îşi va arunca aici ancora ultima filozofie şi ultimul scepticism al femeii! Apoi aceeaşi adâncă tăcere ca şi înainte: şi adesea o tăcere, o închidere a ochilor față de ea însăşi. Femeile tinere fac eforturi să pară superficiale şi necugetate; cele mai subtile dintre ele simulează un soi de obrăznicie. Femeile îşi consideră uşor soții drept semnul de întrebare al onoarei lor şi copiii drept o apologie sau o penitență — ele au nevoie de copii şi şi-i doresc într-un cu totul alt sens decât îşi doreşte bărbatul un copil. Într-un cuvânt, nu poți fi niciodată destul de blând cu femeile!

72

Mamele. — Animalele gândesc despre sexul feminin altfel decât oamenii, pentru ele femela reprezintă ființa productivă. Dragostea paternă nu există, ci doar ceva ca dragostea față de copiii unei iubite şi obişnuința cu ei. Femelele simt prin copii satisfacerea dorinței lor de dominație şi văd în ei o proprietate, o ocupație, ceva foarte pe înțelesul lor, cu care se poate sta la taifas; toate acestea la un loc sunt dragostea de mamă — ea poate fi asemuită cu dragostea artistului pentru opera sa. Graviditatea a făcut femeile mai blânde, mai răbdătoare, mai temătoare, mai dornice de supunere; la fel formează şi graviditatea spirituală firea celor contemplativi, înrudită cu firea feminină — aceştia sunt mame masculine. La animale, sexul masculin este considerat cel frumos.

73

Sfânta cruzime. — La un sfânt a venit un bărbat care ținea în brațe un copil nou-născut. „Ce să fac cu copilul? întrebă el, este diform şi nu are destulă viață pentru a muri.“ „Ucide-l, strigă sfântul cu o voce înspăimântătoare, ucide-l şi ține-l apoi trei zile şi trei nopți în brațe, pentru a ți se întipări în minte — în felul acesta niciodată nu vei mai zămisli un copil când nu ți-a venit timpul să zămisleşti.“ La auzul acestor vorbe omul plecă dezamăgit, şi mulți îl mustrară pe sfânt pentru că dăduse sfatul de a se înfăptui o cruzime, sfatul de a fi omorât copilul. „Dar nu este oare mai crud a-l lăsa să trăiască?“ grăi sfântul.

74

Cele fără de succes. — Succesul le lipseşte întotdeauna acelor biete femei care în prezența omului pe care-l iubesc devin neliniştite şi nesigure, vorbind prea mult, căci bărbații sunt cel mai sigur de sedus printr-o anumită tandrețe tainică şi flegmatică.

75

Al treilea sex. — „Un bărbat scund este un paradox, dar este totuşi un bărbat — însă femeile scunde, în comparație cu cele înalte, îmi par a fi de

un alt sex“ spunea un bătrân profesor de dans. O femeie scundă nu este niciodată frumoasă — spunea bătrânul Aristotel.

76

Cea mai mare primejdie. — Dacă n-ar fi existat în toate timpurile nenumărați oameni care să considere disciplina propriului cap — „raționalitatea“ lor — drept mândria lor, datoria şi virtutea lor, oameni care, ca prieteni ai „minții omeneşti sănătoase“, să se simtă jigniți sau umiliți de orice fantezie şi divagare în gândire, omenirea ar fi pierit de mult! Deasupra ei a plutit şi pluteşte permanent, ca cea mai mare primejdie, *nebunia* pe cale să izbucnească — ceea ce înseamnă de fapt izbucnirea bunului plac în simțire, văz şi auz, desfătarea în imoralitatea spirituală, bucuria față de nechibzuința oamenilor. Nu adevărul şi certitudinea reprezintă opusul lumii nebunilor, ci generalitatea şi obligativitatea aceleiaşi credințe, într-un cuvânt excluderea bunului plac în aprecieri. Şi cea mai grea muncă de până acum a oamenilor a fost aceea de a cădea împreună de acord asupra a nenumărate lucruri şi de a-şi impune o *lege a concordanței* — indiferent dacă lucrurile sunt adevărate sau false. Aceasta este educația minții pe care a primit-o omenirea, dar pornirile contrare sunt încă atât de puternice, încât se poate vorbi de fapt cu prea puțină încredere despre viitorul omenirii. Imaginea lucrurilor se mută şi se schimbă încă neîncetat şi poate de acum înainte mai mult şi mai repede ca niciodată; tocmai spiritele cele mai alese se împotrivesc fără încetare acestei obligativități generale — în frunte cu cercetătorii *adevărului* ! Acea credință, credința tuturora, le produce neîncetat minților mai rafinate dezgust şi o nouă lăcomie, iar ritmul lent pe care îl cere pentru toate procesele spirituale, acea imitare a broaştei țestoase recunoscută aici drept normă, preface în dezertori artiştii şi poeții — aceste spirite nerăbdătoare sunt cele în care izbucneşte o adevărată plăcere a nebuniei, căci nebunia are un ritm atât de vioi! Este nevoie deci de minți virtuoase — ah, vreau să folosesc cuvântul cel mai puțin echivoc — este nevoie de *prostia virtuoasă*, este nevoie de ritmarea statornică a spiritului *lent* pentru ca adepții marii credințe generale să rămână laolaltă şi să-şi continue dansul — este o necesitate naturală de prim rang care ordonă şi cere. *Noi ceilalți suntem excepția şi pericolul*, noi avem întotdeauna nevoie să ne apărăm! — Aşadar, se poate spune într-adevăr ceva în favoarea excepției, *cu condiția*

ca ea să nu devină niciodată regulă.

77

Animalul cu conştiința împăcată. — Vulgaritatea din tot ceea ce place în sudul Europei — fie opera italiană (de pildă cea a lui Rossini şi cea a lui Bellini), fie romanul de aventuri spaniol (cel mai accesibil nouă în travestirea franceză a lui Gil Blas) — nu-mi rămâne ascunsă, dar nu mă jigneşte, la fel ca şi vulgaritatea întâlnită de-a lungul unei plimbări prin Pompei sau în fond chiar şi la citirea oricărei cărți antice; cum aşa? Să fie oare faptul că aici lipseşte ruşinea şi că tot ce este vulgar se prezintă cu aceeaşi siguranță şi încredere în sine ca orice lucru nobil, plăcut şi pătimaş, în acelaşi gen de muzică sau roman? „Animalul are dreptul său, ca şi omul, să se mişte deci liber, iar tu, dragul meu seamăn, în ciuda tuturor lucrurilor, mai eşti încă şi tu însuți acest animal!“ — iată care îmi pare a fi morala faptului şi particularitatea umanității meridionale. Prostul gust îşi are dreptul său ca şi cel bun, ba are chiar un privilegiu față de acesta din urmă, în cazul în care reprezintă marea necesitate, satisfacția sigură şi oarecum un limbaj general, o atitudine şi o mască absolut inteligibilă, pe când bunul gust, gustul ales, are întotdeauna în el ceva ce ține de căutare şi de încercare, ceva care nu este sigur de a fi pe deplin înțeles — el nu este şi nu a fost niciodată popular! Populară este şi rămâne *masca*! Înainte deci cu tot ce este mascaradă în melodiile şi cadențele, în țopăielile şi veselia ritmului acestor opere! Şi viața antică! Ce poți înțelege din ea, dacă nu înțelegi plăcerea măştii, conştiința împăcată a tot ceea ce este mascaradă! Aici găsim baia şi recreerea spiritului antic — şi poate că baia aceasta era mai necesară firilor alese şi superioare ale lumii vechi decât firilor de rând. Pe de altă parte, mă jigneşte nespus o notă vulgară în creațiile nordice, de pildă în muzica germană. Aici există *ruşine*, artistul s-a coborât în propriii săi ochi şi nici măcar nu s-a putut împiedica să roşească; ne ruşinăm împreună cu el şi ne simțim atât de jigniți, pentru că bănuim că el a crezut că trebuie să se coboare din cauza noastră.

78

Pentru ce ar trebui să fim recunoscători. — Artiştii, în special cei ai

teatrului, au fost primii care le-au dat oamenilor ochi şi urechi pentru a vedea şi auzi cu oarecare plăcere ceea ce este fiecare, ceea ce trăieşte şi voieşte fiecare în sine însuşi; *ei* au fost primii care ne-au învăţat preţuirea eroului care se ascunde în fiecare dintre oamenii obişnuiţi şi arta de a te putea vedea pe tine însuţi ca erou, de la distanţă şi întrucâtva simplificat şi transfigurat, arta „de a te pune în scenă“ în faţa ta însuţi. Numai aşa putem trece peste unele detalii josnice care există în noi! Fără arta aceasta nu am fi altceva decât un prim-plan, trăind cu totul sub vraja acelei optici care face ca ceea ce este apropiat şi vulgar să pară uriaş, să pară adevărul însuşi. Poate că există un merit asemănător în acea religie care propovăduia ca păcatele fiecărui om să fie privite cu lupa, făcând din păcătos un mare criminal nemuritor; descriind perspective eterne în jurul lui, ea îl învăţa pe om să se privească de la distanţă, ca ceva trecut şi ca întreg.

79

Atracţia imperfecţiunii. — Văd aici un poet care, ca mulţi oameni, exercită prin imperfecţiunea sa o atracţie mai mare decât prin tot ceea ce se încheagă şi prinde o formă perfectă sub mâna sa, — ba are chiar avantajul şi gloria mai degrabă de pe urma ultimei sale neputinţe decât de pe urma bogatei sale forţe. Opera sa nu spune niciodată în întregime ceea ce ar vrea de fapt să spună, ceea ce *ar fi vrut să fie văzut*, pare să fi avut numai gustul anticipat al unei viziuni, şi niciodată viziunea însăşi, dar în sufletul său a rămas o poftă nebunească după această viziune şi din ea îşi culege elocvenţa la fel de nebunească a dorinţei şi foamei sale năprasnice. Cu ea îl ridică pe cel care-l ascultă deasupra operei sale şi a tuturor „operelor“, dându-i aripi spre a urca atât de sus, cum nicicând nu au urcat ascultătorii şi astfel, deveniţi ei înşişi poeţi şi vizionari, îl admiră pe urzitorul fericirii lor ca şi cum i-ar fi purtat drept spre contemplarea a ceea ce are el mai sfânt şi ultim, ca şi când şi-ar fi atins ţinta, *văzându-şi* cu adevărat viziunea şi împărtăşind-o. Este spre binele gloriei lui de a nu fi ajuns de fapt la ţintă.

80

Artă şi natură. — Grecilor (sau cel puţin atenienilor) le plăcea să asculte oratori buni, aveau chiar o înclinaţie lacomă pentru aşa ceva, fapt

care îi deosebeşte mai mult ca orice de ne-greci. Şi astfel ei îi cereau până şi pasiunii de pe scenă să vorbească bine, suportând cu încântare nefirescul versului dramatic — în natură pasiunea este atât de tăcută! atât de mută şi de stingherită! Sau, dacă găseşte cuvinte, este atât de încurcată, de nechibzuită şi de ruşinată față de ea însăşi! Acum, mulțumită grecilor, ne-am obişnuit cu toții cu acest nefiresc de pe scenă, după cum suportăm, şi chiar cu plăcere, mulțumită italienilor, celălalt lucru nefiresc, pasiunea *cântătoare*. Ne-a devenit o nevoie pe care nu o putem satisface în real, aceea de a auzi oameni vorbind bine şi amănunțit în situațiile cele mai dificile; ne încântă când eroul tragic îşi mai găseşte cuvinte, motive, gesturi grăitoare şi în general un intelect limpede, acolo unde viața se apropie de abisuri şi unde omul real îşi pierde îndeobşte capul şi, în mod sigur, vorbirea frumoasă. Acest fel de *abatere de la firesc* este poate cea mai plăcută hrană pentru mândria omului, din cauza ei îndrăgeşte arta în general, ca expresie a nefirescului şi convenționalului sublim şi eroic. Poetului dramatic i se aduce un reproş îndreptățit dacă nu transformă totul în rațiune şi cuvânt, ci păstrează mereu un rest de *tăcere* — aşa cum te nemulțumeşte muzicianul de operă care nu ştie să găsească o melodie pentru sentimentul cel mai profund, ci doar o bâiguială şi un țipăt „natural“ pline de pasiune. Aici natura *trebuie* contrazisă! Aici atracția vulgară a iluziei *trebuie* să cedeze în fața unei atracții superioare! Grecii merg departe pe calea aceasta — înspăimântător de departe! Aşa cum îşi construiesc scena cât se poate de îngustă, interzicându-şi orice efect datorat adâncimii fundalului, aşa cum îi fac actorului imposibil jocul mut şi mişcarea uşoară, transformându-l într-o momâie solemnă, țeapănă ca o mască, tot la fel răpesc înseşi pasiunii fundalul adânc, dictându-i o lege a vorbirii frumoase, ba fac în general totul pentru a se împotrivi efectului elementar al imaginilor trezitoare de teamă şi milă, *pentru că ei nu voiau teamă şi milă* — lui Aristotel toată cinstea, cea mai adâncă cinstire, dar cu siguranță că n-a nimerit cuiul, nici vorbă de floarea cuiului, atunci când vorbea despre scopul ultim al tragediei greceşti! Uitați-vă la poeții greci ai tragediei pentru a vedea *ce anume* le-a stârnit cel mai mult hărnicia, inventivitatea, râvna — sigur că nu a fost intenția de subjugare a spectatorilor prin pasiuni! Atenianul mergea la teatru pentru a *auzi discursuri frumoase*. Şi Sofocle era tentat de discursuri frumoase — fie-mi iertată această erezie! Cu totul altfel stau lucrurile cu *opera serioasă*, toți maeştrii ei având grijă să împiedice înțelegerea personajelor. „Un cuvânt prins din zbor poate veni în ajutorul spectatorului neatent; în general,

situația trebuie să se lămurească ea însăşi — *discursurile* nu au nici o importanță!“ Aşa gândesc toți şi aşa şi-au făcut cu toții poznele folosind cuvintele. Poate că le-a lipsit doar curajul pentru a exprima pe de-a-ntregul şi ultimul dispreț față de cuvânt; puțin mai multă obrăznicie la Rossini şi ar fi putut face să se cânte la-la-la de la început până la sfârşit — ar fi fost chiar o înțelepciune! Personajele operei nu trebuie crezute „pe cuvânt“, ci pe sunet! Aceasta este deosebirea, acesta este frumosul *nefiresc* pentru care se merge la operă! Nici măcar *recitativo secco* nu vrea să fie de fapt ascultat ca vorbă şi ca text; acest fel de semimuzică urmăreşte mai curând să-i ofere urechii muzicale o clipă de odihnă (odihna după *melodie* ca plăcerea cea mai adâncă şi de aceea şi cea mai obositoare, dăruită de această artă), dar foarte curând şi altceva, anume o nerăbdare crescândă, o împotrivire crescândă, o nouă dorință pătimaşă de muzică *totală*, de melodie. Privit din acest punct de vedere, ce se petrece cu arta lui Richard Wagner? Poate la fel? Poate în alt fel? Mi s-a părut adesea că textul *şi* muzica creațiilor sale ar trebui învățate pe de rost înainte de spectacol, căci altfel — aşa mi se părea — nu vor mai fi *auzite* nici cuvintele, nici muzica însăşi.

81

Gust grecesc. — „Ce e frumos aici? — spunea topograful acela după un spectacol cu Ifigenia — nu se demonstrează nimic!“ Să fi fost oare grecii atât de departe de acest gust? La Sofocle cel puțin „se demonstrează totul“.

82

Esprit negrecesc. — Grecii sunt nemaipomenit de logici şi modeşti în toată gândirea lor; nu s-au săturat de acest lucru, cel puțin în îndelunga lor perioadă bună, aşa cum li se întâmplă atât de des francezilor care fac cu dragă inimă un mic salt în contrariu, suportând de fapt spiritul logicii numai dacă, prin nenumărate asemenea mici salturi, el îşi trădează amabilitatea şi abnegația *socială*. Logica li se pare necesară ca pâinea şi apa, dar acestea ca un fel de hrană de puşcărie, de îndată ce trebuie înghițite simple şi fără alte adăugiri. În societatea bună nu trebuie să pretinzi niciodată a avea

singur şi total dreptate, cum o vrea orice logică pură, de aici mica doză de irațional în orice *esprit* francez. Spiritul social al grecilor nu era nici pe departe atât de dezvoltat cum este şi a fost cel al francezilor, de aici atât de puțin *esprit* la oamenii lor cei mai spirituali, de aici atât de puțin haz chiar şi la glumeții lor, de aici — ah! nici aceste fraze ale mele nu vor fi crezute, şi câte de felul acesta mai am pe suflet! — *Est res magna tacere* — spunea Martial împreună cu toți vorbăreții.

83

Traduceri. — Nivelul istoric al unei epoci poate fi apreciat după felul în care această epocă se ocupă de *traduceri* şi încearcă să asimileze vremuri şi cărți trecute. Francezii din timpul lui Corneille, chiar şi cei ai Revoluției, au pus stăpânire pe antichitatea romană într-un fel în care noi nu am mai avea astăzi curajul s-o facem datorită simțului nostru istoric mai dezvoltat. Însăşi antichitatea romană, cât de violent şi de naiv în acelaşi timp şi-a întins mâna asupra a tot ce a fost bun şi măreț în mai vechea antichitate greacă! Cum transpunea în prezentul roman! Cum ştergea, voit şi nepăsător, pulberea de pe aripile fluturelui-clipă! Astfel, Horațiu i-a tradus ici şi colo pe Alceu sau pe Arhiloh, tot astfel Properțiu pe Calimah şi Philetas (poeți de aceeaşi valoare cu Teocrit, dacă avem *dreptul* să judecăm); ce le păsa dacă adevăratul creator trăise un lucru sau altul, înscriind acele urme în versurile sale! — ca poeți erau potrivnici spiritului arheologic cercetător care precede simțul istoric, ca poeți nu admiteau acele lucruri şi nume foarte personale, precum şi tot ceea ce era propriu unui oraş, unui ținut, unui secol, ca port şi mască, grăbindu-se să pună în locul lor prezentul şi romanitatea. Ei par să ne întrebe: „Să nu reînnoim pentru noi ceea ce este vechi, orânduindu-ne *noi* acolo? Nu trebuie să avem dreptul de a insufla sufletul nostru acestui trup mort? căci de fapt mort este, şi ce urât este tot ceea ce e mort!“ Ei nu cunoşteau plăcerea simțului istoric, trecutul şi străinul le erau penibile şi, ca romani, un imbold pentru o cucerire romană. Într-adevăr, pe vremea aceea, când se traducea se cucerea, nu numai lăsând la o parte istoria, nu, se adăuga o aluzie la prezent, şi în primul rând se ştergea numele poetului, înlocuindu-l cu propriul nume — nu cu simțământul furtului ci cu cea mai curată conştiință a *Imperium Romanum*.

Despre originea poeziei. — Amatorii de ceea ce este fantastic în om şi care reprezintă în acelaşi timp doctrina moralităţii instinctive, judecă astfel: „admiţând că folosul a fost venerat în toate timpurile ca divinitate supremă, de unde oare a venit atunci poezia? — această ritmicizare a vorbirii care este mai curând potrivnică decât favorabilă limpezimii comunicării şi care totuşi a răsărit şi încă mai răsare pretutindeni pe pământ ca o batjocorire a tot ceea ce este oportunitate folositoare! Nesocotinţa de o sălbatică frumuseţe a poeziei vă contrazice, utilitariştilor! A voi să te *desprinzi* o dată tocmai de ceea ce este folositor — asta a ridicat omul, asta i-a inspirat moralitatea şi arta!“ Ei bine, aici trebuie să vorbesc pentru o dată şi pe placul utilitariştilor — ei au atât de rar dreptate că ţi-e mai mare mila! În acele vremuri vechi care au dat naştere poeziei se avea totuşi în vedere utilitatea, chiar o mare utilitate — anume atunci când a fost lăsat să pătrundă în vorbire ritmul, acea forţă care ordonează din nou toţi atomii frazei şi colorează din nou gândul, făcându-l mai obscur, mai străin, mai îndepărtat, este desigur o *utilitate superstiţioasă*! Prin ritm zeilor urma să li se întipărească mai adânc dorinţele oamenilor, după ce se observase că omul reţine mai uşor în memorie un vers decât o frază în proză; se credea de asemenea că prin tic-tacul ritmic eşti auzit la depărtări mai mari, rugăciunea ritmată părea că se apropie mai mult de urechea zeilor. În primul rând se dorea însă folosirea acelei subjugări elementare căreia îi este supus omul la auzul muzicii, ritmul este o constrângere; el generează o dorinţă neînvinsă de a ceda, de a intra în cor — nu numai paşii ci şi sufletul însuşi se supunea tactului deci, se gândea pe atunci, probabil şi sufletul zeilor! Se încerca astfel *obligarea* lor prin ritm şi exercitarea unei constrângeri asupra lor, poezia le era aruncată ca un laţ magic. Mai exista încă o reprezentare şi mai ciudată şi poate că aceasta a contribuit cel mai mult la naşterea poeziei. La pitagoreici ea apare ca doctrină filozofică şi ca dibăcie în educaţie, dar, mult timp înainte să existe filozofi, i se atribuia muzicii puterea de a descărca pasiunile, de a purifica sufletul, de a îmblânzi *ferocia animi* şi anume tocmai prin ritmica ei. Când adevărata tensiune şi armonie a sufletului erau pierdute, trebuia să *dansezi* în ritmul cântăreţului — aşa suna reţeta acelei metode de vindecare. Cu muzica a potolit Terpandru o răzvrătire, a liniştit Empedocle un nebun furios, a vindecat Damon un tânăr ce pierea din dragoste; cu ea erau trataţi şi zeii furioşi, dornici de răzbunare. Mai întâi prin stârnirea la culme a delirului şi prin

dezlănțuirea pasiunilor, aducându-l deci pe furios la nebunie şi pe răzbunător la setea pătimaşă de răzbunare — toate cultele orgiace vor să descarce dintr-odată *ferocia* unei zeități prin orgie, pentru ca după aceea ea să se simtă mai liberă şi mai liniştită, lăsând omul în pace. După rădăcina sa, *melos* înseamnă mijloc de îmblânzire, nu pentru că ar fi blând în sine, ci pentru că efectul său este blândețea. Se presupune că nu numai în cântecul de cult ci şi în cântecul laic al celor mai vechi timpuri, ritmul exercita o putere magică, de pildă la scosul apei sau la vâslit, împotriva demonilor închipuiți a sălăşlui acolo, făcându-i binevoitori, robi şi unelte ale omului. Şi de câte ori se acționează există şi prilejul de a cânta; *orice* acțiune fiind legată de ajutorul spiritelor, cântecul magic şi incantațiile par să fie forma primitivă a poeziei. Când versul era folosit de un oracol — grecii spuneau că hexametrul a fost inventat la Delphi — atunci ritmul urma să exercite şi aici o constrângere. A lăsa să ți se profetizeze înseamnă inițial (după etimologia cuvântului grecesc, care mi se pare probabilă) a lăsa să ți se hotărască ceva; se credea a putea constrânge viitorul, câştigându-l pe Apolo de partea ta, pe el, care după cea mai veche reprezentare este mult mai mult decât un zeu ce prevede viitorul. Aşa cum este pronunțată formula, exactă atât literal cât şi ritmic, tot aşa va lega ea viitorul, dar formula este invenția lui Apolo care, ca zeu al ritmurilor, poate lega şi zeițele soartei. Privit în general, se naşte întrebarea: pentru vechea specie umană superstițioasă a existat oare ceva mai *folositor* decât ritmul? Cu el se putea face totul: accelerarea magică a unei munci, forțarea unui zeu să apară, să fie aproape, să asculte, croirea viitorului după propria voință, descărcarea sufletului de un preaplin oarecare (frică, mânie, milă, răzbunare), şi nu numai a sufletului propriu ci şi al celui mai rău demon — fără vers nu erai nimic, prin vers deveneai aproape zeu. Un astfel de simțământ fundamental nu mai poate fi stârpit în întregime — şi astăzi încă, după o osteneală de milenii pentru combaterea unei asemenea superstiții, cel mai înțelept dintre noi devine uneori un nebun al ritmului, fie şi numai pentru faptul că *simte* o idee drept *mai adevărată* dacă are o formă metrică şi se însoțeşte cu un hopa-țopa divin. Nu este oare un lucru foarte de haz că tocmai filozofii cei mai serioşi, care altminteri sunt atât de severi față de orice certitudine, se sprijină pe *sentințe ale poeților* pentru a da greutate şi verosimilitate ideilor lor? — şi de fapt, pentru un adevăr este mai primejdios să fie aprobat de poet decât să fie contrazis de el! Căci aşa cum spune Homer: „Mult mai mint rapsozii!“

85

Binele şi frumosul. — Artiştii preamăresc necontenit — nu fac nimic altceva — toate acele stări de lucruri care se bucură de reputația că prin ele şi cu ele omul se poate simți bine sau mare sau ameţit sau vesel sau sănătos sau înțelept. Aceste lucruri şi stări *alese*, a căror valoare este considerată ca sigură şi prețuită pentru *fericirea* omenească, formează obiectivele artiştilor; ei stau mereu la pândă pentru a descoperi lucruri asemănătoare şi a le transpune în domeniul artei. Vreau să spun că nu sunt ei înşişi taxatorii fericirii şi ai evenimentelor fericite, dar că se înghesuie întotdeauna în apropierea acestor taxatori, cu cea mai mare curiozitate şi dorință de a trage de îndată foloase de pe urma aprecierilor acestora. Şi deoarece în afara nerăbdării lor mai au şi plămâni de heralzi şi picioare de alergători, vor fi întotdeauna printre cei dintâi care glorifică *noul* bine, *apărând* adesea drept primii care îl numesc bun şi îl taxează ca atare. Asta este însă, după cum am spus, o greşeală, ei sunt doar mai iuți şi mai gălăgioşi decât adevărații taxatori. Şi aceştia oare cine sunt? — Bogații şi leneşii.

86

Despre teatru. — Ziua de astăzi mi-a adus din nou simțăminte puternice şi înălțătoare, iar dacă în seara acestei zile aş putea avea muzică şi artă, ştiu sigur ce muzică şi artă *nu* mi-aş dori, anume aceea care caută să-şi amețească ascultătorii *împingându-i în sus*, spre o clipă de simțire puternică şi înălțătoare, pe acei oameni ai mediocrității sufleteşti care seara nu mai seamănă cu învingătorii urcați pe carele de triumf, ci cu catârii obosiți pe care viața şi-a încercat cam prea des biciul. Ce-ar şti de fapt oamenii aceia despre „stări sufleteşti mai înalte“, dacă nu ar exista leacuri îmbătătoare şi lovituri de bici idealiste! În felul acesta ei îşi au excitatorii de entuziasm, cum îşi au şi vinurile. Dar ce-mi pasă *mie* de băutura şi amețeala lor! Ce nevoie are entuziastul de vin! El priveşte mai degrabă cu un soi de dezgust la mijloace şi mijlocitori care trebuie să-şi producă aici efectul fără destul temei — o maimuțăreală a marelui flux sufletesc! Ce? I se dăruiesc cârtiței aripi şi mândre închipuiri — înainte de culcare, înainte de a se târî în vizuina ei? Este trimisă la teatru şi i se pun ochelari groşi la ochii orbi şi obosiți? Oameni a căror viață nu este „acțiune“ ci o afacere stau în fața scenei şi privesc ființe ciudate, pentru care viața reprezintă mai

mult decât o afacere? „Aşa se cuvine, spuneţi voi, aşa este distractiv, aşa vrea cultura!“ Ei asta-i! Atunci îmi lipseşte prea des cultura, căci pentru mine această privelişte este prea adesea dezgustătoare. Cel care găseşte în sine însuşi destulă tragedie şi comedie va prefera să rămână departe de teatru, sau, în mod excepţional, întregul fenomen — inclusiv teatrul, publicul şi poetul — va deveni pentru el adevăratul spectacol tragic şi comic, faţă de care piesa jucată nu va mai însemna decât prea puţin. Celui care este el însuşi ceva ca Faust sau Manfred, ce-i va păsa de Fauştii şi Manfrezii teatrului! În timp ce-i va da cu siguranţă de gândit *faptul* că sunt aduse în general asemenea personaje pe scenă. Gândurile şi pasiunile cele mai *adânci* în faţa acelora care nu sunt capabili de gândire şi pasiune — ci de *beţie*! Şi *aceia* ca mijloc pentru *aceasta*! Teatrul şi muzica devenite fumatul de haşiş şi mestecatul de betel al europenilor! O, cine ne povesteşte întreaga istorie despre *narcotica* — este aproape istoria „culturii“, a aşa numitei culturi superioare!

87

Despre vanitatea artiştilor. — Cred că artiştii ignoră adesea ceea ce pot face cel mai bine, pentru că sunt prea vanitoşi şi şi-au îndreptat mintea spre ceva mai mândru decât par a fi aceste plante mici care ştiu să crească pe solul lor, noi, ciudate şi frumoase, într-o adevărată perfecţiune. Ei apreciază superficial ceea ce este cu adevărat bun în grădina şi via proprie, iar dragostea şi înţelegerea lor nu sunt de acelaşi rang. Iată un muzician care, mai mult decât oricare altul, are măiestria de a găsi accente din lumea sufletelor apăsate, chinuite, în suferinţă, şi de a da grai vieţuitoarelor mute. Nimeni nu-l ajunge în redarea coloritului toamnei târzii, a fericirii nespus de mişcătoare a unei ultime bucurii, cea din urmă şi cea mai scurtă, el cunoaşte un sunet pentru acele miezuri de noapte tainice şi neliniştitoare ale sufletului, când cauza şi efectul par a-şi fi ieşit din rosturi şi în fiece clipă se poate ivi ceva „din nimic“; el ştie cel mai bine dintre toţi să soarbă din străfundurile fericirii omeneşti şi din paharul ei golit, de acolo de unde picăturile cele mai amare şi dezgustătoare au sfârşit prin a se îngemăna cu cele mai dulci, cunoaşte acea târâre ostenită a sufletului care nu mai poate sălta şi zbura, nici măcar păşi, are privirea temătoare a durerii tăinuite, a înţelegerii fără mângâiere, a despărţirii fără mărturisire; da, ca Orfeul tuturor mizeriilor ascunse, este mai mare decât oricine, şi prin el a fost

adăugat artei câte ceva care părea până acum de neexprimat sau chiar nedemn de artă, care prin cuvinte nu putea fi decât izgonit şi nu cuprins, câte ceva foarte mic, chiar microscopic, din suflet — da, este maestrul lucrurilor celor mai mici. Dar nu *vrea* să fie! *Caracterul* său îndrăgeşte mai curând pereţii mari şi îndrăzneaţa pictură murală! Îi scapă faptul că spiritul său are un alt gust, o altă înclinaţie şi că preferă să stea liniştit în ungherele caselor dărâmate; ascuns acolo, ascuns sie însuşi, îşi făureşte adevăratele capodopere, care sunt toate foarte scurte, adesea de lungimea unei singure măsuri, — abia acolo devine foarte bun, mare şi perfect, poate fiindcă e singur. Dar el nu ştie acest lucru! Este prea vanitos pentru a-l şti.

88

Seriozitatea faţă de adevăr. — A lua adevărul în serios! Ce lucruri diferite înţeleg oamenii la auzul acestor cuvinte! Aceleaşi păreri şi feluri de dovezi de cercetare pe care un gânditor le consideră la el însuşi ca o superficialitate căreia i-a căzut pradă, spre ruşinea lui, într-un moment sau altul — aceleaşi păreri îi pot da artistului care se loveşte de ele şi pe care ele îl vor însoţi toată viaţa, conştiinţa că acum l-a cuprins cea mai adâncă seriozitate faţă de adevăr şi că este demn de admiraţie faptul că el, cu toate că e artist, manifestă în acelaşi timp şi dorinţa cea mai serioasă pentru opusul aparenţei. Se poate astfel întâmpla ca un individ să dovedească, tocmai prin patosul său pentru seriozitate, cât de superficial şi de moderat s-a manifestat spiritul său în imperiul cunoaşterii — şi nu suntem oare trădaţi de tot ceea ce considerăm drept important? Aceasta arată unde se găsesc măsurile noastre şi pentru ce fapte nu avem măsuri.

89

Acum şi odinioară. — Ce importanţă are toată arta noastră cuprinsă în operele artistice, dacă ne-a dispărut acea artă superioară, arta sărbătorilor! Odinioară, toate operele de artă erau înşirate de-a lungul marii căi festive a omenirii, ca jaloane şi monumente ale unor clipe înălţătoare şi fericite. Astăzi, cu operele de artă se doreşte ademenirea bieţilor obosiţi şi bolnavi mai la o parte de larga cale a suferinţei omeneşti, pentru o clipită de voluptate; li se oferă o scurtă ameţire şi nebunie.

90

Lumini şi umbre. — Cărțile şi aşternerile pe hârtie sunt diferite la diferiții gânditori: unul a adunat în carte luminile pe care a ştiut să le fure iute din razele unei recunoaşteri ce l-a străfulgerat şi să le ducă acasă, altul redă numai umbrele, copiile în cenuşiu şi negru a ceea ce s-a clădit cu o zi înainte în sufletul său.

91

Prudență. — După cum se ştie, Alfieri a minţit foarte mult atunci când şi-a istorisit viața în fața contemporanilor uimiți. Mințea din acel despotism față de el însuşi, pe care îl dezvăluia de pildă prin felul în care îşi crea propriul limbaj şi se tiraniza spre a deveni poet; găsise, în sfârşit, o formă severă de superioritate în care-şi *înghesuia* viața şi memoria — trebuie să fi fost un chin! eu nu aş avea încredere nici în povestea vieții lui Platon scrisă de el însuşi, la fel de puțin ca în cea a lui Rousseau sau în *vita nuova* a lui Dante.

92

Proză şi poezie. — Nu trebuie uitat că marii maeştri ai prozei au fost aproape întotdeauna şi poeți, fie public, fie doar în secret şi pentru „alcov“; într-adevăr, proza bună se scrie numai *de față cu poezia*! Căci ea este o neîncetată luptă cuviincioasă cu poezia, tot farmecul ei constă în faptul că poezia este veşnic ocolită şi contrazisă, orice abstractizare se vrea o maliție la adresa ei, debitată pe un ton ironic, orice nuanță seacă şi rece trebuie să aducă drăgălaşa zeiță în pragul unei drăgălaşe disperări: există adesea apropieri, împăcări de-o clipă şi apoi un brusc salt înapoi şi o luare în derâdere, se trag adesea perdelele, lăsând să pătrundă lumina orbitoare tocmai în timp ce zeița îşi cheamă amurgurile şi culorile întunecate, i se ia adesea vorba din gură şi se cântă pe o melodie care o face să-şi astupe urechiuşele fine cu mâinile-i fine, — şi astfel există o mie de amuzamente ale războiului, socotind şi înfrângerile, despre care nepoeții, aşa numiții oameni ai prozei, nu ştiu absolut nimic, ceea ce face ca aceştia să scrie şi să vorbească numai proză proastă! *Războiul este părintele tuturor lucrurilor*

bune, războiul este şi părintele prozei bune! În secolul acesta au existat patru oameni foarte ciudaţi şi cu adevărat poeţi care au ajuns la măiestrie în proză, oameni pentru care secolul nostru nu este de fapt făcut — din lipsa poeziei, după cum am spus. Făcând abstracţie de Goethe, pe care secolul care l-a născut îl revendică pe bună dreptate, nu-i mai văd decât pe Giacomo Leopardi, Prosper Mérimée, Ralph Waldo Emerson şi Walter Savage Landor, autorul lucrării *Imaginary conversations*, demni de a fi numiţi maeştri ai prozei.

93

Dar tu oare de ce scrii? — A: Nu fac parte dintre aceia care *gândesc* cu pana umedă în mână, şi mai puţin dintre aceia care se lasă pradă pasiunilor în faţa călimării deschise, stând pe scaun şi privind ţintă hârtia. Mă necăjesc sau mă ruşinez de orice scriere; scrisul este pentru mine o nevoie firească — mă dezgustă să vorbesc despre asta chiar şi aluziv. B: Dar atunci de ce scrii? A: Vezi, dragul meu, fie vorba între noi, nu am găsit până acum un alt mijloc *de a scăpa* de gândurile mele. B: Şi de ce vrei să scapi de ele? A: De ce vreau? Dar oare vreau? Trebuie! — B: Destul! Destul!

94

Creştere după moarte. — Acele mici cuvinte cutezătoare despre lucrurile morale pe care le-a aruncat Fontenelle în nemuritoarele sale conversaţii ale morţilor au fost considerate pe atunci ca paradoxuri şi jocuri ale unui spirit neşovăielnic; nici chiar cei mai înalţi judecători ai gustului şi spiritului nu au văzut în ele mai mult — poate nici chiar Fontenelle însuşi. Şi acum se petrece ceva de necrezut: aceste gânduri devin adevăruri! Ştiinţa le *demonstrează*! Jocul devine seriozitate! Iar *noi* citim aceste dialoguri cu un alt simţământ decât le-au citit Voltaire şi Helvetius, ridicându-l fără să vrem pe autorul lor într-o altă clasă a spiritelor, *mult mai înaltă*, decât au făcut-o ceilalţi — pe drept? pe nedrept?

95

Chamfort. — Faptul că un asemenea cunoscător al oamenilor şi al gloatei ca Chamfort s-a alăturat gloatei, neoprindu-se de-o parte în renunțare filozofică şi apărare, nu mi-l pot explica decât astfel: în el exista un instinct mai puternic decât înțelepciunea sa, care nu fusese niciodată satisfăcut, ura față de întreaga *noblesse* de sânge, poate vechea, prea explicabila ură a mamei sale, sfințită în el prin dragostea pentru mamă, un instinct de răzbunare născut încă din anii adolescenței, care aştepta ceasul de a-şi răzbuna mama. Şi acum viața, geniul său şi ah! poate cel mai mult sângele tatălui care-i curgea în vine îl ispitise să intre tocmai în rândurile acestei *noblesse*, să se simtă egalul ei vreme de mulți, mulți ani! Dar sfârşi prin a nu-şi mai putea suporta propria imagine, aceea de „om bătrân“ al vechiului *régime*; fu cuprins de o patimă violentă pentru pocăință şi în *acest spirit* îmbrăcă haina gloatei, ca felul *lui* de veşmânt al pocăinței! Conştiința îi era încărcată de tărăgănarea răzbunării. Admițând că Chamfort ar fi rămas atunci doar puțin mai filozof, Revoluția ar fi fost lipsită de spiritul ei tragic şi de ghimpele ei cel mai ascuțit, ar fi fost considerată ca un eveniment mult mai nerod şi nu ar fi reprezentat o asemenea seducție a spiritelor. Dar ura şi răzbunarea lui Chamfort au educat o întreagă generație şi oamenii cei mai iluştri au urmat această şcoală. Să ne gândim că Mirabeau îşi ridica privirea spre Chamfort ca spre un eu superior şi mai vârstnic, de la care aştepta şi suporta îndemnuri, preveniri şi sentințe. Mirabeau care, ca om, face parte dintr-un cu totul alt ordin de mărime decât chiar şi primii dintre marii oameni de stat de ieri şi de azi. E ciudat că în pofida unui asemenea prieten şi susținător — scrisorile lui Mirabeau către Chamfort doar există — acest cel mai spiritual dintre moralişti le-a rămas străin francezilor, nu altfel decât Stendhal, care a fost poate cel mai bogat în idei dintre toți francezii *acestui* secol. Se datorează oare faptului că Stendhal avea în fond prea multe dintr-un german şi un englez în el, pentru a mai fi suportat de parizieni? În timp ce Chamfort, un om bogat în profunzimi şi ascunzişuri ale sufletului, închis, chinuit, pătimaş, un gânditor care considera râsul necesar ca remediu împotriva vieții şi care se credea aproape pierdut în ziua în care nu râsese, apare mai curând ca un italian şi rudă de sânge cu Dante şi Leopardi decât ca un francez! Se cunosc ultimele sale cuvinte, adresate lui Sieyès: *Ah! mon ami, je m'en vais enfin de ce monde, où il faut que le coeur se brise ou se bronze*. Acestea nu sunt cu siguranță cuvintele unui francez muribund!

96

Doi oratori. — Dintre aceşti doi oratori, unul atinge întreaga raţiune a cauzei sale numai când se lasă pradă pasiunii, numai aceasta îi pompează destul sânge şi destulă înfocare în creier, pentru a-şi forța înalta inteligență să se dezvăluie. Celălalt încearcă şi el pe ici pe colo acelaşi lucru; de a-şi prezenta cauza cu ajutorul pasiunii, sonor, violent şi atrăgător — dar de obicei fără succes. Devine atunci foarte curând obscur şi confuz, exagerează, face omisiuni şi suscită neîncredere faţă de raţiunea cauzei sale; chiar el însuşi resimte această neîncredere şi astfel se explică trecerile bruşte la intonațiile cele mai reci şi mai neatrăgătoare, care provoacă ascultătorului o îndoială asupra sincerității întregii sale pasiuni. La el patima îneacă de fiecare dată spiritul, poate pentru că este mai puternică decât la primul. Dar el se află în culmea forței sale atunci când rezistă furtunii ce-i asaltează sentimentul, de care-şi bate oarecum joc; abia acum se înfățişează întregul său spirit din ascunzişuri, un spirit logic, batjocoritor, zglobiu şi totuşi înspăimântător.

97

Despre limbuția scriitorilor. — Există o limbuție a furiei — la Luther adesea, de asemenea la Schopenhauer. O limbuție dintr-o abundență prea mare a formulelor conceptuale, ca la Kant. O limbuție născută din bucuria de a da mereu noi întorsături aceluiaşi lucru — o găsim la Montaigne. O limbuție a caracterelor viclene — cine citeşte scrierile vremii noastre îşi va aminti în acest sens de doi scriitori. O limbuție din plăcerea pentru cuvinte şi forme de exprimare alese, nu arareori în proza lui Goethe. O limbuție din pura satisfacție dată de gălăgie şi de confuzia simțămintelor, de pildă la Carlyle.

98

Întru gloria lui Shakespeare. — Cel mai frumos lucru pe care aş şti să-l spun întru gloria lui Shakespeare, a *omului*, este acesta: el a crezut în Brutus şi n-a aruncat nici o fărâmă de neîncredere asupra acestui fel de virtute! Lui i-a închinat cea mai bună tragedie a sa — desemnată şi astăzi

încă sub un titlu fals — lui şi celei mai teribile întruchipări a înaltei morale. Independența sufletului — despre asta este vorba! Nici un sacrificiu nu poate fi prea mare în această privință, trebuie să-l poți sacrifica pe cel mai bun prieten însuşi, fie el chiar şi omul cel mai minunat, podoabă a lumii, geniul fără seamăn, dacă iubeşti libertatea ca libertate a sufletelor mari, şi prin el *această* libertate este primejduită — aşa trebuie să fi simțit Shakespeare! Înălțimea la care îl aşază pe Cezar este onoarea cea mai subtilă pe care i-o putea face lui Brutus; abia în felul acesta ridică până la imensitate problema interioară a acestuia şi tot la fel forța sufletească ce a putut să taie *acest* nod! Şi a fost oare într-adevăr libertatea politică cea care l-a împins pe acest poet să simtă împreună cu Brutus — să devină complicele lui Brutus? Sau libertatea politică era doar un simbol pentru ceva de nespus? Ne aflăm poate în fața vreunui eveniment şi aventuri obscure, rămase necunoscute, din însuşi sufletul poetului, despre care nu voia să vorbească decât prin semne? Ce înseamnă toată melancolia lui Hamlet pe lângă melancolia lui Brutus! — şi poate că Shakespeare o cunoştea şi pe aceasta, ca şi pe aceea, din experiență! Poate că îşi avea şi el ceasul întunecat şi îngerul rău, asemenea lui Brutus! Dar oricare ar fi fost felul asemănărilor şi raporturilor secrete, Shakespeare se aruncase în țărână în fața caracterului şi virtuții lui Brutus, simțindu-se nedemn şi depărtat — dovada şi-a înscris-o în tragedia sa. De două ori a prezentat în ea un poet şi de două ori l-a acoperit pe acesta cu un asemenea dispreț nerăbdător şi ultim, încât răsună ca un țipăt, ca țipătul disprețului de sine. Brutus, până şi Brutus, îşi pierde răbdarea la apariția poetului îngâmfat, patetic, înfigăreț, cum sunt îndeobşte poeții, ca o ființă ce pare a fi doldora de posibilități de grandoare, chiar şi de grandoare morală, şi care ajunge totuşi rareori, măcar până la simpla onestitate în filozofia acțiunii şi a vieții. „Dacă el cunoaşte timpurile, *eu îi cunosc mofturile* — afară cu paiața cu clopoței!“ strigă Brutus. Să retranspunem aceasta în sufletul poetului care a scris-o.

99

Discipolii lui Schopenhauer. — La contactul dintre popoarele civilizate şi barbari se vede că în mod regulat civilizația inferioară preia de la cea superioară în primul rând viciile, slăbiciunile şi excesele acesteia, apoi simțind că asupra sa se exercită o seducție, sfârşeşte prin a se lăsa inundată, cu ajutorul viciilor şi slăbiciunilor câştigate, de câte ceva din forța

valoroasă a culturii superioare; acest lucru poate fi văzut şi în jurul nostru, fără călătorii până la popoarele barbare, într-adevăr, ceva mai rafinat şi mai spiritualizat şi nu atât de uşor sesizabil. Dar discipolii lui *Schopenhauer* din Germania, ce obişnuiesc să preia mai întâi de la maestrul lor? — ca unii care, în faţa culturii superioare a acestuia, trebuie să se simtă suficient de barbari, pentru a începe prin a fi fascinaţi şi seduşi de el în felul barbarilor? Este oare durul său simţ al realităţii, voinţa sa de claritate şi raţiune, care îl fac să apară adesea atât de englez şi atât de puţin german? Sau tăria conştiinţei sale intelectuale care a *suportat* contradicţia de o viaţă dintre a fi şi a voi, obligându-l să se contrazică neîncetat şi în scrierile sale, aproape asupra fiecărui punct? Sau puritatea sa în problemele Bisericii şi ale Dumnezeului creştin? — căci în această privinţă era mai pur decât orice filozof german de până atunci, trăind şi murind „ca voltairian“. Sau doctrinele sale nemuritoare despre intelectualitatea concepţiei, despre aprioricul legii cauzalităţii, despre natura de instrument a intelectului şi nonlibertatea voinţei? Nu, toate acestea nu farmecă şi nu sunt resimţite ca fermecătoare, dar confuziile şi subterfugiile mistice ale lui Schopenhauer în acele puncte în care gânditorul realist s-a lăsat sedus şi corupt de patima vanitoasă de a fi cel ce descifrează lumea, doctrina nedemonstrabilă a *voinţei unice* („toate cauzele nu sunt decât cauze ocazionale ale apariţiei voinţei în acest timp şi în acest loc“, „voinţa de viaţă există în fiecare fiinţă, chiar şi în cea mai mică, întreagă şi indivizibilă, la fel de completă ca în toate care au fost, sunt şi vor fi vreodată, reunite laolaltă“), *negarea individului* („toţi leii sunt în fond Un leu“, „multitudinea indivizilor este o aparenţă“, după cum şi *dezvoltarea* este numai o aparenţă — el numeşte ideea lui Lamarck „o greşeală genială, absurdă“), exaltarea *geniului* („în contemplarea estetică individul nu mai este individ ci subiectul pur al cunoaşterii, fără voinţă, fără durere şi în afara timpului“; „subiectul, integrându-se complet în obiectul privit, devine acest obiect însuşi“), absurditatea despre *milă* şi prin ea posibilitatea de răzbatere al *principii individuationis* ca izvor al întregii moralităţi, fără a omite afirmaţii ca: „moartea este de fapt scopul existenţei“, „posibilitatea că o influenţă magică ar putea proveni şi de la un defunct nu poate fi contestată *a priori* şi categoric“; aceste *excese* şi vicii ale filozofilor, ca şi altele asemănătoare, sunt întotdeauna adoptate primele, devenind obiecte ale credinţei, deoarece viciile şi excesele sunt întotdeauna cel mai uşor de imitat şi nu este nevoie de antrenamente îndelungate. Dar să vorbim despre cel mai vestit dintre adepţii lui Schopenhauer care sunt în viaţă, despre Richard Wagner. — Cu

el s-a întâmplat ceea ce s-a mai întâmplat şi cu mulţi alţi artişti: a greşit în interpretarea personajelor pe care le-a creat şi s-a înşelat asupra filozofiei neexprimate a propriei sale arte. Până la mijlocul vieţii sale, Richard Wagner s-a lăsat condus de Hegel pe căi greşite; a mai făcut acelaşi lucru încă o dată, mai târziu, când a întrezărit doctrina lui Schopenhauer în personajele sale şi a început să se exprime pe sine însuşi prin termeni ca „voinţă“, „geniu“ şi „milă“. Va rămâne totuşi adevărat că nimic nu contravine atât de mult spiritului lui Schopenhauer ca particularitatea wagneriană a eroilor lui Wagner, vreau să spun nevinovăţia celui mai înalt egoism, credinţa în marea pasiune ca în binele însuşi, într-un cuvânt ceea ce este siegfridian în fiinţa eroilor săi. „Toate acestea aduc mai mult cu Spinoza decât cu mine“ — ar spune poate Schopenhauer. Oricât de serioase motive ar fi avut deci Wagner să se orienteze spre alţi filozofi decât spre Schopenhauer, vrăjit de acest gânditor, el nu i-a mai văzut pe toţi ceilalţi filozofi, n-a mai văzut nici ştiinţa însăşi; întreaga sa artă vrea să se afirme tot mai mult ca parte şi întregire a filozofiei schopenhaueriene, renunţând tot mai categoric la orgoliul superior de a fi parte şi întregire a ştiinţei şi cunoaşterii umane. Şi îl atrage nu numai splendoarea tainică a acestei filozofii, care l-ar fi atras şi pe un Cagliostro, chiar gesturile izolate şi afectele filozofilor au fost întotdeauna ademenitoare! Schopenhauerianã este de pildă pornirea lui Wagner împotriva pervertirii limbii germane şi dacă aici imitaţia ar putea fi aprobată, nu trebuie totuşi uitat că însuşi stilul lui Wagner suferă, şi nu puţin, de toate tumorile şi tumefierile care-l înfuriau atât de mult pe Schopenhauer şi că la wagnerienii care scriu în germană, wagneromania începe să se dovedească a fi la fel de periculoasă cum s-a dovedit a fi orice soi de hegelomanie. Schopenhauerianã este şi ura lui Wagner împotriva evreilor, pe care nu este în stare să-i aprecieze nici în cea mai măreaţă faptă a lor, căci evreii sunt inventatorii creştinismului! Schopenhauerianã este încercarea lui Wagner de a considera creştinismul drept un grăunte rătăcit al budismului şi de a pregăti pentru Europa o eră budistă, cu o apropiere temporară de formulele şi simţămintele creştin-catolice. Schopenhauerianã este predica lui Wagner pentru mila faţă de animale; după cum se ştie, premergătorul lui Schopenhauer în această privinţă a fost Voltaire care, asemenea urmaşilor săi, ştia poate deja să-şi travestească ura împotriva anumitor lucruri şi oameni în milă faţă de animale. Ura lui Wagner împotriva ştiinţei, care răzbate din predica sa, nu este desigur insuflată de spiritul caritãţii şi bunătăţii şi nici, după cum se înţelege de la sine, de *spirit* în general. La urma urmei, filozofia unui artist

nu are prea mare importanţă în cazul în care este doar o filozofie suplimentară ce nu dăunează artei sale înseşi. Nu ne putem feri îndeajuns de a ne supăra pe un artist din cauza unei mascarade de ocazie, poate foarte nefericită şi pretenţioasă, dar să nu uităm că dragii de artişti sunt şi trebuie să fie cu toţii puţin actori şi că fără a juca teatru ar rezista greu în timp. Să-i rămânem credincioşi lui Wagner în ceea ce este *adevărat* şi originar la el — mai ales prin aceea ca noi, discipolii săi, să ne rămânem nouă înşine credincioşi în ceea ce este adevărat şi originar în noi. Să-i lăsăm mofturile şi convulsiile intelectuale şi să cumpănim mai curând, cinstit, ce hrană şi nevoi ciudate are *dreptul* să aibă o artă ca a sa pentru a putea trăi şi creşte! Nu e important că are atât de rar dreptate ca gânditor, dreptatea şi răbdarea nu sunt treaba *lui*. E destul că viaţa sa are dreptate şi îşi păstrează dreptatea în faţa ei înseşi, această viaţă care strigă fiecăruia dintre noi: „Fii bărbat şi nu mă urma pe mine — ci pe tine! Pe tine!“ Şi viaţa *noastră* trebuie să aibă dreptate în faţa noastră! Şi noi trebuie să creştem şi să înflorim din noi înşine, liberi şi netemători, într-o nevinovată iubire de noi înşine! Şi astfel, privind un asemenea om, îmi răsună în ureche şi astăzi, ca şi odinioară, cuvintele: „că pasiunea este mai bună decât stoicismul şi ipocrizia, că a fi cinstit, chiar şi în rău, este mai bine decât a te pierde pe tine însuţi în moralitatea tradiţiei, că omul liber poate fi atât bun cât şi rău, dar că omul neliber este o ruşine a firii şi nu are parte de nici o mângâiere, nici cerească, nici pământească, în sfârşit, că *oricine vrea să fie liber trebuie să devină liber prin el însuşi* şi că libertatea nu-i cade nimănui în braţe ca un dar minunat“. (*Richard Wagner in Bayreuth*: II, 433).

100

A învăţa să omagiezi. — Oamenii trebuie să înveţe omagierea ca şi disprețuirea. Oricine păşeşte pe căi noi şi a condus mulţi pe căile noi, descoperă cu mirare cât de stângaci şi săraci sunt toţi aceştia în exprimarea recunoştinţei lor, ba chiar cât de rar se *poate* de fapt exprima recunoştinţa. Este ca şi cum vrând să glăsuiască i s-ar aşeza întotdeauna ceva de-a curmezişul în gât, aşa încât îşi drege doar glasul, amuţind apoi din nou. Felul în care un gânditor resimte efectul gândurilor sale, precum şi forţa lor care transformă şi cutremură, este aproape o comedie; uneori pare că cei asupra cărora s-a acţionat se simt în fond ofensaţi şi n-ar şti să-şi exprime independenţa care se tem că le este ameninţată, decât prin tot soiul de

necuviințe. Este nevoie de generații întregi pentru a inventa chiar şi numai o convenție politicoasă a recunoştinței şi abia foarte târziu apare momentul în care recunoştința însăşi este pătrunsă de un fel de spirit şi genialitate. Atunci există de obicei şi cineva care este marele beneficiar al mulțumirilor, nu numai pentru binele pe care l-a făcut el însuşi, ci mai ales pentru tot ce a fost adunat cu timpul de înaintaşii săi, ca o comoară din ceea ce este mai bun şi mai de preț.

101

Voltaire. — Pretutindeni unde a existat o carte, ea a impus regula vorbirii frumoase şi prin aceasta regula stilului pentru toți cei ce scriau. Dar vorbirea de curte este vorbirea curteanului care *nu are o specializare* şi care îşi interzice toate expresiile tehnice comode, până şi în conversațiile despre lucruri de ştiință, pentru că aduc a specializare, de aceea expresia tehnică şi tot ceea ce trădează specialistul este o *pătare a stilului* în țările culturii de curte. Astăzi, când toate curțile au devenit caricaturi ale trecutului şi prezentului, ne mirăm să-l găsim pe Voltaire însuşi nespus de sec şi penibil în această privință (de pildă în aprecierea sa asupra unor stilişti ca Fontenelle şi Montesquieu), pentru că ne-am emancipat cu toții față de gustul curților, în timp ce Voltaire era cel care îl *desăvârşea*!

102

Un cuvânt pentru filologi. — Există cărți atât de prețioase, de regeşti, generații întregi de savanți sunt bine folosite, dacă prin truda lor aceste cărți se păstrează pure şi inteligibile, iar filologia există pentru a întări mereu această credință. Ea presupune că oamenii aceia rari, care ştiu să folosească într-adevăr asemenea cărți prețioase, nu lipsesc (chiar dacă nu se văd), „că sunt probabil aceia care fac sau ar putea face ei înşişi astfel de cărți. Vroiam să spun că filologia presupune o credință *nobilă*, că în favoarea unora puțini care întotdeauna „vor veni“ chiar dacă nu sunt, trebuie depusă în prealabil o cantitate foarte mare de muncă neplăcută, uneori chiar murdară — toată această muncă este *in usum Delphinorum*.

103

Despre muzica germană. — Muzica germană este încă de pe acum muzică europeană mai mult decât oricare alta, pentru că numai în ea şi-a găsit ecoul transformarea pe care a suferit-o Europa prin Revoluție; numai muzicienii germani se pricep să exprime masele populare în mişcare, acel imens zgomot artificial, care nu trebuie să fie nici măcar prea puternic — în timp ce opera italiană, de pildă, nu cunoaşte decât coruri ale servitorilor sau soldaților, dar nu „poporul“. Se mai adaugă şi faptul că din toată muzica germană răzbate o adâncă invidie burgheză față de *noblesse*, mai cu seamă față de *esprit şi élégance*, ca expresie a unei societăți de curte, cavalerească, veche şi sigură pe sine. Aceasta nu este o muzică precum cea a cântărețului lui Goethe în fața porții, care place şi „în sală“, anume regelui, aici nu se spune „cavalerii privesc curajos iar frumoasele îşi pleacă privirea“. Nici chiar grația nu apare în muzica germană fără înclinații spre remuşcare, abia când ajunge la drăgălăşenie, această soră rustică a grației, începe germanul să se simtă pe deplin moral, şi de-aici încolo din ce în ce mai mult, până sus la „măreția“ sa entuziastă, savantă, adesea ursuză, măreția lui Beethoven. Dacă vrem să ne închipuim omul potrivit *acestei* muzici, să ni-l închipuim pe Beethoven cum apare alături de Goethe, de pildă la acea întâlnire de la Teplitz, ca semibarbaria alături de civilizație, ca plebea alături de noblețe, ca omul cumsecade alături de omul bun şi mai mult decât „bun“, ca fantezistul alături de artist, ca cel ce are nevoie de consolare alături de cel consolat, ca cel ce exagerează şi e bănuitor alături de cel drept, ca cel cu gărgăuni şi chinuitor de sine, ca cel extaziat nebuneşte, fericitul-nefericit, naivul fără măsură, ca cel pretențios şi grosolan — şi în general ca „omul nestăpânit“ — aşa îl înțelegea şi descria Goethe însuşi, Goethe, germanul de excepție pentru care nu a fost găsită încă o muzică pe măsură! Mai trebuie în sfârşit cumpănit dacă nu cumva acel dispreț pentru melodie, tot mai extins astăzi, ca şi degenerarea simțului melodic la germani, nu trebuie înțeles ca o necuviință democratică şi o urmare a Revoluției. Pentru că melodia exprimă o bucurie atât de deschisă față de legalitate şi un asemenea dezgust pentru tot ceea ce este devenire, pentru tot ceea ce este inform, arbitrar, încât răsună ca un ecou al *vechii* ordini europene a lucrurilor, ca o ademenire şi o reîntoarcere la ea.

104

Despre tonalitatea limbii germane. — Se ştie de unde provine germana care de câteva secole încoace este limba literară generală. Germanii, cu respectul lor față de tot ceea ce venea de la *curte*, şi-au luat intenționat drept model cancelariile pentru tot ceea ce aveau de *scris*, deci mai ales pentru scrisori, acte, testamente şi aşa mai departe. A scrie în stilul cancelariilor însemna a scrie după modelul curții şi al guvernului — asta fiind ceva distins față de germana oraşului în care trăiai. Cu timpul s-au tras concluziile, începând să se şi vorbească după cum se scria, în felul acesta deveneai încă şi mai distins, în forma cuvintelor, în alegerea expresiilor şi a întorsăturilor de frază, iar la sfârşit chiar şi în tonalitate; când se vorbea se afecta o intonație de curte, iar afectarea a devenit până la urmă firească. Poate că nicăieri nu s-a întâmplat ceva asemănător — precumpănirea stilului literar asupra vorbirii şi fasoanele, aerele de distincție ale unui întreg popor ca temelie a unei limbi comune ce nu mai era dialectală. Cred că în Evul Mediu şi mai ales în perioada următoare, tonalitatea limbii germane era adânc țărănească şi vulgară; ea s-a mai înnobilat puțin în ultimele secole, mai ales datorită faptului că nobilimea germană (şi austriacă) care nu se putea mulțumi în nici un chip cu limba maternă, a simțit nevoia de a imita intonații franceze, italieneşti şi spaniole. Dar în pofida acestui exercițiu, pentru Montaigne sau Racine germana trebuie să fi sunat insuportabil de vulgar; chiar şi acum, vorbită de călătorii aflați în mijlocul gloatei italiene, germana mai sună încă foarte necioplit, răguşit, pădureț, ca şi cum şi-ar avea obârşia în încăperi afumate şi în locuri ce nu cunosc politețea. Ei bine, bag de seamă că acum, printre vechii admiratori ai cancelariilor se resimte din nou nevoia tonalității distinse şi că germanii încep să se supună unei foarte ciudate „vrăji a sunetului“, care în timp ar putea deveni o adevărată primejdie pentru limba germană, căci intonații mai oribile se caută degeaba în Europa. O notă batjocoritoare, rece, indiferentă, neglijentă în glas, asta le sună acum germanilor drept „distins“ — şi aud înclinația pentru această distincție în vocile tinerilor funcționari, profesori, comercianți, în vocile femeilor, ba chiar şi fetițele imită deja această germană ofițerească. Fiindcă ofițerul şi anume cel prusac este inventatorul acestor tonalități, acelaşi ofițer care, ca militar şi om de specialitate, posedă acel admirabil tact al modestiei, de la care toți germanii ar avea de învățat (inclusiv profesorii şi muzicienii germani!). Dar de îndată ce vorbeşte şi se mişcă, el devine figura cea mai arogantă şi de cel mai prost gust din vechea Europă, neîndoielnic, fără a-şi da seama! Şi tot fără a-şi da seama nici bunii germani, care admiră în el bărbatul înaltei şi

celei mai distinse societăți, lăsându-l cu plăcere „să le dea tonul“. Lucru pe care îl şi face! iar caporalii şi subofițerii sunt cei care-i imită primii tonul, făcându-l şi mai grosolan. Fiți atenți la comenzile ale căror urlete umplu pur şi simplu oraşele germane, acum când se fac exerciții în fața fiecărei porți; ce aroganță, ce sentiment furibund de autoritate, ce răceală batjocoritoare răzbate din aceste urlete! Să fie oare într-adevăr germanii un popor muzical? — Este sigur că germanii se militarizează în sunetele limbii lor, este probabil că, exersați în a vorbi milităreşte, vor sfârşi prin a şi scrie milităreşte. Căci obişnuința cu anumite sunete se înrădăcinează adânc în caracter — se va ajunge astfel în curând la cuvintele şi întorsăturile de frază, iar la urmă chiar şi la ideile care se potrivesc acestor sunete! Poate că se scrie încă de pe acum milităreşte, poate că citesc eu prea puțin din ceea ce se scrie acum în Germania. Dar de un lucru sunt cu atât mai sigur: comunicatele germane oficiale care ajung şi în străinătate nu se inspiră din muzica germană, ci tocmai din acea intonație a unei aroganțe de prost gust. Aproape în fiecare discurs al primului om de stat german, chiar şi atunci când se face auzit prin a sa portavoce imperială, apare un accent pe care auzul unui străin îl respinge cu dezgust, dar germanii îl suportă — se suportă pe ei înşişi.

105

Germanii ca artişti. — Dacă germanul ajunge vreodată cu adevărat la o pasiune pentru ceva (şi nu doar ca de obicei, la bunăvoința pentru pasiune!) atunci se poartă aşa cum trebuie să se poarte, fără a se mai gândi la purtarea sa. Adevărul este însă că el se va purta foarte stângaci şi urât, ca lipsit de ritm şi melodie, astfel încât spectatorii vor fi tulburați sau mişcați şi nimic mai mult — *decât dacă* se ridică la măreția şi încântarea de care sunt capabile unele pasiuni. Atunci până şi germanul devine *frumos!* Presimțirea *înălțimii* de la care frumusețea începe să-şi reverse vraja chiar şi peste germani, îi mână pe artiştii germani spre înălțimile şi supraînălțimile ca şi spre excesele pasiunii, o dorință deci într-adevăr adâncă de a depăşi urâțenia şi stângăcia, sau cel puțin de a privi dincolo de ele — spre o lume mai bună, mai odihnitoare, mai sudică, mai însorită. Şi astfel, convulsiile lor sunt adesea doar semne că ar vrea să *dănțuiască*, aceşti bieți urşi în care sălăşluiesc şi bântuie ascunsele nimfe şi zeități ale pădurii — iar uneori chiar divinități şi mai mari!

106

Muzica drept mijlocitoare. — „Tânjesc după un maestru în arta sunetelor, îi spuse un înnoitor discipolului său, pentru a-mi învăța ideile şi a le rosti de-acum înainte în graiul său; în felul acesta le voi pătrunde mai uşor oamenilor în auz şi în inimi. Cu ajutorul sunetelor oamenii pot fi ispitiți spre orice greşeală sau adevăr căci cine ar fi în stare să *conteste* un sunet?“ — „Ai vrea să fii deci considerat de necontestat?“ îl întrebă discipolul. Înnoitorul răspunse: „Aş dori ca sămânța să devină copac. Pentru ca o învățătură să devină copac trebuie să fie crezută o bună bucată de vreme, iar pentru a fi crezută trebuie să fie considerată de necontestat. Copacul are nevoie de furtuni, de îndoieli, de viermi şi de răutate pentru a dezvălui chipul şi puterea seminței sale; să se frângă dacă nu e destul de puternic! Dar o sămânță va fi întotdeauna doar distrusă, nu contestată!“ La auzul acestor cuvinte, discipolul strigă cu înflăcărare: „Dar eu cred în învățătura ta şi o socotesc atât de puternică, încât voi spune tot ceea ce mai am pe inimă împotriva ei.“ — Înnoitorul râse în sinea lui şi îl amenință cu degetul. —„Acest soi de discipoli, spuse el apoi, este cel mai bun, dar este primejdios şi nu orice fel de învățătură îl suportă.“

107

Ultima noastră recunoştință față de artă. — Dacă nu am fi aprobat artele şi nu am fi inventat acest soi de cult al neadevărului, atunci înțelegerea neadevărului şi minciunii generale care ne este prilejuită astăzi de ştiință — înțelegerea iluziei şi erorii drept condiție a existenței cunoscătoare şi simțitoare — ar fi absolut de nesuportat. *Cinstea* ar avea în cortegiul ei dezgustul şi sinuciderea. Dar acum cinstei noastre i se opune o forță contrarie care ne ajută să ocolim asemenea consecințe, arta ca *bunăvoință* față de aparență. Nu ne împiedicăm întotdeauna privirea să rotunjească, să inventeze până la capăt şi atunci nu mai este veşnica imperfecțiune cea pe care o purtăm peste râul devenirii, atunci ne închipuim că purtăm o *zeiță* şi suntem mândri şi copilăroşi făcând acest serviciu. Ca fenomen estetic existența ne este încă *suportabilă*, iar prin artă ne sunt date ochiul şi mâna şi în primul rând conştiința împăcată de a *putea* crea din noi înşine un asemenea fenomen. Trebuie să ne odihnim uneori de noi înşine, privind spre noi şi privindu-ne de sus, râzând de *noi* sau

plângându-*ne* dintr-o depărtare artistică; trebuie să descoperim *eroul* şi de asemenea *nebunul* ascunşi în pasiunea noastră pentru cunoaştere, trebuie să ne bucurăm din când în când de nebunia noastră pentru a putea rămâne bucuroşi de înțelepciunea noastră! Şi tocmai pentru că suntem în fond oameni grei şi serioşi şi mai mult greutăți decât oameni, nimic nu ne face mai bine decât *tichia de şirengar*, avem nevoie de ea față de noi înşine — avem nevoie de orice artă zburdalnică ce dansează şi ironizează, copilăroasă şi fericită, pentru a nu pierde acea *libertate care ne aşază deasupra lucrurilor* şi pe care ne-o cere idealul nostru. Ar fi o *recidivă* pentru noi de a nimeri pe de-a-ntregul în morală, tocmai cu cinstea noastră iritabilă şi de a deveni noi înşine monştri şi sperietori virtuoase, de dragul severelor exigențe pe care ni le impunem. Trebuie să *putem* sta şi *deasupra* moralei şi nu numai să stăm, cu înțepeneala înfricoşată a celui ce se teme că ar putea aluneca şi cădea oricând, ci să şi plutim şi să ne jucăm deasupra ei! Cum ne-am putea lipsi atunci de o artă ca cea a nebunului? Şi atâta timp cât vă va mai fi oarecum *ruşine* de voi înşivă, nu veți face parte dintre noi!

CARTEA A TREIA

108

Noi lupte. — După moartea lui Buddha, umbra sa mai era un timp arătată timp de secole într-o peşteră — o umbră uriaşă şi înspăimântătoare. Zeul e mort, dar după cum sunt făcuți oamenii, poate că vor mai exista timp de milenii peşteri în care îi va fi arătată umbra. Iar noi — noi trebuie să-i mai biruim şi umbra!

109

Să ne ferim! — Să ne ferim să gândim că lumea este o făptură vie. Încotro s-ar întinde? Cu ce s-ar hrăni? Cum ar putea creşte şi s-ar putea înmulți? Ştim oarecum ce este materia organizată, ar trebui să dăm un alt înțeles celor deduse, târzii, rare, întâmplătoare pe care le observăm doar pe scoarța pământului, să le înțelegem ca pe ceva esențial, veşnic, cum fac cei care numesc Universul un organism? Aceasta mă dezgustă. Să ne ferim să credem că Universul ar fi o maşinărie; cu siguranță că n-a fost clădit în vederea unui singur scop: folosind cuvântul „maşinărie“ îi facem o cinste mult prea mare. Să ne ferim să considerăm ceva atât de desăvârşit ca mişcarea ciclică a stelelor din vecinătatea noastră drept sigur oriunde şi la modul general; chiar şi numai o privire îndreptată spre Calea Laptelui lasă loc îndoielii dacă nu cumva acolo există mişcări mult mai brutale şi mai contradictorii, dacă există tot stele cu traiectorii veşnice de cădere în linie dreaptă şi alte asemenea lucruri. Ordinea astrală în care trăim este o excepție; această ordine, precum şi durata considerabilă de care a avut nevoie, a făcut la rândul ei posibilă excepția excepțiilor: formarea organicului. Dimpotrivă, caracterul general al lumii este haos pentru veşnicie, nu în sensul absenței necesității, ci al absenței ordinii, structurii, formei, frumuseții, înțelepciunii şi cum se mai numesc toate estetismele noastre omeneşti. Judecat cu rațiunea noastră, zarurile nenorocoase constituie de departe regula, excepțiile nu sunt scopul secret, iar întregul

mecanism al jocului îşi repetă veşnic cântul care nu poate purta niciodată numele de melodie — şi la urma urmei chiar noțiunea de „zar nenorocos“ reprezintă o umanizare care conține un reproş. Dar cum ne-am putea noi permite să mustrăm sau să lăudăm Universul! Să ne ferim a-i reproşa duritatea şi nechibzuința sau contrarul acestora, el nu este nici perfect, nici frumos, nici nobil, şi nu vrea să devină nimic din toate acestea, nici nu tinde să imite omul! Nu este deloc atins de nici una dintre sentințele noastre estetice şi morale! Nu are instinct de autoconservare şi nici un fel de instincte, nu cunoaşte nici legi. Să ne ferim să spunem că în natură există legi. Există doar necesități; aici nu există nimeni care comandă, nimeni care se supune, nimeni care încalcă. Dacă ştiți că nu există scopuri, atunci ştiți şi că nu există întâmplare, deoarece numai alături de o lume a scopurilor cuvântul „întâmplare“ are un sens. Să ne ferim să spunem că moartea este opusă vieții. Viața este numai o varietate a morții, o varietate foarte rară. Să ne ferim să gândim că Universul creează veşnic ceva nou. Nu există substanțe veşnic durabile, materia este o eroare asemănătoare zeului eleaților. Dar când vom pune capăt prudenței şi grijii noastre? Când nu ne vor mai întuneca toate aceste umbre ale lui Dumnezeu? Când vom dediviniza cu totul natura? Când vom avea dreptul, noi oamenii, să începem a *ne înfrăți* cu natura pură, din nou găsită, din nou mântuită?

110

Obârşia cunoaşterii. — Pe parcursul a imense spații de timp, intelectul nu a generat nimic altceva decât greşeli; unele dintre ele s-au dovedit folositoare şi conservatoare ale speciei — cel care se întâlnea cu ele sau le moştenea avea mai mult noroc în lupta pentru sine şi pentru urmaşii săi. Asemenea dogme de credință greşite, lăsate mereu moştenire şi devenite în final aproape fondul de bază al speciilor omeneşti sunt de pildă acestea: că există lucruri veşnice, că există lucruri identice, că există lucruri, materii, corpuri, că un lucru este ceea ce pare a fi, că voința noastră este liberă, că ceea ce este bun pentru mine este şi bun în sine. Abia foarte târziu au apărut cei care negau şi se îndoiau de asemenea principii — abia foarte târziu a apărut adevărul, ca forma cea mai lipsită de putere a cunoaşterii. Se părea că nu s-ar putea trăi cu el, organismul nostru fiind rânduit spre opusul lui; toate funcțiile sale superioare, percepțiile simțurilor şi în general orice fel de senzație lucrau cu acele erori de bază asimilate din timpuri străvechi.

Mai mult, aceste principii au devenit, chiar în cadrul cunoaşterii, normele după care se aprecia „adevărul“ şi „neadevărul“ — până adânc în cele mai îndepărtate domenii ale logicii pure. Deci, *forța* cunoaşterii nu rezidă în gradul ei de adevăr, ci în vechimea ei, în gradul ei de asimilare, în caracterul ei de condiție vitală. Acolo unde viața şi cunoaşterea păreau a intra în contradicție n-a existat niciodată o luptă serioasă, acolo negarea şi îndoiala erau considerate nebunie. Acei gânditori de excepție, ca eleații, care au stabilit şi menținut totuşi contrariile erorilor naturale, credeau că ar fi posibil să şi *trăiești* aceste contrarii; ei l-au inventat pe înțelept ca pe omul neschimbării, al impersonalității, al universalității concepției, în acelaşi timp unul şi totul, cu o capacitate proprie pentru acea cunoaştere inversă; după credința lor, cunoaşterea era în acelaşi timp principiul *vieții*. Dar pentru a susține toate acestea, au trebuit să se *înşele* asupra propriei lor stări, au trebuit să-şi atribuie impersonalitatea şi durata fără schimbări, să înțeleagă greşit esența cunoaşterii, să nege forța instinctelor în cunoaştere şi să considere în general rațiunea ca o activitate absolut liberă, răsărită din ea însăşi; închideau ochii asupra faptului că şi ei ajunseseră la principiile lor, fie prin contrazicerea a ceea ce este autentic, fie prin nevoia de linişte sau de posesie ori dominație. Dezvoltarea mai subtilă a cinstei şi a scepticismului a sfârşit prin a-i face imposibili şi pe aceşti oameni, viața precum şi judecata lor s-au dovedit a fi dependente de instinctele străvechi şi de erorile fundamentale ale oricărei existențe simțitoare. Acea cinste şi acel scepticism mai subtil îşi avea sorgintea pretutindeni unde apăreau ca *aplicabile* vieții două principii opuse, pentru că amândouă se împăcau cu erorile fundamentale, deci acolo unde puteau apărea dispute asupra măsurii mai mari sau mai mici a *folosului* pentru viață şi de asemenea acolo unde principiile noi, dacă nu se dovedeau a fi folositoare vieții, cel puțin nu-i erau dăunătoare ca manifestări ale unui instinct de joc intelectual, nevinovat şi fericit asemenea tuturor jocurilor. Cu timpul, creierul omenesc s-a umplut cu astfel de judecăți şi convingeri, în acest ghem s-a produs o fermentație, o luptă, o dorință de putere. Nu numai folosul şi plăcerea ci şi orice fel de instincte au intrat în lupta pentru „adevăruri“; lupta intelectuală a devenit ocupație, atracție, meserie, datorie, demnitate; cunoaşterea şi aspirația spre ceea ce este adevărat şi-au găsit în sfârşit locul ca necesitate printre celelalte necesități. De aici înainte nu numai credința şi convingerea, ci şi verificarea, negarea, neîncrederea, contrazicerea au devenit o *forță*, toate instinctele „rele“ au fost subordonate cunoaşterii şi puse în slujba ei, căpătând strălucirea a ceea ce e permis, onorat, util şi în

final ochiul şi nevinovăția *binelui*. Cunoaşterea a devenit deci o parte a vieții înseşi, şi ca viață — o forță în permanentă dezvoltare, până când, în sfârşit, cunoaşterea şi acele erori fundamentale străvechi s-au întâlnit, amândouă ca viață, amândouă ca forță, amândouă în acelaşi om. Gânditorul — acesta este acum ființa în care instinctul pentru adevăr şi acele erori care conservă viața intră prima dată în luptă, după ce şi instinctul pentru adevăr s-a dovedit a fi o forță conservatoare de viață. Față de importanța acestei lupte, tot restul devine indiferent; aici se pune ultima întrebare privind condiția vieții, aici are loc şi prima încercare de a răspunde prin experiență acestei întrebări. În ce măsură suportă adevărul asimilarea? Iată întrebarea, iată experiența.

111

Originea logicului. — De unde a apărut logica în mintea omului? Desigur din ilogic, al cărui imperiu trebuie să fi fost inițial imens. Dar nenumărate ființe care au dedus altfel decât deducem noi astăzi, au pierit; aceasta pare din ce în ce mai adevărat! Acela, de pildă, care nu ştia să descopere destul de frecvent „similitudinea“ în privința hranei sau în privința animalelor ce-i erau duşmănoase, acela deci care încadra prea încet, care era prea prudent în subsumare, avea posibilități mai mici de continuare a vieții decât acela care la orice asemănare ghicea de îndată şi egalitatea. Dar tendința predominantă de a trata asemănările drept egalități, o tendință ilogică — fiindcă nu există nimic similar în sine — a fost prima care a creat temelia logicii. Pentru a se naşte conceptul de substanță, care este indispensabil logicii chiar dacă în sensul strict nu-i corespunde nimic real, trebuia de asemenea ca mult timp să nu fi fost nici văzut, nici resimțit ceea ce este schimbător în lucruri; ființele care nu vedeau foarte exact aveau un avans asupra celor care vedeau totul „în fluctuație“. În sine, fiecare grad superior de prudență în concluzionare, orice tendință sceptică reprezintă deja un mare pericol pentru viață. Nici o ființă vie nu s-ar putea conserva dacă instinctul opus, de a afirma mai degrabă decât de a amâna judecarea, de a se înşela şi a inventa mai degrabă decât a aştepta, de a aproba mai degrabă decât de a nega, de a judeca mai degrabă decât de a fi drept — n-ar fi fost extrem de puternic dezvoltat. Desfăşurarea ideilor şi concluziilor logice în creierul nostru actual corespunde unui proces şi unei lupte a instinctelor, care în sine sunt toate foarte ilogice şi nedrepte; noi

aflăm de obicei doar rezultatele luptei, atât de repede şi de tainic funcţionează acum în noi acest mecanism străvechi.

112

Cauză şi efect. — Noi o numim „explicaţie“, dar ceea ce ne deosebeşte de treptele mai vechi ale cunoaşterii şi ştiinţei este de fapt „descrierea“. Noi descriem mai bine — explicăm la fel de puţin ca toţi predecesorii. Noi am descoperit multiple succesiuni acolo unde omul şi cercetătorul naiv al culturilor mai vechi nu vedea decât două lucruri, „cauza“ şi „efectul“, cum se spunea; noi am perfecţionat imaginea devenirii, dar n-am trecut dincolo de imagine, în spatele imaginii. Seria „cauzelor“ se aşterne în orice caz mult mai întregită în faţa noastră şi noi deducem: cutare lucru trebuie să se fi întâmplat pentru ca celălalt să-i urmeze, dar prin aceasta nu am *înţeles* nimic. În orice devenire chimică, de pildă, calitatea ne apare, acum ca şi atunci, un „miracol“, de asemenea orice mişcare de deplasare şi nimeni n-a „explicat“ şocul. Dar cum am putea oare explica! Operăm cu o sumedenie de lucruri care nu există, cu linii, suprafeţe, corpuri, atomi, timpi divizibili, spaţii divizibile, cum ar fi posibilă o explicaţie, când noi transformăm mai întâi totul în *imagine*, în imaginea noastră! Este suficient să considerăm ştiinţa ca o manifestare cât mai fidelă a lucrurilor, învăţăm să ne descriem din ce în ce mai exact pe noi înşine, descriind lucrurile şi succesiunea lor. Cauză şi efect, o asemenea dualitate probabil că nu există nicicând — în realitate în faţa noastră se află un *continuum* din care izolăm câteva frânturi, aşa după cum percepem întotdeauna o mişcare numai ca puncte izolate, deci propriu-zis nu vedem, ci deducem. Repeziciunea neaşteptată cu care se produc multe efecte ne înşală, dar este o repeziciune neaşteptată doar pentru noi. Se produc în acea clipă o infinitate de fenomene care ne scapă. Un intelect care ar vedea cauza şi efectul ca un *continuum*, şi nu în felul nostru, ca o divizare arbitrară, care ar vedea curgerea evenimentelor, ar respinge ideea de cauză şi efect, negând orice condiţionare.

113

Despre ştiinţa otrăvurilor. — E nevoie de foarte multe pentru ca o gândire ştiinţifică să ia fiinţă şi toate aceste forţe necesare a trebuit să fie

inventate, exersate, întreținute separat! Izolate fiind, au avut însă adesea un cu totul alt efect decât acum când, în cadrul gândirii ştiințifice, se limitează şi se disciplinează reciproc; ele acționau ca otrăvuri, de pildă instinctul îndoielii, instinctul temporizator, instinctul colecționar, instinctul dizolvant. Hecatombe întregi de oameni au fost sacrificați, până când aceste instincte au învățat să-şi înțeleagă vecinătatea şi să se simtă împreună ca funcții ale unei singure forțe organizatoare, sălăşluind într-un singur om! Şi cât de departe mai suntem încă de a vedea cum gândirii ştiințifice i se alătură forțele artistice şi înțelepciunea practică a vieții, de a vedea formarea unui sistem organic superior față de care savantul, medicul, artistul şi legiuitorul, aşa cum îi cunoaştem noi astăzi, ar trebui să apară drept vechituri sărăcăcioase!

114

Limitele moralului. — Construim o imagine nouă, pe care o vedem imediat cu ajutorul tuturor vechilor experiențe de care dispunem, *în funcție de gradul* de dezvoltare al spiritului nostru de cinste şi dreptate. Nici nu există alte trăiri în afara celor morale, nici măcar în domeniul percepției.

115

Cele patru greşeli. — Omul a fost crescut de greşelile sale; în primul rând el se vedea întotdeauna incomplet, în al doilea rând îşi atribuia calități imaginare, în al treilea rând se considera într-un raport ierarhic fals față de animale şi natură, iar în al patrulea rând, inventa mereu tabele de îngăduințe, luându-le o bucată de timp drept veşnice şi absolute, astfel încât pe primul loc se afla când unul când altul dintre instinctele şi stările omeneşti, înnobilat ca urmare a acestei aprecieri. Dacă vom scădea din calcul efectul acestor patru greşeli, vom scădea în acelaşi timp şi omenia, umanitarismul şi „demnitatea umană“.

116

Instinctul de turmă. — Pretutindeni unde întâlnim o morală, găsim o

apreciere şi o ierarhie a instinctelor şi acţiunilor omeneşti. Aceste aprecieri şi ierarhizări sunt întotdeauna expresia nevoilor unei comunităţi şi ale unei turme: ceea ce îi este de folos în primul rând — şi în al doilea şi în al treilea — îi este şi măsura cea mai înaltă pentru valoarea tuturor indivizilor. Prin morală individul e instruit să devină o funcţie a turmei şi să-şi atribuie valoarea numai ca funcţie. Deoarece condiţiile conservării unei comunităţi erau foarte diferite faţă de cele ale alteia, au existat morale foarte diferite; în perspectiva considerabilelor transformări viitoare ale turmelor şi comunităţilor, statelor şi societăţilor se poate prezice că vor mai exista încă morale foarte deosebite. Moralitatea este instinctul de turmă individual.

117

Remuşcarea turmei. — În cele mai îndelungate şi îndepărtate vremuri al omenirii exista o cu totul altă remuşcare decât în zilele noastre. Astăzi te simţi răspunzător numai pentru ceea ce vrei şi faci, având mândria de tine însuţi; toţi juriştii noştri pornesc de la acest sentiment de demnitate şi de bucurie al individului, ca şi cum aici ar fi ţâşnit dintotdeauna izvorul dreptului. Dar în timpul celei mai îndelungate perioade a omenirii n-a existat nimic mai îngrozitor decât să te simţi singur. A fi singur, a simţi singur, nici a asculta, nici a domina, a reprezenta un individ, nu era pe vremea aceea o plăcere ci o pedeapsă, erai condamnat „să fii individ“. Libertatea gândirii era considerată ca neplăcerea însăşi. În timp ce noi resimţim legea şi încadrarea drept o constrângere şi o păgubire, pe atunci egoismul era resimţit ca un lucru penibil, ca o adevărată nefericire. A fi tu însuţi, a te aprecia după propriile măsuri şi greutăţi era în vremurile de atunci potrivnic bunului gust. Tendinţa manifestată în acest sens ar fi fost considerată nebunie, deoarece cu singurătatea se împletea orice nenorocire şi orice frică. Pe atunci „liberul arbitru“ se afla în imediata vecinătate a conştiinţei încărcate şi cu cât acţionai mai constrâns, cu cât instinctul de turmă şi nu simţul personal reieşea mai mult din acţiune, cu atât te considerai mai moral. Pe vremea aceea, tot ceea ce dăuna turmei, fie că individul o voise sau nu, îi provoca individului remuşcări — şi nu numai lui, ci şi vecinului său, ba chiar întregii turme! În această privinţă ne-am schimbat cel mai mult felul de a gândi.

118

A voi binele. — Este oare un act de virtute ca o celulă să se transforme în funcțiunea unei celule mai puternice? Ea trebuie să facă acest lucru. Şi este oare rău dacă cea mai puternică o asimilează pe cealaltă? Şi ea trebuie, de asemenea, să facă acest lucru, aşa este necesar pentru ea, fiindcă ea aspiră la o compensare abundentă şi vrea să se regenereze. Prin urmare, în a voi binele va trebui să distingem instinctul de apropriere şi instinctul de supunere, după cum cel puternic sau cel slab resimte voința de bine. Bucuria şi dorința sunt reunite la cel puternic care vrea să transforme ceva în funcția sa proprie; bucuria şi dorința de a fi dorit se împreună la cel slab, care vrea să devină funcție. Principalul este mila, o pornire plăcută a instinctului de apropriere la vederea celui mai slab, dar mai trebuie avut în vedere şi faptul că „puternic“ şi „slab“ sunt noțiuni relative.

119

Fără altruism! — Observ la mulți oameni un prisos de putere şi plăcere în a voi să devină funcții; ei se înghesuie într-acolo şi au mirosul cel mai fin pentru toate locurile unde tocmai *ei* ar putea fi funcții. Din această categorie fac parte acele femei ce se transformă în funcția unui bărbat şi anume în cea care îi este mai puțin dezvoltată, devenind astfel punga sa sau politica ori sociabilitatea sa. Asemenea ființe se conservă cel mai bine când se implantează într-un organism străin: dacă nu izbutesc, devin nervoase, iritate, şi se devorează pe ele însele.

120

Sănătatea sufletului. — Pentru a fi folositoare, îndrăgita formulă de medicină morală (al cărei autor este Ariston din Chios) „Virtutea este sănătatea sufletului“ ar trebui cel puțin modificată astfel: „virtutea ta este sănătatea sufletului tău“. Căci nu există o sănătate în sine şi toate încercările de a defini ceva în felul acesta au fost eşecuri lamentabile. Este vorba despre scopul tău, orizontul tău, puterile tale, impulsurile şi greşelile tale şi mai ales despre idealurile şi fantasmele sufletului tău, pentru a determina *ce* anume trebuie să însemne sănătate pentru *trupul* tău. Există

deci nenumărate sănătăți ale trupului, şi cu cât i se permite individului şi neasemuitului să-şi ridice din nou capul, cu cât se uită mai mult dogma despre „egalitatea oamenilor“, cu atât mai mult trebuie ca şi medicii noştri să piardă noțiunea de sănătate normală, de dietă normală, de desfăşurare normală a bolii. Şi abia atunci ar veni timpul de a ne gândi la sănătatea şi îmbolnăvirea *sufletului* şi de a aşeza virtutea caracteristică fiecărui ins în acea sănătate care, fireşte, ar putea arăta la un ins ca opusul sănătății la celălalt. În sfârşit, ar mai rămâne deschisă marea întrebare, dacă ne-am putea *lipsi* de boală, chiar şi pentru dezvoltarea virtuții noastre şi dacă nu cumva tocmai setea noastră de cunoaştere şi de autocunoaştere are la fel de multă nevoie de un suflet bolnav ca şi de unul sănătos, pe scurt, dacă nu cumva dorința de sănătate n-ar fi o prejudecată, o laşitate şi poate o fărâmă din cea mai subtilă barbarie şi spirit retrograd.

121

Viața nu e un argument. — Ne-am croit o lume în care putem trăi — admițând existența corpurilor, a liniilor, suprafețelor, cauzelor şi efectelor, a mişcării şi repaosului, a formei şi conținutului; fără aceste profesiuni de credință, nimeni n-ar suporta să trăiască! Dar nici aşa ele nu sunt cu nimic dovedite. Viața nu este un argument, eroarea s-ar putea afla printre condițiile vieții.

122

Scepticismul moral în creştinism. — Şi creştinismul a avut o contribuție importantă la raționalism, a predicat scepticismul moral într-un mod foarte insistent şi eficace, acuzând, înveninând, dar cu neobosită răbdare şi subtilitate; el a distrus în fiecare individ credința în „virtuțile sale“, a făcut să dispară pentru totdeauna de pe pământ acei mari virtuoşi de care antichitatea nu ducea lipsă, acei oameni populari care, încredințați de perfecțiunea lor, umblau din loc în loc cu demnitatea unui erou al luptelor cu tauri. Dacă citim acum, crescuți cum suntem la această şcoală creştină a scepticismului, cărțile de morală ale celor vechi, de pildă ale lui Seneca sau Epictet, simțim o superioritate plăcută şi suntem cuprinşi de tainice păreri şi înțelegeri atotcuprinzătoare; este ca şi cum ar spune un

copil în faţa unui bătrân sau o tânără şi frumoasă entuziastă în faţa lui La Rochefoucauld: ştim mai bine ce este virtutea! La sfârşit am aplicat însă acelaşi scepticism şi tuturor stărilor şi fenomenelor *religioase* ca păcatul, căinţa, harul, sfinţenia, lăsând viermele să sape atât de adânc, încât până şi la citirea oricăror cărţi creştine avem acum acelaşi sentiment de fină superioritate şi înţelegere — cunoaştem şi sentimentele religioase mai bine! Şi a sosit timpul de a le cunoaşte bine şi de a le descrie bine, deoarece credincioşii vechii credinţe dispar şi ei — să le salvăm imaginea şi tipul, cel puţin pentru cunoaştere!

123

Cunoaşterea este mai mult decât un mijloc. — Ştiinţa ar progresa chiar şi *fără* această nouă pasiune — mă gândesc la pasiunea cunoaşterii — ştiinţa a crescut până acum făcându-se mare şi fără ea. Buna-credinţă faţă de ştiinţă, prejudecata favorabilă ei, de care sunt dominate astăzi statele noastre (înainte vreme fusese chiar şi Biserica), se întemeiază în fond pe faptul că acea pornire, acel avânt fără rezerve s-au revelat atât de rar în ştiinţă şi că ştiinţa *nu* este considerată drept pasiune, ci drept stare şi „ethos“. Adesea e de-ajuns chiar şi numai *amour-plaisir* pentru cunoaştere (curiozitate), sau *amour-vanité*, obişnuinţa cu ea, împreună cu intenţia ascunsă de a ajunge la onoruri şi pâine, ba multora le e destul faptul că nu ştiu ce să facă altceva cu prisosul de timp liber, decât să citească, să colecţioneze, să claseze, să observe, să povestească mai departe, „înclinaţia lor ştiinţifică“ înseamnă plictiseala lor. Papa Leon al X-lea a adus odată laude ştiinţei (în scrisoarea către Beroaldus); el o descrie ca pe cea mai frumoasă podoabă şi cea mai mare mândrie a vieţii noastre, ca pe o ocupaţie nobilă atât la bucurie cât şi la necaz; „fără ea, spune el la sfârşit, orice acţiune omenească ar fi lipsită de un sprijin trainic — chiar şi cu ea totul este încă destul de schimbător şi de nesigur!“ Dar acest papă, suficient de sceptic, trece sub tăcere, ca şi toţi ceilalţi lăudători bisericeşti ai ştiinţei, ultimul său verdict asupra ei. Se va subînţelege poate din cuvintele sale că el aşază ştiinţa deasupra artei, ceea ce este destul de ciudat pentru un asemenea prieten al artei; la urma urmei rămâne totuşi doar o amabilitate că nu vorbeşte aici despre ceea ce şi el aşază mult deasupra întregii ştiinţe, despre „adevărul revelat“ şi despre „veşnica mântuire a sufletului“ — ce sunt pentru el, pe lângă acestea, podoabele, mândria, distracţia, siguranţa

vieții! „Știința este ceva de rangul al doilea, nimic ultim, absolut; nu este obiect pentru pasiune“ — acest verdict este cel rămas în sufletul lui Leon, adevăratul verdict asupra științei! În antichitate demnitatea şi recunoaşterea ei erau micşorate de faptul că până şi printre cei mai zeloşi discipoli ai săi, aspirația spre *virtute* se afla pe primul loc şi că se credea că se aduce cunoaşterii cea mai mare laudă, slăvind-o ca pe cel mai bun *mijloc* de a ajunge la virtute. Este ceva nou în istorie ca această cunoaştere să vrea să fie mai mult decât un mijloc.

124

La orizontul nesfârşitului. — Am părăsit uscatul şi ne-am urcat pe corabie. Am frânt puntea din urma noastră — mai mult, ne-am rupt fără întoarcere de uscatul din urma noastră! Ei, corăbioară! Ai grijă! Lângă tine se află oceanul; e adevărat, el nu mugeşte întotdeauna, uneori stă întins ca mătasea şi aurul şi ca vis al bunătății. Dar vin ceasuri în care vei recunoaşte că e nesfârşit şi că nu există nimic mai cumplit decât nesfârşitul. Vai de biata pasăre care s-a simțit liberă şi se loveşte acum de gratiile acestei cuşti! Vai ție, dacă te copleşeşte dorul de uscat, ca şi cum acolo ar fi fost mai multă *libertate* —şi „uscatul“ nu mai există!

125

Nebunul. — N-ați auzit de acel nebun care ziua în amiaza mare aprinsese un felinar şi alerga prin piață strigând neîncetat: „Îl caut pe Dumnezeu! Îl caut pe Dumnezeu!“ Cum acolo se aflau mulți care nu credeau în Dumnezeu, fu întâmpinat cu hohote de râs. Oare s-a pierdut? spuse unul. S-a rătăcit ca un copil? spuse altul. Sau stă ascuns? Se teme de noi? S-a urcat pe o corabie? A emigrat? — strigau şi râdeau cu toții. Nebunul sări drept în mijlocul lor şi îi străpunse cu privirea. „Unde a plecat Dumnezeu? strigă el. Am să vă spun eu! *Noi l-am ucis* — voi şi eu! Noi toți suntem ucigaşii lui! Dar cum am făcut asta? Cum am putut să bem marea? Cine ne-a dat buretele pentru a şterge întregul orizont? Ce-am făcut când am desprins pământul acesta din lanțurile soarelui său? Încotro se îndreaptă acum? Încotro ne îndreptăm noi? Departe de toți sorii? Nu ne prăbuşim fără încetare? înapoi, într-o parte, înainte, în toate părțile? Mai există oare un

sus şi un jos? Nu rătăcim ca printr-un neant nesfârşit? Nu ne adie golul în față? Nu s-a făcut mai frig? Nu vine mereu noaptea şi încă mai multă noapte? Nu auzim încă nimic din gălăgia cioclilor care-l îngroapă pe Dumnezeu? Nu simțim încă nimic din mirosul putrezirii divine? — şi zeii putrezesc! Dumnezeu a murit! Dumnezeu rămâne mort! Şi noi l-am ucis! Cum să ne consolăm, noi, ucigaşii ucigaşilor? Cel mai sfânt şi mai puternic din tot ce-a avut lumea până acum şi-a pierdut sângele sub cuțitele noastre — cine ne spală de acest sânge? Cu ce apă ne-am putea curăța? Ce ispăşiri, ce jocuri sfinte va trebui să inventăm? Nu este oare dimensiunea acestei fapte prea mare pentru noi? Nu trebuie să devenim noi înşine zei pentru a părea cel puțin demni de ea? Faptă mai mare nu a existat niciodată — şi oricine se va naşte după noi va pătrunde, datorită acestei fapte, într-o istorie mai înaltă decât a fost toată istoria de până acum!“ Nebunul tăcu şi-şi privi din nou ascultătorii: — şi ei tăceau, privindu-l cu uimire. La urmă el îşi azvârli felinarul pe jos, astfel încât se sparse în bucăți şi se stinse. „Vin prea devreme, spuse apoi, nu mi-a sosit încă timpul. Această faptă uriaşă mai este încă pe drum şi umblă — nu a pătruns încă până în auzul oamenilor. Fulgerul şi tunetul au nevoie de timp, lumina stelelor are nevoie de timp, faptele au nevoie de timp, chiar şi după ce au fost înfăptuite, pentru a fi văzute şi auzite. Această faptă le este încă mai depărtată decât cele mai depărtate stele — *şi totuşi au făcut-o*!“ Se mai povesteşte că nebunul a pătruns în acea zi în mai multe biserici şi a intonat acolo al său *Requiem aeternam deo*. Scos afară şi cerându-i-se socoteală, a răspuns mereu doar atât: „Ce mai sunt aceste biserici, dacă nu sunt criptele şi monumentele funerare ale lui Dumnezeu?“

126

Explicații mistice. — Explicațiile mistice sunt considerate ca profunde; adevărul este că nu sunt nici măcar superficiale.

127

Efectul celei mai vechi religiozități. — Orice necugetat crede că numai voința ar fi cea care acționează, că a voi este ceva simplu, ceva dat, indeductibil, inteligibil în sine. El este convins că atunci când face un lucru

oarecare, de pildă când loveşte ceva, *el* este cel care loveşte şi că a lovit pentru că *a vrut* să lovească. Nici nu observă că aici ar fi o problemă, căci simţământul *voinţei* îi ajunge nu numai pentru admiterea cauzei şi efectului, ci şi pentru credinţa că le-ar înţelege raportul. Nu ştie nimic despre mecanismul acţiunii şi despre însutita muncă subtilă care trebuie îndeplinită pentru a se ajunge la acea lovitură, de asemenea nici de neputinţa voinţei în sine de a face chiar şi numai cea mai mică părticică a acestei munci. Pentru el voinţa este o forţă care acţionează magic; credinţa în voinţă ca într-o cauză a efectelor este credinţa în forţe cu acţiune magică. Or, iniţial, peste tot unde vedea o acţiune, omul credea într-o voinţă drept cauză şi în fiinţe dotate cu voinţă personală acţionând în culise — noţiunea de mecanică era foarte departe de el. Dar deoarece omul a crezut vreme foarte îndelungată numai în persoane (şi nu în materii, forţe, obiecte şi aşa mai departe), credinţa în cauză şi efect i-a devenit crezul de temelie pe care îl aplică pretutindeni unde se petrece ceva — încă şi acum, instinctiv şi ca o frântură de atavism de cea mai veche obârşie. Principiile „nici un efect fără cauză“, „fiecare efect devine din nou cauză“, apar ca generalizări ale unor principii mult mai restrânse: „unde se acţionează, s-a vrut“, „se poate acţiona numai asupra fiinţelor cu voinţă“, „nu există niciodată o suportare pură, fără urmări, a unui efect, ci orice suportare este o exercitare a voinţei“ (spre fapte, apărare, răzbunare, răsplată) — dar în acele timpuri primitive ale omenirii toate aceste principii erau identice, primele nefiind generalizări ale celorlalte, ci celelalte erau explicaţii ale primelor. Schopenhauer, cu presupunerea sa că tot ceea ce există nu ar fi decât ceva volitiv, a înălţat pe tron o mitologie străveche; el pare să nu fi încercat niciodată o analiză a voinţei, deoarece *credea*, ca oricine, în simplitatea şi imediatul voinţei — în timp ce voinţa este doar un mecanism atât de bine reglat, încât aproape că scapă ochiului ce-l observă. În opoziţie cu Schopenhauer, susţin următoarele principii: în primul rând, pentru ca voinţa să ia naştere este nevoie de o reprezentare a plăcerii şi neplăcerii. În al doilea rând: resimţirea unei excitaţii violente drept plăcere sau neplăcere este treaba intelectului *interpretator* care, fireşte, funcţionează de obicei fără cunoştinţa noastră; una şi aceeaşi excitaţie *poate* fi interpretată drept plăcere sau neplăcere. În al treilea rând: numai la fiinţele intelectuale există plăcere, neplăcere şi voinţă, covârşitoarea majoritate a organismelor nu au parte de nimic din toate acestea.

128

Valoarea rugăciunii. — Rugăciunea a fost inventată pentru acei oameni care de fapt nu gândesc niciodată de la sine şi cărora înălţarea sufletească le este necunoscută sau trece neluată în seamă; ce să facă aceşti oameni în lăcaşuri sfinte şi în toate situaţiile importante ale vieţii, care cer linişte şi un fel de demnitate? Pentru ca cel puţin să nu *tulbure*, înţelepciunea tuturor fondatorilor de religii, ale celor mici ca şi ale celor mari, le-a poruncit aplicarea formulei rugăciunii, ca o activitate mecanică îndelungată a buzelor, legată de efortul memoriei şi de o poziţie uniform stabilită a mâinilor şi picioarelor — *şi* a ochilor! Deci, fie că asemenea tibetanilor, murmură de nenumărate ori *Om mane padme hum*[1], fie că numără pe degete, ca la Benares, numele zeului *Rama-Rama-Rama* (şi aşa mai departe, cu sau fără graţie), fie că îl venerează pe Vişnu cu cele o mie, ori pe Allah cu cele nouăzeci şi nouă de nume ale sale, sau că se slujesc de morile de rugăciune şi de mătănii — important este că prin această ocupaţie sunt imobilizaţi un timp, oferind o privelişte suportabilă; felul lor de rugăciune a fost inventat spre avantajul cucernicilor la care gândurile şi înălţările răsar din ei înşişi. Şi chiar şi aceştia îşi au ceasurile lor de oboseală în care o serie de cuvinte şi sunete de cinstire precum şi o mecanică pioasă le fac bine. Dar admiţând că aceşti oameni rari — în oricare religie omul religios este o excepţie — ştiu să se ajute pe ei înşişi, acei sărmani cu duhul nu ştiu să-şi fie de ajutor, iar a le interzice murmurul rugăciunii înseamnă a li se lua religia, aşa cum protestantismul o dovedeşte din ce în ce mai mult. Religia nu vrea de la asemenea oameni nimic altceva decât să *stea liniştiţi* cu ochii, mâinile, picioarele şi feluritele organe; în felul acesta, ei sunt vremelnic înfrumuseţaţi şi — mai asemănători omului!

1. *Slavă giuvaierului din lotus* (sanscrită budistă).

129

Condiţiile lui Dumnezeu. — „Dumnezeu însuşi nu poate exista fără oameni înţelepţi“ — a spus Luther, şi pe drept cuvânt, dar „Dumnezeu poate exista şi mai puţin fără oameni neînţelepţi“ — asta n-a mai spus-o bunul Luther!

130

O hotărâre primejdioasă. — Hotărârea creştină de a găsi lumea urâtă şi rea a făcut lumea urâtă şi rea.

131

Creştinismul şi sinuciderea. — Pe vremea naşterii sale, creştinismul a făcut din dorința nestăvilită de sinucidere o pârghie a forței sale; el nu a păstrat decât două forme de sinucidere, le-a îmbrăcat cu cele mai înalte demnități şi cele mai adânci speranțe, interzicându-le pe toate celelalte cu amenințări cumplite. Dar martirajul şi distrugerea lentă a asceților erau permise.

132

Împotriva creştinismului. — Cel care decide acum împotriva creştinismului este gustul nostru, şi nu argumentele noastre.

133

Principiu. — O ipoteză inevitabilă la care omenirea va fi întotdeauna forțată să revină este totuşi mai *puternică* în timp decât cea mai adânc înrădăcinată credință în ceva neadevărat (asemenea credinței creştine). În timp, aceasta înseamnă aici o sută de mii de ani.

134

Pesimiştii ca victime. — Acolo unde domneşte o neplăcere adâncă de a trăi, ies la iveală efectele unei mari greşeli de regim alimentar, de care se face vinovat un popor vreme îndelungată. Astfel, răspândirea budismului (*nu* geneza sa) depinde în bună parte de abuzul şi aproape exclusivitatea hranei bazate pe orez a indienilor, ca şi de moleşirea generală determinată de aceasta. Poate că nemulțumirea europeană a timpurilor moderne trebuie

privită în lumina faptului că datorită influenței înclinațiilor germanice asupra Europei, lumea strămoşilor noştri, întregul Ev Mediu avea darul beției; Evul Mediu înseamnă otrăvirea Europei cu alcool. Neplăcerea germană de a trăi este mai cu seamă lâncezeala din timpul iernii, inclusiv efectele aerului închis şi ale otrăvii răspândite de sobe din locuințele germane.

135

Obârşia păcatului. — Păcatul, aşa cum este el considerat astăzi acolo unde domneşte sau a domnit vreodată creştinismul, „păcatul“, este un simțământ evreiesc şi o invenție evreiască, iar luând în considerație acest fundal al întregii moralități creştine, creştinismul a urmărit într-adevăr să „iudaizeze“ lumea întreagă. Măsura în care a reuşit acest lucru în Europa se resimte la modul cel mai subtil în gradul de caracter străin pe care antichitatea greacă — o lume lipsită de simțământul păcatului — îl păstrează încă pentru sensibilitatea noastră, în pofida totalei bunăvoințe de apropiere şi asimilare pe care au avut-o generații de-a rândul şi numeroase individualități de excepție. „Numai dacă *te căieşti* Domnul îți va fi milostiv“ — asemenea cuvinte i-ar provoca unui grec hohote de râs şi indignare, ar spune „aşa simt poate sclavii“. Aici este presupusă existența unui Dumnezeu puternic, atotputernic şi totuşi setos de răzbunare; într-atât de mare îi este puterea încât nu i se poate dăuna cu nimic, în afara onoarei. Orice păcat este o lipsă de respect, o *crimen laesae majestatis divinae* — şi nimic mai mult! Pocăința, umilința, tăvălitul prin praf — aceasta este prima şi ultima condiție de care se leagă îndurarea sa, deci restabilirea onoarei sale divine! Dacă prin acest păcat se mai pricinuieşte şi un alt rău, dacă odată cu el se sădeşte o nenorocire adâncă ce va creşte, cuprinzând şi sugrumând oamenii unul după altul ca o boală — asta îl lasă nepăsător pe acest oriental din ceruri, dornic de onoruri; păcatul este o vină față de el, nu față de omenire! Celui căruia i-a dăruit milostivirea sa, îi dăruieşte şi această nepăsare pentru urmările fireşti ale păcatului. Dumnezeu şi omenirea sunt gândite aici atât de despărțite, atât de opuse, încât în fond nici nu se poate păcătui împotriva acesteia din urmă — orice faptă trebuie privită *numai* prin prisma *urmărilor ei supranaturale* şi nu a celor fireşti, aşa o vrea simțirea evreiască, pentru care tot ceea ce este firesc este nedemn în sine. *Grecilor* însă le era mai apropiată ideea că şi sacrilegiul ar

putea avea demnitate — chiar şi furtul, ca la Prometeu, chiar şi măcelărirea vitelor ca expresie a unei invidii nebuneşti, ca la Ajax; în nevoia lor de a imagina şi încorpora demnitate sacrilegiului, ei au inventat *tragedia* — o artă şi o plăcere care i-au rămas străine evreului în străfundul ființei sale, în pofida talentului său poetic şi al înclinației sale spre sublim.

136

Poporul ales. — Evreii, care au simțământul de a fi poporul ales dintre popoare şi anume pentru că sunt geniul moral printre popoare (grație facultății de a fi *disprețuit* omul în sine *mai adânc* decât oricare alt popor) — evreii se bucură de monarhul lor divin, de sfântul lor, într-un fel asemănător bucuriei stârnite nobilimii franceze de Ludovic al XIV-lea. Această nobilime căreia i se luase întreaga putere, întreaga autocrație, ajunsese demnă de dispreț; pentru a nu simți acest lucru, pentru a-l putea uita, era nevoie de o strălucire regească, de o regească autoritate şi deplinătate *fără seamăn* a puterii, la care numai nobilimea avea poartă deschisă. Datorită acestui privilegiu, prin ridicarea la înălțimea curții, de unde totul era privit de sus, totul se vedea ca bun de disprețuit, se putea trece peste orice zgândărire a conştiinței. În felul acesta turnul puterii regeşti era ridicat cu bună ştiință cât mai sus în nori, adăugându-i-se ultimele cărămizi ale puterii proprii.

137

Rostit în parabolă. — Un Isus Cristos nu era posibil decât într-un peisaj iudaic — vreau să spun într-un peisaj deasupra căruia se afla neîncetat norul de furtună întunecat şi măreț al furiei lui Jehova. Numai aici lucirea rară şi bruscă a unei singure raze de soare ce străpungea cumplita şi neîncetata zi-noapte generală putea fi resimțită ca o minune a „dragostei“, ca raza celei mai nemeritate „milostiviri“. Numai aici putea Cristos să-şi viseze curcubeul şi scara cerească pe care Dumnezeu cobora spre oameni; pretutindeni aiurea, vremea senină şi soarele prea erau considerate drept regulă şi cotidian.

138

Greşeala lui Cristos. — Întemeietorul creştinismului socotea că nimic nu-i face pe oameni să sufere mai mult decât păcatele lor — a fost greşeala lui, greşeala celui care se simte fără păcat, căruia îi lipsea o experienţă în această privinţă! Şi astfel sufletul lui se umplu de acea minunată şi fantastică milă ce se îndrepta către o suferinţă care chiar şi la poporul său, inventatorul păcatului, era arareori o suferinţă mare! — Dar mai apoi creştinii au înţeles să-i dea dreptate învăţătorului lor, sfinţind greşeala acestuia ca „adevăr“.

139

Culoarea pasiunilor. — Asemenea firi ca cea a apostolului Pavel privesc pasiunile cu „ochi răi“; aceşti oameni cunosc doar ceea ce este murdar în ele, ceea ce desfigurează şi frânge inimile — avântul lor ideal se îndreaptă deci spre distrugerea pasiunilor, iar în divin ei văd desprinderea, purificarea totală de ele. Cu totul altfel decât Pavel şi evreii, grecii şi-au îndreptat avântul ideal tocmai înspre pasiuni, iubindu-le, înălţându-le, aurindu-le, divinizându-le; este limpede că în pasiune ei se simţeau nu doar mai fericiţi, ci şi mai curaţi, mai divini decât de obicei. Iar creştinii? Vor să devină evrei în această privinţă? Nu cumva au şi devenit?

140

Prea evreiesc. — Dacă Dumnezeu ar fi vrut să devină un obiect al iubirii, ar fi trebuit să renunţe mai întâi la a face judecată şi la a face dreptate — un judecător, chiar şi un judecător milos, nu poate fi obiect al iubirii. Întemeietorul creştinismului nu avea simţul destul de fin în această privinţă — fiind evreu.

141

Prea oriental. — Cum? Un Dumnezeu care iubeşte oamenii *cu condiţia* ca aceştia să creadă în el, care azvârle priviri şi ameninţări

cumplite aceluia care nu crede în această iubire? Cum? O iubire cu clauze ca simțământ al unui Dumnezeu atotputernic? O iubire care nu a devenit nici măcar stăpână asupra simțului onoarei şi răzbunării zgândărite! Cât de oriental sună toate astea! „Dacă te iubesc, ce-ți pasă?“ — este deja o critică suficientă a întregului creştinism.

142

Tămâiere. — Buddha spune: „Nu-ți linguşi binefăcătorul!“ Această maximă ar trebui repetată într-o biserică creştină — ar curăța de îndată aerul de tot ceea ce este creştinesc.

143

Cel mai mare folos al politeismului. — Faptul că individul îşi clădeşte *propriul* ideal pentru a-şi deduce apoi din el legea, bucuriile şi drepturile sale a fost considerat probabil până acum drept cea mai îngrozitoare dintre toate rătăcirile omeneşti şi drept idolatria în sine; într-adevăr, cei puțini care au îndrăznit acest lucru au avut întotdeauna nevoie să aibă în fața lor o apologie, iar aceasta suna îndeobşte: „nu eu! nu eu! Ci *un zeu* prin mine!“ Minunata artă şi forță de a crea zei — politeismul — a fost cea în care acest instinct s-a putut descătuşa, în care s-a purificat, s-a perfecționat şi înnobilat, căci inițial fusese un instinct vulgar şi neînsemnat, înrudit cu încăpățânarea, neascultarea şi invidia. A fi *duşmanul* acestui instinct, al idealului propriu era pe atunci legea oricărei moralități. Nu exista decât un singur model, „omul *acela*“ — şi fiecare popor crede că *posedă* acest singur şi ultim model. Dar deasupra ta şi în afara ta, într-o lume superioară îndepărtată, puteai să vezi o *multitudine de modele* — un zeu nu era negarea sau hulirea altuia! Aici au fost permise pentru prima dată individualitățile, aici a fost onorat pentru prima oară dreptul individualităților. Inventarea zeilor, a eroilor şi supraoamenilor de toate felurile precum şi a umanoizilor, a piticilor, zânelor, centaurilor, satirilor, demonilor şi dracilor era neprețuita pregătire pentru justificarea egoismului şi glorificării individului; libertatea care fusese acordată unui zeu față de ceilalți zei a sfârşit prin a fi acordată oamenilor înşişi față de legi, obiceiuri şi vecini. Dimpotrivă, monoteismul, această consecvență rigidă a învățăturii

despre un tip unic de om normal — deci credința într-un zeu normal, alături de care nu mai există decât falşii zei mincinoşi — a fost poate cea mai mare primejdie a omenirii de până acum: o amenințare acea oprire prematură care, pe cât ne putem da seama, fusese atinsă de mult de majoritatea celorlalte specii animale, care cred toate într-un unic animal normal, un ideal al speciei lor şi cărora moralitatea obiceiurilor le-a pătruns definitiv în carne şi sânge. În politeism era prefațată libera cugetare şi multipla cugetare a omului, puterea de a-şi crea ochi noi şi proprii, mereu mai noi şi mai proprii, astfel încât, dintre toate viețuitoarele, numai pentru om nu există orizonturi şi perspective *veşnice*.

144

Războaiele religioase. — Cel mai mare progres de până acum al maselor a fost războiul religios, pentru că el dovedeşte că masa a început să trateze ideile cu respect. Războaiele religioase apar abia atunci când, datorită disputelor mai subtile dintre secte, rațiunea generală s-a rafinat, astfel încât până şi plebea devine subtilă, luând în serios fleacurile, ba admițând chiar şi posibilitatea ca „mântuirea veşnică a sufletului“ să depindă de micile diferențe dintre noțiuni.

145

Primejdia vegetarienilor. — Uriaşa preponderență a orezului în alimentație împinge la folosirea opiului şi a narcoticelor, la fel cum uriaşa preponderență a cartofului ca hrană îndeamnă la rachiu, dar cu urmări mai subtile; consumul de orez conduce şi la moduri de gândire şi simțire care au efecte narcotice. Aceasta concordă cu faptul că promotorii modurilor narcotice de a gândi şi simți, ca de pildă învățătorii hinduşi, laudă tocmai un regim alimentar pe care ar dori să-l facă lege pentru mase şi care este pur vegetarian; în felul acesta ei vor să provoace şi să intensifice nevoia pe care *ei* sunt capabili să o satisfacă.

146

Speranțe germane. — Să nu uităm că denumirile popoarelor sunt îndeobşte nume de ocară. Tătarii, de pildă, sunt — după denumirea lor — „câinii“, cum au fost botezați de către chinezi. Germanii — „Deutschen“, semnifica la origine „păgânii“, căci aşa numeau goții, după creştinarea lor, marea masă a cosângenilor nebotezați, după îndrumarea cuprinsă în traducerea proprie a Septuagintei, unde păgânii erau desemnați prin cuvântul care în greacă înseamnă „popoare“ — vezi Ulfilas. Ar mai fi încă posibil ca germanii să-şi facă din vechiul lor nume de ocară un titlu de cinste, devenind primul popor *necreştin* al Europei — înclinație majoră din care Schopenhauer le făcea un punct de onoare. În felul acesta s-ar desăvârşi opera lui Luther care i-a învățat să fie neromani şi să spună: „aşa gândesc *eu*! Nu pot altfel!“

147

Întrebare şi răspuns. — Ce împrumută populațiile sălbatice astăzi în primul rând de la europeni? Rachiul şi creştinismul — *narcotica* europene. Şi din ce pricină pier cel mai repede? — Din pricina *narcoticis* europene.

148

Unde se nasc reformele. — Pe vremea marii decăderi a Bisericii, cel mai puțin decăzută a fost Biserica din Germania, de aceea Reforma a apărut *aici* ca semn că până şi începuturile decăderii erau socotite drept insuportabile. Comparativ, nici un popor nu a fost vreodată mai creştin decât germanii pe timpul lui Luther; civilizația lor creştină era tocmai pe cale să izbucnească în splendoarea însutită a înfloririi — mai lipsea doar o singură noapte, dar aceasta a adus furtuna şi totul se sfârşi.

149

Neizbândirea reformelor. — În favoarea culturii superioare a grecilor, chiar şi în epoci destul de timpurii, pledează faptul că de mai multe ori încercările de a întemeia noi religii greceşti nu au avut sorți de izbândă; înseamnă că trebuie să fi existat demult în Grecia o mulțime de indivizi

diferiți, ale căror felurite nevoi nu puteau fi satisfăcute cu rețeta unică a credinței şi speranței. Pitagora şi Platon, poate de asemenea Empedocle şi încă mult mai devreme entuziaştii orfici voiau să întemeieze religii noi, iar primii doi amintiți aveau atâta suflet şi adevărat talent de întemeietori de religii, încât neizbânda lor nu ne poate mira îndeajuns, dar n-au ajuns decât până la secte. De fiecare dată când reformarea unui întreg popor nu izbuteşte şi îşi ridică doar sectele capul, se poate conchide că poporul este deja foarte felurit şi începe să se îndepărteze de vulgarele instincte de turmă ca şi de moralitatea obiceiului — o stare de însemnătate pe care ne-am obişnuit s-o defăimăm drept decădere şi corupție morală, în timp ce ea vesteşte maturizarea oului şi apropiata spargere a cojii. Faptul că reforma lui Luther a izbândit în Nord este un semn că Nordul rămăsese în urma Sudului Europei, cunoscând încă nevoi destul de uniforme şi monocolore, iar creştinarea Europei nu ar fi avut loc defel dacă civilizația lumii vechi a Sudului nu s-ar fi barbarizat cu timpul, printr-un amestec excesiv cu sângele germanic barbar, şi nu ar fi pierdut preponderența civilizației sale. Cu cât un individ sau ideile unui individ pot acționa într-un fel mai general şi mai absolut, cu atât mai uniformă şi inferioară trebuie să fie masa asupra căreia se acționează, în timp ce tendințele opuse dezvăluie nevoi interioare opuse, care vor şi ele să fie satisfăcute şi să se impună. Pe de altă parte, se poate conchide întotdeauna că există o adevărată superioritate a culturii atunci când firile puternice şi dominatoare nu ajung decât până la efecte mărunte, limitate la secte, faptul acesta fiind de asemenea valabil pentru diferitele arte ca şi pentru domeniile cunoaşterii. Unde se domină, acolo există mase, unde există mase, există şi nevoia de sclavie. Unde există sclavie, individualitățile sunt puține şi au împotriva lor instinctele de turmă şi conştiința.

150

Despre criticarea sfinților. — Pentru a avea o virtute, trebuie oare să vrei a o avea sub forma ei cea mai brutală? — aşa cum aveau nevoie şi o vroiau sfinții creştini, care *suportau* viața numai la gândul că virtuțile lor ar umple pe oricine de dispreț față de el însuşi. Dar eu numesc brutală o virtute cu asemenea efecte.

151

Despre obârşia religiei. — Nevoia metafizică nu constituie obârşia religiilor, cum pretinde Schopenhauer, ci numai vlăstarul ulterior al acestora. Sub dominaţia ideilor religioase ne-am obişnuit cu reprezentarea unei „alte lumi“ (de după, de jos, de sus), iar la distrugerea iluziei religioase simţim un gol neplăcut, o lipsă, — şi din acest simţământ răsare din nou o „altă lume“, de data aceasta doar metafizică şi nu religioasă. Însă ceea ce a condus în vremurile primitive la admiterea unei „alte lumi“ *nu* a fost un instinct şi o nevoie ci o *greşeală* în înţelegerea anumitor fenomene naturale, o confuzie a intelectului.

152

Cea mai mare schimbare. — Lumea şi coloritul tuturor lucrurilor s-au schimbat! Nu mai înţelegem pe de-a-ntregul ce simţămite aveau oamenii din vechime faţă de lucrurile cele mai apropiate şi mai des întâlnite — de pildă ziua şi veghea; datorită faptului că strămoşii credeau în vise, viaţa în stare de veghe avea alte lumini. Şi de asemenea întreaga viaţă, cu răsfrângerea morţii şi a importanţei sale; „moartea“ noastră este cu totul altă moarte. Toate evenimentele străluceau într-altfel, căci din ele sclipea un Dumnezeu; la fel, toate hotărârile şi perspectivele unui viitor îndepărtat, pentru că existau oracole şi semne tainice şi se credea în preziceri. „Adevărul“ era înţeles altcum, deoarece nebunul putea trece odinioară drept rostitorul său — ceea ce *pe noi* ne face să ne înfiorăm sau să râdem. Orice nedreptate avea alte ecouri în simţăminte, căci exista teama unei răsplăţi divine, nu numai a pedepsei şi dezonoarei civile. Ce era bucuria pe vremea când se credea în diavol şi în ispititor? Ce era pasiunea, când se vedeau demonii pândind în preajmă? Ce era oare filozofia când îndoiala era considerată drept un păcat dintre cele mai primejdioase şi anume ca o nelegiuire faţă de iubirea veşnică, drept neîncredere în tot ceea ce era bun, măreţ, curat şi milostiv? Noi am dat lucrurilor o culoare nouă, le pictăm neîncetat — dar ce putem face noi deocamdată faţă de *splendoarea culorilor* acelei vechi meşteriţe! — vreau să spun vechea omenire.

153

Homo poeta. — „Eu însumi, care am făurit numai şi numai cu mintea mea această tragedie a tragediilor, până în punctul la care am ajuns, eu care am fost primul care a împletit nodul moralei în existență, strângându-l atât de tare încât numai un zeu îl mai poate desface — căci aşa o cere Horațiu! — eu însumi am ucis acum toți zeii în actul al patrulea, din moralitate! Ce se întâmplă însă cu al cincilea act? De unde mai iau deznodământul tragic? Trebuie oare să încep a mă gândi la o soluție hazlie?“

154

Feluritele primejdii ale vieții. — Voi nici nu ştiți ce vi se întâmplă, alergați ca beți prin viață, căzând din când în când pe câte-o scară. Dar mulțumită beției voastre tot nu vă frângeți picioarele; muşchii voştri sunt prea sleiți şi capul vostru prea întunecat ca să simțiți pietrele acestor trepte atât de tari, ca noi, ceilalți! Pentru noi viața este o primejdie mai mare; noi suntem din sticlă, vai nouă dacă ne *ciocnim*! Şi totul este pierdut dacă vom *cădea*!

155

Ceea ce ne lipseşte. — Îndrăgim *marea* natură şi am descoperit-o — asta vine de la faptul că din mintea noastră lipsesc marii oameni. Invers la greci: simțul lor pentru natură este altul decât al nostru.

156

Cel mai influent. — Că un om rezistă întregii sale epoci, o opreşte în poartă şi o trage la răspundere este ceva care *trebuie* să aibă influență! Faptul că el vrea sau nu acest lucru este indiferent, faptul că *poate* este esențial.

157

Mentiri. — Bagă de seamă! — el chibzuieşte, va avea de îndată

pregătită o minciună. Aceasta este o treaptă a culturii pe care au stat popoare întregi. Să ne gândim doar ce exprimau romanii prin *mentiri*!

158

Calitate incomodă. — Să consideri toate lucrurile profunde — iată o calitate incomodă; te face să-ți forțezi mereu ochii şi să descoperi la urmă întotdeauna mai mult decât ai dorit.

159

Orice virtute îşi are timpul său. — Aceluia care acuma este neclintit, propria cinste îi provoacă adesea mustrări de conştiință, căci neclintirea este virtutea unei alte epoci decât cinstea.

160

În relațiile cu virtuțile. — Şi față de o virtute poți fi linguşitor şi lipsit de demnitate.

161

Către iubitorii de prezent. — Preotul evadat şi puşcăriaşul eliberat îşi compun mereu chipul; ceea ce vor este un chip fără trecut. Dar ați văzut oameni care ştiu că viitorul li se oglindeşte pe chip şi care sunt atât de politicoşi față de voi, iubitorii de „timp“, încât îşi compun un chip fără viitor?

162

Egoism. — Egoismul este legea *perspectivei* pe tărâmul simțirii, drept care lucrurile cele mai apropiate par mari şi grele, în timp ce în depărtare toate îşi pierd din mărime şi greutate.

163

După o mare biruință. — Partea cea mai bună a unei biruințe este că îi ia biruitorului teama de o înfrângere. „De ce să nu fiu şi o dată învins? — îşi spune el, acum sunt destul de bogat pentru asta.“

164

Cei ce caută liniştea. — Recunosc spiritele care caută liniştea după numeroasele obiecte *întunecate* cu care se înconjoară: cine vrea să doarmă îşi face întuneric în încăpere sau se strecoară într-o peşteră. O indicație pentru aceia care nu ştiu ce caută de fapt cel mai mult şi ar dori s-o ştie!

165

Despre fericirea celor ce renunță. — Cel care îşi refuză categoric şi pe timp îndelungat ceva, la o reîntâlnire întâmplătoare cu acel lucru va fi aproape încredințat că el l-a descoperit — şi cât de fericit e orice descoperitor! Să fim mai înțelepți decât şerpii care stau prea mult timp culcați la acelaşi soare.

166

Întotdeauna în tovărăşia noastră. — Tot ceea ce este apropiat felului meu, în natură şi istorie, îmi vorbeşte, mă laudă, mă împinge înainte, mă consolează; pe celelalte nu le aud sau le uit de îndată. Suntem mereu numai în tovărăşia noastră.

167

Mizantropie şi iubire. — Despre faptul că eşti sătul de oameni se vorbeşte numai atunci când nu-i mai poți digera şi totuşi ai încă stomacul plin de ei. Mizantropia este urmarea unei prea pofticioase iubiri de oameni şi „antropofagii“ — dar cine te-a pus să înghiți oamenii ca pe stridii, prințul

meu Hamlet?

168

Despre un bolnav. — „Îi merge rău!“ — Dar ce are? — „Suferă de dorința adâncă de a fi lăudat şi nu şi-o poate astâmpăra.“ — De neînțeles! Toată lumea îl sărbătoreşte şi nu este purtat doar pe brațe, ci şi pe buze! — „Da, dar are un auz slab pentru laude. Dacă îl laudă un prieten, atunci îi sună ca şi cum acesta s-ar lăuda pe sine; dacă îl laudă un duşman, i se pare că acela ar vrea să fie el însuşi lăudat pentru acest lucru; şi, în sfârşit, dacă îl laudă unul dintre ceilalți — nici nu sunt prea mulți, atât este de celebru — atunci se simte jignit că nimeni nu vrea să-l aibă drept prieten sau duşman şi obişnuieşte să spună: „Ce-mi pasă de acela care mai este şi în stare să joace rolul omului drept față de mine!“

169

Duşmani fățişi. — Vitejia în fața duşmanului este un lucru în sine, chiar şi cu ea tot mai poți fi un laş şi un zăpăcit nehotărât. Aceasta era părerea lui Napoleon despre Murat, „omul cel mai viteaz“ dintre câți cunoscuse — de unde rezultă că duşmanii fățişi sunt indispensabili anumitor oameni, în cazul în care trebuie să se ridice la virtutea *lor*, la bărbăția şi seninătatea lor.

170

Cu mulțimea. — El aleargă mereu cu mulțimea şi este panegiristul ei, dar într-o zi va fi adversarul ei! Pentru că o urmează în credința că lenea sa va ieşi aici bine la socoteală; încă nu a aflat că mulțimea nu este destul de leneşă pentru el! că împinge întotdeauna înainte! că nu permite nimănui să se oprească! Şi lui îi place atât de mult să se oprească!

171

Glorie. — Când recunoştinţa multora faţă de unul singur îşi azvârle toată pudoarea, atunci se naşte gloria.

172

Cel ce strică gustul. — A: „Eşti o persoană care strică gustul — aşa se spune peste tot.“ B: „Desigur! Stric gustul oricui pentru partidul său — asta nu mi-o iartă nici un partid.“

173

A fi profund şi a părea profund. — Cel ce se ştie profund se străduieşte să fie limpede, cel ce vrea să pară profund mulţimii, se străduieşte să fie obscur. Căci mulţimea consideră profund tot ceea ce nu poate vedea până în străfunduri; — este atât de temătoare şi îi este atât de neplăcut să intre în apă!

174

Deoparte. — Parlamentarismul, adică permisiunea oficială de a putea alege între cinci opinii politice fundamentale, se insinuează prin linguşire în spiritul acelor mulţi cărora le place să *pară* independenţi şi individuali şi care ar dori să lupte pentru opiniile lor. La urma urmei este însă indiferent dacă turmei i se ordonă o opinie sau îi sunt permise cinci păreri — cel care se abate de la cele cinci opinii oficiale, rămânând deoparte, are întotdeauna turma întreagă împotriva sa.

175

Despre elocinţă. — Cine a avut până acum elocinţa cea mai convingătoare? Răpăitul tobei — şi atâta vreme cât regii îl stăpânesc, ei rămân încă cei mai buni vorbitori şi agitatori ai poporului.

176

Compasiune. — Bieții principi domnitori! Toate drepturile lor se transformă astăzi pe nesimțite în pretenții şi toate aceste pretenții vor suna în curând a insolențe! Chiar dacă spun doar „Noi“ sau „poporul meu“, bătrâna Europă răutăcioasă se şi porneşte pe râs. Într-adevăr, un maestru de ceremonii al lumii moderne n-ar face prea multă ceremonie cu ei, poate că ar declara: „*les souverains rangent aux parvenus*“.

177

Despre „pedagogie“. — În Germania, oamenilor superiori le lipseşte un mijloc de educație important: râsul oamenilor superiori — aceştia nu râd în Germania.

178

Pentru clarificarea morală. — Germanilor trebuie să li se scoată din cap Mefistofeles-ul lor, împreună cu Faust. Sunt două prejudecăți morale împotriva valorii cunoaşterii.

179

Gândurile. — Gândurile sunt umbrele simțămintelor noastre, întotdeauna mai întunecate, mai goale, mai simple decât acestea.

180

Vremurile bune ale spiritelor libere. — Spiritele libere îşi iau libertăți chiar şi față de ştiință — iar deocamdată le şi sunt acordate — atâta timp cât mai supraviețuieşte Biserica! În acest sens, ele trăiesc acum vremurile lor bune.

181

A urma şi a preceda. — A: „Dintre cei doi, unul va merge în urmă întotdeauna iar celălalt va merge în frunte, oriunde îi va duce soarta. Şi *totuşi* primul îi este superior celuilalt, prin virtutea şi spiritul său!“ B: „Şi totuşi? Şi totuşi? Asta e spusă pentru alții, nu pentru mine, nu pentru noi! — *Fit secundum regulam.*“

182

În singurătate. — Când trăieşti singur, nu vorbeşti prea tare şi nici nu scrii prea zgomotos, căci te temi de rezonanța găunoasă — critica nimfei Echo. Şi toate vocile răsună altfel în singurătate!

183

Muzica celui mai frumos viitor. — Primul muzician ar fi pentru mine acela care nu ar cunoaşte decât tristețea celei mai adânci fericiri şi nici o altă tristețe; un asemenea muzician nu a existat până acum.

184

Justiție. — Este mai bine să te laşi furat decât să fii înconjurat de sperietori — aşa e pe gustul meu. Şi este în orice situație o problemă de gust, nimic mai mult!

185

Sărac. — El este azi sărac, dar nu pentru că i s-a luat totul, ci pentru că a azvârlit totul — ce-i pasă? Este obişnuit să *găsească*. Săracii sunt cei care înțeleg greşit sărăcia sa voită.

186

Conştiință încărcată. — Tot ceea ce face el acum este cuminte şi temeinic — şi totuşi are conştiința încărcată. Căci misiunea sa este excepționalul.

187

Ceea ce jigneşte în prezentare. — Artistul acesta jigneşte prin felul în care-şi prezintă ideile, foarte bunele sale idei: atât de lătăreț şi de insistent şi cu artificii artistice de convingere atât de grosolane, ca şi cum s-ar adresa gloatei. După un oarecare timp dăruit artei sale, ne simțim întotdeauna ca „într-o tovărăşie proastă“.

188

Muncă. — Cât de aproape se află astăzi munca şi muncitorii, chiar şi de cel mai leneş dintre noi! Politețea regească din lozinca „suntem cu toții muncitori!“ ar fi fost, încă şi sub Ludovic al XIV-lea, un cinism şi o indecență.

189

Gânditorul. — El este un gânditor — asta înseamnă că se pricepe să ia lucrurile mai simplu decât sunt.

190

Împotriva lăudătorilor. — A: „Nu eşti lăudat decât de către cei asemeni ție!“ B: „Da! Şi cine te laudă îți spune: eşti asemenea mie!“

191

Împotriva unor apărări. — Cel mai perfid mod de a dăuna unei cauze este de a o apăra intenționat cu argumente greşite.

192

Blajinii. — Ce-i deosebeşte pe cei blajini, cărora le străluceşte bunăvoința pe chipuri, de ceilalți oameni? Ei se simt bine în prezența unei persoane noi şi o îndrăgesc repede; primul lor verdict este „îmi place“, de aceea îi vor binele. La ei se succed pe rând dorința de apropriere (sunt prea puțin scrupuloşi în privința valorii celuilalt), apropriere rapidă, bucuria proprietății şi acționare în favoarea bunului posedat.

193

Umorul lui Kant. — Kant vroia să dovedească de o manieră ofensatoare pentru „toată lumea“, că „toată lumea“ ar avea dreptate, acesta era umorul ascuns al spiritului său. El a scris împotriva savanților şi în favoarea prejudecății populare, dar a scris pentru savanți şi nu pentru popor.

194

Cel „cu inima deschisă“. — Omul acesta acționează probabil întotdeauna din motive ascunse, căci are mereu pe buze şi aproape în palma întinsă motive ce pot fi împărtăşite.

195

De râs! — Priviți acolo! Uitați-vă acolo! el *fuge* de oameni, dar aceştia îl urmează pentru că el aleargă *în fruntea* lor — într-atât sunt o turmă!

196

Limita auzului nostru. — Sunt auzite numai întrebările la care se poate găsi răspunsul.

197

De aceea atenție! — Nu împărtăşesc nimic cu mai multă plăcere altora decât pecetea tăcerii — împreună cu ceea ce se află sub ea.

198

Ciuda celui mândru. — Celui mândru îi este ciudă chiar şi pe cei care îl duc înainte — se uită urât şi la caii trăsurii sale.

199

Dărnicie. — La cei bogați dărnicia este adesea numai un fel de timiditate.

200

A râde. — A râde înseamnă a fi răutăcios, dar cu conştiința împăcată.

201

Aplauze. — În aplauze există întotdeauna un soi de gălăgie, chiar şi în aplauzele pe care ni le acordăm nouă înşine.

202

Un risipitor. — Nu a ajuns încă la acea sărăcie a bogatului care şi-a numărat de-acum întreaga avuție — el îşi risipeşte spiritul cu nechibzuința risipitoarei naturi.

203

Hic niger est. — Îndeobşte nu are idei — dar pentru cazurile excepționale îi vin idei rele.

204

Cerşetorul şi politețea. — „Nu eşti nepoliticos dacă baţi cu o piatră în uşa căreia îi lipseşte mânerul de sonerie“, — aşa gândesc cerşetorii şi nevoiaşii de toate felurile, dar nimeni nu le dă dreptate.

205

Nevoia. — Nevoia este considerată drept cauză a apariției; în realitate ea este adesea numai o consecință a apariției.

206

Pe ploaie. — Plouă şi mă gândesc la oamenii săraci care se îngrămădesc acum laolaltă, cu grijile lor multe şi fără obişnuința de a le ascunde, deci fiecare pregătit şi dispus să-i facă rău celuilalt, creându-şi chiar şi pe vreme rea un mizerabil soi de simțământ al satisfacției. Aceasta, numai aceasta este sărăcia săracilor!

207

Invidiosul. — Omul acesta este un invidios — nu trebuie să i se ureze să aibă copii, i-ar invidia pentru că nu mai poate fi copil.

208

Mare bărbat! — Din faptul că cineva este un „mare bărbat“ nu trebuie să şi tragem concluzia că este un bărbat; poate că este doar un băiețandru sau un cameleon al tuturor vârstelor vieții, ori o băbuță vrăjită.

209

Un fel de a întreba asupra motivelor. — Există un fel de a fi întrebați asupra motivelor noastre, din cauza căruia nu numai că uităm motivele cele mai serioase, ci simțim cum se trezeşte în noi o ciudă şi o silă față de motive în general — un fel de a întreba care te prosteşte şi o adevărată iscusință a oamenilor tiranici!

210

Măsură în hărnicie. — Nu trebuie să vrei să depăşeşti hărnicia tatălui tău — asta îmbolnăveşte.

211

Duşmani ascunşi. — A-ți putea întreține un duşman tăinuit este un lux pentru care nici măcar moralitatea celor mai elevate spirite nu este de obicei destul de bogată.

212

A nu te lăsa înşelat. — Spiritul său are maniere proaste, este precipitat şi se bâlbâie mereu de nerăbdare, astfel încât nici nu se bănuieşte în ce suflet de largă respirație şi piept încăpător sălăşluieşte.

213

Calea spre fericire. — Un înțelept îl întrebă pe un nebun care ar fi calea spre fericire. Acesta răspunse fără zăbavă, ca unul întrebat despre drumul spre oraşul cel mai apropiat: „Admiră-te pe tine însuți şi trăieşte pe uliță!“ „Opreşte-te, strigă înțeleptul, ceri prea mult, e deja destul să te admiri pe tine însuți!“ Nebunul răspunse: „Dar cum poți admira neîncetat, fără a disprețui neîncetat?“

214

Credința mântuieşte. — Virtutea le aduce fericirea şi un fel de mântuire numai acelora care au credința dreaptă în virtutea lor, nu însă acelor suflete mai subtile, a căror virtute constă în adânca neîncredere față de ei înşişi şi față de orice virtute. În cele din urmă deci, şi aici „credința mântuieşte!“ şi *nu* virtutea, să fie bine ştiut!

215

Ideal şi materie. — Ai un ideal nobil în fața ochilor, dar eşti tu o piatră atât de nobilă încât din tine să poată fi dăltuită o asemenea imagine divină? Şi fără aceasta nu este oare întreaga ta muncă numai o sculptură barbară? O hulire a idealului tău?

216

Primejdia din voce. — Cu o voce foarte sonoră în gât, eşti aproape incapabil să gândeşti lucruri subtile.

217

Cauză şi efect. — Înainte de efect crezi în alte cauze decât după efect.

218

Antipatia mea. — Nu-mi plac oamenii care, pentru a obține în general un efect, trebuie să explodeze asemenea bombelor şi în preajma cărora eşti întotdeauna în primejdie de a-ți pierde dintr-odată auzul — sau chiar mai mult.

219

Scopul pedepsei. — „Pedeapsa are scopul de a-l face mai bun pe *cel ce pedepseşte* — acesta este ultimul refugiu pentru apărătorii pedepsei.

220

Jertfa. — Animalele de jertfă vorbesc altfel decât spectatorii despre jertfă şi spiritul de jertfire, dar nu au fost niciodată lăsate să vorbească.

221

Cruțare. — Taţii şi fiii se cruță mult mai mult unii pe alții decât mamele şi fiicele.

222

Poetul şi mincinosul. — Poetul vede în mincinos pe fratele său de lapte căruia i-a şterpelit laptele, aşa că acela a rămas sărman şi n-a mai ajuns nici măcar până la a avea o conştiință împăcată.

223

Vicariatul simțurilor. — „Mai ai şi ochii pentru a auzi, spunea un bătrân confesor care surzise — iar printre orbi, rege este cel care are urechile cele mai lungi.“

224

Critica animalelor. — Mă tem că animalele îl consideră pe om drept o ființă asemănătoare lor, care şi-a pierdut în felul cel mai primejdios mintea sănătoasă a animalului — drept animalul smintit, animalul care râde şi plânge, drept animalul nefericit.

225

Cei naturali. — „Răul a avut întotdeauna efectul cel mare de partea lui! Şi natura este rea! Să fim deci naturali!“ — aşa conchid în secret marii căutători de efecte ai omenirii, care au fost consideraţi mult prea des printre marii oameni.

226

Neîncrezătorii şi stilul. — Rostim cu simplitate lucrurile cele mai tari, cu condiţia de a fi înconjuraţi de oameni care cred în tăria noastră; o asemenea tovărăşie educă în spiritul „simplităţii stilului“. Neîncrezătorii vorbesc emfatic — neîncrezătorii te fac emfatic.

227

Concluzie greşită, ţintă nenimerită. — El nu se poate stăpâni, de aici femeia aceea conchide că va fi uşor de dominat şi îşi aruncă laţul asupra lui — sărmana, care în curând îi va deveni sclavă.

228

Împotriva mijlocitorilor. — Cel care vrea să mijlocească între doi gânditori dârzi este marcat de mediocritate — nu are ochiul pentru a vedea *ceea ce este unic*; asemănarea şi nivelarea sunt semne de vedere slabă.

229

Încăpăţânare şi fidelitate. — Ţine din încăpăţânare la un lucru care a văzut că este străveziu — dar numeşte asta „fidelitate“.

230

Lipsa de discreție. — Întreaga sa ființă nu *convinge* deoarece nu a tăinuit niciodată o faptă bună pe care a făcut-o.

231

Cei „temeinici“. — Cei începți în cunoaştere îşi închipuie că încetineala face parte din cunoaştere.

232

A visa. — Nu se visează deloc sau se visează interesant. Trebuie să învățăm să veghem la fel, deloc sau interesant.

233

Cel mai primejdios punct de vedere. — Ceea ce fac sau las acum este la fel de important pentru *viitorime* ca cel mai mare eveniment al trecutului; în această neobişnuită perspectivă a efectului, toate acțiunile sunt la fel de mari şi de mici.

234

Cuvântare de consolare a unui muzician. — „Viața ta nu răsună în urechile oamenilor, pentru ei tu trăieşti o viață mută şi toată finețea melodiei, toate hotărârile mai gingaşe de a fi în urmă sau în frunte le rămân ascunse. E adevărat, tu nu soseşti pe o stradă largă, însoțit de muzica militară — dar pentru asta oamenii aceştia buni tot nu au dreptul să spună că felului tău de viață îi lipseşte muzica. Cine are urechi, să audă.“

235

Spirit şi caracter. — Unii oameni îşi ating piscul din punct de vedere al caracterului, dar spiritul lor nu se află tocmai la înălțimea acestui pisc —

iar la alţii este dimpotrivă.

236

Pentru a impresiona mulţimea. — Acela care vrea să impresioneze mulţimea nu trebuie oare să fie actorul care se joacă pe sine însuşi? Nu trebuie să se transpună mai întâi pe sine în grotesc şi desluşire şi să *prezinte* întreaga sa persoană şi cauză sub această vulgarizare şi simplificare?

237

Politicosul. — „Este atât de politicos!“ — Da, are întotdeauna la el o prăjitură pentru Cerber şi este atât de temător încât consideră pe oricine drept Cerber, şi pe tine şi pe mine — aceasta este „politeţea“ sa.

238

Fără invidie. — El este absolut lipsit de invidie, dar nu are nici un merit, căci vrea să cucerească o ţară pe care n-a posedat-o încă nimeni şi pe care abia dacă a întrezărit-o cineva.

239

Cel lipsit de bucurie. — Este de-ajuns un singur om lipsit de bucurie pentru a aduce descurajare şi cer mohorât unei case întregi şi numai printr-o minune se întâmplă ca un astfel de om să nu existe! Fericirea nu este nici pe departe o boală atât de molipsitoare — oare de ce?

240

La mare. — Nu mi-aş clădi o casă (faptul de a nu fi proprietar face chiar parte din fericirea mea!). Dar dacă ar trebui, atunci asemenea vechilor romani, mi-aş clădi-o până în mare — mi-ar place să am câteva taine

comune cu acest monstru frumos.

241

Operă şi artist. — Artistul acesta este ambiţios şi nimic mai mult; la sfârşit, opera sa este doar o lupă pe care o oferă oricui priveşte înspre el.

242

Suum cuique. — Oricât de mare ar fi aviditatea cunoaşterii mele, nu pot scoate altceva din lucruri decât ceea ce îmi aparţine deja — proprietatea altora rămâne în ele. Cum este posibil ca un om să fie hoţ sau tâlhar!

243

Obârşia „binelui“ şi a „răului“. — O îmbunătăţire va fi inventată numai de acela care ştie să simtă că „lucrul acesta nu e bun“.

244

Gânduri şi cuvinte. — Nici gândurile proprii nu pot fi redate în întregime prin cuvinte.

245

Lauda prin alegere. — Artistul îşi alege subiectul — acesta este felul lui de a lăuda.

246

Matematică. — Vrem să introducem finețea şi rigoarea matematicii în toate ştiinţele, în măsura în care acest lucru este posibil în vreun fel, nu în

credința că pe această cale vom cunoaşte lucrurile, ci pentru a *stabili* astfel relația noastră umană cu lucrurile. Matematica este doar mijlocul cunoaşterii generale şi ultime a oamenilor.

247

Obişnuința. — Orice obişnuință ne face mâna mai ingenioasă şi geniul nostru mai neîndemânatic.

248

Cărți. — Ce importanță are o carte care nici măcar nu ne poartă dincolo de toate cărțile?

249

Suspinul căutătorului de cunoaştere. — „Vai şi amar avidității mele! În acest suflet nu sălăşluieşte altruismul ci mai degrabă un eu atoatedoritor, care ar vrea să vadă cu ochii multor indivizi ca şi cum ar vedea cu ochii *săi*, să pipăie ca şi cum ar pipăi cu mâinile *sale*, un eu aducător înapoi al întregului trecut, care nu vrea să piardă nimic din ceea ce i-ar putea aparține! Vai şi amar acestei flăcări a avidității mele! O, dacă aş renaşte în sute de ființe!“ Cine nu cunoaşte din experiență acest suspin, nu cunoaşte nici patima celui care caută cunoaşterea.

250

Vină. — Cu toate că cei mai ageri judecători ai vrăjitoarelor, ba chiar vrăjitoarele însele, erau încredințați de vina vrăjitoriei, vina totuşi nu exista. Aşa se întâmplă cu orice vină.

251

Suferinzi neînțeleşi. — Firile superioare suferă altfel decât îşi închipuie admiratorii lor; ele suferă cel mai adânc din cauza emoțiilor vulgare, meschine ale unor clipe grele, pe scurt din cauză că se îndoiesc de propria superioritate — şi nu din cauza sacrificiilor şi martirajelor pe care misiunea lor le-o cere. Atâta vreme cât lui Prometeu îi este milă de oameni şi se sacrifică pentru ei, el este fericit şi măreț în sine, dar când devine invidios pe Zeus şi pe omagiile pe care muritorii i le aduc acestuia, atunci suferă!

252

Mai bine dator. — „E mai bine să rămâi dator decât să plăteşti cu o monedă care nu ne poartă efigia“ — aşa vrea suveranitatea noastră.

253

Întotdeauna acasă. — Într-o bună zi ajungem la *destinație* şi povestim de-acum înainte cu mândrie lungile călătorii pe care le-am făcut până aici. În realitate nici nu am băgat de seamă că am fi călătorit. Am ajuns atât de departe datorită faptului că în fiecare loc ne închipuim că suntem *acasă*.

254

Împotriva stingherelii. — Cel care este întotdeauna foarte ocupat, se află dincolo de orice stingherealã.

255

Imitatorul. — A: „Cum? Tu nu vrei să ai imitatori?“ B: „Nu vreau să se facă ceva după mine; vreau ca fiecare să se înşele singur2 — acelaşi lucru pe care îl fac şi eu.“ A: „Deci —?“

2. Joc de cuvinte: *vormachen* a. *a arăta cum se face*, b. *a înşela*.

256

Împielițare[3] — Toți oamenii adâncurilor îşi văd fericirea în a semăna odată cu peştii zburători şi a zburda pe crestele cele mai înalte ale valurilor; ei consideră drept partea cea mai bună a lucrurilor faptul că au o suprafață, împielițarea lor — *sit venia verbo*.

3. *Hautlichkeit* — cuvânt inventat de autor de la *Haut* — piele.

257

Din experiență. — Unii nici nu ştiu cât sunt de bogați până când nu află ce oameni bogați devin hoți pentru a-i prăda.

258

Tăgăduitorii întâmplătorului. — Nici un învingător nu crede în întâmplare.

259

Din rai. — „Binele şi răul sunt prejudecățile lui Dumnezeu“ — spuse şarpele.

260

Tabla înmulțirii. — Unul singur nu are niciodată dreptate, dar cu doi începe adevărul. Unul singur nu poate dovedi nimic, dar deja doi nu mai pot fi contestați.

261

Originalitate. — Ce este originalitatea? *A vedea* ceva care nu poartă

nici un nume, care nu poate fi încă denumit, cu toate că se află în văzul tuturor. Aşa cum sunt îndeobşte oamenii, abia denumirea îi face să vadă un lucru. Oamenii originali au fost de cele mai multe ori şi cei care au dat denumirile.

262

Sub specie aeterni. — A: „Te îndepărtezi tot mai repede de cei vii, în curând te vor şterge de pe listele lor!“ B: „Este singurul mijloc de a avea privilegiul morților.“ A: „Ce privilegiu?“ B: „Acela de a nu mai muri.“

263

Fără vanitate. — Când iubim vrem ca defectele noastre să rămână ascunse — nu din vanitate ci pentru ca ființa iubită să nu sufere. Da, cel care iubeşte ar vrea să pară un zeu — şi nici asta din vanitate.

264

Ceea ce facem. — Ceea ce facem nu este niciodată înțeles ci întotdeauna doar lăudat şi criticat.

265

Ultimul scepticism. — Ce sunt, la urma urmei, adevărurile omului? Sunt greşelile lui *de necontestat*.

266

Unde este necesară cruzimea. — Cel care are măreție este crud față de virtuțile şi considerațiile sale de rangul al doilea.

267

Cu un scop măreț. — Cu un scop măreț eşti mai presus chiar decât dreptatea, nu numai față de acțiunile tale şi judecătorii tăi.

268

Ce anume te face eroic? — A merge în acelaşi timp în întâmpinarea suferinței tale cele mai mari şi a speranței tale cele mai înalte.

269

În ce crezi tu? — În faptul că greutatea tuturor lucrurilor trebuie stabilită din nou.

270

Ce spune conştiința ta? — „Trebuie să devii cel ce eşti.“

271

Unde se află primejdiile cele mai mari pentru tine? — În milă.

272

Ce-ți place la ceilalți? — Speranțele mele.

273

Pe cine îl consideri rău? — Pe cel care vrea să facă neîncetat pe alții de ruşine.

274

Ce consideri a fi lucrul cel mai uman? — Să cruți pe cineva de ruşine.

275

Care este pecetea libertății atinse? — Să nu-ți fie ruşine de tine însuți.

CARTEA A PATRA
SANCTUS JANUARIUS

Tu, cel ce cu lănci de pară
Gheața inimii-mi topeşti,
Ca-ntr-un vuiet să dispară-n
Marea ultimei nădejdi:
Tot mai clară, tinereşte,
Liberă în necesar: —
Ea minunea ți-o slăveşte,
O tu, splendid Ianuar!

Genova, ianuarie 1882

276

Pentru noul an. — Încă mai trăiesc, încă mai gândesc; trebuie să mai trăiesc pentru că trebuie să mai gândesc. *Sum, ergo cogito: cogito, ergo sum.* Astăzi îşi permite oricine să-şi rostească dorința şi gândul cel mai drag; ei bine, atunci vreau să spun şi eu ce doresc astăzi de la mine însumi şi ce gând mi-a trecut primul prin inimă în anul acesta, ce gând să-mi fie temeiul, chezăşia şi dulceața întregii vieți de-aici înainte! Vreau să învăț tot mai mult a vedea drept frumusețe ceea ce este necesar în lucruri — în felul acesta voi deveni unul dintre cei ce înfrumusețează lucrurile. *Amor fati*, aceasta să fie de-acum încolo ceea ce iubesc! Nu vreau să duc un război împotriva urâțeniei. Nu vreau să acuz, nu vreau să acuz nici măcar acuzatorii. Singura mea negare să fie a-mi *întoarce privirea!* Pe scurt şi în general, vreau ca odată şi odată să nu mai fiu decât unul care spune da!

277

Providență personală. — Există un anumit apogeu al vieții; când l-am atins — în pofida libertății noastre şi oricât i-am contesta frumosului haos

al existenței orice bunătate şi rațiune prevăzătoare — ne aflăm încă o dată în cea mai mare primejdie de sclavie spirituală şi trebuie să dăm cel mai dificil dintre examenele noastre. Şi aceasta pentru că abia acum ne pătrunde violent ideea unei providențe personale, idee care are de partea ei pe cel mai bun avocat, aparența, acum când este evident că toate, toate lucrurile care ne ating se întorc mereu *spre binele nostru*. Viața de fiecare zi şi de fiecare ceas pare să nu mai vrea nimic altceva decât să demonstreze iarăşi şi mereu numai acest principiu: fie orice-ar fi, vreme bună sau rea, pierderea unui prieten, o boală, o calomnie, nesosirea unei scrisori, scrântirea unui picior, o privire aruncată într-o prăvălie, un contraargument, deschiderea unei cărți, un vis, o înşelăciune — se dovedeşte de îndată sau foarte curând după aceea a fi ceva „ce nu putea să lipsească“, ceva plin de o adâncă semnificație şi folos tocmai *pentru noi*! Există oare o ispită mai primejdioasă de a-ți retrage credința în zeii lui Epicur, acei nepăsători necunoscuți, şi de a crede într-o oarecare divinitate grijulie şi meschină, care cunoaşte personal până şi fiecare firicel de păr al capului nostru, nelăsându-se dezgustată nici de cele mai mizerabile prestări de servicii? Ei bine, cred că ar trebui totuşi să lăsăm zeii în pace şi geniile serviabile de asemenea, mulțumindu-ne cu presupunerea că propria noastră iscusință teoretică şi practică în interpretarea şi potrivirea evenimentelor îşi atinge acum apogeul. Să nici nu lăudăm însă excesiv această dibăcie a înțelepciunii noastre când, uneori, suntem adânc surprinşi de minunata armonie răsărită din sunetele instrumentului nostru, o armonie prea frumoasă pentru a îndrăzni să ne-o atribuim nouă înşine. Într-adevăr, din când în când cineva cântă *cu noi* — bunul hazard; el ne conduce câteodată mâna şi nici cea mai înțeleaptă providență nu şi-ar putea închipui o muzică mai frumoasă decât cea care răsună atunci sub mâna noastră nebună.

278

Gândul la moarte. — Simt o fericire tristă în a trăi în mijlocul acestui vălmăşag de ulicioare, de nevoi, de voci; câtă plăcere, nerăbdare, dorință, câtă sete de viață şi beție a vieții apar la lumină în fiece clipă! Şi totuşi, în curând va fi atâta linişte pentru toți aceşti gălăgioşi, vii, însetați de viață! Cum se înalță pe urmele fiecăruia umbra sa, întunecatul său tovarăş de drum! Se întâmplă întotdeauna ca în ultima clipă dinaintea plecării unei corăbii de emigranți să fie mai multe de spus ca niciodată, timpul te

zoreşte, oceanul şi tăcerea sa pustie aşteaptă cu nerăbdare în spatele acestei gălăgii — atât de lacom, atât de sigur de prada sa! Şi toți, toți îşi închipuie că trecutul e nimic sau prea puțin, că viitorul apropiat e totul; de aici această grabă, aceste strigăte, această nevoie de a se asurzi, de a se înşela! Fiecare vrea să fie primul în acest viitor — şi totuşi moartea şi tăcerea de moarte sunt singurul lucru sigur şi comun tuturora, al acestui viitor! Cât e de ciudat că această singură certitudine şi acest singur punct comun nu au aproape nici o putere asupra oamenilor şi că ei sunt atât de *departe* de a simți această fraternitate a morții. Sunt fericit când văd că oamenii nu vor să se gândească defel la moarte! Mi-ar fi drag să-i pot ajuta în a le face ideea de viață de o sută de ori mai *demnă de a fi gândită!*

279

Prietenie stelară. — Am fost prieteni şi ne-am *înstrăinat*. Dar e bine aşa şi nu trebuie să ne ascundem faptul şi să-l acoperim, ca şi cum ne-am ruşina din pricina asta. Suntem două corăbii şi fiecare îşi are țelul său şi calea sa; ne putem, desigur, încrucişa şi celebra împreună o sărbătoare, cum am mai făcut — atunci bravele corăbii stăteau atât de liniştite în aceleaşi port şi sub acelaşi soare încât părea că ajunseseră la țintă şi avuseseră acelaşi țel. Dar apoi forța atotputernică a misiunii noastre ne-a despărțit din nou, împingându-ne spre mări şi țărmuri diferite şi poate că nu ne vom mai vedea nicicând — poate că ne vom vedea, dar nu ne vom mai recunoaşte, feluritele mări, feluriții sori ne-au schimbat! Că a trebuit să ne devenim străini este o lege *deasupra* noastră, tocmai de aceea trebuie să ne datorăm mai mult respect! Tocmai de aceea gândul prieteniei noastre trecute trebuie să fie mai sfânt! Există probabil o uriaşă curbă şi cale stelară nevăzută, în care potecile şi țelurile noastre atât de diferite sunt poate *incluse* ca mici bucăți de drum — să ne ridicăm la înălțimea acestui gând! Dar viața noastră este prea scurtă şi vederea noastră prea slabă, ca să putem fi mai mult decât prieteni în sensul acestei sublime posibilități. Şi atunci să *credem* în prietenia noastră stelară, chiar dacă ar trebui să ne fim duşmani pe pământ.

280

Arhitectura celui care caută cunoaşterea. — Va fi nevoie să recunoaştem într-o zi, şi probabil foarte curând, ce le lipseşte oraşelor noastre mari: largile zone liniştite pentru meditare, zone cu galerii acoperite, lungi şi spaţioase, pentru vreme rea sau prea însorită, unde să nu pătrundă zgomotul vehiculelor şi strigătele precupeţilor, unde o bună cuviinţă mai adâncă să le interzică până şi preoţilor rugile cu glas tare, construcţii şi parcuri care să exprime în întregul lor măreţia meditaţiei şi a depărtării de lume. Au trecut timpurile când Biserica deţinea monopolul gândirii, când *vita contemplativa* trebuia să fie întotdeauna în primul rând *vita religiosa* — şi tot ceea ce a clădit Biserica exprimă această idee. N-aş şti cum ne-am putea mulţumi cu edificiile ei, chiar dacă ar fi dezbrăcate de destinaţia lor religioasă; aceste clădiri vorbesc un limbaj mult prea patetic şi rigid, în calitatea lor de case ale Domnului şi lăcaşuri fastuoase ale unor relaţii supralumeşti, pentru ca noi, cei fără Dumnezeu, să depănăm aici *gândurile noastre*. Vrem să ne fi tălmăcit *pe noi înşine* în piatră şi floare, vrem să ne preumblăm *în noi* când ne purtăm paşii prin aceste galerii şi grădini.

281

A şti să găseşti finalul. — Maeştrii de prim rang se recunosc după faptul că ştiu să găsească încheierea într-un fel perfect, în mare ca şi în mic, fie că este vorba despre finalul unei melodii sau al unui gând, fie că este actul al cincilea al unei tragedii sau acţiuni guvernamentale. Primii de pe treapta a doua devin întotdeauna neliniştiţi spre sfârşit şi nu coboară în mare atât de semeţ şi liniştit ca de pildă muntele la Portofino — acolo unde golful Genova îşi încheie cântul.

282

Mersul. — Există maniere ale spiritului prin care chiar şi spiritele alese îşi trădează obârşia plebee sau semiplebee — mai cu seamă mersul şi pasul gândurilor lor le trădează, nu pot *merge*. Nici Napoleon, spre marea sa ciudă, nu ştia să meargă în pas princiar şi „legitim“, în ocazii în care ar fi trebuit de fapt s-o facă, de pildă la marile procesiuni de încoronare sau altele asemenea; şi acolo era întotdeauna numai conducătorul unei coloane

— mândru şi grăbit în acelaşi timp, şi foarte conştient de acest lucru. E ceva hazliu să-i vezi pe aceşti scriitori care fac să foşnească în jurul lor cutele veşmintelor largi ale vremii — ei vor să-şi ascundă în felul acesta *picioarele*.

283

Oameni pregătitori. — Salut toate semnele începutului unei epoci mai bărbăteşti, mai războinice, care va aduce în primul rând vitejia din nou la loc de cinste! Pentru că această epocă trebuie să deschidă calea unei alteia şi mai înălţătoare şi să adune forţele de care va avea odată nevoie — epoca aceea care va introduce eroismul în cunoaştere şi va *purta războaie* de dragul ideilor şi urmărilor lor. Acum este deci nevoie de mulţi pregătitori viteji care, fireşte, nu pot răsări din neant — şi la fel de puţin din nisipul şi mocirla civilizaţiei şi educaţiei orăşeneşti de astăzi, oameni care tăcuţi, singuratici şi hotărâţi, înţeleg să fie mulţumiţi şi statornici în înfăptuirile lor nevăzute, oameni care, înclinaţi sufleteşte, caută în toate lucrurile ceea ce trebuie *depăşit* în ele, oameni cărora seninătatea, răbdarea, modestia şi disprețul față de marile vanități le sunt la fel de proprii ca şi mărinimia în izbândă şi indulgența față de micile vanități ale tuturor celor învinşi, oameni cu judecată limpede şi liberă asupra tuturor victorioşilor şi asupra părţii cuvenite întâmplării din fiece biruinţă şi glorie, oameni cu propriile lor sărbători, propriile lor zile de muncă şi de doliu, obişnuiţi şi siguri în a porunci, dar gata oricând să se supună la nevoie, la fel de mândri într-un caz ca şi în celălalt, slujindu-şi deopotrivă cauza, oameni mai primejduiţi, mai fecunzi, oameni mai fericiţi! Căci, credeţi-mă, taina strângerii celei mai bogate recolte şi a celei mai adânci bucurii a existenței este *traiul primejdios*! Clădiţi-vă oraşele lângă Vezuviu! Trimiteţi-vă corăbiile pe mări necercetate! Trăiţi în luptă cu semenii voştri şi cu voi înşivă! Fiţi tâlhari şi cuceritori atâta vreme cât nu puteţi fi domnitori şi stăpâni, voi cei ce căutaţi cunoaşterea! în curând vor apune timpurile când trebuia să vă mulţumiţi a trăi asemenea cerbilor sperioşi ascunşi prin păduri! Cunoaşterea va întinde în sfârşit mâna spre ceea ce îi aparţine de drept; ea va voi să *domnească* şi să *stăpânească* şi voi împreună cu ea!

284

Credința în tine însuți. — Există în general puțini oameni care cred în ei înşişi — şi dintre aceşti puțini, unii au această credință din naştere, ca o orbire necesară sau ca o întunecare parțială a spiritului — (ce spectacol li s-ar oferi dacă s-ar putea vedea ei înşişi *până în străfunduri*!), pe când ceilalți trebuie să şi-o câştige; toate faptele lor bune, destoinice, mari încep prin a fi argumente împotriva scepticului care sălăşluieşte în ei — *acesta* trebuie convins sau înduplecat şi pentru a izbuti este nevoie aproape de geniu. Ei sunt marii nesatisfăcuți de ei înşişi.

285

Excelsior! — „Nu te vei mai ruga niciodată, nu vei mai diviniza niciodată, nu te vei mai odihni nicicând în nesfârşită încredere — îți interzici să te opreşti în fața unei ultime înțelepciuni, a unei ultime blândeți şi ultime forțe, deshămându-ți gândurile, nu ai nici un paznic şi prieten de orice clipă pentru cele şapte singurătăți ale tale — trăieşti fără privelişte a unui munte ce poartă zăpadă pe creştet şi jar în măruntaie, pentru tine nu mai există răsplată, îndreptare, nu mai există rațiune în ceea ce se întâmplă, nici dragoste în ceea ce ți se va întâmpla, inimii tale nu-i mai este deschis nici un sălaş unde doar să găsească fără să mai caute, te aperi împotriva vreunei ultime păci, vrei veşnica reîntoarcere a războiului şi păcii; om al renunțării, vrei să renunți la toate acestea? Cine-ți va da puterea de care ai nevoie? Nimeni încă nu a avut această putere!“ Există un lac care într-o bună zi şi-a interzis să se mai scurgă, ridicând un stăvilar acolo pe unde se scursese — şi de atunci oglinda lacului se înalță neîncetat. Poate că tocmai renunțarea ne va da şi puterea cu care renunțarea însăşi va putea fi suportată, poate că omul se va ridica mereu mai sus, din clipa în care nu se va mai *scurge* într-un Dumnezeu.

286

Digresiune. — Aici sunt speranțele, dar ce veți vedea sau auzi din ele dacă nu ați trăit în propriile voastre suflete strălucirea şi jarul şi zorile? Nu pot decât să aduc aminte — mai mult nu pot! Să mişc pietre, să prefac animale în oameni — asta îmi cereți? O, dacă mai sunteți încă pietre şi animale, atunci căutați-vă mai întâi Orfeul!

287

Plăcerea de a fi orb. — „Gândurile mele, îi spuse drumeţul umbrei sale, trebuie să-mi arate unde mă aflu, dar să nu-mi spună *încotro merg*. Îmi place necunoaşterea viitorului şi nu vreau să pier din nerăbdare şi din gustarea înainte de vreme a celor făgăduite.“

288

Stări sufleteşti înălţătoare. — Mi se pare că cei mai mulţi oameni nu cred defel în stări sufleteşti înălţătoare, decât eventual pe durata unor clipe, cel mult a unui sfert de oră — cu excepţia acelor puţini care cunosc din experienţă o durată mai îndelungată a sublimului simţământ. Dar a fi omul veşnicei simţiri înălţătoare, întruparea unei unice stări sufleteşti măreţe a fost până acum doar un vis, doar o posibilitate încântătoare — istoria nu ne pomeneşte încă nici un exemplu sigur. Şi totuşi ea ar putea naşte cândva şi asemenea oameni — atunci când ar fi create şi asigurate o sumedenie de împrejurări favorabile, pe care acum nici cea mai fericită întâmplare nu ar putea să le adune laolaltă. Poate că pentru acele suflete viitoare starea obişnuită ar fi tocmai ceea ce până acum a pătruns din când în când în sufletele noastre, ca o excepţie ce ne făcea să fremătăm, o neîncetată mişcare între înalturi şi adâncuri şi simţământul de înalt şi de adânc, de neîntrerupt urcuş al unor trepte şi în acelaşi timp de odihnă pe nori.

289

Pe corăbii! — Dacă vom cântări cum acţionează asupra fiecărui individ justificarea filozofică generală a felului său de a trăi şi gândi — asemenea unui soare ce încălzeşte, binecuvântează şi aduce rodnicie, un soare ce străluceşte anume pentru el, care dezleagă individul de laudă şi mustrare, îl face bogat, satisfăcut, darnic cu fericirea şi bunăvoinţa, care preface răul în bine, aduce toate forţele la înflorire şi la pârg, nelăsând nici măcar să răsară micile şi marile buruieni ale mâhnirii şi supărării — vom sfârşi prin a striga plini de dorinţă: oh, de-ar mai fi creaţi mulţi asemenea noi sori! Şi cel rău şi cel nefericit şi omul de excepţie trebuie să-şi aibă filozofia sa, dreptul său legitim, razele sale de soare! Nu de milă au nevoie!

— trebuie să ne dezvățăm de acest capriciu al orgoliului, chiar dacă omenirea a învățat şi s-a exersat până acum tocmai pe el; nu trebuie să instituim pentru ei confesori, magicieni ai sufletului şi iertători de păcate! De o *dreptate* nouă este nevoie! Şi de o nouă deviză! Şi de noi filozofi! Şi pământul moral este rotund! Şi pământul moral îşi are antipozii săi! Şi antipozii săi au dreptul lor la existență! Mai există şi o altă lume de descoperit — şi nu doar una! Pe corăbii, filozofilor!

290

E nevoie de un singur lucru. — A „conferi stil“ caracterului tău — iată o artă majoră şi rară! O exercită cel care vede în întregime tot ceea ce firea sa îi oferă ca puteri şi slăbiciuni, pentru a le integra apoi unui plan artistic, până când fiecare dintre ele apare drept artă şi rațiune, însăşi slăbiciunea încântând privirea. Aici s-a adăugat o bună parte din a doua fire, colo s-a îndepărtat o bucată din prima fire — de amândouă dățile cu pregătire îndelungată şi osteneală zilnică. Urâtul ce n-a putut fi îndepărtat este aici ascuns şi dincolo transfigurat în sublim. Multe lucruri vagi, care se împotriveau unei alcătuiri, au fost păstrate şi folosite pentru privelişte şi îşi vor îndrepta ecoul spre depărtări şi nemărginire. La urmă, când opera este terminată, se dezvăluie cerințele imperioase ale acelui gust care a dominat şi alcătuit, în mare ca şi în mic: faptul că gustul a fost bun sau prost are mai puțină importanță decât s-ar crede — destul că este un gust! Firile puternice şi dominatoare vor fi cele care îşi vor găsi în asemenea constrângeri, într-o asemenea supunere şi perfecțiune sub legea proprie, bucuriile cele mai subtile; patima puternicei lor voințe se îmblânzeşte în fața oricărei naturi stilizate, a oricărei naturi învinse şi aservite; chiar dacă trebuie să clădească palate sau să amenajeze grădini, aceste firi se împotrivesc să lase frâu liber naturii. Dimpotrivă, caracterele slabe, incapabile de stăpânirea de sine, sunt acelea care *urăsc* forțarea stilului; ele simt că dacă această silire cumplită le-ar fi impusă, ar deveni *josnice* sub jugul ei — aceste caractere devin sclave de îndată ce slujesc şi urăsc slujirea. Astfel de spirite — ele pot fi şi de primă categorie — tind întotdeauna să se înfățişeze şi să se interpreteze pe sine şi tot ceea ce se află în jurul lor, ca natură *liberă*, sălbatică, arbitrară, fantastică, dezordonată, surprinzătoare — şi au dreptate fiindcă numai în felul acesta îşi fac bine lor înşişi! Căci e nevoie de un singur lucru, ca omul să-şi *găsească* mulțumirea de sine, oricare ar fi ficțiunea sau

arta de care se foloseşte, deoarece numai atunci înfăţişarea omului va fi suportabilă! Cine este nemulţumit de sine însuşi este neîncetat gata să se răzbune pentru aceasta; noi ceilalţi vom fi victimele sale, fie şi numai prin aceea că va trebui să-i suportăm mereu înfăţişarea urâtă. Căci priveliştea urâţeniei te face rău şi posomorât.

291

Genova. —Am cercetat o bună bucată de timp cu privirea acest oraş cu parcurile şi casele sale rustice, cu întinsele sale împrejurimi de dealuri şi văi locuite; la sfârşit trebuie să spun că văd *chipuri* din generaţii trecute — meleagurile acestea sunt presărate cu imaginile unor oameni îndrăzneţi şi autoritari. Ei au *trăit* şi au vrut să trăiască mai departe — lucrul acesta mi-l spun prin casele lor, clădite şi împodobite pentru secole şi nu pentru ceasul trecător; iubeau viaţa, oricât de răi ar fi fost adesea faţă de ei înşişi. Îl văd mereu pe zidar, îi văd privirea care se opreşte pe tot ceea ce a clădit aproape sau departe în jurul său, pe întregul oraş, pe mare, pe conturul munţilor, privirea aceasta care vorbeşte despre putere şi cuceriri — pe toate vrea să le înmănuncheze în planul *său*, sfârşind prin a le face *proprietatea* sa, ca fiind o parte a ei. Întreg ţinutul este năpădit de acest splendid şi nesăţios egoism al poftei de stăpânire şi de pradă; şi aşa cum aceşti oameni nu recunoşteau graniţe ale depărtărilor şi în setea lor de noutate aşezau o lume nouă alături de cea veche, tot astfel în locul lor de baştină fiecare se indigna împotriva oricui, găsind un fel de a-şi exprima superioritatea şi aşezând între el şi vecinul său nemărginirea sa personală. Fiecare îşi mai cucerea o dată patria pentru sine, biruind-o cu ideile sale arhitectonice şi transformând-o în acelaşi timp într-o bucurie a ochilor. Când priveşti sistemul de construcţie al oraşelor din nord, te impresionează legea şi plăcerea generală pentru legalitate şi supunere în faţa ei; se ghiceşte aici acea înclinaţie spre egalizare, acea înregimentare interioară care trebuie să fi stăpânit sufletul tuturor constructorilor. Pe când aici găseşti după fiecare colţ de stradă un om deosebit care cunoaşte marea, aventura şi Orientul, un om potrivnic legii şi vecinului ca unui soi de plictiseală şi care măsoară cu o privire invidioasă tot ceea ce este de-acum dovedit, vechi; el ar dori, cu o minunată şiretenie a fanteziei, să le întemeieze din nou pe toate, cel puţin în gând, să le atingă cu mâna, să le pătrundă cu mintea — fie şi numai pentru clipa unei după-amieze însorite în care sufletul său melancolic şi nesăţios

să se simtă pentru o dată sătul, iar privirii sale să i se înfăţişeze doar lucruri ce-i aparţin şi nimic străin.

292

Către predicatorii moralei. — Nu vreau să fac morală, dar celor care o fac le dau sfatul acesta: dacă vreţi să sfârşiţi prin a lipsi cele mai bune lucruri şi stări de orice onoare şi valoare, atunci continuaţi să le tot pomeniţi ca şi până acum! Aşezaţi-le în fruntea moralei voastre şi pălăvrăgiţi de dimineaţă până seara despre fericirea virtuţii, despre liniştea sufletului, despre dreptate şi răsplata imanentă; aşa cum o faceţi, toate aceste lucruri bune vor căpăta până la urmă popularitate şi larma străzii va fi de partea lor, dar atunci şi tot aurul de pe el se se va fi tocit, mai mult, tot aurul *din* ele se va fi transformat în plumb. Vă pricepeţi într-adevăr la arta alchimiei întoarsă pe dos, la devalorizarea a ceea ce este mai de preţ! Folosiţi-vă odată, ca încercare, de o altă reţetă, pentru a nu mai obţine — ca până acum — contrarul celor căutate: *negaţi* acele lucruri bune, retrageţi-le aplauzele gloatei şi curgerea uşoară, faceţi-le să devină din nou pudorile tăinuite ale sufletelor însingurate, spuneţi: *morala este ceva interzis!* Poate că aşa veţi câştiga pentru aceste lucruri singurul fel de oameni care cu adevărat contează şi anume pe cei *eroici*. Dar atunci ele vor trebui să cuprindă ceva care să trezească teama şi nu dezgustul, ca până acum! Nu am dori oare să spunem astăzi în privinţa moralei, ca Meister Eckhart: „mă rog lui Dumnezeu să mă facă chit cu Dumnezeu?“

293

Aerul nostru. — Ştim foarte bine că pentru cel care aruncă doar o dată, în treacăt, o privire asupra ştiinţei, în felul femeilor şi din păcate al multor artişti — pentru acela rigurozitatea necesară servirii ştiinţei, această rigurozitate în mare ca şi în mic, această repeziciune în cântărire, judecare şi condamnare are ceva ameţitor şi înfricoşător. Îl sperie mai ales că aici se cere ceea ce este cel mai greu, se face ceea ce este cel mai bun, fără să existe laudă sau evidenţieri pentru ele, ci *se fac auzite* mai degrabă, ca la ostaşi, aproape numai dojeni şi mustrări aspre — căci a face treabă bună constituie regula, iar greşeala este excepţie; dar aici, ca şi peste tot, regula

este tăcută. Cu această „rigurozitate a ştiinţei“ se întâmplă la fel ca şi cu formalismul şi politeţea celei mai distinse societăţi — îl sperie pe neiniţiat. Dar cel care s-a obişnuit cu ea nici nu mai doreşte să trăiască în altă parte decât în această atmosferă luminoasă, transparentă, viguroasă şi puternic electrizată, în această atmosferă *bărbătească*. Nicăieri altundeva nu i se pare destul de curat şi de aerisit; el bănuieşte că *acolo* nici cea mai mare măiestrie a sa nu ar sluji de fapt nimănui şi nu l-ar bucura nici măcar pe el că o jumătate din viaţă i s-ar scurge printre degete sub semnul neînţelegerilor, că ar fi tot timpul nevoie de multă prudenţă, de multe ascunzişuri şi de multă stăpânire de sine — doar mari şi inutile pierderi de puteri! Dar în *acest* element sever şi limpede îşi păstrează puterea întreagă, aici poate să zboare! Pentru ce ar mai coborî din nou în acele ape tulburi unde trebuie să înoate şi să-şi croiască drum prin noroi, murdărindu-şi aripile? Nu! Pentru noi e prea greu de trăit acolo: ce vină avem că suntem născuţi pentru aer, pentru aerul curat, noi care ne luăm la întrecere cu raza de lumină, şi că ne-ar fi cel mai drag să călărim, asemenea ei, pe firişoarele de pulbere ale eterului, şi nu dinspre soare, ci *spre soare!* Dar asta nu putem şi atunci facem singurul lucru care ne stă în putere, să aducem pământului lumină, să fim „lumina pământului“! De aceea avem aripile noastre, repreziciunea şi rigurozitatea noastră, de aceea suntem plini de bărbăţie şi chiar cumpliţi, asemenea focului. Teamă-se de noi cei ce nu înţeleg să se încălzească şi să se lumineze de la noi!

294

Împotriva bârfitorilor naturii. — Nu-mi plac oamenii pentru care orice înclinaţie firească devine deîndată boală, ceva ce desfigurează sau chiar ceva ruşinos — *aceştia* ne-au ademenit spre părerea că înclinaţiile şi instinctele omului ar fi *rele;* ei sunt cauza marii noastre nedreptăţiri a firii, a întregii firi! Există oameni destui care se *pot* lăsa cu graţie şi fără grijă în seama instinctelor lor, dar nu o fac de frica acelui închipuit „duh rău“, natura! *De aici* vine faptul că printre oameni se găseşte atât de puţină noblеţe, al cărei însemn va fi întotdeauna acela de a nu te teme de tine, de a nu te aştepta la nimic ruşinos din partea ta, de a zbura fără şovăire într-acolo unde ne simţim împinşi — noi, păsările născute libere! Oriunde am ajunge, în jurul nostru totul va fi întotdeauna liber şi însorit!

295

Obişnuințe de scurtă durată. — Îmi plac obişnuințele de scurtă durată şi le consider drept mijlocul neprețuit de a învăța să cunoşti *nenumărate* lucruri şi stări şi de a coborî până în străfundul dulcții şi amărelii lor; de felul meu sunt alcătuit pe de-a-ntregul pentru obişnuințe scurte, chiar şi în nevoile sănătății trupeşti, şi în general, *după cât îmi pot da seama*, de la cel mai de jos lucru până la cel mai înalt. Cred mereu că faptul *acesta* mă va satisface pentru totdeauna — chiar şi obişnuința de scurtă durată are acea credință a pasiunii, credința în veşnicie — şi că aş fi de invidiat pentru a-l fi găsit şi recunoscut — şi acum mă hrăneşte la amiază şi seara, răspândind o adâncă mulțumire în jurul său şi în mine, astfel încât nu-mi mai doresc altceva, fără să asemuiesc, să disprețuiesc sau să urăsc. Şi într-o zi, i-a trecut timpul; lucrul acela bun se desparte de mine, nu ca ceva ce m-ar dezgusta acum, ci în pace şi cu foamea de mine astâmpărată — ca şi a mea de el, ca şi cum ar trebui să ne fim recunoscători unul altuia şi să ne strângem mâinile la despărțire. Noul aşteaptă deja la uşă, împreună cu crezul meu — nezdruncinatul nebun şi înțelept! — că acest lucru nou va fi cel adevărat, ultimul adevărat. Aşa mi se întâmplă cu felurile de mâncare, cu ideile, oamenii, oraşele, poeziile, muzica, doctrinele, rânduielile zilnice şi felurile de viață. Dimpotrivă, urăsc obişnuințele *permanente*, îmi închipui că în preajma mea vine un tiran şi că aerul pe care îl respir se *îmbâcseşte* acolo unde evenimentele se petrec astfel încât obişnuințele durabile par a răsări din ele în mod necesar, de pildă dintr-o slujbă administrativă, dintr-o frecventare permanentă a aceloraşi oameni, dintr-o reşedință stabilă sau o stare deosebită a sănătății. În străfundul sufletului meu sunt recunoscător bolilor şi mizeriilor mele fizice, tuturor imperfecțiunilor mele, pentru că îmi lasă deschise o sută de ieşiri dosnice prin care să pot scăpa de obişnuințele permanente. Desigur, lucrul cel mai insuportabil, cu adevărat îngrozitor, ar fi o viață lipsită în întregime de obişnuințe, o viață care cere neîncetat improvizația — acesta ar fi surghiunul meu, Siberia mea.

296

Reputație stabilă. — Reputația stabilă era odinioară un lucru de cel mai mare folos şi, pretutindeni unde societatea mai este încă stăpânită de

instinctul de turmă, este şi astăzi cel mai indicat pentru individ să-şi *prezinte* caracterul şi ocupaţiile drept invariabile, chiar dacă de fapt nu este aşa. „Poţi avea încredere în el, îşi rămâne egal sie însuşi“ — în toate situaţiile primejdioase din societate, aceasta este lauda cea mai de preţ. Societatea resimte cu satisfacţie faptul de a avea un *instrument* de nădejde şi oricând pregătit, în ambiţia unuia, în virtutea altuia, în chibzuinţa şi râvna celui de-al treilea — ea cinsteşte cu cele mai mari onoruri aceste *firi-instrument*, această fidelitate faţă de sine, această statornicie în păreri, aspiraţii şi chiar defecte. O asemenea preţuire ce înfloreşte şi a înflorit pretutindeni, odată cu moralitatea obiceiurilor, naşte „caractere“, *defăimând* orice schimbări, reînvăţări, transformări de sine. Dar oricât de mare ar fi avantajul acestui fel de gândire, pentru *cunoaştere* el este cel mai dăunător dintre toate modurile de judecare generală, căci tocmai bunăvoinţa celui ce caută cunoaşterea, de a se declara oricând neclintit *împotriva* părerii sale de până atunci şi de a fi în general bănuitor în privinţa a tot ceea ce ameninţă să devină *fixaţie* în noi — este aici condamnată şi discreditată. Convingerea celui ce caută cunoaşterea aflată în contradicţie cu „reputaţia stabilă“ este considerată drept *neonorabilă*, în timp ce împietrirea părerilor are toată cinstea de partea ei — şi sub blestemul unei asemenea reguli trebuie să mai trăim şi astăzi încă! Cât de greu se trăieşte când simţi judecata multor milenii împotriva ta şi în jurul tău! Este probabil că vreme de multe mii de ani, cunoaşterea a fost împovărată de o conştiinţă încărcată şi că în viaţa celor mai elevate spirite trebuie să fi existat mult dispreţ de sine şi multă mizerie tăinuită.

297

A putea să contrazici. — Oricine ştie astăzi că a putea suporta o contrazicere este semn de înaltă cultură. Unii ştiu chiar că omul superior îşi doreşte şi stârneşte contrazicerea pentru a primi o îndrumare asupra propriei nedreptăţi care până atunci îi era necunoscută. Dar a *putea* contrazice simţământul conştiinţei *împăcate* atins prin duşmănirea a ceea ce este obişnuit, tradiţional, sfinţit — înseamnă mai mult decât celelalte două şi reprezintă adevărata măreţie, noutate, surpriză a culturii noastre, pasul paşilor spiritului eliberat; oare cine ştie asta?

298

Suspin. — Am prins această idee din zbor când eram pe drum şi am folosit repede primele cuvinte care mi-au venit, pentru a o fixa, înainte de a-şi lua din nou zborul. Acum mi-a murit, din vina acestor cuvinte seci, şi stă agăţată în ele, bălăbănindu-se — iar eu, privind-o, abia dacă mai ştiu cum de-am putut avea asemenea noroc, atunci când am prins acea pasăre.

299

Ce trebuie să învăţăm de la artişti. — Ce mijloace ne stau la îndemână pentru a ne face lucrurile frumoase, atrăgătoare, dorite, atunci când nu sunt aşa? — şi eu cred că ele în sine nu sunt niciodată aşa! Aici am avea ceva de învăţat de la medici, de pildă când subţiază amăreala sau adaugă vin şi zahăr în mixtură; — dar încă şi mai mult de la artişti, care caută de fapt neîncetat să facă asemenea invenţii şi artificii. A te îndepărta de lucruri până când mult din ele dispare şi a adăuga apoi tu însuţi mult *pentru a le mai putea vedea* — sau a le vedea pe după colţ şi ca într-un decupaj, ori a le aşeza astfel încât să se acopere în parte şi să nu mai permită decât o privire de perspectivă, a le privi printr-o sticlă colorată ori în lumina amurgului, sau a le da o suprafaţă şi un înveliş care nu este în întregime transparent — toate acestea ar trebui să le învăţăm de la artişti şi în rest să fim mai înţelepţi decât ei. Căci îndeobşte această putere subtilă încetează la ei acolo unde încetează arta şi începe viaţa, pe când *noi* vrem să fim poeţii vieţii noastre, în primul rând în lucrurile cele mai mici şi banale!

300

Preludiile ştiinţei. — Credeţi oare că ştiinţele ar fi apărut şi ar fi crescut mari, dacă magicienii, alchimiştii, astrologii şi vrăjitoarele n-ar fi alergat în fruntea lor drept înaintaşi, drept aceia care prin preziceri şi amăgiri trebuiau mai întâi să trezească setea, foamea şi plăcerea gustului pentru puteri *ascunse şi interzise?* Că a trebuit să fie *prezis* infinit mai mult decât s-ar putea împlini vreodată, pentru ca ceva să se împlinească în împărăţia cunoaşterii? Poate că tot astfel cum ne apar *nouă* aici preludiile şi primele exerciţii ale ştiinţei, care nu au fost *niciodată* executate şi receptate

ca atare, îi va apărea şi vreunei epoci îndepărtate întreaga *religie*, anume ca exerciţiu şi preludiu; poate că va fi fost mijlocul ciudat prin care odată şi odată unii dintre oameni să se poată bucura de întreaga suficienţă de sine a unui Dumnezeu şi de toată puterea sa de mântuire de sine. Şi ne putem întreba dacă într-adevăr, fără acea şcoală şi preistorie religioasă, omul ar fi învăţat să simtă foamea şi setea de *sine*, să se sature şi să se umple de *el însuşi*. Trebuia oare ca Prometeu să *creadă* mai întâi că a *furat* lumina şi să pătimească pentru aceasta, spre a descoperi la sfârşit că el a creat lumina, *în dorinţa lui de lumină*, şi că nu numai omul ci şi *zeul* a fost opera mâinilor *sale* şi argilă în palma sa? Toate doar plăsmuiri ale plăsmuitorului? — ca şi amăgirea, furtul, Caucazul, vulturul şi întreaga tragedie prometeică a tuturor celor ce caută cunoaşterea?

301

Amăgirea contemplativilor. — Oamenii superiori se deosebesc de cei inferiori prin faptul că văd şi aud infinit mai multe, că văd şi aud *gândind* şi tocmai acest lucru îl deosebeşte pe om de animal şi animalele superioare de cele inferioare. Lumea este din ce în ce mai plină pentru acela care se ridică pe scara umanităţii; îi sunt aruncate din ce în ce mai multe undiţe ale interesului, mulţimea atracţiilor sale este într-o neîncetată creştere şi de asemenea mulţimea feluritelor sale plăceri şi neplăceri — omul superior devine în acelaşi timp mai fericit şi mai nefericit. Dar veşnicul său însoţitor rămâne *amăgirea*, se crede aşezat ca *spectator* şi *auditor* în faţa marelui spectacol şi concert care este viaţa; el îşi numeşte firea *contemplativă*, nebăgând de seamă că el însuşi este adevăratul poet şi creator al vieţii — că se deosebeşte desigur foarte mult de *actorul* acestei drame, aşa-zisul om de acţiune, dar şi mai mult de un simplu privitor şi invitat care stă în *faţa* scenei. Lui, ca poet, îi este bineînţeles proprie *vis contemplativa* şi privirea retrospectivă asupra operei sale, dar în acelaşi timp şi în primul rând *vis creativa*, care îi *lipseşte* omului de acţiune, orice-ar spune aparenţele şi credinţa celor mulţi. Noi, cei care simţim gândind, suntem aceia care *înfăptuiesc* într-adevăr şi neîncetat ceva ce încă nu există — o întreagă lume în veşnică îmbogăţire de aprecieri, culori, însemnătăţi, perspective, trepte de valori, de afirmări şi negări. Acest poem inventat de noi este mereu învăţat, repetat, transpus în realitate, chiar în viaţa zilnică, de către oamenii aşa-zişi practici (actorii noştri de care am amintit). Ceea ce are

valoare în lumea de astăzi nu este valoros în sine, după natura sa — natura este întotdeauna lipsită de valoare — ci acelui lucru i s-a dat, i s-a dăruit cândva o valoare şi *noi* am fost aceşti dătători şi dăruitori! Numai noi am fost cei ce au creat lumea *care-l interesează pe om!* Dar tocmai această ştiinţă ne lipseşte şi dacă o prindem vreodată pentru o clipă din zbor, o uităm în cea următoare, nesocotim puterea noastră cea mai mare şi ne subapreciem pe noi, contemplativii — nu suntem *nici atât de mândri, nici atât de fericiţi* cum am putea fi.

302

Primejdia celui mai fericit. — Să ai simţuri rafinate şi un gust fin; să fii învăţat cu părţile alese, cele mai bune ale spiritului, precum cu o hrană potrivită şi obişnuită; să te bucuri de o fire tare, semeaţă, cutezătoare; să treci prin viaţă cu privirea liniştită şi pasul sigur, pregătit oricând pentru ce e mai rău ca pentru o sărbătoare, ars de dorinţa de lumi şi mări, de oameni şi zei încă nedescoperiţi; să asculţi orice cânt voios, ca şi cum acolo bărbaţi viteji, soldaţi şi marinari îşi dăruiesc o scurtă odihnă şi bucurie, iar în adânca mulţumire a clipei sunt copleşiţi de lacrimi şi de întreaga melancolie nobilă a celui fericit — cine nu ar dori ca toate acestea să-i aparţină *lui*, să fie starea lui! A fost *fericirea lui Homer*! Starea aceluia care le-a inventat grecilor zeii — ba nu, care şi-a inventat lui însuşi zeii *săi*! Dar să nu ne-o ascundem; cu această fericire a lui Homer în suflet eşti şi făptura cea mai supusă suferinţei de sub soare! Şi numai cu preţul acesta poţi cumpăra cea mai preţioasă scoică pe care valurile existenţei au aruncat-o până acum la mal! Ca proprietar al ei devii din ce în ce mai sensibil la durere şi la urmă prea sensibil — o mică descurajare, un mic dezgust au fost destul pentru a-i curma la sfârşit lui Homer bucuria de a trăi. Nu ştiuse să dezlege o măruntă ghicitoare prostească pe care i-o puseseră nişte tineri pescari! Da, ghicitorile mici sunt primejdia celor mai fericiţi!

303

Doi fericiţi. — Într-adevăr, omul acesta, în pofida tinereţii sale, se pricepe la *improvizarea vieţii*, uluind chiar şi pe cel mai fin observator, căci pare a nu face nici o greşeală, cu toate că joacă fără încetare jocurile cele

mai riscante. Îți aminteşte de acei maeştri improvizatori ai artei muzicale, cărora şi ascultătorul le-ar atribui o divină *infailibilitate* a mâinii, cu toate că nimeresc ici şi colo alături, cum nimereşte alături orice muritor. Dar sunt exersați şi inventivi, gata în orice clipă să încadreze sunetul întâmplător spre care l-a condus o alunecare a degetului, un capriciu, în țesătura tematică, dând întâmplării un sens frumos şi un suflet. Iată un cu totul altfel de om: acestuia îi iese de fapt pe dos tot ceea ce face şi plănuieşte. Ceea ce i-a stat uneori la inimă, l-a dus de câteva ori în pragul prăpastiei şi foarte aproape de pieire; şi dacă totuşi a scăpat, nu a fost desigur doar cu un „ochi învinețit“. Credeți că este nefericit din pricina asta? S-a hotărât demult să nu-şi mai ia prea în serios propriile dorințe şi plănuiri. „Dacă asta nu-mi izbuteşte, îşi spune el, poate că-mi izbuteşte cealaltă, şi în general, nici nu ştiu dacă nu trebuie să-i fiu mai recunoscător insuccesului meu decât vreunei reuşite. Sunt eu făcut să fiu îndărătnic şi să port coarnele taurului? Ceea ce reprezintă pentru *mine* valoarea şi rezultatul vieții se află altundeva; mândria ca şi nenorocirea mea se găsesc în altă parte. Ştiu mai multe despre viață pentru că am fost atât de des pe punctul de a o pierde — şi tocmai de aceea *am* mai mult de la viață decât voi toți!“

304

Înfăptuind, lăsăm. — De fapt îmi sunt nesuferite toate moralele care spun: „Nu face asta! Renunță! Depăşeşte-te!“ — dar sunt adeptul acelor morale care mă împing să fac ceva şi să-l fac iar, de dimineață până seara, şi noaptea să visez şi să nu mă gândesc la nimic altceva decât să fac *bine* acest lucru, atât de bine cât sunt *eu* singur în stare să-l fac! De cel care trăieşte aşa se desprind neîncetat, una după alta, toate câte nu fac parte dintr-o astfel de viață; omul acela vede, fără ură şi dezgust, cum astăzi lucrul acesta şi mâine celălalt îşi iau rămas bun de la el, asemenea frunzelor îngălbenite pe care orice adiere le răpeşte copacului — sau nici nu vede că se despart de el, într-atât de sever i se îndreaptă privirea spre țelul său şi în general înainte, nu într-o parte, înapoi sau în jos. „Faptele noastre trebuie să hotărască ce lăsăm; înfăptuind, lăsăm“ — aşa îmi place mie, aşa sună *al meu placitum*. Dar eu nu vreau să tind cu ochii deschişi spre sărăcirea mea, nu-mi plac virtuțile negative — virtuți a căror esență este negarea şi renunțarea însăşi.

305

Stăpânirea de sine. — Acei profesori de morală îi poruncesc omului în primul rând şi mai presus de orice să se ia în propria stăpânire, îl îmbolnăvesc în felul acesta de o boală ciudată, anume o neîncetată iritare faţă de toate impulsurile şi înclinările fireşti şi oarecum un soi de mâncărime. De-acum încolo, orice l-ar împinge, l-ar trage, l-ar ademeni sau stârni, dinlăuntru sau din afară — acestui iritabil i se va părea mereu că stăpânirea sa de sine se află în primejdie; el nu se mai poate încrede nici unui instinct, nici unei bătăi libere din aripi, ci stă tot timpul în poziţie de apărare, înarmat împotriva lui însuşi, cu privirea ageră şi bănuitoare, paznic veşnic al cetăţii sale în care s-a întruchipat. Da, aşa poate fi *mare!* Dar cât de nesuferit a devenit pentru ceilalţi, cât de greu îi este lui însuşi, cât de sărăcit şi de îndepărtat este de cele mai frumoase trăiri ale sufletului! Ca şi de orice alte învăţăminte! Căci trebuie să te poţi pierde pentru un timp, dacă vrei să înveţi câte ceva de la ceea ce nu eşti tu însuţi.

306

Stoici şi epicurieni. — Epicurianul îşi alege situaţiile, persoane, ba chiar şi evenimentele care se potrivesc structurii sale intelectuale deosebit de iritabile şi renunţă la rest — adică la cea mai mare parte a lucrurilor — deoarece ar fi o hrană prea dură şi grea pentru el. Dimpotrivă, stoicul se exersează în a înghiţi pietre şi viermi, cioburi de sticlă şi scorpioni, fără a-i fi scârbă; stomacul său trebuie să sfârşească prin a nu-i mai păsa de ceea ce întâmplarea vieţii aruncă în el. Stoicul aminteşte de acea sectă arabă Assaua care se întâlneşte în Algeria şi, asemenea acelor insensibili, îi face plăcere să aibă un public invitat la spectacolul insensibilităţii sale, public de care epicurianul se lipseşte bucuros — el doar îşi are „grădina“ sa! Pentru oamenii cu care soarta improvizează, pentru aceia care trăiesc vremuri cumplite şi depind de oameni repeziţi şi schimbători, stoicismul este poate foarte indicat. Dar cel ce *prevede* într-o oarecare măsură că soarta îi permite să-şi toarcă *un fir lung*, ar face bine să trăiască epicureic; toţi oamenii muncii spirituale au făcut-o până acum! Pentru ei ar fi pierderea pierderilor să se lipsească de fina lor iritabilitate, primind în schimb în dar asprul înveliş stoic cu ţepi de arici.

307

În favoarea criticii. — Astăzi îți apare drept greşeală ceva ce ai îndrăgit odinioară ca adevăr sau probabilitate; o împingi departe de tine şi-ți închipui că în felul acesta raţiunea ta a câştigat o victorie. Dar poate că greşeala aceea de atunci, de pe vremea când erai încă altul — eşti întotdeauna altul — îți era la fel de necesară ca toate „adevărurile“ tale de astăzi, ca un soi de înveliş care-ți ascundea şi învăluia multe pe care nu trebuia să le vezi încă. Noua ta viaţă, şi nu raţiunea ta, ți-a ucis acea părere — *nu mai ai nevoie de ea* şi acum se prăbuşeşte în ea însăşi, iar dinlăuntrul ei se strecoară necugetarea, târându-se ca un vierme spre lumină. Atunci când criticăm nu este vorba despre ceva arbitrar şi impersonal ci este, cel puțin foarte adesea, o dovadă că în noi sălăşluiesc forțe vii, roditoare, care îndepărtează un înveliş. Negăm şi trebuie să negăm, pentru că ceva în noi *vrea* să trăiască şi să se afirme, ceva ce poate nu cunoaştem, nu vedem încă! — Toate acestea în favoarea criticii.

308

Istoria fiecărei zile. — Ce constituie pentru tine istoria fiecărei zile? Priveşte-ți obiceiurile din care se încheagă: sunt ele rodul nenumăratelor mici laşități şi lenevii sau cel al vitejiei tale, al raţiunii tale inventive? Oricât sunt de deosebite aceste două cazuri, ar fi posibil ca oamenii să te acopere cu aceleaşi laude şi tu să le aduci într-adevăr oricum aceleaşi foloase. Dar lauda şi folosul şi respectabilitatea îi pot fi de-ajuns aceluia care îşi doreşte numai o conştiință împăcată — nu şi ție, scormonitorule care cunoşti *ştiința conştiinței!*

309

Dintr-a şaptea singurătate. — Într-o zi drumeţul trânti o uşă în urma sa, se opri şi plânse. Apoi spuse: „Avântul acesta spre adevăr, realitate, nonaparență, conştiință! Ce ciudă mi-e pe el! De ce mă urmăreşte tocmai pe *mine* hăitaşul acesta întunecat şi pătimaş? Aş vrea să mă odihnesc, dar nu mă lasă. Câte nu mă ademenesc la zăbovit! Grădini ale Semiramidei există pretutindeni pentru mine — de aici mereu înnoitele smulgeri şi noi

amărăciuni ale inimii! Trebuie să-mi ridic mai departe piciorul, acest picior ostenit şi rănit, şi pentru că trebuie s-o fac, arunc adesea o privire încrâncenată înapoi, spre cel mai frumos lucru care nu m-a putut opri — *pentru că* nu m-a putut opri!“

310

Voinţă şi val. — Cât de lacom se apropie acest val, ca şi cum ar trebui să atingă ceva! Cu ce grabă înspăimântătoare pătrunde până în cele mai tăinuite colţuri ale râpei stâncoase! Pare că vrea să întreacă pe cineva, pare că acolo este ascuns ceva de preţ, de foarte mare preţ. Şi acum se întoarce, puţin mai încet dar încă alb tot de agitaţie — e oare dezamăgit? A găsit ce căuta? Se preface că e dezamăgit? Dar se şi apropie alt val, mai lacom, mai sălbatic decât primul şi sufletul său pare de asemenea plin de taine şi de pofta săpării după comori. Aşa trăiesc valurile — aşa trăim noi, cei care vrem! — nu spun mai mult. — Aşa? Vă îndoiţi de mine? Vă mâniaţi pe mine, monştri frumoşi? Vă temeţi că vă trădez întreaga taină? Ei bine! Mâniaţi-vă, ridicaţi-vă trupurile verzi şi primejdioase cât de sus puteţi, clădiţi un zid între mine şi soare — aşa ca acum! Într-adevăr, n-a mai rămas nimic din lume decât un amurg verzui şi fulgere verzi. Faceţi ce vreţi, trufaşelor, urlaţi de plăcere şi răutate sau scufundaţi-vă din nou, răsturnaţi-vă smaraldele în adâncuri, aruncaţi pe deasupra nesfârşitele voastre coame albe de spumă şi stropi — totul îmi este binevenit căci totul vă stă atât de bine şi vă sunt recunoscător pentru tot — cum să vă trădez? Căci — ascultaţi bine! — vă cunosc pe voi şi taina voastră, vă cunosc stirpea! Voi şi eu suntem de-aceeaşi stirpe! Doar avem, voi şi eu, aceeaşi taină!

311

Lumină refractată. — Nu suntem întotdeauna viteji şi când obosim se întâmplă uneori ca unul dintre noi să se vaite cam aşa: „E atât de greu să îndurerezi oamenii — oh, de ce e nevoie de asta! Ce ne foloseşte să trăim ascunşi, dacă nu vrem să păstrăm pentru noi ceea ce stârneşte supărare? Nu ar fi mai potrivit să trăieşti în mijlocul mulţimii şi să cauţi a îndrepta faţă de fiecare în parte ceea ce urmează să păcătuieşti, trebuie să păcătuieşti, faţă de toţi? Să fii nebun cu nebunii, înfumurat cu înfumuraţii, visător cu

visătorii? Nu ar fi oare drept, la o asemenea abatere trufaşă în toate? Când îmi ajung la ureche răutățile altora despre mine, nu este oare primul meu simțământ cel al unei satisfacții? Aşa e drept — îmi pare că le spun — mă potrivesc atât de puțin cu voi şi am atâta adevăr de partea mea! Oricum, faceți-vă o zi bună pe socoteala mea, ori de câte ori puteți! Iată-mi lipsurile şi greşelile, iată-mi nebunia, lipsa mea de gust, zăpăceala mea, lacrimile mele, vanitatea mea, ascunzişul meu de bufniță, contradicțiile mele! Aveți de ce râde! Râdeți, aşadar, şi bucurați-vă! Nu mă supăr pe legea şi firea lucrurilor care vor ca lipsurile şi greşelile să bucure! Desigur, au existat odată şi vremuri «mai frumoase» când, cu fiecare idee oarecum nouă, te puteai simți atât de *indispensabil* încât să ieşi cu ea în stradă, strigând oricui: «Iată, împărăția cerurilor s-a apropiat!» — Nu mi-aş simți lipsa dacă aş lipsi. Nimeni nu este indispensabil!“ — Dar, cum spuneam, nu gândim aşa când suntem viteji, nu ne gândim la *aceste lucruri*.

312

Câinele meu. — I-am pus durerii mele un nume, îi spun „câine“ — este la fel de credincioasă şi neruşinată, la fel de distractivă, la fel de înțeleaptă ca orice alt câine — şi pot să mă răstesc la ea şi să-mi vărs tot focul pe ea, aşa cum fac alții cu câinii, servitorii şi nevestele lor.

313

Nici o imagine de martir. — Vreau să fac asemenea lui Rafael şi să nu mai pictez nici o imagine de martir. Există destule lucruri mărețe, pentru a nu căuta măreția acolo unde ea se înfrățeşte cu cruzimea; şi apoi, mândria mea n-ar avea nici o mulțumire dacă aş vrea să fac din mine un sublim ajutor de călău.

314

Noi animale domestice. — Vreau să-mi am leul şi vulturul meu în preajmă, pentru a şti oricând, prin semn şi prevestiri, cât de mare sau mică îmi este puterea. Trebuie să privesc astăzi în jos spre ei cu teamă? Şi va

veni oare din nou ziua în care îşi vor ridica privirea spre mine, temători?

315

Despre ultimul ceas. — Primejdia mea sunt furtunile; voi avea oare şi eu furtuna mea în care să pier, aşa cum a pierit Oliver Cromwell în furtuna sa? Sau mă voi stinge asemenea unei flăcări care nu aşteaptă să fie stinsă de vânt, ci care a ostenit şi s-a săturat de ea însăşi — o flacără mistuită? Sau la sfârşit voi sufla eu însumi spre a mă stinge, pentru *a nu mă mistui*?

316

Oameni profeți. — Voi nu înțelegeți că profeții sunt oameni care suferă adânc; voi credeți numai că le-a fost dat un „dar“ frumos pe care v-ar place să-l aveți voi înşivă — dar vreau să mă exprim printr-o pildă. Cât trebuie să sufere animalele din cauza electricității din aer şi din nori! Vedem că unele specii sunt capabile de profeție în privința vremii, de pildă maimuțele (ceea ce se poate observa bine chiar şi în Europa, şi nu numai în menajerii — anume la Gibraltar). Dar nu ne gândim că lor *durerile* le sunt profeții! Dacă un curent puternic de electricitate pozitivă se transformă brusc în electricitate negativă, sub influența unui nor ce se apropie, animalele acestea se poartă ca şi când s-ar apropia un duşman, organizându-se pentru apărare sau pentru fugă; de obicei se ascund — ele nu înțeleg vremea rea ca vreme, ci ca un duşman a cărui mână o *simt* încă de pe acum!

317

Retrospectivă. — Suntem arareori conştienți de patetismul ca atare al fiecărei perioade de viață, atâta timp cât ne aflăm în ea, — ne închipuim mereu că ar fi singura stare de-acum posibilă şi logică, de fapt *etos* nu patos — pentru a gândi şi a deosebi ca grecii. Câteva sunete muzicale mi-au readus azi în memorie o iarnă, o casă şi o viață în deplină sihăstrie, şi în acelaşi timp simțământul care mă stăpânea atunci: credeam că aş putea continua să trăiesc veşnic aşa. Dar acum îmi dau seama că era întrutotul

patos şi patimă, ceva comparabil acestei melodii dureros-curajoase şi consolatoare — nu poți avea asemenea simțăminte de-a lungul anilor, ba chiar al veşniciilor, ai deveni prea „ceresc“ pentru planeta asta.

318

Înțelepciunea în durere. — În durere există la fel de multă înțelepciune ca şi în plăcere; durerea, aidoma plăcerii, face parte din forțele de prim rang pentru *conservarea speciei*. Dacă nu ar fi aşa, atunci ea ar fi pierit de mult; faptul că doare nu este un argument împotriva ei, este esența ei. În durere eu aud porunca strigată de căpitanul vasului: „strângeți pânzele!“ Curajosul corăbier „om“ trebuie să fi învățat a mânui pânzele în mii de feluri, altminteri s-ar sfârşi prea repede cu el şi oceanul l-ar sorbi prea curând. Trebuie să ştim să trăim şi cu energia micşorată; de îndată ce durerea trage semnalul ei de alarmă, a sosit vremea de a micşora energia — se apropie o mare primejdie, o furtună, şi am face bine să ne „umflăm pânzele“ cât mai puțin cu putință. Este adevărat că există şi oameni care, la apropierea marii dureri, aud tocmai porunca opusă şi nu arată nicicând mai mândri, mai războinici şi mai fericiți ca atunci când se pregăteşte furtuna, durerea însăşi le dăruieşte clipele cele mai înălțătoare! Aceştia sunt oamenii eroici, marii *aducători de durere* omenirii, acei puțini sau rari care au nevoie de aceeaşi apologie ca durerea în general — cu adevărat ea nu trebuie să le fie refuzată! Sunt forțe păstrătoare şi propulsoare de prim rang ale speciei, chiar de-ar fi şi numai pentru că se împotrivesc simțământului de tihnă şi nu-şi ascund dezgustul pentru acest soi de fericire.

319

Interpreți ai trăirilor noastre. — Tuturor întemeietorilor de religii şi celor de o seamă cu ei le-a fost străin un anumit fel de cinste, nu au făcut niciodată din trăirile lor o problemă de conştiință a cunoaşterii. „Ce mi s-a întâmplat de fapt? Ce se petrecea atunci în mine şi în jurul meu? Oare judecata mea era destul de limpede? Voința mea era oare îndreptată împotriva tuturor înşelăciunilor simțurilor şi vitează în apărarea de fantasme?“ — nici unul dintre ei n-a întrebat aşa ceva şi tot aşa nu întreabă nici acum dragii de religioşi; sunt mai degrabă însetați de lucruri *potrivnice*

raţiunii şi nu vor să se ostenească prea mult pentru a-şi potoli această sete — atunci li se întâmplă „minuni“ şi „renaşteri“ şi aud glasul îngeraşilor! Dar noi, noi ceilalţi, însetaţii de raţiune, vrem să ne privim în faţă trăirile, la fel de sever ca pe o experienţă ştiinţifică, ceas de ceas, zi de zi! Vrem să fim noi înşine experienţele şi cobaii noştri!

320

La o revedere. — A: Te înţeleg bine? Cauţi? Unde se află, în mijlocul lumii reale de astăzi, ungherul *tău*, steaua *ta?* Unde te poţi aşeza la soare aşa încât să ai şi tu un prisos de bine şi existenţa ta să se justifice? Fiecare să-şi vadă de sine — pari a-mi răspunde — şi să-şi scoată din minte colectivitatea, grija pentru celălalt, societatea! B: Nu sunt căutător, eu vreau mai mult. Vreau să creez pentru mine un soare propriu.

321

Precauţie nouă. — Să nu ne mai gândim atâta la pedepse, mustrări şi îndreptări. Pe unul singur îl vom schimba rar şi dacă am izbuti, poate că pe nebăgate de seamă s-a mai izbutit ceva: *noi* ne-am schimbat prin el! Să căutăm mai curând ca propria noastră influenţă *asupra a tot ce va veni* să contrabalanseze influenţa lor şi s-o întreacă! Să ne luptăm în bătălie directă! — şi asta este de fapt orice mustrare, pedeapsă ori voinţă de îndreptare. Ci să ne ridicăm noi înşine cu atât mai sus! Să dăm pildei noastre culori tot mai strălucitoare! Să-l întunecăm pe celălalt prin lumina noastră! Nu! Nu vrem să devenim noi înşine mai *întunecaţi* din pricina lui, asemenea tuturor nemulţumiţilor şi pedepsitorilor. Să ne dăm mai bine la o parte! Să privim altundeva!

322

Parabolă. — Acei gânditori în mintea cărora toate stelele urmează traiectorii ciclice nu sunt cei mai profunzi; cel ce priveşte înlăuntrul său ca într-un uriaş Univers şi poartă în el Căi Lactee, ştie şi cât de neregulate sunt toate aceste căi — ele duc până în haosul şi labirintul existenţei.

323

Norocul în soartă. — Soarta ne acordă cea mai mare distincţie atunci când ne lasă să luptăm o vreme de partea duşmanilor noştri. În felul acesta suntem *predestinaţi* unei mari victorii.

324

In media vita. — Nu! Viaţa nu m-a decepţionat! De la an la an o simt mai degrabă încă mai bogată, mai de dorit şi mai misterioasă, începând cu ziua aceea în care m-a copleşit marele eliberator, acel gând că viaţa ar putea fi o experienţă a celui ce caută cunoaşterea — şi nu o datorie, un destin, o înşelătorie! Iar cunoaşterea însăşi poate fi altceva pentru altul, de pildă o canapea sau calea spre o canapea, o conversaţie ori o trândăveală — pentru mine ea este o lume a primejdiilor şi biruinţelor, în care simţămintele eroice îşi au locurile lor de dans şi de întâlnire. „*Viaţa este un mijloc al cunoaşterii*“, — cu acest principiu în suflet poţi nu numai să trăieşti vitejeşte, ci chiar *să trăieşti voios şi să râzi voios*! Şi cine s-ar pricepe să râdă şi să trăiască bine, dacă nu s-ar pricepe mai întâi bine la război şi biruinţă?

325

Ceea ce face parte din măreţie. — Oare cine va înfăptui ceva măreţ, dacă nu simte în el puterea şi voinţa de a *pricinui* şi mari dureri? A şti să suferi este lucrul cel mai neînsemnat, aici slabele femei, chiar şi sclavii ajung adesea la măiestrie. Dar a nu pieri de nesiguranţă şi mizerie interioară atunci când pricinuieşti o mare durere şi auzi ţipătul acelei dureri — acesta este un fapt grandios, acesta ţine de măreţie.

326

Medicii sufletului şi durerea. — Toţi moralizatorii, ca şi toţi teologii, au în comun o necuviinţă: încearcă să-i convingă pe oameni că starea lor este foarte gravă şi că au nevoie de un ultim tratament dur şi radical. Şi

pentru că oamenii şi-au aplecat cu toţii prea sârguincios urechea la aceşti învăţători vreme de sute de ani, ceva din acea superstiţie, cum că le-ar merge foarte rău, a sfârşit prin a li se strecura cu adevărat în suflet, astfel încât astăzi sunt uneori foarte bucuroşi să ofteze, să nu-i mai găsească vieţii nici un rost şi să-şi întristeze laolaltă chipurile, ca şi cum totul ar fi mult prea greu de *suportat*. În realitate sunt nespus de siguri pe viaţa lor şi îndrăgostiţi de ea, dar plini de nemaipomenite viclenii şi subtilităţi pentru a frânge neplăcerile şi a-i scoate ţeapa durerii şi nefericirii. Mi se pare că se *exagerează* întotdeauna când se vorbeşte despre durere şi nefericire, ca şi cum să exagerezi aici ar fi un lucru de bună creştere, dar se trece înadins peste faptul că împotriva durerii există o sumedenie de remedii, ca anesteziile sau goana înfierbântată a gândurilor, o poziţie liniştită ori amintiri plăcute şi neplăcute, intenţii, speranţe şi multe feluri de mândrie şi compasiune, care au aproape efectul unor *anaesthesicis*, în timp ce la durerile cele mai cumplite leşinurile apar de la sine. Ne pricepem foarte bine să picurăm dulceaţă pe amărăciunile noastre, mai ales pe amărăciunile sufletului, găsim ajutor în vitejia şi superioritatea noastră, ca şi în delirurile mai nobile ale supunerii şi resemnării. O pierdere rămâne pierdere doar vreme de un ceas, într-un fel sau altul, odată cu ea ne-a căzut şi un dar din cer — o nouă putere, de pildă, sau chiar de-ar fi şi numai un nou prilej de a ne dovedi puterea. Câte n-au înşirat moralizatorii despre „mizeria“ lăuntrică a celor răi! Câte *minciuni* nu ne-au spus despre nenorocirea oamenilor pătimaşi! — da, minciuna este aici cuvântul cel mai potrivit; cunoşteau foarte bine nespusa fericire a acestui fel de oameni, dar au tăcut precum morţii pentru că era o contestare a teoriei lor, după care orice fericire se naşte abia odată cu distrugerea patimii şi cu amuţirea voinţei! Şi în sfârşit, în ceea ce priveşte reţeta tuturor acestor medici ai sufletului şi reclama lor pentru un tratament sever şi radical, ne este permis să întrebăm: această viaţă a noastră este oare într-adevăr atât de dureroasă şi de supărătoare pentru a o schimba avantajos cu un mod de viaţă stoic şi cu o împietrire? Nu ne simţim *atât de rău* încât să trebuiască să ne simţim rău de o manieră stoică!

327

A lua în serios. — Intelectul este la cei mai mulţi o maşinărie greoaie, întunecată şi huruitoare, greu de pornit; ei zic „a lua în serios“ când vor să

lucreze şi să gândească adânc cu această maşinărie — vai, cât de obositor trebuie să le fie să gândească adânc! Drăgălaşa bestie-om îşi pierde, se pare, întotdeauna buna dispoziţie când gândeşte adânc; devine „serioasă“! Or, „acolo unde sunt râsete şi voioşie, gândirea nu mai valorează nimic“ — aşa sună prejudecata acestei bestii serioase împotriva oricărei „ştiinţe voioase“. Ei bine! Să dovedim că este o prejudecată!

328

A dăuna prostiei. — Credinţa predicată cu atâta înverşunare şi convingere despre caracterul condamnabil al egoismului i-a dăunat cu siguranţă acestuia în general (în favoarea *instinctelor de turmă!*, cum o voi mai repeta de sute de ori), mai ales prin faptul că i-a răpit conştiinţa împăcată, chemând la a căuta în egoism adevăratul *izvor al tuturor relelor*. „Egoismul tău este nenorocirea vieţii tale“ — aşa a răsunat predica timp de mii de ani; i-a dăunat egoismului, cum am mai spus, luându-i mult din spirit, mult din voioşie, din inventivitate şi frumuseţe, a prostit, a sluţit şi a otrăvit egoismul! Antichitatea filozofică susţinea, dimpotrivă, o altă sursă principală a nenorocirii; de la Socrate, gânditorii nu osteneau să predice: „lipsa voastră de gândire şi prostia voastră, vieţuirea voastră după canoane, supunerea voastră faţă de părerea vecinului, iată pricinile pentru care ajungeţi atât de rar la fericire — noi gânditorii suntem cei mai fericiţi, fiind gânditori“. Să nu hotărâm aici dacă această predică împotriva prostiei are temeiuri mai bune în favoarea ei decât acea predică împotriva egoismului; sigur este însă că i-a răpit prostiei conştiinţa împăcată — aceşti filozofi i-au *dăunat prostiei*!

329

Tihnă şi trândăvie. — Există o sălbăticie amerindiană, specifică sângelui amerindian, în felul în care năzuiesc americanii după aur, iar febrilitatea lor în muncă — adevăratul viciu al Lumii noi — începe deja să agite, prin contaminare, bătrâna Europă, răspândind aici o lipsă de spirit cu totul ciudată. Am ajuns să ne ruşinăm de odihnă, iar meditaţia îndelungată aproape că ne provoacă remuşcări. Gândim cu ceasul în mână, tot aşa cum prânzim cu privirea scufundată în ziarul bursei, trăim ca unul care se teme

neîncetat că „i-ar putea scăpa ceva“. „Mai bine faci orice, decât nimic“ — şi acest principiu este funia cu care se face de petrecanie oricărei culturi, oricărui gust mai rafinat. Şi după cum toate formele se prăpădesc vădit din pricina acestei goane a celor ce muncesc, la fel piere şi simțământul pentru forma însăşi, ochiul şi urechea pentru armonia mişcărilor. Dovada se găseşte în *limpezimea grosolană* cerută astăzi pretutindeni, în toate situațiile în care omul vrea să fie pentru o dată cinstit cu oamenii, în relațiile cu străinii, femeile, rudele, copiii, profesorii, elevii, conducătorii şi prinții — nu mai avem timp şi putere pentru ceremonie, pentru politețea cu ocolişuri, pentru *ésprit* al conversației şi în general pentru *otium*. Fiindcă viața, în goana după câştig, ne sileşte să ne cheltuim întruna spiritul până la vlăguire, într-o neîncetată prefăcătorie de sine sau înşelare sau preîntâmpinare, adevărata virtute este astăzi să faci ceva într-un timp mai scurt decât un altul. În felul acesta există doar rar ceasuri ale onestității *permise*, dar atunci eşti obosit şi ai vrea nu numai „să te laşi în voie“ ci şi să te *tolăneşti*, întinzându-te greoi în lung şi-n lat. Tot conform acestei tendințe ne scriem astăzi *scrisorile*, al căror stil şi spirit vor rămâne întotdeauna adevăratul „semn al timpului“. Dacă societatea şi artele mai fac încă plăcere, ea este asemănătoare plăcerii pe care şi-o pregătesc sclavii istoviți de muncă. Jalnică această modestie a „bucuriei“ la cultivații şi necultivații noştri! Jalnică această suspectare crescândă a oricărei bucurii! *Munca* are din ce în ce mai mult conştiința împăcată de partea ei; înclinația spre voioşie se intitulează de-acum „nevoia de restabilire“ şi începe să se ruşineze de ea însăşi. „Datorăm acest lucru sănătății noastre“ — aşa se spune când eşti surprins într-o excursie la țară. Ba s-ar putea chiar ajunge atât de departe încât să nu mai cedezi unei înclinații spre *vita contemplativa* (adică spre plimbare însoțit de gânduri şi prieteni) fără dispreț față de tine şi conştiința încărcată. — Ei bine! Odinioară era invers, conştiința încărcată aparținea muncii. Un om de condiție bună îşi *ascundea* munca atunci când nevoia îl silea să muncească. Sclavul muncea sub apăsarea simțământului că face ceva de disprețuit — a „face“ în sine era ceva demn de dispreț. „Noblețea şi onoarea se găsesc numai în *otium* şi *bellum*“ — aşa glăsuia prejudecata antică!

330

Aplauze. — Gânditorul nu are nevoie de aprobări şi aplauze, cu

condiția de a fi sigur de aplauzele sale proprii; de acestea însă nu se poate lipsi. Există oare oameni care se pot lipsi de ele şi în general de orice fel de aprobare? Mă îndoiesc; Tacit, care nu este un defăimător al înțelepților, spune chiar şi în privința celui mai înțelept: *quando etiam sapientibus gloriae cupido novissima exitur*[4] — ceea ce la el înseamnă: niciodată.

4. Căci setea de glorie e ultima care piere chiar şi la înțelepți (lat.).

331

Mai bine surd decât asurzit. — Odinioară oamenii căutau să-şi facă un *renume*;[5] astăzi nu mai este destul pentru că piața publică a devenit prea mare — e nevoie de *țipete*. Urmarea este că şi gâtlejurile zdravene răguşesc țipând şi mărfurile cele mai bune sunt oferite la vânzare de voci stinse; fără larmă de piață şi răguşeală nu mai există astăzi genii. Pentru gânditor este desigur o epocă grea; el trebuie să învețe să-şi caute liniştea între două gălăgii şi să facă pe surdul până când surzeşte cu adevărat. Atâta vreme cât nu a învățat încă acest lucru, se află bineînțeles în primejdia de a se prăpădi de nerăbdare şi dureri de cap.

5. Joc de cuvinte: *Ruf* înseamnă *renume*, dar şi *strigăt*.

332

Ceas greu. — Trebuie să fi existat pentru fiecare filozof un ceas greu în care a gândit: ce importanță mi se acordă dacă nu-mi sunt crezute şi argumentele greşite? — Şi atunci trecu în zbor pe lângă el o păsărică batjocoritoare, ciripind: „Ce contezi tu? Ce contezi tu?“

333

Ce înseamnă a cunoaşte? — Non ridere, non lugere, necque detestari, sed intelligere! — spune Spinoza, atât de simplu şi sublim cum îi este felul. Şi totuşi, ce este la urma urmei acest *intelligere* altceva decât forma în care aceste trei lucruri ne devin dintr-o dată palpabile. Un rezultat al instinctelor

diferite şi opuse, anume dorința de a lua în derâdere, de a se plânge şi de a blestema? Înainte ca o cunoaştere să fie posibilă, fiecare dintre aceste instincte trebuie să-şi fi exprimat mai întâi părerea sa unilaterală despre acel obiect, acea întâmplare; apoi urmează lupta acestor unilateralități, din ea izvorând uneori o cale de mijloc, o îndreptățire a fiecăreia din cele trei părți, un fel de justiție şi de contract, căci numai în virtutea justiției şi a contractului se pot afirma în existență toate aceste instincte şi pot avea dreptate împreună. Noi, cărora ne ajung în conştiință doar ultimele scene ale împăcării şi socotelile de încheiere ale acestui îndelungat proces, credem prin urmare că *intelligere* ar fi ceva conciliant, drept, bun, ceva fundamental opus instinctelor, pe când de fapt este vorba doar de un *anumit comportament al instinctelor între ele*. Gândirea conştientă a fost considerată foarte multă vreme drept gândirea în general, abia acum începem să întrevedem adevărul, anume că cea mai mare parte a activității noastre spirituale se desfăşoară necunoscută şi nepercepută de noi; cred însă că aceste instincte care se luptă aici unul cu celălalt vor înțelege foarte bine să se facă simțite şi să se rănească *între ele* — acea uriaşă vlăguire sosită pe neaşteptate de care sunt cuprinşi toți gânditorii şi-ar putea avea obârşia aici (este vlăguirea de pe câmpul de luptă). Poate că în sinele nostru luptător există mult *eroism* ascuns, dar cu siguranță nimic divin, nimic care se odihneşte veşnic în sine însuşi, cum credea Spinoza. Gândirea *conştientă*, mai ales cea a filozofului, este cea mai lipsită de putere, de aceea şi relativ cea mai blândă şi liniştită categorie a gândirii — iar ca urmare, tocmai filozoful este acela care se poate înşela cel mai uşor în privința naturii cunoaşterii.

334

Trebuie să învățăm să iubim. — Aşa ni se întâmplă cu muzica: mai întâi trebuie să *învățăm să auzim* în general o temă, o melodie, s-o înțelegem, s-o deosebim, s-o izolăm şi s-o limităm ca trăire în sine, apoi este nevoie de efort şi bunăvoință pentru *a o suporta* în pofida ciudățeniei sale, pentru a exersa pe ea răbdarea față de forma şi exprimarea ei şi indulgența față de straniul pe care îl conține; vine în sfârşit clipa în care ne-am *obişnuit* cu ea, când o aşteptăm, când bănuim că ne-ar lipsi dacă ar lipsi — şi ea ne ține mai departe prinşi în mreje, cuprinşi de vrajă, mereu, tot mereu, şi nu se opreşte până când n-am devenit adoratorii ei umili şi

încântați care nu-şi doresc alt bun pe lume decât pe ea şi iar pe ea. Dar nu numai cu muzica se petrec aşa lucrurile, la fel am *învățat să iubim* tot ceea ce iubim astăzi. La urmă suntem întotdeauna răsplătiți pentru bunăvoința noastră, pentru echitatea şi blândețea noastră față de ceva străin, prin aceea că lucrul străin îşi aruncă încet vălul, arătându-se ca o nouă şi nespusă frumusețe — este *recunoştința* sa pentru ospitalitatea noastră. Chiar şi cel care se iubeşte pe sine însuşi va fi învățat acest lucru pe aceeaşi cale, căci alta nu există. Şi iubirea trebuie învățată.

335

Trăiască fizica! — Câți oameni se pricep să observe? Şi printre cei puțini care se pricep — câți se observă pe ei înşişi? „Fiecare este cel mai îndepărtat pentru sine însuşi“ — asta o ştiu toți scrutătorii de suflete, spre marea lor neplăcere, iar preceptul „cunoaşte-te pe tine însuți“ rostit de un zeu către oameni este aproape o răutate. Dar nimic nu dovedeşte mai mult cât este de deznădăjduită situația observării de sine, ca felul în care *aproape oricine* vorbeşte despre esența unei acțiuni morale, acest fel grăbit, îndatoritor, convins, locvace, cu privirea sa, cu zâmbetul său, cu râvna sa amabilă! E ca şi cum ar vrea să-ți spună: „Dar bine, dragul meu, tocmai *aceasta* este preocuparea mea! Te adresezi cu întrebarea chiar aceluia care are *dreptul* să răspundă; întâmplător nu sunt în nimic mai ştiutor ca în această privință. Deci, când omul consideră că aşa este bine, când conchide apoi că *de aceea trebuie să se întâmple* şi face *acum* ceea ce a recunoscut ca drept şi a considerat ca necesar — atunci esența acțiunii sale este morală!“ Dar, prietene, tu-mi vorbeşti aici de trei acțiuni în loc de una singură, fiindcă şi aprecierea ta „aşa este bine“, de pildă, este o acțiune — nu s-ar putea oare chiar şi aprecia într-un fel moral şi într-unul imoral? *De ce* consideri asta şi tocmai asta ca drept? — „Pentru că aşa mi-o spune conştiința mea; conştiința nu vorbeşte niciodată imoral, fiindcă ea hotărăşte ce trebuie să fie moral!“ Dar de ce *asculți* glasul conştiinței tale? Şi în ce măsură ai dreptul să priveşti drept adevărată şi neînşelătoare o asemenea apreciere? Pentru acest *crez* nu mai există conştiință? Nu ştii nimic despre o conştiință intelectuală? O conştiință în spatele „conştiinței“ tale? Aprecierea ta „aşa este bine“ are o preistorie în instinctele tale, în înclinațiile, antipatiile, experiențele şi nonexperiențele tale; trebuie să întrebi „cum a apărut acolo“ şi apoi „*ce* mă îndeamnă de fapt să-i dau

ascultare?“ Poți să-i dai ascultare poruncii ei ca un oştean supus care aude ordinul ofițerului său. Sau ca o femeie care îl iubeşte pe cel care dă porunca. Sau ca un linguşitor şi laş care se teme de cel care porunceşte. Sau ca un prostănac care se supune pentru că nu are nimic de spus împotrivă. Pe scurt, sunt sute de feluri în care poți da ascultare conştiinței tale. Dar *faptul* că auzi o sentință ca glăsuire a conştiinței — deci *faptul* că tu consideri ceva ca drept îşi poate avea obârşia în aceea că niciodată nu ai gândit asupra ta însuți, acceptând orbeşte ceea ce ți-a fost arătat ca *drept* încă din copilărie, sau în aceea că până acum pentru tine pâinea şi onoarea au făcut parte din ceea ce tu numeşti datoria ta — îl consideri „drept“ pentru că îți pare a fi „condiția ta de existență“ (iar *dreptul* tău la existență ți se pare de necontestat!). *Tăria* judecății tale morale ar mai putea fi tocmai dovada mizeriei tale personale, a lipsei de personalitate, „forța ta morală“ ar putea izvorî din încăpățânarea ta — sau din neputința ta de a zări noi idealuri! Într-un cuvânt, dacă ai fi gândit mai subtil, ai fi observat mai bine şi ai fi învățat mai mult, nu ți-ai mai numi în nici un caz această „datorie“ şi această „conştiință“ a ta datorie şi conştiință; înțelegerea felului în *care s-au născut întotdeauna judecățile morale* te-ar face să-ți pierzi gustul pentru aceste cuvinte patetice, cum l-ai pierdut şi pentru altele, ca de pildă „păcat“, „mântuirea sufletului“, „izbăvire“. Şi nu-mi vorbi acum despre imperativul categoric, prietene! — cuvântul acesta îmi gâdilă auzul şi-mi vine a râde, în pofida prezenței tale atât de serioase; mă face să mă gândesc la bătrânul Kant căruia drept pedeapsă de a fi *dobândit prin vicleşug* „lucrul în sine“ — încă ceva de mare haz! — i s-a furişat în suflet pe nesimțite „imperativul categoric“, pentru a se *rătăci din nou*, cu el în inimă, spre „Dumnezeu“, „suflet“, „libertate“ şi „nemurire“, asemenea unei vulpi care, rătăcindu-se, ajunge din nou înapoi în cuşca sa — şi totuşi puterea şi înțelepciunea *ei* fuseseră cele care sfărâmaseră zăbrelele cuştii! Cum? Admiri imperativul categoric din tine? Această „tărie“ a aşa-zisei tale judecăți morale? Acest „absolutism“ al simțământului „ca mine trebuie să judece toți în această privință“? Admiră-ți mai degrabă *egoismul!* Orbirea, micimea şi modestia egoismului tău! Căci este egoism să consideri judecata *ta* drept lege generală, iar pe de altă parte este un egoism orb, meschin şi modest, deoarece dezvăluie că nu te-ai descoperit încă pe tine însuți, că nu ți-ai creat încă un ideal propriu, numai al tău — acesta nu ar putea fi nicicând al altuia, necum al tuturor! Cel care încă mai apreciază că „aşa ar trebui să facă oricine în acest caz“ n-a pătruns nici cale de cinci paşi în cunoaşterea de sine, altfel ar şti că nu există şi nici nu pot exista acțiuni similare, că

fiecare acţiune înfăptuită a fost înfăptuită într-un fel absolut unic şi irepetabil şi că aşa se va întâmpla cu orice acţiune viitoare, că toate preceptele înfăptuirii nu privesc decât partea ei exterioară, brută (chiar şi cele mai intime şi subtile precepte ale tuturor moralelor de până acum), — că prin ele se poate ajunge într-adevăr la o aparenţă a egalităţii, *dar numai la o aparenţă* — că *fiecare* acţiune, privită în perspectivă sau retrospectiv, este şi rămâne ceva de nepătruns, că părerile noastre despre „bine“, „nobil“, „mare“ nu pot fi niciodată *dovedite* prin faptele noastre, pentru că fiecare faptă este de necunoscut, că părerile noastre, aprecierile şi tabelele de valori care ne aparţin fac cu siguranţă parte din pârghiile cele mai puternice ale mecanismului acţiunilor noastre, dar că pentru fiecare caz în parte legea mecanicii sale este de nedovedit. Să ne *mărginim* deci la purificarea părerilor şi aprecierilor noastre şi la *crearea unor noi tabele de valori proprii*, fără a ne mai sparge capetele în privinţa „valorii morale a acţiunilor noastre“! Da, prieteni! A sosit vremea dezgustului pentru toată flecăreala morală a unora despre ceilalţi! A face pe judecătorii moralei nu poate fi pe gustul nostru! Să lăsăm această flecăreală şi acest gust îndoielnic în seama acelora care nu au nimic altceva de făcut decât să mai târască trecutul încă puţin prin timp şi care, ei înşişi, nu reprezintă niciodată prezentul — în seama celor mulţi deci, a celor mai mulţi! Noi însă *vrem să devenim ceea ce suntem*, cei noi, cei unici, cei fără de asemănare, cei ce-şi sunt propriii legiuitori, cei ce se creează pe sine! Şi pentru asta trebuie să devenim cei mai buni învăţăcei şi descoperitori a tot ce este lege şi nevoie în lume; trebuie să fim *fizicieni* pentru a putea fi *creatori* — în acest sens — în timp ce până acum toate aprecierile şi idealurile s-au întemeiat pe *necunoaşterea* fizicii sau în *contradicţie* cu ea. Şi de aceea, trăiască fizica! Şi trăiască încă şi mai mult ceea ce ne *sileşte* să ne îndreptăm spre ea — cinstea noastră!

336

Zgârcenia naturii. — De ce a fost oare natura atât de parcimonioasă cu omul şi nu l-a lăsat să strălucească, pe acesta mai mult, pe acela mai puţin, după bogăţia luminii ce sălăşluieşte în el? De ce marii oameni nu sunt la fel de frumos de văzut la răsăritul şi apusul lor, ca soarele? Cât de mai puţin echivocă ar fi viaţa printre oameni!

Viitoarea „omenie“. — Dacă privesc cu ochii unei epoci îndepărtate spre aceasta de-acum, nu pot găsi la omul de astăzi ceva mai ciudat decât virtutea şi boala sa stranie numită „simțul istoric“. Este o *pornire* spre ceva cu totul nou şi străin în istorie; dacă i s-ar da acestui germene câteva secole şi chiar mai mult, ar putea răsări din el până la urmă o plantă minunată, cu un parfum la fel de minunat, datorită căreia bătrânul nostru pământ ar fi mai plăcut de locuit decât a fost până acum. Noi, cei de astăzi, care tocmai începem să alcătuim, verigă cu verigă, lanțul unui foarte puternic *simțământ* viitor — abia dacă ştim ce facem. Ni se pare aproape că nu ar fi vorba despre un simțământ nou, ci despre scăderea tuturor vechilor simțăminte — simțul istoric este încă ceva atât de sărăcăcios şi rece încât mulți vor fi pătrunşi de el ca de un ger care-i va sărăci şi îngheța şi mai mult. Altora li se pare a fi semnul bătrâneții ce se apropie, iar planeta noastră le apare ca un bătrân melancolic care, pentru a-şi uita prezentul, îşi scrie povestea tinereții. Într-adevăr, asta este una dintre culorile noului simțământ: cel care ştie să înțeleagă istoria oamenilor ca pe *propria sa istorie*, acela simte într-o imensă generalizare toată amărăciunea bolnavului care se gândeşte la sănătatea sa, a bătrânului care-şi visează tinerețea, a îndrăgostitului căruia i-a fost răpită iubita, a martirului căruia i se prăbuşeşte idealul, a eroului în seara bătăliei care nu a hotărât nimic, lăsându-i totuşi rănile şi pierderea prietenului — dar a purta, a *putea* să porți această uriaşă însumare a amărăciunilor de tot felul şi a rămâne în pofida lor eroul care, când mijeşte a doua zi a luptei, salută zorile şi norocul său, ca omul care are înaintea şi în urma sa un orizont de milenii, ca moştenitorul întregii distincții a spiritelor apuse şi, mai cu seamă, moştenitorul angajat, ca cel mai nobil dintre toți vechii nobili şi, în acelaşi timp, primul dintr-o noblețe nouă, al cărui egal nu l-au văzut sau visat nici când vremurile, a-ți încărca sufletul cu toate acestea, cu ce-i mai vechi şi mai nou, cu pierderi, speranțe, cuceriri, izbânzi ale omenirii, a reuni în sfârşit toate astea într-un singur suflet şi a le înmănunchia într-un singur simțământ — aceasta ar trebui să zămislească o *fericire* necunoscută până acum de vreun om, fericirea unui zeu, plină de putere şi iubire, plină de lacrimi şi de râset, o fericire care, aidoma soarelui la apus, dăruieşte neîncetat şi aruncă în mare din nesfârşita sa bogăție, simțindu-se, ca şi soarele, abia atunci cea mai bogată când cel mai sărman pescar vâsleşte cu o vâslă de aur! Acest simțământ dumnezeiesc s-ar numi atunci — omenie!

Voința de a suferi şi milostivii. — Vă prieşte vouă înşivă să fiţi în primul rând oameni milostivi? Şi le prieşte celor suferinzi să fiţi aşa? Dar să lăsăm prima întrebare pentru o clipă fără răspuns. Ceea ce ne face să suferim cel mai adânc şi mai intim le este tuturor celorlalţi de neînţeles şi de nepătruns; aici rămânem ascunşi aproapelui nostru, chiar dacă mâncăm cu el din aceeaşi farfurie. Dar pretutindeni unde suntem *remarcați* ca suferinzi, suferința noastră este înțeleasă greşit; face parte din esența afecțiunii milostive să *dezbrace* suferința străină de ceea ce îi este de fapt personal — „binefăcătorii“ noştri micşorează valoarea şi voința noastră mai mult decât duşmanii noştri. În cele mai multe binefaceri revărsate asupra celor nefericiți există ceva revoltător în superficialitatea intelectuală cu care milostivul îşi joacă rolul de soartă; el nu ştie nimic despre întreaga înşiruire şi împletire interioară care pentru *mine* sau pentru *tine* se numeşte nenorocire! Întreaga economie a sufletului meu şi echilibrarea sa prin „nenorocire“, izbucnirea de noi surse şi nevoi, închiderea rănilor vechi, respingerea unor întregi trecuturi — toate acestea care nu pot fi legate de nenorocire, nu-l interesează pe dragul de milostiv; el vrea să *ajute* şi nu se gândeşte că există o nevoie personală de nenorocire, că mie şi ție, spaima, lipsurile, sărăcirile, miezurile nopții, aventurile, riscurile, greşelile ne sunt la fel de necesare ca şi contrarul lor, ba chiar, pentru a mă exprima mistic, calea spre raiul propriu trece întotdeauna prin voluptatea propriului iad. Nu, despre asta milostivul nu ştie nimic; „religia compasiunii“ (sau „inima“) îi porunceşte să ajute şi credem că am ajutat cel mai bine atunci când am ajutat cel mai repede! Dacă voi, adepții acestei religii, aveți într-adevăr şi față de voi înşivă acelaşi sentiment pe care-l arătați semenilor voştri, dacă nu vreți să lăsați propria voastră suferință nici măcar o oră pe umerii voştri, prevenind neîncetat orice nenorocire posibilă aflată încă în depărtare, dacă resimțiți în general suferința şi neplăcerea ca pe ceva rău, demn de ură, ceva ce trebuie distrus, ca pe o tară a vieții, ei bine, atunci în afara religiei voastre a milei mai purtați şi altă religie în suflet, şi aceasta este poate mama celeilalte: *religia tihnei*. Vai, cât de puțin ştiți despre *fericirea* oamenilor, voi tihniților şi blajinilor! căci fericirea şi nenorocirea sunt două surori gemene care cresc mari laolaltă sau, ca la voi — *rămân mărunte* împreună! Dar să ne întoarcem la prima întrebare. Cum este însă posibil să rămâi pe calea *ta?* Suntem chemați neîncetat în câte o parte de un țipăt oarecare; ochiul nostru zăreşte rar câte ceva unde să nu fie nevoie să-ți

părăseşti în aceiaşi clipă treburile tale, sărind în ajutor. Ştiu, există o sută de modalităţi oneste şi lăudabile pentru a mă abate *din drumul meu* şi probabil modalităţi cât se poate de „morale“! Ba părerea moralizatorilor de astăzi ai moralei milei merge până acolo încât susţine că tocmai acest lucru şi numai acesta ar fi cu adevărat moral: să te abaţi din drumul *tău* pentru a-ţi ajuta aproapele. Dar ştiu la fel de sigur că dacă mă las furat de priveliştea unei nenorociri adevărate, *sunt şi eu pierdut*! Şi dacă un prieten suferind mi-ar spune: „Uite, voi muri curând; făgăduieşte-mi să mori împreună cu mine“, i-aş făgădui, la fel cum acel mic neam de munteni care luptă pentru libertate m-ar face să-i ofer braţul şi viaţa mea — aceasta spre a alege exemple proaste pentru cauze bune. Desigur, există chiar o tainică ispită în toate aceste treziri de milă şi strigăte de ajutor, iar „drumul nostru“ este prea aspru şi pretenţios, prea îndepărtat de dragostea şi recunoştinţa celorlalţi — nu fugim cu neplăcere de el, de el şi de conştiinţa noastră cea mai intimă, pentru a ne refugia în conştiinţa celorlalţi şi în fermecătorul templu al „religiei milei“. De îndată ce izbucneşte astăzi vreun război, odată cu el printre oamenii cei mai nobili ai unui popor izbucneşte o bucurie, e drept, ţinută secret; ei se aruncă mânaţi de încântare în faţa primejdiei noi a *morţii* pentru că în sacrificiul pentru patrie cred a avea în sfârşit acea permisiune îndelung căutată, permisiunea de *a-şi ocoli ţelul* — pentru ei războiul este un drum ocolit spre sinucidere, dar un ocoliş cu conştiinţa împăcată. Trecând aici sub tăcere unele lucruri, nu vreau să trec însă sub tăcere morala mea care-mi spune: trăieşte ascuns ca să *poţi* trăi pentru tine! Trăieşte *neştiutor* al celor ce-i par epocii tale a fi cele mai importante lucruri! Pune între tine şi prezent cel puţin învelişul a trei secole! Ţipetele de astăzi, larma războaielor şi revoluţiilor să-ţi fie doar murmur! Şi tu vei dori să ajuţi, dar numai acelora a căror suferinţă o înţelegi în întregime, pentru că au aceeaşi durere şi aceeaşi speranţă ca şi tine — *prietenilor* tăi, şi numai *în felul* în care îţi ajuţi ţie însuţi; vreau să-i fac mai curajoşi, mai rezistenţi, mai simpli, mai voioşi! Vreau să-i învăţ ceea ce astăzi înţeleg atât de puţini, şi acei predicatori ai milei cel mai puţin: *bucuria comună!*

339

Vita femina. — Toată ştiinţa şi toată bunăvoinţa nu sunt de-ajuns pentru a vedea ultimele frumuseţi ale unei opere; e nevoie de cele mai rare

şi fericite hazarduri pentru ca vălul norilor ce înconjoară aceste piscuri să se destrame odată pentru noi, lăsând soarele să le aurească. Trebuie nu numai să ne aflăm tocmai în locul potrivit pentru a vedea, însuşi sufletul nostru trebuie să-şi fi tras la o parte vălul de pe înălţimile sale, năzuind la o expresie şi un simbol exterior ca pentru a avea un reazem şi a rămâne stăpân pe sine însuşi. Toate acestea se petrec însă atât de rar în acelaşi timp, încât aş vrea să cred că cele mai înalte culmi a tot ceea ce este bun, fie operă, faptă, om, natură au rămas pentru cei mai mulţi şi chiar pentru cei mai buni ceva ascuns şi învăluit — dar ceea ce ni se dezvăluie nouă, *ni se dezvăluie o singură dată!* Pe bună dreptate cereau grecii prin rugăciune „de două şi de trei ori tot ce este frumos“ — aveau aici un motiv serios să facă apel la zei, căci nelegiuita realitate nu ne dă frumosul defel sau ni-l dă doar o singură dată! Vreau să spun că lumea este plină de lucruri frumoase şi totuşi săracă, foarte săracă în clipe frumoase şi în dezvăluirile acestor lucruri. Dar poate că acesta e marele farmec al vieţii, că e acoperită de un văl întreţesut cu fir de aur, un văl de posibilităţi frumoase, promiţătoare, potrivnice, sfioase, batjocoritoare, milostive, ademenitoare. Da, viaţa este o femeie!

340

Socrate murind. — Admir vitejia şi înţelepciunea lui Socrate în tot ceea ce a înfăptuit, a spus — şi nu a spus. Acest demon şi vânător de şobolani al Atenei, batjocoritor şi îndrăgostit, care-i făcea să tremure şi să suspine pe cei mai zvăpăiaţi tineri, nu a fost doar cel mai înţelept vorbăreţ care a existat vreodată, era la fel de mare şi în tăceri. Aş fi vrut să fi rămas tăcut şi în ultima clipă a vieţii, poate că atunci ar fi făcut parte dintr-un ordin şi mai înalt al spiritelor. A fost poate moartea sau otrava, pioşenia ori răutatea — ceva i-a dezlegat limba în acea clipă când rosti: „O, Criton, îi datorez un cocoş lui Esculap.“ Acest „ultim cuvânt“ radical şi cumplit înseamnă pentru cel ce are urechi de auzit „O, Criton, *viaţa este o boală!*“ Cum e posibil? Un bărbat ca el, care a trăit voios şi în văzul tuturor ca un ostaş — era pesimist! De fapt, el numai arătase un chip zâmbitor în faţa vieţii, ascunzându-şi neîncetat ultimul verdict, simţământul său cel mai adânc! Socrate, Socrate *a suferit de viaţă!* Şi s-a răzbunat pentru asta cu acele cuvinte învăluite, înfiorătoare, pioase şi de blestem. Trebuia un Socrate să se mai şi *răzbune?* A fost un grăunte de mărinimie mai puţin în

virtutea sa atât de bogată? Ah, prieteni! Trebuie să-i depăşim şi pe greci!

341

Cea mai mare greutate. — Ce-ar fi dacă, într-o bună zi sau noapte, s-ar strecura un demon în singurătatea ta cea mai mare şi ți-ar spune: „Viața asta, aşa cum ai trăit-o şi cum o trăieşti şi astăzi, va trebui s-o mai trăieşti o dată şi încă de nenumărate ori; şi nu va fi nimic nou în ea, ci fiecare suferință şi fiecare plăcere, fiecare gând şi suspin şi tot ceea ce este nespus de mic şi de mare în viața ta, trebuie să ți se reîntoarcă, totul în aceeaşi înşiruire — şi acest păianjen şi această lumină a lunii printre copaci, de asemenea această clipă şi eu însumi. Veşnica clepsidră a existenței se răstoarnă iar şi iar, mereu — şi tu cu ea, praf al prafului!“ Nu te-ai arunca la pământ şi ai scrâşni din dinți, blestemându-l pe demonul care ar vorbi aşa? Sau ai trăit o dată o clipă nemaiîntâlnită şi i-ai răspunde: „eşti un Dumnezeu şi niciodată n-am auzit ceva mai dumnezeiesc!“ Dacă te-ar copleşi acest gând, aşa cum eşti, te-ar preschimba şi poate te-ar zdrobi; întrebarea în toate şi în orice „mai vrei lucrul acesta încă o dată şi încă de nenumărate ori?“ ar apăsa ca cea mai mare greutate asupra faptelor tale! Sau cât ar trebui să te iubeşti pe tine însuți şi viața pentru *a nu mai cere nimic* decât această ultimă şi eternă confirmare şi pecetluire?

342

Incipit tragoedia. — Când Zarathustra împlini treizeci de ani îşi părăsi locurile de baştină şi lacul Urmia, plecând în munți. Acolo se bucură de spiritul şi sihăstria sa, neostenind vreme de zece ani. La urmă inima i se preschimbă şi într-o dimineață, trezindu-se o dată cu zorile, se înfățişă soarelui grăind: „O, astru măreț! Care-ar fi fericirea ta dacă nu i-ai avea pe cei ce-i luminezi? Vreme de zece ani ai venit aici sus la peştera mea — ți s-ar fi urât de lumina ta şi de acest drum, fără mine, fără vulturul meu şi şarpele meu, dar noi te-am adăstat în fiece dimineață, ți-am luat preaplinul şi te-am binecuvântat pentru el. Iată! m-am scârbit de înțelepciunea mea asemenea albinei care a adunat prea multă miere, am nevoie de mâini care se întind, aş vrea să dăruiesc şi să împart, până când înțelepții s-ar bucura din nou de nebunia lor, iar sărmanii de-a lor bogăție. De aceea trebuie să

mă cobor în adâncuri asemenea ție, când seara luneci în spatele mării, ducându-ți lumina şi lumii de sub lume, tu, astru preabogat! — asemenea ție trebuie să *apun*, cum spun oamenii spre care vreau să cobor. Binecuvântează-mă deci, tu, ochi senin, care poate privi fără invidie chiar şi o prea adâncă fericire! Binecuvântează potirul ce stă să se reverse, ca apa să curgă din el aurie, ducând pretutindeni răsfrângerea bucuriei tale! Iată! Acest potir vrea să se golească din nou şi Zarathustra vrea să redevină om.“ Aşa începu apusul lui Zarathustra.

CARTEA A CINCEA
NOI CEI FĂRĂ DE TEAMĂ

Carcasse, tu trembles?
Tu tremblerais bien davantage,
si tu savais, où je te mène.

Turenne

343

Seninătatea noastră. — Cel mai de seamă eveniment din ultima vreme — că „Dumnezeu a murit“ iar credința în Dumnezeul creştin a ajuns de necrezut — începe deja să-şi arunce primele umbre asupra Europei. Cel puțin pentru cei puțini, ai căror ochi, a căror *bănuială* din privire e destul de puternică şi subtilă pentru acest spectacol, pare să fi apus un soare, pare că o adâncă şi veche încredere s-a preschimbat în îndoială; lor, bătrâna noastră lume trebuie să li se pară în fiecare zi mai înserată, mai plină de neîncredere, mai străină, mai „vârstnică“. Dar în general se poate spune că evenimentul însuşi este mult prea mare, prea îndepărtat, prea dincolo de puterea de înțelegere a multora, pentru ca până şi numai vestea sa să poată fi considerată drept *sosită* necum că mulți şi-ar da seama *ce anume* s-a petrecut de fapt — şi câte toate trebuie să se prăbuşească acum, după ce temelia acestei credințe s-a zdruncinat, pentru că au fost clădite pe ea, rezemate de ea sau împletite cu ea, de pildă întreaga noastră morală europeană. Acest şir lung şi bogat de dărâmări, distrugeri, destrămări, răsturnări care ne stau în față — cine-ar ghici astăzi destule despre ele, pentru a fi învățătorul şi vestitorul acestei înfiorătoare logici a spaimei, profetul unei întunecări şi eclipse de soare, probabil încă fără seamăn pe lume?… Până şi noi, născuți dezlegători ai ghicitorilor, care aşteptăm de asemenea pe culmile muntoase, aşezați între azi şi ieri şi încrustați în contradicția dintre azi şi mâine, noi primii şi prematurii născuți ai secolului care vine şi cărora umbrele ce urmează să învăluie în curând Europa, ar fi *trebuit* de fapt să li se înfățişeze încă de pe acum, cum se face că

întâmpinăm ivirea acestei întunecări fără un interes adevărat şi în primul rând fără grijă şi teamă pentru *noi?* Poate că suntem încă prea stăpâniți de *primele urmări* ale acestui eveniment — aceste prime urmări care, pentru *noi,* nu sunt defel triste şi întunecate cum s-ar putea crede, ci mai degrabă un fel nou, greu de descris, de lumină, fericire, uşurare, înseninare, încurajare, auroră… Într-adevăr, la vestea că „vechiul Dumnezeu e mort“, noi filozofii şi „spiritele libere“ ne simțim ca iluminați de o auroră nouă, inima noastră se revarsă de recunoştință, mirare, presimțire, aşteptare — zarea ne pare în sfârşit din nou liberă, chiar dacă nu este luminoasă, corăbiile noastre vor putea în sfârşit porni iarăşi în larg, vor porni cu orice risc, orice îndrăzneală a căutătorului de cunoaştere este din nou permisă, marea, marea *noastră* se întinde iar deschisă, poate că nicicând n-a existat o „mare atât de deschisă“.

344

În ce măsură mai suntem şi noi pioşi. — Se spune — pe drept cuvânt — că în ştiință convingerile nu au drepturi civile; abia când se hotărăsc să coboare la modestia unei ipoteze, a unui punct de vedere deocamdată experimental, a unei ficțiuni de reglare, li se poate acorda intrarea, ba chiar şi o anumită valoare în imperiul cunoaşterii — oricum, cu condiția de a rămâne sub supravegherea poliției, a poliției neîncrederii. Dar privit mai îndeaproape, aceasta nu înseamnă că abia atunci când convingerea *încetează* de a mai fi convingere, poate primi dreptul de intrare în ştiință? Disciplina spiritului ştiințific n-ar începe oare cu faptul de a nu-şi mai permite convingeri?… Probabil că aşa este, rămâne însă de întrebat dacă, *pentru ca această disciplină să poată începe*, n-ar trebui să existe deja o convingere şi anume una atât de imperioasă şi absolută încât să le sacrifice ei pe toate celelalte. Se vede că şi ştiința se întemeiază pe o credință, ştiință „necondiționată“ nici nu există. Întrebarea dacă este nevoie de *adevăr* trebuie nu numai să fi primit încă înainte un răspuns afirmativ, ci afirmarea însăşi să exprime principiul, credința, convingerea că „nimic nu este *mai necesar* decât adevărul şi, în raport cu el, tot restul are doar o valoare de mâna a doua“. Această voință fermă pentru adevăr — ce este ea? Este voința *de a nu se lăsa înşelat?* Este voința *de a nu se înşela?* Pentru că voința de adevăr poate fi interpretată şi în acest din urmă fel, cu condiția ca sub generalitatea „nu vreau să înşel“ să fie inclus şi cazul izolat „nu vreau

să *mă* înşel“. Dar de ce să nu înşeli? Dar de ce să nu te laşi înşelat? Trebuie remarcat că motivele pentru primul caz se află într-un cu totul alt domeniu decât cel al cazului al doilea; nu vrei să te laşi înşelat, presupunând că a fi înşelat este dăunător, primejdios, nefast — în acest sens, ştiinţa ar fi o înţelepciune îndelungată, o prudenţă, o utilitate, împotriva căreia s-ar putea însă obiecta pe drept cuvânt: cum, a nu voi să te laşi înşelat este într-adevăr mai puţin dăunător, mai puţin primejdios şi nefast? Ce ştiţi voi, din capul locului, despre caracterul existenţei pentru a putea decide dacă avantajul mai mare se află de partea neîncrederii absolute sau a încrederii depline? Dar dacă amândouă ar fi necesare, multă încredere *şi* multă neîncredere, de unde ar izvorî atunci credinţa nestrămutată a ştiinţei, convingerea pe care se întemeiază, anume că adevărul ar fi mai important decât orice altceva, chiar şi decât orice altă convingere? Tocmai această convingere nu s-ar fi putut forma dacă adevărul *şi* neadevărul s-ar fi dovedit a fi amândouă permanent necesare, ceea ce este şi cazul. Deci, credinţa în ştiinţă, această credinţă care este neîndoielnică, nu-şi poate avea obârşia într-un asemenea calcul al utilităţii ci mai degrabă *în pofida* faptului că neutilitatea şi primejdia „voinţei de adevăr“, a „adevărului cu orice preţ“ îi sunt dovedite fără încetare. „Cu orice preţ“ — vai, înţelegem asta prea bine, după ce am adus drept prinos şi am măcelărit pe acest altar o credinţă după alta! Prin urmare „voinţa de adevăr“ *nu* înseamnă „nu vreau să mă las înşelat“, ci — nu rămâne altceva de ales — „nu vreau să înşel, nu vreau să mă înşel nici pe mine însumi“, *şi cu aceasta am ajuns pe tărâmul moralei*. Căci să analizăm temeinic: „de ce nu vrei să înşeli?“ mai ales când ar fi aparent — şi este aparent! — că viaţa s-ar sprijini pe aparenţă, vreau să spun pe greşeală, înşelăciune, prefăcătorie, orbire, amăgire de sine, şi dacă, pe de altă parte, marea manifestare a vieţii s-a dovedit într-adevăr a fi întotdeauna de partea celui mai neîndoielnic *polytropoi*.6 O asemenea intenţie ar putea fi, spre a mă exprima cu blândeţe, un donquijotism, o mică nerozie entuziastă, dar ar putea fi şi ceva mult mai rău, anume un principiu distrugător, primejdios vieţii… „Voinţa de adevăr“ — ar putea fi o tainică dorinţă de moarte. În felul acesta întrebarea: de ce ştiinţă? ne conduce înapoi la problema morală: *de fapt, de ce morală*, când viaţa, natura, istoria sunt „imorale“? Nu există nici o îndoială că veridicul, în sensul îndrăzneţ şi ultim pe care îl presupune credinţa în ştiinţă, *afirmă astfel o altă lume* decât cea a vieţii, a naturii şi a istoriei; dar în măsura în care afirmă această „altă lume“, nu trebuie atunci să nege opusul ei, lumea aceasta, lumea *noastră?*… Dar trebuie să se fi înţeles unde vreau să ajung, anume că temelia pe care este aşezată credinţa

noastră în ştiinţă este tot o *credinţă metafizică*, şi că şi noi, cei ce căutăm astăzi cunoaşterea, noi ateii şi antimetafizicienii, ne mai luăm încă focul *nostru* din vâlvătaia aprinsă de o credinţă milenară, acea credinţă creştină care a fost şi credinţa lui Platon, că Dumnezeu este adevărul, că adevărul este dumnezeiesc… Dar ce se întâmplă dacă tocmai acest lucru devine din ce în ce mai puţin demn de a fi crezut, dacă nimic nu se mai dovedeşte ca fiind divin în afară de greşeală, de orbire, de minciună — dacă Dumnezeu însuşi se dovedeşte a fi cea mai durabilă minciună a noastră?

6. Iscusit, trecut prin multe (gr.).

345

Morala ca problemă. — Lipsa individualităţii se răzbună pretutindeni; o personalitate slăbită, îngustă, stinsă, care se neagă şi se reneagă pe ea însăşi, nu mai e bună de nimic — şi cel mai puţin de filozofie. „Altruismul“ nu are valoare nici în cer nici pe pământ; marile probleme cer toate *marea iubire* şi de aceasta nu sunt capabile decât spiritele puternice, rotunde şi sigure, aşezate temeinic pe ele însele. Este o mare diferenţă dacă un gânditor ia poziţie personală faţă de problemele sale, astfel încât să-şi găsească în ele destinul, nenorocul, dar şi cea mai mare fericire, sau dacă le priveşte „impersonal“, anume dacă înţelege să le atingă şi să le cuprindă doar cu antenele gândului rece şi curios. În acest ultim caz nu va rezulta nimic, căci un lucru e sigur: marile probleme, chiar dacă se lasă prinse, nu se lasă *ţinute* de cei cu sânge de broască şi de cei slabi — aşa e pe gustul lor de-o veşnicie, gust pe care-l împart de altfel cu toate nevesticile destoinice. Cum se face atunci că n-am întâlnit încă pe nimeni, nici în cărţi, care să se aşeze în faţa moralei ca persoană, care să cunoască morala ca problemă, şi această problemă ca pe necazul, chinul, voluptatea, patima *sa* personală? Este vădit că până acum morala n-a fost o problemă, dimpotrivă, ea a fost terenul neutru unde după toată neîncrederea, vrajba, contradicţia, se ajungea la o înţelegere, locul sfinţit al păcii unde gânditorii se odihneau şi de ei înşişi, unde respirau şi se înviorau. Nu văd pe nimeni care ar fi îndrăznit o *critică* a aprecierii morale; constat până şi absenţa încercărilor curiozităţii ştiinţifice, a răsfăţatei şi ademenitoarei imaginaţii creatoare a psihologilor şi istoricilor, care anticipează cu uşurinţă o problemă, prinzând-o din zbor, fără să ştie prea bine ce a prins. Abia am

găsit câteva rare încercări de a se ajunge la o *istorie a formării* acestor simțăminte şi aprecieri (ceea ce este altceva decât o critică a acestora şi iarăşi altceva decât istoria sistemelor etice); într-un singur caz am făcut totul spre a încuraja o înclinație şi un talent pentru acest fel de istorie — dar în zadar, după cum mi se pare astăzi. Aceşti istorici ai moralei (mai ales englezi) sunt de mică importanță; plini de naivitate, ei se mai află încă în general la ordinele unei anumite morale căreia, fără să-şi dea seama, îi sunt scutieri şi suită, poate pătrunşi de superstiția populară încă atât de încrezător repetată, a Europei creştine, anume că specificul acțiunii morale ar consta în altruism, renunțare, sacrificiu de sine, sau în milă şi compasiune. Greşeala lor obişnuită din premisă este că susțin existența unui oarecare *consensus* al popoarelor, cel puțin al celor blânde, în privința anumitor precepte ale moralei, trăgând de aici concluzia obligativității lor absolute, chiar şi pentru tine şi mine — sau, dimpotrivă, după ce şi-au dat seama de adevărul că la diferitele popoare aprecierile morale sunt *în mod necesar* diferite, conchid asupra obligativității *oricărei* morale, amândouă punctele de vedere fiind copilării la fel de mari. Greşeala celor mai subtili dintre ei este că dezvăluie şi critică părerile poate nechibzuite ale unui popor despre morala sa, sau ale oamenilor despre toată morala omenească, deci şi despre obârşia ei, sancțiunea religioasă, superstiția liberului arbitru şi altele, crezând că în felul acesta critică morala însăşi. Dar valoarea preceptului „tu trebuie să“ este profund diferită şi independentă de asemenea păreri asupra acestui precept, ca şi de buruienile greşelii de care este poate acoperit, la fel cum pentru bolnav eficacitatea medicamentului este total independentă de faptul că bolnavul gândeşte despre medicină ştiințific sau gândeşte ca o babă. O morală poate să se fi născut chiar şi dintr-o greşeală, dar până şi cu această constatare problema valorii ei n-ar fi nici măcar atinsă. Nimeni n-a cercetat deci până acum *valoarea* celui mai vestit dintre toate leacurile, numit morală, pentru aceasta ar trebui în primul rând ca ea să fie pusă în discuție. Ei bine! Tocmai aceasta este misiunea noastră.

346

Semnul nostru de întrebare. — Voi nu înțelegeți? Va fi într-adevăr obositor să fim înțeleşi. Căutăm cuvintele, căutăm poate şi urechi. Cine suntem noi de fapt? Dacă ne-am numi simplu, cu o expresie mai veche, atei

sau necredincioşi, sau imoralişti, ar mai fi mult până să credem că ne-am definit; suntem toate acestea trei, într-un stadiu prea întârziat ca să se poată înțelege, ca *voi*, domnii mei curioşi, să puteți înțelege ce simte cineva într-o asemenea stare. Nu! Nu mai simțim amărăciunea şi patima celui care s-a smuls, care din necredința sa trebuie să-şi croiască singur un crez, un scop, un martiriu! Ne-am tăbăcit, am devenit reci şi aspri în înțelegerea că lucrurile nu se petrec deloc dumnezeieşte pe lume, ba nici măcar rațional, îndurător sau drept după legile omeneşti; ştim, lumea în care trăim este nelegiuită, imorală, „neomenoasă“ — ne-am tălmăcit-o mult prea multă vreme fals şi mincinos, dar din dorința şi voința venerației noastre, cu alte cuvinte dintr-o *nevoie*. Pentru că omul este o vietate care venerează! Dar şi o vietate bănuitoare, iar că lumea *nu* valorează ceea ce am crezut, este poate lucrul cel mai sigur pe care neîncrederea noastră l-a dobândit în sfârşit. Câtă neîncredere, atâta filozofie. Ne ferim desigur să spunem că lumea este *mai puțin* valoroasă, ni se pare astăzi chiar hazliu dacă omul ar avea pretenția să inventeze valori care să *întreacă* valoarea lumii adevărate — dar tocmai de la acest lucru ne-am întors ca dintr-o excesivă rătăcire a vanității şi nechibzuinței omeneşti, care nu a fost multă vreme recunoscută ca atare. Ea şi-a avut ultima expresie în pesimismul modern, una mai veche şi mai accentuată în învățătura lui Buddha, dar şi creştinismul o îmbrățişează, e adevărat, într-o formă mai îndoielnică şi mai echivocă, dar de aceea nu mai puțin ademenitoare. Întreaga atitudine „omul împotriva lumii“, omul ca principiu de negare a lumii, omul ca măsură a valorii lucrurilor, ca judecător al lumilor, care sfârşeşte prin a aşeza până şi existența însăşi pe talerul balanței sale, găsind-o prea uşoară — cumplita lipsă de gust a acestei atitudini ne-a devenit limpede şi odioasă — facem haz chiar şi numai când găsim alăturate noțiunile „omul *şi* lumea“, despărțite prin sublima aroganță a cuvințelului „şi“! Dar ce? Nu am făcut oare tocmai prin acest lucru, noi cei ce râdem, un pas mai mult în disprețuirea omului? Şi deci în pesimism, în disprețuirea existenței aşa cum o percepem *noi?* Nu am căzut în felul acesta pradă bănuielii unei opoziții, a unei opoziții între lumea în care ne-am simțit până acum acasă, cu venerațiile noastre, de dragul căreia am *suportat* poate să trăim, şi o altă lume *care suntem noi înşine* — unei bănuieli neiertătoare, temeinice, primare asupra noastră înşine, care ne ia în stăpânire pe noi europenii din ce în ce mai mult, din ce în ce mai aprig şi care ar putea pune cu uşurință generațiile viitoare în fața înspăimântătoarei dileme: „sau vă desființați venerațiile sau vă desființați pe voi înşivă!“ Posibilitatea ultimă ar fi

nihilismul, dar prima nu ar fi şi ea nihilism? Acesta este semnul *nostru* de întrebare.

347

Credincioşii şi nevoia lor de credinţă. — De cât are nevoie o *credinţă* pentru a prospera, de câte principii „solide“, pe care nu le vrea zdruncinate fiindcă se *sprijină* pe ele, reprezintă o unitate de măsură pentru forţa sa (mai bine spus, pentru slăbiciunea sa). După cum mi se pare, în bătrâna Europă cei mulţi mai au şi astăzi nevoie de creştinism, de aceea el se mai bucură încă de încredere. Căci aşa este omul: poate combate o dogmă de o mie de ori, dar dacă are nevoie de ea, tot o socoteşte drept „adevărată“ — conform acelei vestite „dovezi a puterii“ de care vorbeşte Biblia. Unii mai au nevoie de metafizică, dar şi acea impetuoasă *dorinţă de certitudine* care se descarcă astăzi ştiinţific-pozitivist în masele largi, dorinţa de a avea cu orice preţ ceva ca ferm (în timp ce datorită înfocării acestei dorinţe o lăsăm mai uşor cu motivarea certitudinii), este şi ea tot dorinţa de reazem, de sprijin, pe scurt acel *instinct al slăbiciunii* care, ce-i drept, nu creează religii, metafizici, convingeri de toate felurile, dar le conservă. De fapt în jurul tuturor acestor sisteme pozitiviste se ridică negura unei oarecare întunecări pesimiste, ceva ca o oboseală, un fatalism, o dezamăgire, teama de noi dezamăgiri — sau afişarea unei înverşunări, proastă dispoziţie, anarhism indignat şi ce alte simptome sau mascarade ale slăbiciunii mai există. Chiar şi violenţa cu care contemporanii noştri cei mai inteligenţi se pierd prin unghere şi îngustimi sărăcăcioase, de pildă în sentimentul patriotard (aşa numesc eu ceea ce în Franţa se cheamă *chauvinisme* şi în Germania „german“) sau în strâmte profesiuni de credinţă estetice de felul *naturalismului* parizian (care subliniază şi dezvăluie numai *acea* parte a naturii care provoacă dezgust şi în acelaşi timp uluire — parte numită astăzi cu plăcere *la verité vraie*) sau în nihilismul după modelul din Petersburg (anume în *credinţa în necredinţă*, dusă până la martiriu) arată întotdeauna şi în primul rând *nevoia* de credinţă, de sprijin, de suport, de reazem… Credinţa este întotdeauna cerută cel mai mult, necesară cel mai grabnic acolo unde lipseşte voinţa, căci voinţa, ca afect al poruncii, este însemnul hotărâtor al suveranităţii şi forţei. Cu alte cuvinte, cu cât individul ştie mai puţin să poruncească, cu atât râvneşte mai aprig la cineva care ordonă, care porunceşte cu asprime, la un Dumnezeu, un principe, un rang,

un medic sau un confesor, o dogmă sau o conştiinţă de partid. De unde s-ar putea deduce că cele două religii ale lumii, budismul şi creştinismul, şi-ar fi putut avea motivaţia apariţiei şi mai cu seamă a bruştei lor răspândiri într-o uriaşă *îmbolnăvire a voinţei*. Şi a fost cu adevărat aşa; amândouă religiile au întâlnit o dorinţă nebunească, împinsă până la disperare, după un „tu trebuie să“, stârnită de îmbolnăvirea voinţei, amândouă religiile au fost predicatoarele fanatismului în vremuri de moleşire a voinţei, dând astfel nenumăratelor mulţimi un reazem, o nouă posibilitate de a voi, o plăcere în a voi. Şi aceasta fiindcă fanatismul este singura „tărie a voinţei“ la care pot fi aduşi chiar şi cei slabi şi şovăielnici, un soi de hipnotizare a întregului sistem senzitiv-intelectual în favoarea hrănirii supraabundente (hipertrofie) a unui singur punct de vedere şi de simţire care va domina de-acum înainte — creştinul îl numeşte *credinţa* sa. Atunci când un om ajunge la convingerea fundamentală că trebuie să i se poruncească, devine „credincios“; invers, ar putea fi imaginată bucuria şi forţa suveranităţii de sine, o *libertate* a voinţei în care spiritul ar părăsi orice credinţă, orice dorinţă de certitudine, obişnuit cum este să se poată ţine pe corzi şi posibilităţi subţiri, dănţuind chiar şi pe marginea prăpăstiilor. Un asemenea spirit ar fi *spiritul liber prin excelenţă*.

348

Despre obârşia savanţilor. — Savantul răsare în Europa din toate felurile de clase şi condiţii sociale, asemenea unei plante care nu are nevoie de un sol specific, de aceea face parte, constitutiv şi involuntar, dintre purtătorii ideilor democratice. Dar această obârşie se trădează. Dacă ţi-ai şcolit puţin privirea pentru a descoperi şi surprinde asupra faptului, într-o carte savantă sau un tratat ştiinţific, *idiosincrazia* intelectuală a savantului — fiecare savant o are pe a sa — atunci în spatele ei vei zări aproape întotdeauna „preistoria“ savantului, familia sa şi în special profesiile şi meseriile acesteia. Acolo unde este exprimat simţământul „lucrul acesta este de-acum dovedit, cu el am terminat“, vorbeşte în general strămoşul din sângele şi instinctul savantului, care, din punctul său de vedere, încuviinţează „treaba făcută“ — credinţa în dovadă este numai un simptom a ceea ce într-o familie muncitoare era considerat din vechime drept „treabă bună“. Un exemplu: fiii funcţionarilor de la registratură şi ai funcţionarilor de birou de orice fel, a căror sarcină principală a fost întotdeauna de a clasa

documente variate, de a le împărți pe sertare, în general de a schematiza, au înclinația — în cazul că devin savanți — de a considera o problemă aproape rezolvată când au schematizat-o. Există filozofi care nu sunt în fond decât creiere schematice — acestora formalul meseriei părinteşti le-a devenit însăşi esența lucrurilor. Talentul pentru clasificare, pentru tabele de categorii, dezvăluie ceva: nu rămâi nepedepsit copilul părinților tăi. Fiul unui avocat va continua să fie avocat şi ca cercetător, vrând în primul rând să-şi păstreze dreptatea în cauza lui şi abia în al doilea rând să aibă poate dreptate. Fiii pastorilor protestanți şi ai învățătorilor se recunosc după siguranța naivă cu care, ca savanți, îşi consideră teza ca şi demonstrată de îndată ce au enunțat-o, dar cu convingere şi căldură, fiindcă au înrădăcinată obişnuința de a fi *crezuți*, aceasta la părinții lor făcând parte din „meserie“! Dimpotrivă, un evreu, în virtutea trecutului neamului său şi a mentalității cercului de afaceri, este cel mai puțin obişnuit de a fi crezut; uitați-vă la savanții evrei — toți țin în mod deosebit la logică, cu alte cuvinte la forțarea aprobării prin motivare, ştiind că trebuie să învingă prin logică chiar şi acolo unde există un dezgust de rasă şi clasă împotriva lor, unde nu vor fi crezuți cu plăcere. Şi aceasta deoarece nimic nu este mai democratic decât logica, ea nu cunoaşte vaza nimănui, pentru ea şi nasurile coroiate sunt drepte. (În treacăt fie spus, Europa trebuie să le fie deosebit de recunoscătoare evreilor tocmai în privința logicizării, a obişnuințelor intelectuale *mai nete*, în primul rând germanii, ca o rasă jalnic de nesăbuită, căreia şi astăzi trebuie să i se tragă mai întâi o săpuneală zdravănă. Pretutindeni unde evreii au ajuns influenți i-au învățat pe ceilalți să deosebească mai subtil, să conchidă mai net, să scrie mai limpede şi mai precis; misiunea lor a fost întotdeauna de a aduce un popor „la rațiune“.)

349

Încă o dată obârşia savanților. — A vrea să te conservi pe tine însuți este expresia unei situații grele, a unei restrângeri a instinctului fundamental al vieții propriu-zise, care tinde spre *extinderea puterii* şi care, în numele acestei voințe, pune sub semnul întrebării şi sacrifică destul de des conservarea de sine. Să considerăm drept simptomatic faptul că unii filozofi, de pildă ofticosul Spinoza, vedeau, trebuiau să vadă faptul hotărâtor tocmai în aşa numitul instinct de autoconservare, pentru că erau oameni aflați în situații grele. Că ştiințele moderne ale naturii s-au încâlcit

în asemenea măsură cu dogma spinoziană (la urmă şi în modul cel mai grosolan, cu darwinismul şi doctrina sa unilaterală, de neînțeles, despre „lupta pentru existență“), se datorează probabil obârşiei celor mai mulți dintre naturalişti; în această privință ei fac parte din „popor“, strămoşii lor erau oameni săraci şi neînsemnați, care cunoşteau prea îndeaproape greutatea de a se descurca. În jurul întregului darwinism englez adie ceva asemănător aerului închis englezesc produs de suprapopulare, asemănător mirosului oamenilor de rând, a mizerie şi înghesuială. Dar când eşti naturalist ar trebui să ieşi din ungherul tău omenesc, iar în natură nu *domneşte* ananghia ci belşugul, risipa, chiar şi până la nechibzuință. Lupta pentru existență este numai o *excepție*, o restrângere temporară a voinței de viață, marea şi mica luptă se învârtesc pretutindeni în jurul precumpănirii, al dezvoltării şi răspândirii, al puterii, conform voinței de putere care este tocmai voința de viață.

350

În cinstea homines religiosi. — Lupta împotriva Bisericii este cu siguranță, printre altele — căci ea înseamnă multe — şi lupta firilor mai vulgare, mai voioase, mai familiare, mai superficiale împotriva dominației oamenilor mai grei, mai profunzi, mai retraşi, adică mai răi şi mai suspicioşi, care au meditat cu îndelungă bănuială asupra valorii existenței şi de asemenea asupra valorii proprii; instinctul vulgar al poporului, bucuria simțurilor, „inima sa bună“ s-au revoltat împotriva lor. Întreaga Biserică romană se întemeiază pe o bănuială meridională asupra firii omului, bănuială care în nord este întotdeauna înțeleasă greşit — ea este o moştenire a sudului european de la Orientul profund, de la străvechea, tainica Asie şi de la spiritul ei contemplativ. Deja protestantismul este o răscoală populară în favoarea oamenilor cumsecade, naivi, superficiali (Nordul a fost întotdeauna mai blajin şi mai searbăd decât Sudul); dar abia Revoluția Franceză a fost cea care i-a înmânat sceptrul definitiv şi solemn „omului bun“ (oii, măgarului, gâştei şi tuturor acelora care sunt anoşti de nevindecat şi scandalagii şi buni de balamucul „ideilor moderne“).

351

În cinstea firilor preoţeşti. — Cred că tocmai filozofii s-au simţit întotdeauna cel mai departe de ceea ce poporul înţelege prin înţelepciune (şi cine nu este astăzi „popor“?), de acea cuminte şi dobitocească linişte sufletească, pioşenie şi blândeţe de preot de ţară, care stă întinsă pe pajişte şi *asistă*, serioasă şi rumegând, la spectacolul vieţii — probabil pentru că nu erau destul de „popor“, destul de „preoţi de ţară“ pentru aşa ceva. Probabil că tocmai ei vor fi şi ultimii care vor învăţa să creadă că poporul ar *putea* înţelege câte ceva din ceea ce este foarte departe de el, din marea *pasiune* a celui ce caută cunoaşterea, care trăieşte, trebuie să trăiască neîncetat în norul de furtună al celor mai înalte probleme şi al celor mai grele răspunderi (deci, defel ca spectator, ca cel exterior, indiferent, sigur, obiectiv…). Poporul preţuieşte un cu totul alt fel de om atunci când, la rândul său, îşi clădeşte un ideal al „înţeleptului“ şi are de o mie de ori dreptul de a cinsti tocmai acest fel de oameni, cu cele mai alese cuvinte şi onoruri; acestea sunt firile preoţeşti, blânde, serioase, naive, caste şi tot ceea ce le este înrudit — spre ele se îndreaptă lauda în acea veneraţie a poporului pentru înţelepciune. Şi cui ar avea poporul motiv să-i fie mai recunoscător decât acestor oameni care fac parte din el şi au răsărit din el, dar ca binecuvântaţi, aleşi, *jertfiţi* binelui său — ei înşişi se cred sacrificaţi lui Dumnezeu — în faţa cărora îşi poate deschide nepedepsit inima, poate *scăpa* de taine, de griji şi de cei răi (căci omul care „s-a mărturisit“ scapă de el însuşi şi cel ce a „recunoscut“, uită). Aici se iveşte o mare trebuinţă: şi pentru gunoiul sufletesc este nevoie de şanţuri de scurgere, cu ape limpezi care curăţă, e nevoie de şuvoaiele repezi ale dragostei şi de inimi viteze, umile şi curate, care se pregătesc pentru un asemenea serviciu sanitar nepublic şi se jertfesc — pentru că *este* o jertfire, preotul este şi rămâne o jertfă omenească… Poporul îi consideră pe aceşti oameni ai „credinţei“ jertfiţi, potoliţi şi serioşi, drept *înţelepţi*, drept cei ce au devenit ştiutori, drept „siguri“ faţă de propria lui nesiguranţă; cine i-ar putea lua poporului cuvântul şi această veneraţie? Dar printre filozofi şi preotul este considerat tot „popor“ şi *nu* o persoană ştiutoare, în primul rând fiindcă ei înşişi nu cred în „ştiutori“ şi pentru că această credinţă şi superstiţie are pentru ei iz de „popor“. *Modestia* a fost cea care a inventat în Grecia cuvântul „filozof“, lăsând splendida trufie de a se numi înţelepţi în seama actorilor spiritului — modestia acelor monştri de semeţie şi suveranitate ca Pitagora, ca Platon…

352

În ce măsură te poți lipsi de morală. — Omul gol este în general un spectacol ruşinos — vorbesc despre noi, europenii (şi în nici un caz despre europence!). Presupunând că prin uneltirea unui vrăjitor, cel mai vesel grup de comeseni s-ar vedea dintr-o dată dezgoliți şi dezbrăcați, cred că ar pieri nu numai voioşia, dar ar fi descurajată şi cea mai grozavă poftă de mâncare — se pare că noi, europenii, nu ne putem lipsi cu nici un preț de această mascaradă care se numeşte îmbrăcăminte. Dar deghizarea „omului moral“, învăluirea în formule morale şi noțiuni de bună-cuviință, întreaga tăinuire binevoitoare a faptelor noastre sub ideile de datorie, virtute, spirit civic, cinste, abnegație nu şi-ar avea oare motive la fel de întemeiate? Nu pentru că aş socoti că în felul acesta ar trebui poate mascată răutatea şi josnicia omenească, pe scurt fiara sălbatică din noi, ideea mea este că, dimpotrivă, avem o înfățişare ruşinoasă tocmai ca *animale blânde* şi avem nevoie de o travestire morală, că „omul interior“ din Europa nu este nici pe departe destul de rău pentru a se putea „arăta“ ca atare (pentru a fi *frumos* în felul acesta). Europeanul se costumează *în morală* fiindcă a devenit un animal bolnav, bolnăvicios, schilod, care are motive temeinice de a fi „blând“, fiindcă este aproape un avorton, ceva înjumătățit, slab, stângaci… Nu ferocitatea animalului de pradă găseşte ca necesară o deghizare morală, ci animalul de turmă cu adânca sa mediocritate, teamă şi plictis de sine însuşi. *Morala îl împodobeşte pe european*, — s-o mărturisim! — pentru a-l face mai distins, mai important, mai cu vază, mai „divin“…

353

Despre obârşia religiilor. — Invenția propriu-zisă a întemeietorilor de religii constă, în primul rând, în stabilirea unui anume fel de viață şi de obiceiuri zilnice care acționează ca *disciplina voluntatis*, alungând în acelaşi timp plictiseala; în al doilea rând, în *interpretarea* acestei vieți, interpretare în virtutea căreia ea să pară învăluită de lumina celor mai înalte valori, astfel încât să devină de aici înainte un bun pentru care lupți şi eventual îți dai viața. În realitate, dintre aceste două invenții, ultima este cea mai importantă; prima, felul de viață, a existat îndeobşte şi înainte, dar alături de alte feluri de viață şi fără conştiința valorii care sălăşluieşte în ea. Importanța, originalitatea întemeietorului de religie iese de obicei la lumină

prin faptul că el *o vede, o alege, ghicind* primul în ce scop poate fi folosită şi cum poate fi interpretată. Isus (sau Pavel) de pildă, a găsit în jurul său viaţa oamenilor mărunţi dintr-o provincie romană, o viaţă modestă, virtuoasă, apăsătoare; el a interpretat-o aşezând înăuntrul ei cel mai înalt sens, cea mai de preţ valoare — şi prin aceasta, curajul de a dispreţui orice alt fel de viaţă, fanatismul tăcut, reluat mai târziu de Fraţii moravi, încrederea în sine secretă şi subterană care creşte şi creşte, sfârşind prin a fi pregătită „să biruiască lumea“ (adică Roma şi clasele superioare ale întregului imperiu). Buddha, de asemenea, a găsit acel soi de oameni, răspândiţi prin toate clasele şi treptele sociale ale neamului său, care sunt buni şi blajini (în primul rând inofensivi) din lene, şi care, tot din lene, trăiesc în abstinenţă şi aproape fără trebuinţe; el a înţeles cum trebuie împins un asemenea fel de oameni în mod inevitabil şi cu toată *vis inertiae* spre o credinţă care făgăduieşte să *împiedice* reîntoarcerea trudelor pământeşti (adică a muncii, a înfăptuirii în general) — această „înţelegere“ a fost geniul său. Pentru a fi întemeietor de religie este nevoie de infailibilitate psihologică în cunoaşterea unei anumite categorii medii de suflete ce nu şi-au *descoperit* încă omogenitatea. El este cel care le reuneşte şi, în această privinţă, întemeierea unei religii rămâne întotdeauna o lungă sărbătoare a cunoaşterii.

354

Despre „geniul speciei“. — Problema conştiinţei (mai exact a conştiinţei de sine) ni se înfăţişează abia atunci când începem să înţelegem în ce măsură ne-am putea lipsi de ea; fiziologia şi zoologia ne aşază acum în faţa acestei înţelegeri (au fost necesare două secole pentru a depăşi bănuiala premergătoare a lui *Leibniz*). Fiindcă am putea gândi, simţi, voi, aminti, am putea de asemenea „acţiona“ în orice sens al cuvântului, fără a fi totuşi nevoie ca toate acestea „să ne pătrundă în conştiinţă“ (cum se spune metaforic). Întreaga viaţă ar fi posibilă fără a se vedea oarecum în oglindă, după cum de fapt la noi şi astăzi cea mai mare parte a vieţii se desfăşoară lipsită de această oglindire — chiar şi latura gânditoare, simţitoare, voitoare a vieţii, oricât de jignitor i-ar suna acest lucru unui filozof mai vârstnic. Atunci *la ce bun* conştiinţa, dacă este de *prisos* în lucrurile esenţiale? După părerea mea, dacă vreţi să plecaţi urechea la răspunsul meu la întrebarea aceasta şi la presupunerile cu caracter de digresiune pe care le fac, fineţea

şi tăria conştiinţei se află întotdeauna în raport cu *capacitatea de comunicare* a omului (sau a animalului), iar capacitatea de comunicare, la rândul ei, se află în raport cu *nevoia de comunicare*, însă acest din urmă lucru nu trebuie înţeles ca şi cum tocmai individul care este maestru în comunicarea şi exprimarea nevoilor sale ar trebui în acelaşi timp să depindă cu nevoile acestea de semenii săi în mai mare măsură decât ceilalţi. Dar mi se pare că aşa stau lucrurile cu unele întregi rase şi şiruri de generaţii; acolo unde nevoia, mizeria au obligat oamenii vreme îndelungată să comunice între ei, să se înţeleagă între ei repede şi uşor, apare la sfârşit un prisos al acestei puteri şi arte de a comunica, asemenea unei averi ce s-a adunat cu timpul şi aşteaptă acum un moştenitor care să o cheltuiască din plin (aceşti moştenitori sunt aşa-numiţii artişti, de asemenea oratorii, predicatorii, scriitorii, cu toţii oameni care sosesc întotdeauna la capătul unui lanţ lung, oameni de fiecare dată „născuţi prea târziu“ în cel mai bun înţeles al cuvântului şi, după cum am mai spus, *risipitori* din fire). Admiţând că această observaţie este corectă, pot trece mai departe la presupunerea că *de fapt conştiinţa s-a dezvoltat numai sub presiunea nevoii de comunicare*, că a fost necesară şi folositoare din capul locului doar în relaţiile de la om la om (mai ales între cei care poruncesc şi cei care se supun) şi că s-a dezvoltat numai în raport cu gradul său de utilitate. Conştiinţa nu este de fapt decât o reţea de comunicaţii între un om şi altul şi numai ca atare a trebuit să se dezvolte, căci omul singuratic, asemănător animalului de pradă, nu ar fi avut nevoie de ea. Faptul că acţiunile, gândurile, simţămintele, mişcările noastre ajung în conştiinţă — sau cel puţin o parte a lor — este urmarea unei necesităţi cumplite care l-a stăpânit vreme îndelungată pe om; fiind animalul cel mai primejduit, *avea nevoie* de ajutor şi protecţie, *avea nevoie* de semenii săi, trebuia să-şi exprime necazurile, să ştie să se facă înţeles — şi pentru toate acestea avea nevoie în primul rând de „conştiinţă“, deci să *ştie* el însuşi ce-i lipseşte, în ce stare sufletească se află, să „ştie“ ce gândeşte. Pentru că, repet, omul, ca orice vieţuitoare, gândeşte neîncetat dar nu ştie acest lucru; gândirea devenită *conştientă* este doar o foarte mică parte a ei, să spunem partea cea mai superficială şi de slabă calitate, căci numai această gândire conştientă se *înfăptuieşte cu cuvinte*, mai bine spus *cu semne de comunicare* prin care se dezvăluie însăşi originea conştiinţei. Într-un cuvânt, dezvoltarea vorbirii şi dezvoltarea conştiinţei (*nu* a raţiunii ci doar a conştiinţei de ea însăşi a raţiunii) merg mână în mână. Să adăugăm că nu numai vorbirea slujeşte drept punte de la om la om, ci şi privirea, apăsarea, gesturile;

conştientizarea impresiilor propriilor simţuri, capacitatea de a le putea stabili şi scoate oarecum în afara noastră, a evoluat în măsura în care a crescut nevoia de a le transmite şi *altora* prin semne. Omul inventator de semne este în acelaşi timp omul care devine din ce în ce mai conştient de el însuşi; omul a învăţat abia ca animal social să devină conştient de sine — o face şi acum, o face tot mai mult. După cum se vede, ideea mea este că o conştiinţă nu face parte de fapt din existenţa individuală a omului, ci mai curând din ceea ce este în el spirit social şi de turmă, că prin urmare conştiinţa se dezvoltă mai subtil numai în raport cu utilitatea ei pentru comunitate şi turmă şi că deci fiecare dintre noi, în pofida bună-voinţei de a se *înţelege* pe sine cât mai individual cu putinţă, de „a se cunoaşte pe sine“, va conştientiza întotdeauna numai nonindividualul din el, „media“ lui, că însuşi gândul nostru — prin caracterul conştiinţei, prin „geniul speciei“ care îl stăpâneşte — este mereu oarecum *votat în majoritate* şi reîntors la perspectiva turmei. Nu încape nici o îndoială că toate acţiunile noastre sunt în fond neasemuit de personale, de unice şi nemărginit individuale, dar de îndată ce le transpunem în conştiinţă *nu mai par a fi aşa*… Adevăratul fenomenalism şi perspectivism cum îl înţeleg eu este acesta: natura *conştiinţei animale* vrea ca lumea pe care o putem conştientiza să fie doar o lume a suprafeţei şi semnelor, o lume generalizată şi vulgarizată, că tot ceea ce devine conştient, *devine* tocmai de aceea anost, îngust, relativ neghiob, general, semn, însemnul turmei, că de orice conştientizare este legată o mare şi adâncă pervertire, falsificare, superficializare şi generalizare. La urma urmei, creşterea conştiinţei este o primejdie iar cine trăieşte printre europenii conştienţi ştie că este chiar o boală. După cum se poate ghici, ceea ce mă interesează aici nu este opoziţia dintre subiect şi obiect — această deosebire o las în seama teoreticienilor cunoaşterii care au rămas agăţaţi în capcanele gramaticii (metafizica poporului). Este şi mai puţin opoziţia dintre „lucrul în sine“ şi aparenţă, fiindcă nu cunoaştem nici pe departe destul spre a putea *deosebi*. Nu avem de fapt nici un organ pentru „cunoaştere“, pentru „adevăr“; „ştim“ (sau credem sau ne închipuim) tocmai atât cât ar putea fi *folositor* în interesul turmei omeneşti, al speciei, şi însuşi ceea ce este numit aici „folos“ este la urma urmei tot numai o credinţă, o închipuire, poate chiar acea neghiobie nefastă de pe urma căreia vom pieri într-o bună zi.

Obârşia noţiunii noastre de „cunoaştere“. — Culeg această explicație din stradă; am auzit pe cineva din popor spunând „m-a recunoscut“ — şi-atunci m-am întrebat ce înțelege de fapt poporul prin cunoaştere? Ce vrea, când vrea cunoaştere? Nimic mai mult decât că ceva străin trebuie redus la ceva *cunoscut*. Iar noi, filozofii — prin cunoaştere am înțeles oare *mai mult?* Lucrul cunoscut înseamnă ceva cu care suntem obişnuiți, astfel încât să nu ne mai mire — viața noastră zilnică, o regulă oarecare de care ținem seamă, tot ceea ce face să ne simțim acasă; cum? nevoia noastră de cunoaştere nu este tocmai această nevoie de cunoscut, voința de a descoperi printre toate lucrurile străine, neobişnuite, îndoielnice ceva care să nu ne mai nelinişteascâ? Nu este oare instinctul de teamă cel care ne îndeamnă să cunoaştem? Bucuria căutătorului de cunoaştere nu este oare tocmai bucuria simțământului de siguranță recâştigat?… Filozoful acela considerase lumea drept „cunoscută“ în clipa în care o redusese la „idee“, vai, oare nu pentru că „ideea“ îi era atât de cunoscută, atât de familiară? fiindcă se temea atât de puțin de „idee“? Of, modestia celor ce caută cunoaşterea! Priviți-le principiile şi rezolvările problemelor lumii, în această lumină! Când regăsesc ceva în lucruri, printre lucruri, în spatele lucrurilor, ceva care ne este din păcate foarte cunoscut, de pildă tabla înmulțirii sau logica noastră ori voința şi dorința noastră, cât sunt de fericiți! Căci „ceea ce e cunoscut, e recunoscut“, aici sunt cu toții de acord. Chiar şi cei mai prudenți dintre ei cred că ceea ce este cunoscut este cel puțin mai uşor de *recunoscut* decât ceva străin; ei cred, de pildă, că pentru a proceda metodic se impune să se pornească de la „lumea interioară“, de la „faptele de conştiință“, pentru că este lumea *mai cunoscută* nouă. Greşeala greşelilor! Ceva cunoscut este ceva obişnuit, iar ceea ce e obişnuit este cel mai greu de „recunoscut“, de văzut ca problemă, deci ca ceva străin, îndepărtat, aflat „în afara noastră“… Marea certitudine a ştiințelor naturii în comparație cu psihologia şi critica elementelor conştiinței — ştiințele *nonnaturii* cum s-ar putea aproape spune — se întemeiază tocmai pe faptul că îşi iau ca obiect *elementul străin*, în timp ce este aproape o contradicție şi o absurditate să *vrei* să iei ca obiect ceva ce nu-ți este străin…

356

În ce măsură lucrurile se vor petrece din ce în ce mai „artistic“ în Europa. — Grija pentru trai îi mai obligă încă şi astăzi — în perioada

noastră de tranziție în care atât de multe încetează să mai oblige — pe aproape toți bărbații europeni să-şi asume un anumit rol, aşa-numita lor profesie; unora le rămâne libertatea — o libertate aparentă — de a-şi alege singuri acest rol, dar celor mai mulți rolul le este ales. Rezultatul e destul de ciudat: la o vârstă mai înaintată, aproape toți europenii se confundă cu rolul lor, fiind ei înşişi victimele „jocului lor bun“, uitând cât de mult au dispus de ei întâmplarea, capriciul, arbitrarul, pe vremea când li se hotăra „profesiunea“ — şi cât de multe alte roluri ar fi *putut* poate să joace, căci acum e prea târziu! Privit mai adânc, rolul a *devenit* într-adevăr caracter, iar arta — fire. Au existat vremuri când se credea, cu fermă convingere, ba chiar cu pioşenie, în predestinarea tocmai pentru această afacere, tocmai pentru acest fel de a-şi câştiga pâinea, nevrând pur şi simplu să se recunoască întâmplarea, rolul, arbitrarul care prezidase; mulțumită acestei credințe, stările, corporațiile, privilegiile moştenite ale anumitor meserii au fost în stare să clădească acei monştri de închisori sociale lătărețe ce caracterizează Evul Mediu şi care pot fi în orice caz lăudate pentru un lucru — durabilitatea lor (iar durata este pe pământ o valoare de prim rang!). Dar există şi epoci opuse, cele cu adevărat democratice, în care această credință este uitată din ce în ce mai mult, în primul plan apărând un crez îndrăzneț şi un punct de vedere contrar, acel crez atenian, observat pentru prima oară în epoca lui Pericle, acel crez de astăzi al americanilor, care tinde să devină tot mai mult şi crezul europenilor, epoci în care individul este convins că poate face aproape totul, că este la *înălțimea* aproape a *oricărui rol*, epoci când fiecare încearcă pe el însuşi, improvizează, încearcă din nou, îi place să încerce, epoci în care toată natura încetează de a mai fi, devenind artă… După cum se ştie, grecii, abia după ce au adoptat această „credință în rol“ — un crez artistic, dacă vreți — au suferit, pas cu pas, acea transformare ciudată, nedemnă de imitare în toate privințele: *au devenit cu adevărat actori* şi ca atare au fermecat, au depăşit întreaga lume, la sfârşit chiar şi „oraşul care cucerise lumea“ (căci cel ce a învins Roma a fost *Graeculus histrio* şi *nu* cultura greacă, după cum obişnuiesc să spună naivii…) Dar ceea ce îmi trezeşte teama, ceea ce se poate astăzi deja pipăi cu mâinile, în cazul în care cineva ar dori s-o facă, este că noi, oamenii moderni, am apucat-o pe aceeaşi cale, şi de fiecare dată când omul începe să descopere în ce măsură joacă un rol şi în ce măsură *poate* fi actor, *devine* actor… În felul acesta se ridică o nouă faună şi floră umană, care nu s-ar putea dezvolta în epoci mai stabile şi mai mărginite — sau care sunt lăsate „jos“ sub stigmatul şi bănuiala necinstei — atunci se nasc de fiecare dată cele

mai interesante şi nebuneşti epoci ale istoriei, în care „actorii“, *toate* soiurile de actori, sunt adevăraţii stăpâni. Dar tocmai datorită acestui fapt o altă specie de oameni este tot mai adânc păgubită, sfârşind prin a nu mai fi posibilă, în primul rând marii „constructori“; acum forţa constructoare amorţeşte, curajul de a croi planuri pe timp îndelungat este anihilat, geniile organizatorice încep să lipsească — cine mai îndrăzneşte să întreprindă opere pentru a căror încheiere ar trebui să se *conteze* pe milenii? Căci piere acea credinţă de temelie în virtutea căreia cineva poate socoti, făgădui, anticipa viitorul în planuri, sacrifica viitorul planurilor sale — anume credinţa că omul are valoare şi sens numai în măsura în care este o *piatră într-o uriaşă construcţie*, iar în acest scop trebuie să fie în primul rând „tare“, să fie „piatră“… Dar mai cu seamă nu — actor! Pe scurt — vai, faptul va mai fi trecut sub tăcere destulă vreme! — ceea ce nu se va mai clădi de-aici înainte, nu se va mai *putea* clădi, este o societate în vechiul înţeles al cuvântului; ne lipseşte totul pentru a înălţa această construcţie, în primul rând materialul. *Noi toţi nu mai suntem material pentru o societate*, acesta este un adevăr căruia i-a sosit ceasul! Mi-e indiferent că deocamdată cea mai mioapă, poate cea mai cinstită, în orice caz cea mai gălăgioasă specie de oameni care există astăzi, domnii noştri socialişti cred, speră, visează, dar în primul rând strigă şi scriu aproximativ contrarul — lozinca lor pentru vremurile viitoare, „o societate liberă“, poate fi citită de-acum pe toate mesele şi gardurile. Societate liberă? Da! Da! Dar ştiţi, domnii mei, cu ce se clădeşte ea? Cu lemnul de fier! Cu vestitul lemn de fier! Şi mai degrabă din fier decât din lemn…

357

Despre vechea problemă: „ce este german“? — Să socotim, pentru noi, adevăratele cuceriri ale gândirii filozofice datorate minţilor germane: pot fi ele, în vreun înţeles oarecare, puse şi în seama întregii rase? Putem oare spune că sunt totodată opera „sufletului german“ sau cel puţin simptomul ei, în înţelesul în care suntem obişnuiţi să considerăm de pildă ideomania lui Platon, aproape nebunia sa pentru formele religioase, în acelaşi timp şi ca o trăire şi o dovadă a „sufletului grec“? Sau ar fi adevărat contrarul? Ar fi oare aceste cuceriri ceva atât de individual, o atât de rară *excepţie* faţă de spiritul rasei cum a fost de pildă, cu împăcată conştiinţă, păgânismul lui Goethe? Sau cum este, cu împăcată conştiinţă, printre

germani, machiavelismul lui Bismarck, aşa-numita sa „politică realistă“? Contrazic oare filozofii noştri poate chiar şi *nevoia* „sufletului german“? Într-un cuvânt, filozofii germani au fost oare cu adevărat — germani filozofi? Amintesc trei cazuri. Mai întâi neasemuita concluzie a lui Leibniz, cu care a avut dreptate nu numai împotriva lui Descartes ci şi împotriva tuturor celor ce filozofaseră până la el — înţelegând conştiinţa doar ca un *accidens* al imaginaţiei şi *nu* ca atributul necesar şi esenţial al acesteia, deci că ceea ce numim noi conştiinţă este de fapt numai o stare a lumii noastre spirituale şi sufleteşti (poate o stare bolnăvicioasă) *şi nici pe departe conştiinţa însăşi;* este oare în această idee ale cărei adâncuri nu au secat încă nici astăzi, ceva german? Există oare vreun motiv de a presupune că un latin n-ar fi ajuns cu uşurinţă la această răsturnare a evidenţei? — căci este într-adevăr o răsturnare. Să ne amintim în al doilea rând de covârşitorul semn de întrebare pe care *Kant* l-a alăturat noţiunii de „cauzalitate“, — nu pentru că s-ar fi îndoit în general de justeţea ei, ca Hume, ci a început prin a delimita cu grijă cercul înlăuntrul căruia această noţiune ar avea în general un sens (această stabilire a hotarelor nu s-a încheiat nici astăzi încă). În al treilea rând să luăm uimitoarea idee a lui *Hegel* cu care el a spart toate tiparele şi mofturile logice, îndrăznind să susţină că noţiunile specifice se dezvoltă *una din cealaltă*, principiu datorită căruia în Europa spiritele au fost pregătite pentru ultima mare mişcare ştiinţifică, darwinismul — căci fără Hegel n-ar fi fost nici un Darwin. Este oare în această inovaţie hegeliană, prima care a adus noţiunea hotărâtoare de „dezvoltare“ în ştiinţă, ceva german? Fără nici o îndoială, în toate cele trei cazuri simţim „dezvăluit“ şi ghicit ceva din noi înşine, suntem recunoscători şi în acelaşi timp surprinşi, fiecare dintre aceste trei principii reprezintă o frântură din cunoaşterea de sine germană, din experienţa proprie şi definirea personală, care împinge spre meditaţie. „Lumea noastră interioară este mult mai bogată, mai cuprinzătoare, mai tainică“, — aşa simţim cu Leibniz; ca germani ne îndoim odată cu Kant de valoarea definitivă a cunoştinţelor din domeniul ştiinţelor naturii şi în general de tot ceea ce se *lasă* recunoscut *causaliter* — ceea ce *poate* fi cunoscut ni se pare a fi, ca atare, mai *puţin* valoros. Noi germanii suntem hegelieni chiar şi dacă nu ar fi existat niciodată un Hegel, în măsura în care (în opoziţie cu toţi latinii) acordăm instinctiv devenirii, evoluţiei un sens mai adânc şi o valoare mai mare decât lui ceea ce „este“ — credem cu greu în îndrituirea noţiunii de „existenţă“ — şi de asemenea în măsura în care nu suntem înclinaţi să-i cunoaştem logicii noastre omeneşti calitatea de a fi

logica în sine, singurul fel de logică (am vrea mai curând să ne convingem pe noi înşine că este numai un caz deosebit şi poate unul dintre cele mai ciudate şi neghioabe). A patra întrebare ar fi dacă şi *Schopenhauer* cu pesimismul său, vreau să spun cu problema despre *valoarea existenței*, ar fi trebuit să fie tocmai un german. Nu cred. Evenimentul *în urma căruia* această problemă era cu siguranță de aşteptat, astfel încât un astronom al sufletului i-ar fi putut calcula ziua şi ora — apusul credinței în Dumnezeul creştin, victoria ateismului ştiințific, este un eveniment universal-european la care toate neamurile trebuie să-şi aibă partea de merit şi onoruri. Dimpotrivă însă, trebuie pus tocmai pe seama germanilor — a acelor germani contemporani cu Schopenhauer — faptul de a fi *întârziat* primejdios de mult această biruință a ateismului; mai ales Hegel a fost cel care a tărăgănat *par excellence* lucrurile, prin încercarea sa grandioasă de a ne convinge la sfârşit de divinitatea existenței cu ajutorul celui de-al şaselea simț al nostru, „simțul istoric“. Ca filozof, Schopenhauer a fost *primul* ateu mărturisit şi neînduplecat pe care l-am avut noi, germanii; vrăjmăşia sa împotriva lui Hegel îşi avea aici dedesubturile. El considera nondivinitatea existenței drept un dat, ceva palpabil şi indiscutabil; îşi pierdea de fiecare dată sângele rece de filozof, lăsându-se cuprins de furie, când vedea pe cineva şovăind sau făcând digresiuni în această privință. Pe acest fapt se întemeiază întreaga sa onestitate, căci *condiția* felului în care vede el lucrurile este ateismul absolut şi cinstit, victorie în sfârşit şi cu greu câştigată de conştiința europeană, rodul cel mai bogat în urmări al unei educații de peste două mii de ani spre adevăr, care la urmă îşi interzice *minciuna* credinței în Dumnezeu… Se vede ce anume l-a biruit pe Dumnezeul creştin: însăşi moralitatea creştină, noțiunea de sinceritate privită din ce în ce mai sever, subtilitatea duhovnicilor conştiinței creştine transfigurată şi sublimată în conştiință ştiințifică, în puritate intelectuală cu orice preț. A privi natura ca şi cum ar fi o dovadă a bunătății şi grijii unui Dumnezeu, a interpreta istoria în cinstea unei înțelepciuni divine, ca mărturie veşnică a unei ordini morale a lumii şi a intențiilor finalismului moral, a interpreta trăirile proprii aşa cum le-au interpretat oamenii pioşi destulă vreme, ca şi cum totul ar fi supunere, semn, totul ar fi gândit şi trimis pentru mântuirea sufletului — acest fel de a gândi *a trecut*, are conştiința *împotriva* sa, este considerat de toate conştiințele mai rafinate drept necuviincios, necinstit, drept minciună, efeminare, slăbiciune, laşitate, iar această severitate mai mult decât orice altceva ne face *buni* europeni, moştenitori ai celei mai îndelungate şi curajoase depăşiri de sine

a Europei. Prin alungarea în felul acesta a interpretării creştine, condamnând „sensul“ ei ca pe o monedă falsă, ne copleşeşte dintr-o dată şi cumplit *întrebarea schopenhauerianǎ: dar oare existența are în general vreun sens?* — o întrebare care va avea nevoie de câteva sute de ani chiar şi numai pentru a fi înțeleasă în întregime şi în toate străfundurile ei. Ceea ce Schopenhauer însuşi a dat ca răspuns la această întrebare a fost — să-mi fie iertat — ceva prematur, tineresc, doar o acomodare, o oprire şi o împotmolire tocmai în perspectivele moralei creştin-ascetice cărora, odată cu credința în Dumnezeu, li se *retrăsese credința*… Dar el a pus această întrebare — ca bun european, după cum am mai spus, şi *nu* ca german. Sau poate că germanii, cel puțin prin felul în care s-au înstăpânit pe întrebarea schopenhauerianǎ, şi-au dovedit apartenența la şi înrudirea interioară cu această problemă, pregătirea pentru ea, *nevoia* de ea? Faptul că după Schopenhauer şi în Germania — destul de târziu, de altfel! — s-a gândit şi s-a scris despre problema ridicată de el, nu este desigur suficient pentru a decide în favoarea acestei legături mai strânse; chiar şi ciudata *neîndemânare* a acestui pesimism post-schopenhauerian ar putea vorbi împotrivă — e limpede că germanii nu se purtau ca şi cum s-ar fi aflat în elementul lor. Dar aici nu fac nici o aluzie la Eduard von Hartmann, din contră, nici până astăzi nu s-a risipit vechea mea bănuială că este prea *iscusit* pentru noi, vreau să spun că, adevărat şarlatan încă de la început, poate nu numai că a luat în derâdere pesimismul german, ci că ar putea chiar sfârşi prin a le lăsa germanilor ca „moştenire“ testamentară, cât de mult şi-a putut bate cineva joc de ei în epoca întemeierilor. Dar întreb: să-l considerăm oare drept glorie germană pe bătrânul titirez Bahnsen care o viață întreagă s-a învârtit cu voluptate în jurul mizeriei sale realist-dialectice, a „ghinionului său personal“ — să fie asta oare ceva chiar german? (Recomand pe această cale scrierile sale în scopul în care le-am folosit şi eu, anume ca hrană antipesimistă, mai ales de dragul *elegantiae psychologicae* a lor, cu care îmi pare că se poate veni de hac şi celor mai astupate trupuri şi firi.) Sau ar putea fi socotiți printre adevărații germani asemenea diletanți şi fete bătrâne ca Mainländer, dulceagul apostol al virginității? La urma urmelor era probabil evreu (toți evreii devin dulcegi când moralizează). Nici Bahnsen, nici Mainländer şi nici Eduard von Hartmann nu reprezintă o dovadă sigură pentru întrebarea dacă pesimismul lui Schopenhauer — privirea îngrozită pe care o aruncă într-o lume lipsită de Dumnezeu, devenită neghioabă, oarbă, nebună şi îndoielnică, groaza sa *cinstită* — a fost nu doar un caz de excepție printre germani, ci un

eveniment *german*, în timp ce tot ceea ce se află altfel în primul plan, viteaza noastră politică, patriotismul nostru voios care priveşte cu destulă convingere toate lucrurile în lumina unui principiu prea puţin filozofic („Germania, Germania mai presus de toate“), deci *sub specie speciei*, adică a *species* germane, dovedeşte foarte limpede contrarul. Nu! Germanii de astăzi *nu* sunt pesimişti! Iar Schopenhauer a fost pesimist, repet, ca bun european şi *nu* ca german.

358

Răscoala țărănească a spiritului. — Noi europenii ne aflăm în faţa unei uriaşe lumi în ruină, unde câte ceva se mai înălţă, unde multe mai sunt în picioare, putrede şi sinistre, dar cea mai mare parte s-a şi prăbuşit, destul de pitoresc — unde au existat vreodată ruine mai frumoase? — cotropite de bălării mari şi mici. Acest oraş al decăderii este Biserica; vedem societatea religioasă a creştinismului zguduită până în cele mai adânci temelii — credința în Dumnezeu s-a prăbuşit iar credința în idealul creştin-ascetic îşi poartă ultima luptă. Un asemenea edificiu, clădit temeinic şi vreme îndelungată, cum a fost creştinismul — ultima ctitorie romană! — nu putea fi de bună seamă dărâmat dintr-o dată; toate soiurile de cutremure au trebuit să-l zguduie, toate felurile de spirite care sfredelesc, sapă, rod, umezesc au trebuit să ajute la dărâmarea sa. Dar cel mai ciudat e faptul că aceia care şi-au dat osteneala cea mai mare pentru întreținerea şi păstrarea creştinismului, tocmai ei au devenit cei mai vajnici distrugători ai săi — germanii. Se pare că germanii nu înțeleg esența unei biserici. Nu sunt oare destul de intelectuali? destul de neîncrezători? Edificiul Bisericii are în orice caz drept temelie o libertate şi un liberalism spiritual *sudic* şi de asemenea o bănuială sudică faţă de natură, om şi spirit — se întemeiază pe o cu totul altă cunoaştere a oamenilor şi pe altă experiență umană decât a avut-o Nordul. Reforma lui Luther a fost, în toată întinderea sa, indignarea simplității împotriva „multiplicității“, pentru a vorbi cu prudență, o neînțelegere grosolană şi cinstită căreia trebuie să i se ierte multe; expresia unei biserici *biruitoare* nu era înțeleasă, văzându-se doar corupție, iar scepticismul distins, acel *lux* de scepticism şi toleranță pe care şi-l permite orice forță victorioasă şi sigură de ea însăşi, era înțeleasă greşit… Aruncând o privire, vedem destul de bine astăzi cât de fatal de miop, superficial şi imprudent a fost Luther în toate problemele cardinale ale

puterii, în primul rând ca om din popor, căruia îi lipsea orice moştenire a unei caste stăpânitoare, orice instinct pentru putere, astfel încât opera sa, voinţa sa de restabilire a acelui edificiu roman a devenit, fără voia şi ştirea sa, începutul unei opere de distrugere. El a destrămat, a rupt cu o furie cinstită acolo unde bătrânul păianjen ţesuse vreme îndelungată cu cea mai mare grijă. A împărţit tuturor cărţile sfinte şi în felul acesta ele au ajuns pe mâinile filologilor, adică ale distrugătorilor oricărei credinţe ce se întemeiază pe cărţi. A distrus ideea de „biserică“ alungând încrederea în inspiraţia conciliilor, căci această idee îşi păstrează puterea numai cu condiţia ca spiritul inspirator care a întemeiat Biserica să mai sălăşluiască în ea, să mai clădească, să continue înălţarea casei sale. Luther i-a redat preotului relaţiile sexuale cu femeia, dar trei sferturi din veneraţia de care este capabil poporul, şi în primul rând femeia din popor, se întemeiază pe credinţa că un om care este deosebit în această privinţă va fi deosebit şi în altele, iar credinţa populară în supraomenescul din om, în miracol, în Dumnezeul mântuitor din om îşi are tocmai aici susţinătorul ei cel mai subtil şi mai de seamă. După ce i-a redat preotului femeia, Luther a trebuit să-i *ia* spovedania, lucru corect din punct de vedere psihologic, dar în felul acesta era de fapt înlăturat însuşi preotul creştin, a cărui profundă utilitate a fost întotdeauna *aceea* de a fi o ureche sfântă, o fântână tăcută, un mormânt pentru taine. „Fiecare este propriul său preot“ — în spatele unor asemenea formule şi a vicleniei lor ţărăneşti se ascundea la Luther ura neîmpăcată împotriva „omului superior“ şi a dominaţiei „omului superior“, aşa cum îl concepuse Biserica; el a sfărâmat un ideal pe care nu ştiuse să-l atingă, în timp ce părea să combată şi să deteste degenerarea acestui ideal. De fapt el, insuportabilul călugăr, a respins *stăpânirea homines religiosi*, a făcut deci în interiorul ordinii eclesiastice tocmai ceea ce combătea cu atâta intoleranţă în privinţa ordinii sociale — o „răscoală ţărănească“. Cine ar fi oare atât de naiv încât să-l laude sau să-l mustre pe Luther pentru tot ce a răsărit mai apoi, bun şi rău, din Reforma sa, fapte care pot fi astăzi oarecum stabilite, pentru urmările lor? A fost cu totul nevinovat, nu ştia ce face. Aplatizarea spiritului european, mai ales în partea nordică, *îmblânzirea* sa dacă se preferă desemnarea printr-o expresie morală, a făcut, fără nici o îndoială, un covârşitor pas înainte odată cu Reforma lui Luther, şi tot datorită ei a crescut mobilitatea şi neliniştea spiritului, setea sa de independenţă, credinţa sa în dreptul la libertate, „firescul“ său. În sfârşit, dacă vrem să-i recunoaştem Reformei meritul de a fi pregătit şi favorizat ceea ce venerăm noi astăzi ca „ştiinţă modernă“, atunci va trebui de bună

seamă adăugat că şi ea se face vinovată de degenerarea savantului modern, de lipsa sa de venerație, pudoare şi profunzime, de întreaga candoare şi cumsecădenie în problemele cunoaşterii, pe scurt, de acel *plebeism al spiritului* caracteristic ultimelor două secole de care nici pesimismul de până acum nu ne-a mântuit defel; şi „ideile moderne“ mai fac încă parte din această răscoală țărănească a Nordului împotriva spiritului meridional mai rece, mai echivoc, mai bănuitor, care şi-a clădit în Biserica creştină cel mai de seamă monument. În sfârşit, să nu uităm ce este o Biserică, şi anume în contrast cu orice „stat“: o Biserică este în primul rând o structură a dominației care le asigură oamenilor mai dezvoltați *intelectual* rangul superior şi care *crede* în forța spiritualității într-atât încât să-şi interzică toate mijloacele violente mai grosolane — numai datorită acestui fapt este Biserica, oricum, o instituție mai distinsă decât statul.

359

Răzbunarea asupra spiritului şi alte dedesubturi ale moralei. — Oare unde credeți că îşi are morala cei mai primejdioşi şi mai vicleni apărători?… Iată un om nereuşit care nu are îndeajuns spirit pentru a se putea bucura de acest lucru, dar are tocmai destulă cultură pentru a o şti; plictisit, dezgustat, se disprețuieşte pe sine; datorită unei mici averi moştenite este lipsit, din păcate, şi de ultima consolare, de „binecuvântarea muncii“, de uitarea de sine prin „obligațiile zilnice“, un om căruia îi e de fapt ruşine de existența sa — poate că mai găzduieşte şi câteva mici vicii — şi care pe de altă parte nu se poate împiedica să se delecteze din ce în ce mai mult cu cărți care nu-i sunt pe măsură sau cu o societate mai intelectuală decât poate el să mistuie, devenind vanitos şi iritabil; un astfel de om în întregime otrăvit — căci la asemenea nereuşiți spiritul devine otravă, cultura devine otravă, proprietatea şi singurătatea devin otravă — ajunge până la urmă subjugat în mod obişnuit de spiritul de răzbunare, de setea de răzbunare… de *ce anume* credeți că are nevoie, o nevoie nemăsurată, pentru a-şi dărui sie însuşi iluzia superiorității față de oameni aflați intelectual mai presus, pentru a-şi crea, fie şi numai în imaginație, bucuria *răzbunării împlinite*? Întotdeauna de *moralitate*, poți pune chiar prinsoare, întotdeauna de cuvintele răsunătoare ale moralei, de bătutul tobei despre dreptate, înțelepciune, sfințenie, virtute, întotdeauna de stoicismul felului de a fi (cât de bine ascunde stoicismul ceea ce îi lipseşte cuiva!…),

întotdeauna de haina tăcerii înțelepte, a bunăvoinței, a blândeții şi cum se mai numesc toate hainele idealiştilor în care umblă înveşmântaţi nevindecaţii disprețuitori de sine ca şi nevindecaţii vanitoşi. Să nu fiu înțeles greşit: din asemenea *duşmani înnăscuți ai spiritului* răsare uneori acel exemplar uman rar, care este venerat de popor sub numele de sfânt, de înțelept; dintre aceşti oameni se ivesc acei monştri ai moralei care fac larmă, care fac istorie — sfântul Augustin face parte dintre ei. Teama de spirit, răzbunarea împotriva spiritului — vai, cât de des au devenit aceste vicii cu puteri propulsoare rădăcina virtuților! Ba chiar *virtute!* Şi, între noi fie zis, chiar şi acea pretenție a filozofilor la *înțelepciune* care s-a auzit ici şi colo pe pământ, cea mai nebunească şi necuviincioasă dintre toate pretențiile — nu a fost oare întotdeauna, în India ca şi în Grecia, *în primul rând o ascunzătoare?* Uneori poate din punctul de vedere al educației, care sfinţeşte atâtea minciuni ca menajamente delicate pentru ființele în devenire, în creştere, pentru discipolii care datorită credinței lor în persoană (dintr-o greşeală) trebuie adesea apărați împotriva lor înşişi… Dar în cele mai multe cazuri este o ascunzătoare a filozofului, în spatele căreia se refugiază din cauza oboselii, a vârstei, a potolirii, a înăspririi, ca simțământ al apropierii sfârşitului, înțelepciunea acelui instinct pe care îl au animalele în pragul morții — ele se dau de-o parte, devin tăcute, aleg singurătatea, se târăsc în peşteri, devin *înțelepte*… Cum? Înțelepciunea este o ascunzătoare a filozofului față de spirit?

360

Două feluri de cauze care sunt confundate. — Acesta mi se pare a fi unul dintre cei mai importanți paşi şi cele mai importante progrese ale mele: am învățat să deosebesc cauza acționării în general, de cauza acționării în cutare fel, în cutare direcție, în cutare scop. Primul fel de cauze este o cantitate de forță adunată, care aşteaptă să fie folosită într-un fel oarecare şi într-un scop oarecare, pe când al doilea fel de cauze, comparat cu această forță, este ceva cu totul neînsemnat, de cele mai multe ori o mică întâmplare, în urma căreia această cantitate de forță se „declanşează“ într-un singur şi anumit mod — chibritul în raport cu butoiul cu pulbere. Eu număr printre aceste mici întâmplări şi chibrituri toate aşa-zisele „scopuri“, de asemenea şi pe cele mult mai aşa-zisele „vocații“; ele sunt relativ oarecare, arbitrare, aproape indiferente în comparație cu uriaşa cantitate de

forță care stăruie, după cum am spus, să fie folosită în vreun fel. Lucrurile sunt văzute îndeobşte altfel: suntem obişnuiți să vedem forța *propulsoare* în țel (scop, vocație şi aşa mai departe), conform unei greşeli străvechi, dar țelul este numai forța *diriguitoare*, aici s-a confundat cârmaciul cu aburii. Şi nici măcar întotdeauna cârmaciul, forța diriguitoare… Nu este oare destul de des „scopul“, „țelul“ numai un pretext decorativ, o ulterioară orbire de sine a vanității care nu vrea să admită că vasul *urmează* curentul în care a ajuns din întâmplare? Că „vrea“ să ajungă acolo *pentru că trebuie* să ajungă acolo? Că are desigur o direcție, dar nici un cârmaci? Mai este încă nevoie de o critică a ideii de „scop“.

361

Despre problema actorului. — Problema actorului m-a neliniştit vreme îndelungată; nu eram sigur (uneori nu sunt nici astăzi) dacă nu cumva pornind de aici i se va veni de hac primejdioasei noțiuni de „artist“ — o noțiune tratată până acum cu o blândețe de neiertat. Falsitatea cu bună ştiință, plăcerea de a te preface izbucnind ca o forță, înlăturând aşa numitul „caracter“, inundând, uneori stingând, cerința lăuntrică de a intra într-un rol şi o mască, într-o *aparență*, un exces al feluritelor capacități de adaptare care nu se mai ştiu mulțumi rămânând în slujba unei utilități stricte şi imediate — toate acestea nu sunt poate *numai* actorul în sine?… Un asemenea instinct se va fi format cel mai uşor în familii de oameni simpli, care au trebuit să-şi strecoare viața sub apăsări şi constrângeri schimbătoare, în adâncă dependență, care se mlădiază după împrejurări, care trebuie să se gospodărească mereu din nou datorită noilor condiții, să dea şi să se aşeze mereu altfel şi care, cu timpul, ajung să-şi agațe hainele în bătaia *oricărui* vânt devenind aproape ei înşişi haine, maeştri ai acestei arte a veşnicului joc de-a ascunsul care le-a pătruns în carne şi sânge şi care la animale se numeşte *mimicry*, până când, la sfârşit, această întreagă putere adunată din generație în generație devine despotică, nechibzuită, nestăpânită, învățând ca instinct să poruncească altor instincte şi dă naştere actorului, „artistului“ (mai întâi bufonul, mincinosul, măscăriciul, nebunul, clovnul, ca şi servitorul clasic Gil Blas, căci în asemenea tipuri se găseşte preistoria artistului şi destul de des şi aceea a „geniului“). Şi în condiții sociale mai înalte, sub apăsări asemănătoare, creşte un soi asemănător de oameni, numai că atunci instinctul actoricesc este ținut în frâu de un alt

instinct, de pildă la „diplomat“ — aş fi de altfel înclinat să cred că un bun diplomat are întotdeauna calea deschisă spre a fi şi un bun actor pe scenă, cu condiția de a avea „cale liberă“. Iar în privința *evreilor*, popor al artei adaptării *par excellence*, în aceeaşi ordine de idei am fi dispuşi să vedem în ei, încă din capul locului, un fel de instituție istorică pentru formarea actorilor, o adevărată pepinieră de actori; a sosit de fapt într-adevăr vremea să ne întrebăm care actor bun de astăzi *nu* este evreu? Iar evreul, ca literat înnăscut, adevăratul stăpânitor al presei europene, îşi exercită această putere în temeiul calităților sale actoriceşti, căci literatul este fundamental actor — el joacă rolul „cunoscătorului“, al „specialistului“. În sfârşit, *femeile* — să ne gândim la toată istoria lor — oare nu *trebuie* să fie ele, în primul rând şi mai presus de orice, actrițe? Să auzim ce spun medicii care au hipnotizat femei şi, la urma urmei, să le iubim, să ne lăsăm „hipnotizați“ de ele! Cu ce ne alegem întotdeauna de aici? Căci ele „se dau“ chiar şi atunci când îşi dau… Femeia este atât de artistă…

362

Încrederea noastră în virilizarea Europei. — Datorită lui Napoleon (şi în nici un caz Revoluției Franceze, care era îndreptată spre „frăție“ între popoare şi efuziuni sentimentale exagerate şi generale), pot să se succeadă acum câteva secole războinice care nu-şi au asemănare în istorie, pe scurt, grație lui am pătruns în *era clasică a războiului*, a războiului savant şi în acelaşi timp popular, de cea mai mare anvergură (a mijloacelor, a talentelor, a disciplinei), la care toate mileniile viitoare vor privi în urmă cu invidie şi respect, ca la o frântură de perfecțiune, căci mişcarea națională din care răsare această glorificare a războiului este numai reacția față de Napoleon şi nici nu ar fi existat fără el. Lui îi va reveni deci într-o zi meritul că în Europa *bărbatul* a devenit din nou stăpân, deasupra comercianților şi filistinilor, poate chiar şi deasupra „femeii“ care a fost alintată de creştinism şi de spiritul entuziast al secolului al XVIII-lea şi încă mai mult de „ideile moderne“. Napoleon, care vedea în ideile moderne şi în general în civilizație ceva ca un vrăjmaş personal, s-a dovedit a fi, prin această vrăjmăşie, unul dintre cei mai mari continuatori ai Renaşterii; el a scos din nou la lumină o latură a firii antice, poate cea hotărâtoare, latura de granit. Şi cine ştie dacă această latură a firii antice nu va deveni, în sfârşit, din nou stăpână a mişcării naționale, transformându-se, în sensul *aprobativ*,

în moştenitoarea şi continuatoarea lui Napoleon, care a dorit, după cum se ştie, o Europă Unită pentru a fi *stăpâna lumii*.

363

Cum îşi are fiecare sex prejudecata despre dragoste. — Cu toate concesiile pe care sunt dispus să le fac prejudecăţii monogame, tot nu voi admite niciodată că la bărbat şi la femeie se poate vorbi despre drepturi *egale* în dragoste — acestea nu există. Pentru că prin dragoste bărbatul şi femeia înţeleg fiecare altceva, iar una dintre condiţiile dragostei la ambele sexe este ca un sex să *nu* presupună la celălalt acelaşi simţământ, aceeaşi idee de „dragoste“. Ceea ce înţelege femeia prin dragoste e destul de limpede: dăruire totală (nu numai sacrificiu) cu trup şi suflet, fără a ţine seamă de nimic, fără nici o rezervă, cu pudoare şi teamă mai curând la gândul unei dăruiri legate de clauze şi condiţii. În lipsa lor, dragostea îi este *crez*, femeia nu are altul. Bărbatul, când iubeşte o femeie, *vrea* de la ea tocmai această dragoste, fiind prin urmare, în ceea ce îl priveşte, cât se poate de departe de condiţia dragostei femeieşti; admiţând însă că ar exista şi bărbaţi cărora dorinţa de dăruire totală din partea lor nu le este străină, aceştia nu sunt bărbaţi. Un bărbat care iubeşte ca o femeie devine în felul acesta sclav, însă o femeie care iubeşte ca o femeie se *desăvârşeşte* astfel şi mai mult. Patima femeii, în întreaga ei renunţare la drepturile proprii, are drept condiţie tocmai ca de cealaltă parte să *nu* existe o pasiune asemănătoare, aceeaşi voinţă de renunţare, căci dacă amândoi ar renunţa din dragoste la ei înşişi, atunci ar rezulta de aici — nu ştiu ce, poate un vid? Femeia vrea să fie luată, acceptată ca proprietate, vrea să se mistuie în ideea de „posesie“, de „posedată“, prin urmare doreşte pe cineva care *ia*, care nu se dăruieşte, nu se abandonează pe sine ci, dimpotrivă, se va îmbogăţi prin sporul de putere, fericire, credinţă cu care i se dăruieşte femeia. Femeia se abandonează, bărbatul adună — cred că peste acest contrast al firii nu se va putea trece cu nici un fel de contracte sociale şi nici cu cea mai cinstită voinţă de dreptate, oricât ar fi de dorit de a nu avea neîncetat în faţa ochilor tot ceea ce este dur, cumplit, enigmatic şi imoral în acest antagonism. Căci dragostea totală, mare, înţeleasă în întregul ei este natură şi ca natură ceva veşnic „imoral“. *Fidelitatea* este deci inclusă în dragostea femeii, îi este urmare prin definiţie; la bărbat ea *poate* apărea cu uşurinţă în alaiul dragostei sale — cumva ca recunoştinţă sau ca

idiosincrazie a gustului şi aşa-zisă „afinitate selectivă“, dar ea nu face parte din *esența* dragostei sale — şi anume într-o atât de mică măsură încât s-ar putea aproape vorbi cu o oarecare îndreptățire despre un contrast firesc între dragoste şi fidelitate la bărbat, dragoste care este de fapt dorința de a poseda şi *nu* o renunțare şi abandonare, însă dorința de a poseda se sfârşeşte de fiecare dată, odată cu *posesia*… În realitate, setea de posesie mai subtilă şi mai bănuitoare a bărbatului, care îşi mărturiseşte arareori şi târziu această „posedare“, este cea care îi menține dragostea; în acest caz este chiar posibil ca ea să se adâncească după dăruire, fiindcă bărbatul nu admite cu uşurință că o femeie nu ar mai avea ce-i dărui în plus.

364

Vorbeşte sihastrul. — Arta de a te purta cu oamenii se întemeiază în mare măsură pe dibăcia (care presupune un exercițiu îndelungat) de a accepta şi înghiți un prânz în a cărui pregătire nu ai încredere. Admițând că vii la masă cu o foame de lup, totul merge uşor, „tovărăşia, chiar şi cea mai rea, îți îngăduie să *simți*[7] — cum spune Mefistofeles, dar nu ai această foame de lup tocmai atunci când ai nevoie de ea! Vai, cât de greu de digerat sunt semenii noştri! Primul principiu: îți faci curaj ca în fața unei nenorociri, te serveşti vitejeşte, te admiri pe tine însuți, îți striveşti sila în dinți, îți înghiți dezgustul. Al doilea principiu: îți „îmbunătățeşti“ semenul, de pildă printr-o laudă, astfel încât să înceapă să asude de fericire pentru el însuşi; sau apuci un colțişor din trăsăturile sale bune ori „interesante“ şi tragi de el până când ai făcut o întreagă virtute şi îți poți vârî semenul în faldurile ei. Al treilea principiu: autohipnoza. Îți fixezi obiectul relației ca pe un nasture din sticlă până când încetezi să mai resimți plăcere sau neplăcere şi adormi pe neobservate, devii rigid, capeți ținută — un leac de casă „preluat“ din căsnicie şi prietenie, experimentat îndelung, lăudat ca indispensabil dar încă neformulat ştiințific. Numele său popular este răbdarea.

7. Goethe, *Faust*, Bucureşti, ESPLA, 1955, p. 91, trad. de Lucian Blaga.

365

Sihastrul mai vorbeşte o dată. — Şi noi suntem în relaţii cu „oameni“, şi noi îmbrăcăm cu modestie haina în care (drept care) suntem cunoscuţi, respectaţi, căutaţi şi pătrundem cu ea în societate, altfel spus printre oameni deghizaţi care nu vor să admită acest lucru; şi noi acţionăm ca toate măştile înţelepte, dând politicos pe uşă afară orice curiozitate care nu priveşte „costumaţia“ noastră. Există însă şi alte modalităţi şi artificii pentru „a fi în relaţii cu oamenii“, printre oameni, de pildă ca stafie — ceea ce este foarte recomandabil atunci când vrei să scapi de ei şi să le inspiri teamă. Probă: cineva întinde mâna spre noi şi nu ne poate apuca. Asta sperie. Sau intrăm printr-o uşă închisă ori când toate luminile sunt stinse. Sau după ce am murit. Acesta din urmă este artificiul *par excellence* al oamenilor *postumi* („ce credeţi voi? — spuse odată unul dintre ei enervat — am avea oare poftă să suportăm această înstrăinare, acest frig, această tăcere de mormânt din jurul nostru, toată această singurătate subpământeană, ascunsă, mută, nedescoperită, care la noi se numeşte viaţă şi s-ar putea numi la fel de bine şi moarte, dacă nu am şti ce se va *petrece* cu noi — şi că abia după moarte vom ajunge la viaţa *noastră* şi vom fi vii, oh, foarte vii! Noi, oamenii postumi!“).

366

În faţa unei cărţi savante. — Noi nu facem parte dintre aceia care abia printre cărţi sau la imboldul cărţilor au idei — obiectul nostru este de a gândi sub cerul liber mergând, sărind, urcând, dansând, dar şi mai bucuros prin singurătatea munţilor sau aproape de malul mării, acolo unde până şi drumeagurile devin îngândurate. Primele noastre întrebări privind valoarea unei cărţi, a unui om sau a unei piese muzicale sună: „poate să păşească? mai mult, poate să danseze?“… Citim rar, dar de aceea nu citim mai rău — oh, cât de iute ghicim cum a ajuns cineva la ideile sale, şezând „în faţa călimării, cu burta strivită, cu fruntea aplecată pe hârtie, oh, cât de repede terminăm şi cartea sa! Mădularele turtite se trădează, poţi pune prinsoare, la fel ca şi aerul îmbâcsit al încăperii, tavanul încăperii, strâmtoarea încăperii. Acestea mi-au fost simţămintele când tocmai închisesem o onestă carte savantă, recunoscător, foarte recunoscător dar şi uşurat… În cartea unui savant există aproape întotdeauna şi ceva apăsător, apăsat, „specialistul“ iese undeva la iveală, zelul său, seriozitatea, înverşunarea sa, preţuirea exagerată a ungherului unde şade şi toarce, cocoaşa sa — fiecare specialist

îşi are cocoaşa proprie. O carte scrisă de un savant oglindeşte întotdeauna şi un suflet încovoiat — orice meserie încovoaie. Revedeți-vă prietenii din tinerețe după ce s-au înstăpânit pe știința lor: vai, cum se petrec lucrurile mereu pe dos! vai, ei înşişi sunt de-acum înainte şi pentru totdeauna cei ocupați şi stăpâniți de știință! Încrustați în colțul lor, turtiți până la a fi de nerecunoscut, sclavi, cu echilibrul pierdut, slăbiți şi colțuroşi peste tot, numai într-un singur loc minunat de rotunzi — eşti emoționat şi taci când îi regăseşti astfel. Fiecare meserie, chiar admițând că este brățară de aur, mai are şi un înveliş de plumb care apasă şi apasă pe suflet până când ajunge ciudat de turtit şi de încovoiat. Aici nu se mai poate schimba nimic. Să nu se creadă cumva că ar fi cu putință ca această deformare să fie ocolită prin cine ştie ce artificii de educație. Orice fel de *măiestrie* este plătită scump pe pământ, unde poate totul se plăteşte prea scump; eşti omul specialității tale cu prețul de a fi şi victima ei. Dar voi vreți să fie altfel, mai „ieftin“, în primul rând mai comod, nu e aşa, domnii mei contemporani? Ei bine, tot înainte! Dar atunci veți primi îndată şi altceva, anume în locul meseriei şi măiestriei, pe literat, pe literatul dibaci şi „mlădios“ căruia, e drept, îi lipseşte cocoaşa — în afara aceleia pe care o face în fața voastră ca băiat de prăvălie şi „purtător“ de cultură — literatul care de fapt nu *este* nimic dar care „reprezintă“ aproape totul, care „înlocuieşte“ şi joacă rolul de cunoscător şi care acceptă cu toată modestia să *fie* plătit, onorat, respectat în locul acestuia. Nu, savanții mei prieteni! Vă şi binecuvântez de dragul cocoaşei voastre! Ca şi pentru faptul că, asemenea mie, îi disprețuiți pe literați şi pe paraziții culturii! Şi pentru că nu ştiți să faceți negoț cu spiritul! Şi pentru că părerile voastre nu se pot exprima în arginți! Şi pentru că nu reprezentați nimic din ceea ce *nu sunteți!* Pentru că singura voastră voință este de a deveni măieştri în meseria voastră, în respectul față de orice măiestrie şi iscusință, şi cu cel mai categoric refuz față de tot ce este aparent, semiprețios, împodobit, virtuozitate, demagogie, teatral *in litteris et artibus* — a tot ceea ce din punctul de vedere al *probității* absolute în disciplină şi pregătire nu se poate legitima în fața voastră! (Nici măcar geniul nu te ajută să treci peste o asemenea lipsă, oricât de mult ar şti să te înşele în această privință; lucrul acesta îl înțelegi dacă te-ai uitat vreodată de aproape la cei mai talentați pictori şi muzicieni ai noştri — ei ştiu cu toții, aproape fără excepție, să creeze artificial şi ulterior prin inventarea vicleană de maniere, de accesorii, chiar şi de principii, *aparența* acelei probități, a acelei temeinicii a şcolirii şi culturii, desigur fără a se înşela pe ei înşişi şi fără a-şi obliga mereu la tăcere propria conştiință încărcată. Căci,

doar ştiți bine, toți marii artişti moderni suferă din pricina conştiinței lor încărcate…)

367

Ce trebuie deosebit în primul rând la operele de artă. — Tot ceea ce se gândeşte, se verifică, se pictează, se compune, se construieşte şi se modelează face parte fie din arta monologată, fie din arta cu martori. În cadrul acesteia din urmă mai trebuie socotită şi acea artă aparent monologată care cuprinde credința în Dumnezeu, întreaga lirică a rugăciunii, căci pentru cel pios nu există încă singurătate — pe aceasta am inventat-o abia noi, ateii. Nu cunosc o deosebire mai adâncă a întregii optici a unui artist decât aceasta: dacă priveşte geneza operei sale cu ochiul martorului (deci spre „sine“) sau dacă „a uitat de lume“, ceea ce este de fapt esențialul oricărei arte monologate — ea se sprijină *pe uitare*, este muzica uitării.

368

Vorbeşte cinicul. — Obiecțiile mele împotriva muzicii lui Wagner sunt obiecții fiziologice, la ce bun să le mai îmbrăcăm în formule estetice? „Adevărul“ meu este că nu mai respir cu uşurință când mă aflu sub imperiul acestei muzici, că piciorul meu se supără de îndată pe ea, revoltându-se — simte nevoia de cadență, de dans, de marş, îi cere în primul rând muzicii bucuria pe care ți-o dă mersul *sănătos*, păşirea, săritura, dansul. Nu-mi protestează oare şi stomacul? inima? circulația sângelui meu? intestinele? Nu răguşesc pe nebăgate de seamă? Şi atunci mă-ntreb ce *vrea* de fapt întregul meu trup de la muzică? Îşi doreşte, cred, *uşurarea*, ca şi cum toate funcțiile animalice ar fi grăbite de ritmurile uşoare, îndrăznețe, zburdalnice, mândre, ca şi cum viața aspră, plumburie s-ar auri prin armoniile calde, blânde, tandre. Tristețea mea vrea să se odihnească în tainițele şi adâncurile *perfecțiunii* şi pentru asta am nevoie de muzică. Ce-mi pasă de dramă! Ce-mi pasă de spasmele extazurilor ei morale în care „poporul“ îşi găseşte satisfacția! De toate gesturile scamatoriceşti ale actorului!… După cum se poate ghici, firea mea este pe deplin antiteatrală pe când Wagner, tocmai invers, era om de teatru şi actor

din fire, cel mai entuziast mim care a existat vreodată, chiar şi ca muzician!… Şi, în treacăt fie spus, dacă teoria lui Wagner era că „drama este scopul iar muzica este întotdeauna numai mijlocul de exprimare a acesteia“ — *practica* sa, dimpotrivă, a fost de la început şi până la sfârşit „atitudinea este scopul iar drama, ca şi muzica, sunt întotdeauna doar mijloacele *ei*“. Muzica drept mijloc de lămurire, de accentuare, de interiorizare a gestului dramatic şi de evidențiere a actorului, iar drama wagneriană doar un prilej pentru multe atitudini dramatice! Pe lângă toate celelalte instincte, Wagner le avea şi pe cele de comandă ale unui mare actor, în toate şi în orice, şi după cum am spus, de asemenea şi ca muzician. Lucrul acesta i l-am explicat odată, cu oarecare osteneală, unui wagnerian onest şi aveam motive să mai adaug „fii puțin mai cinstit față de dumneata însuți, doar nu suntem la teatru! La teatru suntem cinstiți numai ca mulțime, ca individ mințim, ne mințim pe noi înşine. Când mergem la teatru ne lăsăm acasă pe noi înşine, renunțăm la dreptul propriului limbaj şi al propriei alegeri, la gustul nostru, chiar şi la vitejia noastră aşa cum o avem şi o exersăm între patru pereți, împotriva lui Dumnezeu şi a oamenilor. Nimeni nu-şi aduce la teatru simțul cel mai subtil al artei sale, nici măcar artistul care lucrează pentru teatru; acolo eşti popor, public, turmă, femeie, fariseu, alegător, democrat, semen, concetățean, acolo conştiința cea mai individuală se mai supune încă vrăjii nivelatoare a majorității, acolo domneşte «vecinul», acolo *devii* vecin…“ (am uitat să povestesc ce mi-a răspuns wagnerianul meu lămurit, la obiecțiile mele fiziologice: „Deci dumneavoastră nu sunteți de fapt doar îndeajuns de sănătos pentru muzica noastră?“)

369

Cel de lângă noi. — Noi artiştii nu trebuie oare să ne mărturisim nouă înşine că în noi sălăşluiesc deosebiri neliniştitoare, că gustul nostru şi pe de altă parte forța noastră creatoare sunt separate într-un mod ciudat, că rămân separate şi au o creştere anume — vreau să spun că au trepte şi *tempi* cu totul diferite pentru bătrânețe, tinerețe, maturitate, fragilitate, putrezire? Astfel încât, de pildă, un muzician ar putea crea toată viața opere *opuse* celor pe care auzul său de ascultător rafinat, inima sa de ascultător le prețuieşte, le gustă, le preferă — nici măcar nu e nevoie să ştie de această contradicție! După cum ne demonstrează experiența aproape penibil de

regulat, gustul nostru poate depăşi cu uşurinţă gustul puterii noastre, chiar şi fără ca aceasta din urmă să fie astfel paralizată sau împiedicată să mai creeze, dar că se poate întâmpla şi invers — tocmai acesta este lucrul asupra căruia aş dori să îndrept atenţia artiştilor. Un creator permanent, un om-„mamă“ în sensul măreţ al cuvântului, un om care nu mai ştie şi nu mai aude nimic altceva decât despre gravidiile şi lehuziile spiritului său, care nu are deloc timp să mediteze asupra sa şi a operei sale comparând, care nici nu vrea să-şi exerseze gustul, uitându-l pur şi simplu, adică abandonându-l — poate că un asemenea om naşte la sfârşit opere *cărora capacitatea sa de judecată nu le mai poate face de mult faţă*, astfel încât spune neghiobii despre sine şi despre ele — le spune şi le gândeşte. La artiştii fecunzi acest lucru mi se pare a fi raportul aproape normal — nimeni nu cunoaşte mai greşit un copil decât părinţii săi — şi faptul rămâne valabil, pentru a lua un exemplu mai neobişnuit, chiar şi cu privire la întreaga lume a poeţilor şi artiştilor greci: această lume nu a „ştiut“ niciodată ce a făcut…

370

Ce este romantismul? — Mai stăruie poate în amintire, cel puţin printre prietenii mei, faptul că m-am pornit de la început împotriva acestei lumi moderne cu câteva greşeli şi exagerări serioase, dar în orice caz *plin de speranţă*. Consideram — în temeiul cine ştie căror experienţe personale — pesimismul filozofic al secolului al XIX-lea drept simptomul forţei superioare a spiritului, al vitejiei mai îndrăzneţe, al *împlinirii* mai victorioase a vieţii decât cele proprii secolului al XVIII-lea, epoca lui Hume, Kant, Condillac şi a senzualiştilor, astfel încât cunoaşterea tragică mi se părea a fi un adevărat *lux* al culturii noastre, cel mai preţios, nobil, periculos fel de a risipi, dar oricum, în virtutea belşugului ei, drept un lux care-i era *permis*. De asemenea, înţelegeam muzica germană ca expresia unei forţe dionisiace a sufletului german, credeam că aud în ea zguduirea subpământeană prin care forţa primordială ce se adunase din vechime îşi dădea în sfârşit drumul — indiferentă la gândul că tot ceea ce se numeşte cultură s-ar porni să tremure. Se vede că nesocoteam pe atunci, atât în privinţa pesimismului filozofic cât şi a muzicii germane, ceea ce le conferă adevăratul lor caracter — *romantismul* lor. Ce este romantismul? Orice artă, orice filozofie pot fi considerate ca mijloc de ajutor şi vindecare în slujba vieţii crescânde şi luptătoare, ele presupun întotdeauna suferinţe şi

suferinzi. Dar există două feluri de suferinzi, pe de o parte cei ce suferă de *preaplinul vieții*, care doresc o artă dionisiacă, de asemenea o viziune şi o înțelegere tragică a vieții, iar pe de altă parte cei ce suferă de *sărăcirea vieții*, care prin artă şi cunoaştere caută liniştea, tăcerea, marea calmă, mântuirea de sine sau beția, convulsiile, adormirea conştiinței, nebunia. Nevoilor duble ale *acestora din urmă* le răspunde întregul romantism al artei şi filozofiei, lor le-a corespuns (şi le corespunde) în aceeaşi măsură Schopenhauer ca şi Richard Wagner, pentru a-i numi pe cei mai vestiți şi expresivi romantici pe care atunci *îi înțelegeam greşit* — şi de altfel *nu* în dezavantajul lor, ceea ce, fără îndoială, mi se va recunoaşte. Acela al cărui belşug de viață este cel mai mare, zeul şi omul dionisiac, îşi poate permite nu numai priveliştea înfricoşătorului şi a îndoielnicului ci şi însăşi fapta cumplită, ca şi orice lux al distrugerii, al destrămării, al negării; la el răul, iraționalul şi urâțenia apar întrucâtva permise, ca urmare a unui preaplin de forțe zămislitoare, fertilizante, capabile să transforme orice pustiu într-un pământ cu rodire bogată. Dimpotrivă, acela care suferă cel mai adânc, cel mai sărac în putere de viață va avea cel mai mult nevoie de blândețe, de pace şi bunătate în gând şi faptă şi, dacă se poate, de un Dumnezeu care să fie cu adevărat un Dumnezeu al bolnavilor, un „mântuitor“; ar avea de asemenea nevoie şi de logică, de înțelegerea conceptuală a existenței — căci logica linişteşte, dă încredere — pe scurt de un anume ungher cald ce risipeşte teama şi de o ambianță cu orizonturi optimiste. Aşa am învățat treptat să-l înțeleg pe Epicur, contrarul unui pesimist dionisiac, de asemenea şi pe „creştin“ care nu este de fapt decât un fel de epicurian, ca şi acesta prin esență romantic — iar simțul mi se ascuțea din ce în ce mai mult pentru cea mai dificilă şi riscantă formă de *deducție*, unde se fac cele mai multe greşeli — a deducției de la operă la creator, de la faptă la făptaş, de la ideal la acela care are *nevoie* de el, de la orice fel de gândire şi apreciere la *necesitatea* care comandă din umbră. În privința tuturor valorilor estetice mă folosesc acum de această deosebire capitală: întreb în fiecare caz în parte „oare aici a devenit creatoare foamea sau belşugul?“ La prima vedere, o altă deosebire pare a fi mai recomandabilă — ea sărind de departe în ochi — anume de a şti dacă motivul creației constă în dorința de fixare, de eternizare, de *a fi*, sau în dorința de distrugere, de schimbare, de noutate, de viitor, de *devenire*. Dar privit mai cu luare aminte, cele două feluri de dorințe se dovedesc a fi încă echivoce şi anume ar putea fi interpretate tocmai după acea schemă mai înainte amintită şi, după câte mi se pare, preferată pe bună dreptate. Dorința de *distrugere*, schimbare,

devenire poate fi expresia forței bogate, pline de viitor (după cum se ştie, termenul folosit de mine în acest sens este cuvântul „dionisiac“), dar poate fi şi ura celui nereuşit, a celui lipsit, văduvit, care distruge, *trebuie* să distrugă fiindcă ceea ce există, orice există, chiar şi orice existență, îl revoltă şi îl irită — pentru a înțelege acest afect priviți-i mai îndeaproape pe anarhiştii noştri. Voința de *eternizare* se bucură de asemenea de o dublă interpretare. Ea poate veni pe de o parte din recunoştință şi dragoste — o artă având această obârşie va fi întotdeauna o artă apoteotică, ditirambică poate cu Rubens, fericit-batjocoritoare cu Hafiz, luminoasă şi binevoitoare cu Goethe, răspândind peste toți şi toate o aureolă homerică de lumină şi glorie. Ea poate fi însă şi voința tiranică a celui ce suferă cumplit, a luptătorului cu suferința, a torturatului care ar vrea să pună pecetea unei legi şi constrângeri obligatorii pe ceea ce îi este cel mai intim, mai propriu, mai apropiat, pe adevărata idiosincrazie a suferinței sale, şi care se răzbună cumva pe toate lucrurile prin faptul de a le imprima, a le însemna cu fierul roşu imaginea *sa*, imaginea chinului *său*. Acest din urmă caz este *pesimismul romantic* în forma sa cea mai expresivă, fie ca filozofia schopenhauerianã a voinței, fie ca muzica lui Wagner, pesimismul romantic, ultimul *mare* eveniment din destinul culturii noastre. (Că ar mai *putea* exista un cu totul alt pesimism, cel clasic — această presimțire şi viziune îmi aparţin ca făcând parte din mine, ca un *proprium* şi *ipsissimum*, numai că auzul meu se împotriveşte cuvântului „clasic“ care s-a tocit prea mult, a devenit prea rotund şi de nerecunoscut. Eu numesc acel pesimism al viitorului — pentru că soseşte! îl văd sosind! — pesimismul *dionisiac*.)

371

Noi, neînțeleşii. — Ne-am plâns vreodată că suntem greşit înțeleşi, tăgăduiți, confundați, defăimați, auziți greşit şi neauziți? Tocmai aceasta este soarta noastră — o, pentru încă mult timp! spunem noi spre a fi modeşti, până în 1901 — este de altfel şi distincția noastră, nu ne-am stima destul pe noi înşine dacă am dori să fie altfel. Suntem confundați pentru că noi înşine creştem, ne schimbăm neîncetat, aruncăm vechea coajă, năpârlim cu fiecare primăvară, devenim tot mai tineri, mai de viitor, mai înalți, mai puternici, ne înfigem rădăcinile cu tot mai multă forță în adâncuri — în rău — îmbrățişând în acelaşi timp cerul cu tot mai multă dragoste, cu brațele tot mai deschise şi sorbind tot mai însetați lumina lui, cu toate ramurile şi

frunzele noastre. Creştem precum copacii — e greu de înţeles, ca orice este viaţă! — nu într-un singur loc ci pretutindeni, nu într-o singură direcţie ci atât în sus şi în jos cât şi înlăuntru şi în afară, puterea noastră sălăşluieşte în acelaşi timp în trunchi, în crengi şi în rădăcini, nici nu mai suntem liberi să facem ceva individual, să mai *fim* ceva singular… După cum am spus, aşa e soarta noastră; creştem în *sus* şi chiar admiţând că ne-ar fi destinul fatal — căci locuim tot mai aproape de fulgere — ei bine, nu-l cinstim de aceea mai puţin, el rămâne ceea ce nu împărţim, ceea ce nu vrem să împărţim, destinul înălţimilor, destinul *nostru*…

372

De ce nu suntem idealişti. — Odinioară filozofii se temeau de simţuri — ne-am dezbărat poate prea mult de această teamă? Acum suntem cu toţii senzualişti, noi cei actuali şi viitori în filozofie, *nu* conform teoriei şi practicii, practicării… Cei de-atunci, dimpotrivă, considerau că prin simţuri sunt ademeniţi din lumea *lor*, împărăţia rece a „ideilor“, pe o insulă primejdioasă, mai sudică, unde — se temeau ei — virtuţile lor filozofice s-ar topi ca neaua în soare. „Ceara în urechi“ era pe vremea aceea aproape o condiţie a filozofării; un filozof adevărat nu mai auzea viaţa, în măsura în care viaţa este muzică, tăgăduind muzica vieţii; o veche superstiţie a filozofilor spune că orice muzică este cântec de sirenă. Astăzi am fi însă înclinaţi să judecăm tocmai pe dos (ceea ce în sine ar putea fi la fel de greşit), anume că *ideile* ar fi ademenitoare, mai primejdioase decât simţurile, în pofida aparenţei lor reci şi anemice, şi nici măcar în pofida acestei aparenţe — ele au trăit întotdeauna din „sângele“ filozofului, i-au sleit întotdeauna simţurile, ba, dacă vreţi să ne credeţi, chiar şi „inima“. Aceşti vechi filozofi erau lipsiţi de inimă, filozofarea a fost mereu un soi de vampirism. Nu simţiţi la asemenea chipuri, ca al lui Spinoza, ceva adânc enigmatic şi neliniştitor? Nu vedeţi spectacolul care se desfăşoară aici, această spălăcire neîncetată, această sărăcire a simţurilor interpretată din ce în ce mai idealizat? Nu bănuiţi în umbră prezenţa unei lipitori mult timp ascunsă, care suge simţurile păstrând, lăsând la sfârşit doar oase şi clănţăneală? — vreau să spun categorii, formule, *vorbe* (căci, fie-mi iertat, ceea ce *a rămas* de pe urma lui Spinoza, *amor intellectualis dei*, este clănţăneală şi nimic mai mult! Ce este *amor*, ce este *deus*, dacă le lipseşte şi ultimul strop de sânge?…) *In summa:* orice idealism filozofic a fost până

acum ceva ca o boală acolo unde nu era — ca în cazul lui Platon — prudența unei sănătăți de fier, teama de simțuri *covârşitoare*, înțelepciunea unui înțelept discipol al lui Socrate. Poate că noi modernii nu suntem destul de sănătoşi pentru *a avea nevoie* de idealismul lui Platon? Şi nu ne temem de simțuri pentru că…

373

„Ştiința“ ca prejudecată. — O consecință a legilor ierarhiei este că învățații, în măsura în care fac parte din clasa spirituală mijlocie, nici n-au dreptul de a zări adevăratele *mari* probleme şi semne de întrebare — de altfel nici curajul şi nici privirea nu le ajung până acolo; mai cu seamă imboldul care i-a făcut cercetători, previziunea şi dorința lor interioară ca lucrurile să fie alcătuite *într-un anume fel;* teama şi speranța lor ajung prea devreme la liniştire şi satisfacție. De pildă, ceea ce îl entuziasmează în felul său pe pedantul englez Herbert Spencer, făcându-l să tragă o linie a speranței, o linie a orizontului dorințelor, acea împăcare târzie dintre „egoism şi altruism“ despre care fabulează, ne inspiră aproape dezgust; o omenire cu asemenea perspective spenceriene ca ultime perspective ni se pare demnă de dispreț, bună de *distrus!* Dar însuşi *faptul* că ceva pe care el trebuie să îl resimtă drept cea mai mare speranță, altora li se pare, şi trebuie să li se pară, doar o posibilitate respingătoare, reprezintă un semn de întrebare pe care Spencer nu l-ar fi putut prevedea… La fel se petrec lucrurile şi cu acea credință care îi satisface acum pe atât de mulți cercetători ai naturii materialişti, credința într-o lume care şi-ar avea echivalentul şi măsura în gândirea omenească, în noțiunile omeneşti despre valoare, o „lume a adevărului“ căreia i s-ar putea da de capăt cu ajutorul rațiunii noastre omeneşti, mici şi pătrate — cum? vrem într-adevăr să acceptăm înjosirea existenței la un simplu exercițiu de aritmetică pentru argați, la o cloceală în casă pentru matematicieni? În primul rând nu trebuie să se dorească dezgolirea caracterului ei *plin de nenumărate înțelesuri*, lucrul acesta este cerut de bunul gust, domnii mei, de gustul pentru respectul a tot ceea ce vă depăşeşte orizontul! Că numai o singură interpretare a lumii este cea dreaptă, cea la care subscrieți *voi*, în lumina căreia se poate cerceta şi lucra mai departe ştiințific în spiritul *vostru* (vreți să spuneți de fapt mecanicist?); o interpretare ce permite a număra, a socoti, a cântări, a vedea şi pipăi, nimic altceva, este o grosolănie şi o

naivitate, admițând că nu este o boală psihică, nu e idioție. Şi oare invers, nu ar fi foarte probabil ca tocmai partea cea mai de suprafață, cea mai exterioară a existenței — ceea ce este mai vizibil, învelişul şi materializarea sa — să poată fi pipăită prima? poate chiar numai ea? O interpretare „ştiințifică“ a lumii, aşa cum o înțelegeți voi, ar putea fi prin urmare tot una dintre cele mai *neghioabe*, vreau să spun cea mai săracă ca sens dintre toate interpretările posibile ale lumii; toate acestea sunt spuse pentru urechile şi conştiința domnilor mecanicişti care se amestecă astăzi cu plăcere printre filozofi, considerând neapărat că mecanica ar fi ştiința primelor ca şi a celor din urmă legi pe care, ca pe o temelie, trebuie să se clădească orice existență. Dar o lume esențialmente mecanică ar fi o lume esențialmente *lipsită de sens!* Admițând că *valoarea* unei muzici ar fi apreciată după cât din ea poate fi numărat, calculat, introdus în formule — cât de absurdă ar fi o astfel de apreciere „ştiințifică“ a muzicii! Ce ar mai fi perceput, înțeles, recunoscut în ea? Nimic, chiar nimic din ceea ce este de fapt „muzică“ în ea!…

374

Noul nostru „infinit“. — Cât de departe ajunge caracterul perspectiv al existenței, ba chiar dacă mai are cumva şi vreun alt caracter, dacă o existență fără explicație, fără „sens“ nu devine „nonsens“, dacă nu cumva pe de altă parte orice existență nu este prin esență o existență *explicativă* — toate acestea nu pot fi lămurite după cum se cuvine nici prin cea mai sârguincioasă şi meticulos de conştiincioasă analiză şi autoexaminare a intelectului, deoarece la această analiză spiritul omenesc nu poate face decât să se vadă pe el însuşi sub formele sale perspective şi *numai* prin ele. Nu putem vedea după colț, rămâne o curiozitate fără speranță aceea de a vrea să ştim ce alte feluri de intelect şi perspective *ar mai putea* exista, de pildă dacă vreo ființă ar putea percepe timpul înapoi sau, pe rând, înainte şi înapoi (fapt care ar da naştere unei alte direcții a vieții şi unei alte concepții despre cauză şi efect). Dar eu cred că, astăzi cel puțin, suntem încă departe de ridicola lipsă de modestie de a decreta din colțul nostru că perspectivele se *pot* avea numai din acest colț. Lumea ne-a devenit, mai degrabă, încă o dată „nesfârşită“, în măsura în care nu putem respinge posibilitatea că ea *cuprinde în sine interpretări infinite*. Ne mai cutremurăm o dată, dar cine ar mai fi înclinat să divinizeze din nou şi deîndată acest monstru de lume

necunoscută, după vechiul obicei? Şi să adore poate, de-acum înainte, *ceea ce* este necunoscut drept „cel necunoscut“? Vai, sunt prea multe posibilităţi *nedivine* ale interpretării incluse în această necunoscută, prea mult diavolesc, prostie, nebunie în interpretare – până şi propria noastră interpretare omenească, prea omenească, pe care o cunoaştem…

375

De ce părem a fi epicurieni. — Noi, oamenii moderni, suntem prudenţi faţă de ultime convingeri; neîncrederea noastră stă la pândă împotriva farmecelor şi înşelăciunilor conştiinţei, aflate în fiece credinţă puternică, în fiece categorie da sau nu — cum se explică asta? Poate că în bună parte vedem aici grija „copilului care s-a fript“, a idealistului dezamăgit, dar şi curiozitatea plină de bucurie a celui ce a stat pe vremuri într-un colţ, care a ajuns la disperare datorită colţului său şi care acum, în contrast cu ungherul, se desfată şi zburdă în nemărginire, în „libertatea în sine“. În felul acesta se naşte o înclinaţie aproape epicuriană pentru cunoaştere, care nu lasă să-i scape uşor caracterul plin de semne de întrebare al lucrurilor; şi se mai naşte de asemenea un dezgust faţă de marile cuvinte şi gesturi ale moralei, un gust care refuză toate contrastele greoaie şi grosolane, fiind conştient cu mândrie de deprinderea sa de a fi rezervat. Căci *aceasta* ne este mândria, această uşoară strângere a hăţurilor dorinţei noastre nestăvilite de certitudine care goneşte înainte, această stăpânire de sine a călăreţului în cele mai sălbatice curse ale sale, pentru că şi acum, ca şi înainte, încălecăm cai nărăvaşi, focoşi şi dacă şovăim, primejdia este cea din urmă care ne duce la şovăire…

376

Încetinirea timpului nostru. — Aşa simt toţi artiştii şi oamenii „operelor“, tipul de om cu semtimente materne: îşi închipuie întotdeauna, cu fiece capitol al vieţii lor — pe care o operă îl încheie de fiecare dată — că ar fi ajuns la destinaţie; ar accepta întotdeauna moartea răbdători, cu simţământul că „e pe potriva noastră“. Nu este o expresie a oboselii ci mai curând cea a unei anumite blândeţi de toamnă însorită pe care opera însăşi, maturitatea unei opere, i-o lasă de fiecare dată creatorului ei. Atunci ritmul

vieții se încetineşte, devine dens curgând ca mierea – până la semnele de oprire îndelungă de sub notele muzicale, până la credința în semnul opririi *celei lungi*…

377

Noi, cei fără de patrie. — Printre europenii de astăzi nu lipsesc aceia care au dreptul să se numească, într-un sens distinctiv şi care le face cinste, oameni fără de patrie — lor li se adresează cu deosebire tăinuita mea înțelepciune şi *gaya scienza*! Căci soarta le e aspră, speranța nesigură, e nevoie de multă măiestrie pentru a le născoci o consolare — dar la ce bun! Cum am putea noi, copii ai viitorului, să ne simțim acasă în acest prezent? Suntem porniți împotriva oricărui ideal în numele căruia cineva s-ar mai putea simți ca acasă în această perioadă de trecere fragilă, sfărâmată, iar în ceea ce priveşte „realitatea“ acelui ideal, nu credem că ar fi *de durată*. Gheața, astăzi încă trainică, s-a subțiat mult, bate un vânt de dezgheț, noi înşine, noi cei fără de patrie suntem ceva ce sparge gheața şi alte prea subțiri „realități“… Noi nu „conservăm“ nimic, nici nu dorim reîntoarcerea în vreun trecut, nu suntem deloc liberali, nu lucrăm pentru „progres“, nu trebuie să ne astupăm urechea în fața sirenelor viitorului din piață — cântecul lor despre „drepturi egale“, „societate liberă“, „nici stăpâni, nici slujitori“ nu ne ademeneşte! — nu considerăm nicidecum că întemeierea unei împărății a dreptății şi înțelegerii pe pământ ar fi de dorit (pentru că ar fi în orice caz împărăția celei mai adânci mediocrizări şi chinezării); ne bucurăm de toți cei care, asemenea nouă, îndrăgesc primejdia, războiul, aventura, cei care nu se lasă despăgubiți, prinşi, împăcați şi ciopârțiți, ne socotim pe noi înşine printre cuceritori, gândim la necesitatea unor ordini noi şi a unei noi sclavii — căci fiecărei întăriri şi înălțări a tipului „om“ i se alătură şi un nou fel de sclavie, nu-i aşa? — ne împăcăm greu cu toate aceste lucruri într-o vreme căreia îi place să-şi revendice cinstea de a se numi epoca cea mai omenoasă, mai blândă, mai dreaptă din câte au văzut lumina soarelui până acum. Destul de rău că tocmai în fața acestor vorbe frumoase, gândurile noastre ascunse sunt cu atât mai urâte! Că în aceste vorbe nu vedem decât expresia — şi în acelaşi timp mascarada — slăbiciunii adânci, a oboselii, a bătrâneții, a scăderii puterilor! Ce ne pasă cu ce fel de zorzoane îşi împodobeşte bolnavul slăbiciunea! N-are decât să şi le afişeze ca *virtute* proprie, nu există doar nici o îndoială că slăbiciunea

te face blând, o, atât de blând, de drept, de inofensiv, atât de „uman“! „Religia milei“ la care s-ar dori să fim convertiți — ah, cunoaştem destul de bine bărbăţeii şi femeiuştele isterice care au astăzi nevoie de această religie, ca văl şi podoabă! Noi nu suntem umanitari, n-am îndrăznit niciodată să ne permitem a vorbi despre „dragostea noastră pentru oameni“ — alde noi nu suntem destul de actori pentru aşa ceva! Sau nu destul de saint-simonişti, destul de francezi! Trebuie să fii împovărat cu un preaplin *galic* de iritabilitate erotică şi de nerăbdare drăgăstoasă pentru a te apropia în mod cinstit de omenire până şi cu ardoarea ta… De omenire! A existat vreodată o babă mai hâdă printre toate babele hâde? (dacă nu cumva este „adevărul“, o întrebare pentru filozofi). Nu, noi nu iubim omenirea; pe de altă parte însă, nu suntem nici destul de „germani“ în sensul pe care îl are astăzi în mod obişnuit cuvântul „german“, spre a vorbi în graiul naționalismului şi al urii de rasă, pentru a ne bucura de râia naționalã a inimilor şi de otrăvirea sângelui, din pricina cărora astăzi în Europa popoarele se închid, se baricadează unul față de celălalt, ca într-o carantină. Pentru aceasta suntem prea liberi de prejudecăți, prea răutăcioşi, prea răsfățați, dar şi prea bine informați, prea „călătorițiˮ; preferăm din toată inima să trăim în munți, la o parte, „inactualiˮ, în secole trecute sau viitoare, numai spre a ne cruța de furia tăcută la care am fost osândiți ca martori ai unei politici care seacă spiritul german deoarece îl face vanitos, fiind pe deasupra şi politică *minoră* — nu are ea nevoie, pentru ca propria ei creație să nu se prăbuşească deîndată, să o planteze între două uri de moarte? nu *trebuie* ea să dorească veşnicia sistemului de state mici în Europa? Noi, cei fără de patrie, suntem prea feluriți şi amestecați după rasă şi origine, ca „oameni moderniˮ, şi prin urmare prea puțini tentați să luăm parte la acea mincinoasă admirație de sine a raselor, la acel desfrâu de care se face atâta paradă astăzi în Germania, ca semn al convingerilor germane, şi care sună de două ori fals şi necinstit la poporul „simțului istoricˮ. Noi suntem, într-un cuvânt — şi este cuvântul nostru de onoare! — *buni europeni*, moştenitorii Europei, moştenitori avuți, îmbelşugați, dar şi foarte bogați în îndatoriri, moştenitorii mileniilor de spirit european, ca atare ieşiți din creştinism şi potrivnici lui, tocmai pentru că am răsărit *din el*, pentru că strămoşii noştri au fost creştini de o cinste fără seamăn, care şi-au sacrificat bucuros crezului avut bucuriile şi sângele, starea şi patria lor. Noi — facem acelaşi lucru. Dar pentru ce? Pentru necredința noastră? Pentru orice fel de necredință? Nu, prieteni, asta o ştiți prea bine! *Acceptarea* ascunsă în voi este mai puternică decât toate negările şi îndoielile de care suferiți, voi şi

epoca voastră, şi dacă trebuie să ieşiţi în largul mării, voi emigranţilor, şi pe voi vă împinge un crez! …

378

„Şi devenim din nou limpezi“. — Noi cei darnici şi bogaţi în spirit care stăm, asemenea fântânilor deschise la marginea drumului, şi nu vrem să împiedicăm pe nimeni să soarbă din adâncul nostru, nu ştim, din păcate, să ne apărăm atunci când am vrea s-o facem, nu putem cu nimic împiedica să ne fie *tulburate*, întunecate apele, nu putem opri timpurile în care trăim să-şi arunce „vremelniciile“ *în* noi, nici păsările murdare ale acestor timpuri să-şi zvârle gunoaiele sau băieţandrii mărunţişurile, ori drumeţii ce se odihnesc lângă noi, micile şi marile lor mizerii *în* apele noastre. Dar vom face ceea ce am făcut întotdeauna; luăm în adâncurile noastre tot ce s-a aruncat în noi – căci suntem adânci, nu uităm — *şi devenim din nou limpezi*…

379

Intervenţia nebunului. — Cel care a scris această carte nu este un mizantrop, ura împotriva oamenilor este prea scump plătită astăzi. Pentru a urî cum se ura odinioară un om, aşa cum ura Timon, în întregime, fără rezerve, din toată inima, cu toată *dragostea* de ură, ar trebui să renunţăm la dispreţ — şi câtă plăcere subtilă, câtă răbdare, până şi câtă bunătate îi datorăm tocmai dispreţului nostru! Şi apoi, prin el suntem „aleşii Domnului“, dispreţul subtil este gustul şi privilegiul nostru, arta noastră, poate virtutea noastră, noi cei mai moderni dintre moderni! … Pe când ura egalizează, te pune faţă-n faţă, în ură este onoare, în sfârşit, în ură este *teamă*, o bună şi mare parte de teamă. Dar noi netemătorii, noi oamenii mai luminaţi ai acestei epoci ne cunoaştem destul de bine privilegiul pentru a trăi, tocmai ca intelectuali luminaţi, lipsiţi de teamă în privinţa acestor vremuri. Va fi greu să ni se taie capul, să fim îmtemniţaţi, surghiuniţi, nici măcar cărţile noastre nu vor fi interzise şi arse. Epoca iubeşte spiritul, ne iubeşte şi are nevoie de noi, chiar dacă ar trebui să-i dăm de înţeles că suntem artişti în a dispreţui, că orice relaţie cu oamenii ne înfioară, că întreaga noastră blândeţe, răbdare, filantropie, politeţe nu ne poate

convinge nasul să renunțe la prejudecata pe care o are împotriva apropierii de oameni, că îndrăgim natura cu cât ceea ce se petrece în ea are mai puțin omenesc, şi arta *dacă* este o fugă de oameni a artistului sau zeflemisirea omului de către artist ori zeflemeaua artistului față de el însuşi…

380

Vorbeşte „drumețul“. — Pentru a privi morala noastră europeană şi de la depărtare, pentru a o măsura cu alte moralități mai vechi sau viitoare, trebuie să faci ceea ce face drumețul când vrea să ştie cât sunt de înalte turlele unui oraş: *părăseşte* oraşul. „Gândurile despre prejudecăți morale“, ca să nu fie prejudecăți asupra prejudecăților, presupun o poziție *în afara* moralei, ceva dincolo de bine şi de rău, spre care trebuie să te urci, să te cațeri, să zbori – şi în cazul dat, oricum ceva dincolo de binele şi de răul *nostru*, o libertate față de orice este „Europa“, aceasta din urmă înțeleasă ca o sumă a judecăților de valoare ce ne conduc şi care ne-au pătruns în carne şi în sânge. *Voința* de a ajunge tocmai acolo afară, tocmai acolo sus este poate o mică nebunie, un imperativ ciudat şi nechibzuit — căci şi noi, cei care căutăm cunoaşterea, avem idiosincraziile noastre ale „voinței neeliberate“; întrebarea este dacă *poți* cu adevărat ajunge acolo sus. Aceasta poate depinde de nenumărate condiții; în principal este vorba de a şti cât de uşori sau de grei suntem, problema „greutății noastre specifice“. Trebuie să fii *foarte uşor* pentru a-ți putea mâna voința de cunoaştere până la o asemenea depărtare şi într-un fel dincolo de epoca ta, pentru a-ți croi ochi a căror privire să îmbrățişeze mileniile, oglindind în acelaşi timp şi seninul cerului! Trebuie să te fi dezlegat de multe lucruri care ne apasă, ne stăvilesc, ne încovoaie, ne îngreunează pe noi, europenii de astăzi. Omul unei asemenea lumi de dincolo, care vrea să aibă el însuşi perspectiva măsurilor de valoare superioare ale epocii sale, are nevoie în primul rând să „depăşească“ această epocă în el însuşi — este proba forței sale — şi prin urmare nu numai epoca sa ci şi dezgustul şi obiecția sa de până acum *împotriva* acestei epoci, suferința sa *pricinuită* de această epocă, nepotrivirea sa cu epoca, romantismul său…

381

Despre problema clarității. — Când scrii nu vrei numai să fii înțeles ci, la fel de sigur, vrei şi să *nu* fii înțeles. Faptul că cineva consideră o carte de neînțeles nu este deloc o obiecție împotriva acelei cărți, poate că tocmai aceasta făcea parte din intenția autorului său — el nu *voia* să fie înțeles de „oricine“. Orice spirit şi gust mai distins îşi alege auditoriul atunci când vrea să-şi comunice gândurile; alegându-l, el pune în acelaşi timp stavilă în calea „celorlalți“. Aici îşi au obârşia toate legile mai subtile ale unui stil; ele îndepărtează, creează distanță, interzic „intrarea“, înțelegerea, cum am mai spus — în timp ce deschid urechile celor care ne sunt înrudiți prin auz. Între noi fie spus, în cazul meu nu vreau să mă las împiedicat nici de neştiința mea, nici de vioiciunea firii mele pentru a mă face înțeles de *voi*, prietenii mei; nu prin vioiciune, oricât de mult m-ar sili ea să mă apropii repede de un lucru, spre a mă apropia într-adevăr de el. Eu mă port cu problemele adânci aşa cum mă port când fac o baie rece — intrat repede, ieşit repede. Că în felul acesta nu ajungi la adâncime, nu ajungi destul de adânc *în jos* este o superstiție a fricoşilor de apă, a duşmanilor apei reci, ei vorbesc fără experiență. O! frigul mare te iuțeşte! Şi în treacăt fie întrebat, un lucru rămâne oare într-adevăr neînțeles şi necunoscut numai fiindcă a fost atins, privit, străfulgerat doar în zbor? Este neapărat nevoie să te fi aşezat mai întâi bine pe el? Clocindu-l ca pe un ou? *Diu noctuque incubando*, cum spunea Newton despre el însuşi? Există adevăruri de o sfială şi susceptibilitate deosebite, pe care nu le poți prinde decât pe neaşteptate, pe care trebuie să le *surprinzi* sau să le laşi… În sfârşit, concluzia mea mai are şi o altă însemnătate: despre întrebările care mă frământă trebuie să spun multe pe scurt, pentru a fi auzite şi mai pe scurt. Deoarece ca imoralist trebuie să te fereşti să tulburi nevinovăția, mă gândesc la nătărăii şi fetele bătrâne de ambe sexe care nu au nimic altceva de la viață în afara inocenței lor; mai mult, scrierile mele ar trebui să-i entuziasmeze, să-i înalțe, să-i împingă spre virtute. Nu cunosc nimic mai hazliu pe pământ decât priveliştea unor nătărăi bătrâni şi fete vârstnice entuziasmați şi excitați de dulcile simțăminte ale virtuții, „am văzut asta“ — aşa grăit-a Zarathustra. Atât în privința conciziei; lucrurile sunt mai grave în ceea ce priveşte neştiința mea pe care n-o ascund nici măcar față de mine însumi. Sunt ceasuri în care mi-e ruşine de ea, dar există bineînțeles şi ceasuri în care mă ruşinez de această ruşine. Poate că noi filozofii stăm astăzi rău cu toții față de știință – știința se dezvoltă, iar cei mai învățați dintre noi sunt pe cale să descopere că știu prea puțin. Dar ar fi şi mai rău dacă lucrurile ar sta altfel, dacă am şti prea *multe*; misiunea

noastră este şi rămâne în primul rând aceea de a nu ne confunda pe noi înşine. *Suntem* altceva decât savanții, cu toate că nu poate fi ocolit faptul că şi noi, printre altele, suntem învățați. Noi avem alte nevoi, un alt fel de creştere, o altă digestie, avem nevoie de mai mult, avem nevoie şi de mai puțin. Nu există o formulă care să spună de câtă hrană are nevoie un spirit, dar dacă gustul său se îndreaptă spre neatârnare, spre sosiri şi plecări grabnice, spre drumeție, spre aventură poate, lucruri de care sunt în stare doar cei mai iuți, va trăi mai bucuros liber şi flămând decât constrâns şi îndopat. Nu grăsime ci cea mai mare mlădiere şi putere este ceea ce vrea un dansator bun de la hrana sa şi n-aş şti ce şi-ar putea dori mai mult spiritul unui filozof decât de a fi un bun dansator. Pentru că dansul este idealul său şi arta sa, la urma urmei, singura sa evlavie şi „slujbă religioasă“…

382

Marea sănătate. — Noi cei noi, fără de nume, greu de înțeles, noi prea devreme născuții unui viitor încă nedovedit avem nevoie, pentru un țel nou, şi de un mijloc nou, anume de o sănătate nouă, mai viguroasă, mai şireată, mai rezistentă, mai îndrăzneață, mai veselă decât au fost toate sănătățile până acum. Acela al cărui suflet este însetat de a fi trăit întreaga întindere a tuturor valorilor şi dorințelor de până acum şi de a fi înconjurat cu corabia sa toate coastele acestei „Mediterane“ idealiste, cel care vrea să ştie, din aventurile celei mai intime experiențe, ce simte un cuceritor şi descoperitor al idealului, de asemenea ce simte un artist, un sfânt, un legiuitor, un înțelept, un savant, un pios, un prezicător, un îndepărtat de Dumnezeu de stil vechi, acela are nevoie înainte de toate de un lucru, de *marea sănătate*, de o sănătate pe care nu numai că o ai, dar pe care o şi dobândeşti şi trebuie dobândită neîncetat, pentru că o sacrifici mereu, trebuie să o sacrifici!… Şi acum, după ce am drumețit astfel îndelung, noi argonauții idealului, mai curajoşi poate decât ar fi înțelept, adesea naufragiați şi păgubiți dar, după cum am spus, mai sănătoşi decât ni s-ar permite să fim, primejdios de sănătoşi, mereu mai sănătoşi — ni se pare că în chip de răsplată în fața noastră se întinde un tărâm încă nedescoperit ale cărui fruntarii nu le-a văzut încă nimeni, dincolo de toate țările şi ungherele de până acum ale idealului, o lume atât de preabogată în lucruri frumoase, ciudate, îndoielnice, cumplite şi dumnezeieşti încât curiozitatea şi setea noastră de înstăpânire şi-au ieşit din matcă — ah, acum nimic nu mai ajunge să ne

îndestuleze! După astfel de privelişti şi cu o asemenea foame năpraznică în conştiinţă pentru cunoaştere, cum ne-am mai putea oare mulţumi cu *omul de astăzi*? Destul de rău, dar este de neînlăturat să-i privim cele mai demne ţeluri şi speranţe numai cu o seriozitate greu păstrată şi poate că nici măcar nu le mai privim. Un alt ideal ne aleargă în faţă, un ideal ciudat, ademenitor, bogat în primejdii, spre care n-am dori să sfătuim pe nimeni să se îndrepte, pentru că nu recunoaştem nimănui atât de uşor *dreptul* la el, idealul unui spirit care se joacă naiv, fără intenţie, dintr-un preaplin de belşug şi putere, cu tot ceea ce s-a numit până acum sfânt, bun, de neatins, pentru care chiar şi lucrurile celei mai înalte, care slujesc pe bună dreptate poporului drept măsură a valorilor, ar însemna ceva asemănător cu primejdia, năruirea, înjosirea, sau cel puţin cu odihna, orbirea, uitarea de sine pentru o vreme, idealul unei bunăstări şi bunăvoinţe omeneşti-supraomeneşti care va părea destul de des *neomenoasă*, de pildă atunci când este aşezată alături de întreaga seriozitate de pe pământ, de până acum, alături de orice fel de solemnitate în gesturi, cuvinte, intonaţii, priviri, morală şi misiune, asemenea celei mai vii întruchipări involuntare a parodiei acestora – ideal cu care, în pofida tuturor acestor lucruri, poate că abia începe *marea seriozitate*, abia se pune adevăratul semn de întrebare, se întoarce soarta sufletului, acele ceasornicului înaintează, tragedia *începe*…

383

Epilog. — Dar în timp ce la sfârşit desenez încet-încet, acest întunecat semn de întrebare, voind încă să rechem în memoria cititorilor mei virtuţile adevăratei arte a citirii — oh, ce virtuţi uitate şi necunoscute! — se întâmplă să aud în jurul meu râsetele cele mai răutăcioase, mai zglobii, mai spiriduşe: spiritele cărţii mele, chiar ele, mă cotropesc, mă trag de urechi şi mă cheamă la ordine. „Nu mai suportăm — îmi strigă ele —, afară, afară cu această muzică neagră ca pana corbului. Nu străluceşte oare lumina dimineţii în jurul nostru? Şi nu suntem înconjuraţi de pajişti verzi şi afânate, împărăţia dansului? A existat vreodată un ceas mai bun pentru a fi voios? Cine ne cântă un cântec, un cânt al dimineţii, atât de însorit, de uşor, de înaripat, încât să *nu* alunge greierii ci mai degrabă să-i poftească să cânte, să danseze şi ei? Şi ne place mai mult un cimpoi ţărănesc şi prostănac decât asemenea sunete misterioase, asemenea orăcăieli de broaşte cobitoare, glasuri ca din mormânt, şuierături de marmotă cu care ne-aţi

ospătat până acum în sălbăticia dumneavoastră, domnul meu sihastru şi muzicant al viitorului! Nu! Nu astfel de sunete! Haideți să cântăm împreună melodii mai plăcute şi mai vesele!“ *Aşa* sunteți mulțumiți, prietenii mei nerăbdători? Ei bine! Cine nu vi s-ar supune cu plăcere? Cimpoiul meu aşteaptă, de asemenea şi glasul meu — poate că răsună puțin mai aspru, mulțumiți-vă cu el! de aceea suntem în munți. Dar ceea ce veți auzi este cel puțin nou şi dacă nu înțelegeți, dacă-l veți înțelege *greşit* pe cântăreț, ce importanță are! Acesta este „blestemul cântărețului“. Cu atât mai limpede îi veți putea auzi muzica şi melodia, cu atât mai bine veți dansa în sunetele fluierului său. *Vreți* asta?…

APENDICE
CÂNTECELE PRINȚULUI VOGELFREI

Lui Goethe

Ți-e nevremelnicul
Doar simbol! Cade
Domnul, părelnicu,-n
Poetice nade…

Lumea-n mers spulberă
Rost după rost:
„Dat“ — zice-l tulbure,
„Ba joc“ — cel prost…

Lumea-n joc mestecă
Vis cu real: —
Sminteala veşnică
Ne-atrage-n val!…

Vocația poetului

De curând, când stam sub ramuri —
La odihnă, mai exact —
Auzii tic-tac în dramuri,
Cu măsură şi cu tact.
Indignatu-m-am, — cu-ncetul
Începui să mă complac,
Până când, precum poetul,
Îmi vorbeam doar în tic-tac.

Cum săltau în stihuire
Vorbele-mi, din pas în pas,
Prind a râde în neştire,
Ca la un pătrar de ceas.

Vreun poet eşti tu, bătrâne?
Nu-ți sunt mințile la loc?
— „Ba eşti un poet, stăpâne“,
Ghionoaia dă din cioc.

După tufele pitite
Stau la pândă. Ce aşept?
Cugetări meşteşugite?
Rima-mi brusc le sare-n piept.
Tot ce țopăie rămâne
La poet în vers, pe loc.
— „Da, eşti un poet, stăpâne“,
Ghionoaia dă din cioc.

Rima nu-i ca o săgeată?
Săgetându-i trupul fin,
Cum începe să se zbată
Guşterul în groaznic chin!
Vai, muriți, sămane râme,
Ori vă-mpleticiți în loc!
— „Da, eşti un poet, stăpâne“,
Ghionoaia dă din cioc.

Iuți şi-ntortocheate gânduri,
Vorbulițe-n mers buiac,
Cum dați buzna, rânduri-rânduri,
În cătuşe de tic-tac!
Râd de asta clici păgâne?
N-au poeții har şi foc?
— „Ba eşti un poet, stăpâne“,
Ghionoaia dă din cioc.

Pasăre, îți râzi de mine?
Dacă stau cu capul rău,
Nici cu inima nu-s bine?
Teme-te de brațul meu! —
Dar poetul țese rime
Chiar nervos, mai mult în joc.

— „Da, eşti un poet, stăpâne“,
Ghionoaia dă din cioc.

În Sud

Atârn pe-o creangă cioturoasă
Şi-mi legăn oboseala frânt.
Poftit de-o pasăre miloasă,
În cuibul ei sunt ca acasă.
Dar unde-s? O, departe sunt!

Pe albul mării adormite,
Văl purpuriu s-aşterne lent.
Idilă: port, oi, stânci trăsnite,
Smochini pe ţărmuri însorite, —
Absoarbe-mă, Sud inocent!

Nu-i viaţă mersu-ncet, în halte,
Cu grele şi nemţeşti mişcări.
Chemat-am vântul să mă salte,
Deprins-am zborurile nalte, —
Spre Sud zburat-am peste mări.

Gândire! Jalnice suspine!
Ne-mpingeţi iute spre soroc!
Zburând, văzui ce mă reţine —
Azi sângele-mi dă buzna-n vine
Spre-o nouă viaţă, un nou joc…

Să cugeţi singur — e cuminte,
Prostie-i singur a cânta!
Spre-a asculta un cânt fierbinte,
Imn vouă, păsări fără minte,
Veniţi deci toate-n preajma mea!

Prea crude, false, rătăcite
Păreţi, pentru a fi iubite
Şi pentru joacă, nu-i aşa?
În Nord — v-o spun cam peste mână –

Iubii o văduvă bătrână:
Ea „Adevărul“ se numea…

Pioasa Beppa

Normal să fiu pioasă,
Cât trupul mi-e-nflorit!
De fata cea frumoasă
Şi Domnu-i ispitit.
Pe biet monahu-acela
Precis îl va ierta,
Când însuşi, ca şi-acela,
S-ar vrea în preajma mea.
Nu moş cu evanghelii!
Ci tânăr sănătos
Şi,-n ciuda mahmurelii,
Muncit şi prea gelos.
Eu nu iubesc moşnegii,
El babe iar nu vrea:
Aceasta-i vraja legii
De Domnul date-aşa!

Biserica se poartă
Firesc cu inima
Şi chipul — şi mă iartă —
Dar cine n-ar ierta?
Îi dai cu murmuratul,
Ieşind cu plecăciuni,
Şi,-n timp ce ştergi păcatul,
Un altul, mic, aduni.

Lăudați pe Domnu-n lume,
Că fete mândre-i plac
Şi-această slăbiciune
Şi-o-ngăduie cu drag.
Normal să fiu pioasă,
Cât trupul mi-e-nflorit:
Bătrână şi hidoasă,
Cu dracul mă mărit!

Luntrea misterioasă

Astă-noapte, când dormea
Totu-n jur, şi numai vântul
Pe străzi goale suspina,
Nu-mi găseam în somn alintul:
Macul, ah! nu-mi alina,
Ca şi altădată, gândul.

Am fugit pe ţărm, văzând
Cum că somnul nu mă-ncearcă.
Luna-n zare lucea blând,
Întâlnii un om şi-o barcă,
Baci şi turmă picotind: —
Luntrea-n somn plecase, parcă.

Să fi fost un ceas, ori nu?
Poate-un an s-a scurs? Deodată,
Ca-ntr-un veşnic cântec, toată
Mintea mea se petrecu,
Şi-o genune-afundă, lată
Se căscă: — apoi trecu!

— Zori de zi: nepăsătoare,
Luntrea stă pe negrul hău…
Ce-a fost? Sânge? De mirare,
Glasuri cresc în jurul meu…
Nu-i nimic! Cu mic, cu mare,
Toţi dormeam – somn dulce, greu!

Declaraţie de dragoste
(la care însă poetul a căzut într-o groapă —)

Minune! Mai e-n zbor?
Se nalţă şi nu fâlfâie măcar?
Dar cum de-i suitor?
De unde-această forţă, frâu şi far?
Lăsând viaţa jos,
Trăieşte-n slăvi, ca stele şi vecii,

Cu cei pizmaşi milos —:
Doar să-l priveşti, şi urci şi tu-n tării!

O albatros! Mereu
Mă-mpinge-un dor înspre înalt ceresc.
Am plâns, am plâns din greu,
Gândind la tine — da, eu te iubesc!

Cântecul unui păstor de capre teocritian

De ploşniţe zac mâncat,
Mă vaiet de pântec.
Dincolo-i loc luminat
Şi danţ şi cântec…

Pe ea trebuia acum
S-o ţin în braţă.
Adăst ca un câine-n drum —
Nici semn de viaţă.

Dar nu-mi jurase, ai?
Mă minte femeia?
— Ori de toţi se ţine scai,
Cum capr-aceea?

Mi s-a suit la cap?!
Nu-i iau mătasă? –
Mai bate vreun ţap
Pădurea deasă?

Cum o aştept pe ea
Venin cumplit e!
Doar noaptea cresc aşa
Ghebe-otrăvite.

Ca şapte boli, adânc,
Iubirea-nţeapă —
Nu pot să mai mănânc.
Adio, ceapă!

Şi stelele pălesc,
Scapă-n mare luna;
Zori cenuşii mijesc —
De mor, totuna.

„Sufletele-aşa precare“

Sufletele-aşa precare
Îmi repugnă azi.
Stima lor e-o flagelare,
Lauda — o ruşine şi-un necaz.

Cum nu vreau să trec prin viață
Dus de lesa *lor*,
Pizma lor mi-aruncă-n față
Zâmbet stins şi dulce-otrăvitor.

Să mă blesteme-n neştire!
Tifle tot să-mi dea!
Disperata lor privire
Tot spre mine veşnic s-o-ndrepta.

Nebunul la disperare

Ce-am scris cu simțul de nebun
Pe masă şi pereți — vă spun:
Doar mie mi-ar fi fost podoabă?…

Dar *voi* vă ziceți: „Minte slabă
I-a mâzgălit — şi-acum, degrabă,
Să ştergem urma cu săpun!“

Vă rog! Ajut şi eu — vă jur:
Cu mături şi bureți fac treabă
Ca un rândaş ori critic dur.

Cuminților, când totu-i pur,
Pereții, masa o să-mi placă
Să văd că şti’nța voastră-i c…

Rimus remedium
Sau: cum se consolează poeții bolnavi

Din gura-ți, Vreme,
Tu, vrăjitoare tot salivând,
Curg ceasurile rând pe rând.
În van dezgustul meu tot geme:
„Veciei cu-al ei hău flămând —
Blesteme!“

Lumea-i de fier:
Un taur surd, clocotind mânie.
Durerea în oase-adânc îmi scrie
Cu-agil jungher:
„În pieptul lumii-i ger,
Iar să te superi, ce prostie!“

Dă-mi mac! Abate
Otrăvuri, febre-n trupul meu!
Tu mâna, fruntea-mi le-ncerci mereu.
Ce tot întrebi? „La ce bun — toate?“
— Pfui! Blestemate —
Şi târfa, şi sarcasmul său!

Nu! Hai la loc!
Frig e afară, ploaia cade —
Să fiu eu cu tine cumsecade?
— Na-ți aur: străluceşte foc! —
O, febră, te numim „Noroc“?
Ți-aducem laude? —

Brusc, uşa sare!
Pătrunde ploaia peste prag!
Se stinge lampa! — Cel ce n-are
Acuma rime, un şirag,
Pun rămăşag:
N-are scăpare!

„Norocul meu!“

Văd porumbeii din San Marco iară:
Piața-i calmă, ziua doarme-n jur.
În blânda ei răcoare cântu-mi zboară
Ca stolurile lor zburând spre-azur —
O, de-ar veni la loc,
Să-i mai atârn o rimă-n aripioară
— Norocul meu! Noroc!

Tu, scut ceresc, albastru, de mătasă,
Plutind tăcut peste-un pestriț decor,
Pe care-l *pizmuiesc*, mi-e drag, m-apasă…
I-aş bea — vă jur — tot sufletul cu dor!
L-aş mai vărsa la loc?
Nu, să tăcem, privelişte aleasă!
— Norocul meu! Noroc!

Tu, straşnic turn, ca leii plini de viață,
Victorios şi mândru meterez!
Adâncu-ți zvon se-mprăştie-n piață —:
Eşti oare-al său *accent aigu* francez?
De-aş sta ca tine-n loc,
Aş şti strânsori de pluş cum se învață…
— Norocul meu! Noroc!

Să piei, cântare! Până vin din noapte
Întunecate umbre ce tot cresc!
E prea devreme pentru cânt, şi fapt e
Că-n roze,-odoare încă nu lucesc,
Mai are ziua loc
Şi pentru stihuri, furişări şi şoapte
— Norocul meu! Noroc!

Spre alte mări

Într-acolo — *vreau*; şi tare
Cred în mine şi-n catarg.
Marea-i liberă în zare,
Vasu-mi genovez e-n larg.

Totul nou, mai nou de-acuma-i,
Doarme-amiaza-n timp şi zări —:
Aprig mă priveşte numai
Ochiul *vostru*, Depărtări!

Sils-Maria

Tot aşteptând aici — dar ce? — nimic,
Stam, dincolo de Rău şi Bine, -un pic
Gustând lumini, şi umbre-un pic, doar joc,
Amiază, lac şi timp fără soroc.
Iubito! unu, brusc, ajunse doi —
— Şi Zarathustra-mi apăru apoi…

Mistralului
Un cântec de joc

Vânător de nori, Mistrale,
Mături cerul în rafale,
Şi-mi eşti drag, furtuna mea!
Oare nu suntem de-o viță,
Primul rod pe o mlădiță,
Ascultând de-aceeaşi stea?

Pe cărări de munte, line,
Mă reped jucând spre tine,
Când cântări şi şuier scoți:
Fără vâsle, fără vase,
Salți prin valuri spumegoase —
Cel mai liber dintre toți.

La chemarea ta adâncă,
Năvălii din stâncă-n stâncă
Până-n țărmul cel gălbui.
Ura! Cum lucesc vioaie
Diamantele-n puhoaie,
Ai venit din munți haihui.

Repezi pe-ale bolții arii

Ți-am văzut eu telegarii
Şi trăsura-n care stai,
Ți-am văzut nălțată mâna:
Parcă fulgera lumina,
Când pocneai din bici pe cai —

Te-am văzut că laşi trăsura
Şi te-avânți în jos de-a dura,
Te-am văzut cum drept cobori,
Ca săgeata în genune —
Ră pogorând minune
Peste trandafiri în zori.

Joacă pe spinări de valuri,
Nărăvoase dând în maluri —
Fă — spre slava-ți — jocuri *noi*!
Le-om juca — ne-om da silința —
Veselă — *ne*-o fi ştiința,
Arta — liberă *ca noi*!

Pentru-al nostru bun renume,
Să culegem flori din lume,
Să ne-ncingă fruntea-n lanț!
Să jucăm ca trubadurii
Între sfinte şi-ntre hurii,
Între zeu şi lume — danț!

Cine n-o dansa cu vântul,
Ci se-nfăşură ca-nfrântul
Şi schilodul de moşneag,
Cei ca gâşte virtuoase
Ori stângaci cu frica-n oase
Să nu calce-al nostru prag!

Cui o face pe bolnavul
Să-i stârnim în nas tot pravul,
Să stârpim sămânța lor!
De pe țărm să ştim că-i rasă

Răsuflarea ofticoasă,
Ochiul necutezător!

Să vânăm pe cer negreala,
Murdăria, abureala,
Luminându-l! Să urlăm…
O duh liber, ca furtuna
Fericirea-mi *urlă*-ntruna,
Ca să ne alăturăm.
— Şi, ca astă Fericire
Să rămână-n amintire,
Ia-i *cununa* testament!
Către aştrii fără moarte
Urc-o sus, tot mai departe,
Spânzur-o de firmament!